

ספר הכוזרי

ר' יהודה הלוי

בתרגום יהודה אבן תיבון - באדיבות <http://benyehuda.org/rihal>

[מכתב ר' חסדאי בן יצחק אבן שפרוט למלך הכוזרים](#)

[מאמר ראשון](#)

[מאמר שני](#)

[מאמר שלישי](#)

[מאמר רביעי](#)

[מאמר חמישי](#)

[חתימת הספר](#)

[מכתב ר' חסדאי בן יצחק אבן שפרוט למלך הכוזרים](#)

(מן האותיות הראשונות של השיר מצטרפות המילים: "אני חסדאי בר יצחק בר עזרא בר שפרוט, מנחם בן סרוק")

אֶפְדַּת נֶזֶר לְשִׁבְט מוֹשֶׁלִים הַמְמַלְכָה הַנִּפְלְאָה,
נֵעַם הִי עָלֶיךָ וְשָׁלוֹם בְּכֹל מְחֻקְקֶיךָ וְרַב צְבָאָה,
יִשַׁע תְּלַבֶּשֶׁת עַל מְעוֹנָה וּמוֹעֵדָה וּמְקַרְאֶיךָ,
חִילֵי צְבָאָה וְשִׁלְטֵי הַגְּבוּרִים יַעֲזֹוּ בְיַד הַמְּפַלְאָה.
סוּסֵי מְרַבְּבוֹתֶיךָ וְרוֹכְבֶיךָ בֵּל יִסּוּגוּ אַחֲוֹר בְּרוּחַ נִכְאָה,
דְּגָלֵי טַפְסָרֶיךָ וְדוֹרְכֵי לוֹחֲמֶיךָ יַעֲטוּ גָאָה גָאָה,
אֶת חִיצֵי רוּבֶיךָ וּבָרַק חֲנִיתוֹתֶיךָ בְּכַבֵּד מִשָּׂאָה
יִפְלְחוּ לֵב אוֹיְבֵי אֲדוֹנֵי הַמְּלָךְ לְמַעַן רְבוֹת תִּלְאָה.
בְּצִוְאָרֵי מְרַבְּבוֹתֶיךָ יִלִּין עַז רָגֶשׁ וַיִּרְאָה.
רוֹכְבֶיךָ יוֹשְׁעוֹן וּבִשְׁלוֹה יִשׁוּבוּן מְאַרְץ נוֹרְאָה.

יְחִידָתִי לְזֹאת תִּשְׁתַּפֵּד : אֲשֶׁרֵי עֵין שְׂרוּאָה
 צֹאת הַמֶּלֶךְ בְּיוֹם קָרֵב כְּחֶמֶה זְרוּחָה וּפְלִיאָה,
 חֲזָלְיוֹ כְּבָרְקִים יְרוּצוֹן שְׁנַיִם לְרֵבְבָה וְאַחַד לְמֵאָה,
 קְמִיָּהֶם יַעֲיִקוּן תַּחְתָּם כְּאֲשֶׁר תַּעֲיִק הָעֶגְלָה הַמְּלֵאָה,
 בֵּינוּ נָא זֹאת מְצוּקֵי אֶרֶץ וּמִי שָׁמַע כְּזֹאת וּמִי רָאָה
 רְדוֹת שְׂרִיד בְּאַבְיָרִים יְנִיסוּ וַיִּסְתִּירוּ עִיר וּמְלוּאָה.
 עַז זְרוּעַ עֲלִיוֹן אֵילוּתֶם וְעֲזָרְתֶם וַתְּהִי לְתִשׁוּאָה,
 זֹאת פְּעֻלַּת שְׂדֵי וּמִנֵּת גְּמוּלוֹ בַּמְּמֻלְכָה הַחֲטָאָה,
 רְבוֹת אֶת הוֹד וַתִּפְאָרְתְּ נִיר לֹאִם מִנִּי בְטוֹן נִשׁוּאָה.
 אֲזַכְּרָה אוֹתוֹת מִנִּי קֹדֶם וְרַב עֲבָרָה וְרַעַל אֲגַמְּאָה,
 בְּהִיוֹתָה רְבוּצָה עַל עֲדֻנְיָהּ וְעַל שְׁמֵרִיָּה קְפוּאָה,
 רַק דְּגוּלָּה הִיְתָה וְהִנֵּה זְרוּיָה לְכָל רוּחַ וּפְאָה.
 שְׁמֵשׁ שְׁזָפָה וַתֵּדַע עֲלֶיךָ וּמְנוּחָה לֹא מְצָאָה,
 פְּדָה לֹא נִפְדָּתָה וְאֶת-עֵת הַדְּרוֹר לֹא בָּאָה,
 רְצוּעָה בְּרְצוּעֵת אֶזֶן וְאֵל חֶפֶשׁ לֹא יִצָּאָה,
 וְנוֹתְרָה בְּעֵנְיָה שְׂכוּרָה וּמִשְׁכָּר לֹא סְבוּאָה.
 טוֹרְפִיָּה הַשִּׁיגוּהָ וּמִמְקַדֵּשׁ הַקֹּדֶשׁ הוֹצִיאוּהָ.
 מְאֹד אָרְכוּ הָעֵתִים וְנִמְשְׁכוּ הַיָּמִים וּמִפֵּת לֹא נִרְאָה,
 נְחִתִּים חֲזוֹן וְנִבְיָא, וְלֹא נִפְרָץ עוֹד רוּחַ וְלֹא מִרְאָה.
 חֲזִיוֹנֵי אִישׁ חֲמוּדוֹת לֹא נִגְלוּ וְלֹא נוֹתֵר כָּל נְבוּאָה.
 מֵאֵל אֵילוּתֵי אֲבִיקֵשׁ וְאֶפְרָשׁ כִּפִּי בְּנִפְשׁ צִמְאָה
 בְּזוּרֵי קְצוּוֹת פְּזוּרֵי אֶפְסִים לְאַסּוֹף מֵאֶרֶץ מְשׁוּאָה
 נוֹגֵי מִמוּעֵד אֲזִי יוֹדוּ : הָעֵת שֶׁקּוֹיְנוּהָ הִנֵּה בָּאָה.
 סִכַּת דָּוִד קָרִית מְלֶךְ רַב תִּקְיָא אוֹיְבֵיהָ כְּאֲשֶׁר קָאָה.
 רוּמְמוֹת מְעוֹז תִּרְאִינָה בָּהּ עֵינֵי שְׂאֲרִית הַנִּמְצָאָה
 וּמִמְלַכְתּוֹ בֶּן יִשִׁי בְּסוֹד סֵתוּם חֲזוֹת הַנְּבוּאָה
 קִרְנֵד אֲשִׁים בְּרָזַל לְנֶצַח מֵהַיּוֹם הַהוּא וְהִלָּאָה.

מִמֵּנִי חֲסִדָּאֵי בֶן יִצְחָק בֶּן עֲזָרָא מִבְּנֵי גְלוּת יְרוּשָׁלַיִם אֲשֶׁר בְּסַפְרָד, עֶבֶד
 אֲדוּנֵי הַמֶּלֶךְ, הַמְשַׁתְּחוּהָ אֶפְיִם אֶרְצָה לְעַמְתּוֹ וְהַכּוֹרַע אֶל מוֹל מְקוֹם שְׁבֵת
 נְחֻלַּת מַעֲלַת גְּדֻלַּתוֹ מֵאֶרֶץ מִרְחַקִּים, הַשֵּׁשׁ בְּשַׁלְוָתוֹ וְהַשְּׂמִחַת בְּגִדְלָתוֹ
 וּבְמִנוּחָתוֹ וְהַפּוֹרֵשׁ כִּפְיוֹ לְאֵל בְּשִׁמְיִם לְהֶאֱרִיד יָמָיו עַל מִמְלַכְתּוֹ בְּקָרֵב
 יִשְׂרָאֵל. מִי אֲנֹכִי וּמִי חַיִּי לְעַצֵּר כַּח לְחַקוֹת מִכְתָּב אֶל אֲדוּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְבַקֵּר
 יָקָר תִּפְאָרְתּוֹ, אֲבָל נִשְׁעַנְתִּי קִשְׁט נְתִיבָה וּמַעְגְלֵי מִישְׁרִים. וּמָה יְכוֹלַת
 סָרְעָף לְמִצּוֹא אִמְרֵי שֶׁפֶר אֶצֶל הוֹלְכֵי גוּלָּה שׁוֹכְחֵי רִבְצָם, אֲשֶׁר סָר מַעֲלִיָּהֶם
 הוֹד מְלָכוּת וּיְמִשְׁכוּ עֲלֵיהֶם יָמֵי עֶצֶר וּמִשְׁפָּט וְאוֹתוֹתֵם לֹא נִרְאוּ בְּאֶרֶץ,
 וּלְפִי שְׁבַנֵּי הַגּוּלָּה אָנוּ, פְּלִיטַת יִשְׂרָאֵל, עֲבָדֵי אֲדוּנֵי הַמֶּלֶךְ שְׂרוּיִם בְּשַׁלְוָה
 בְּאֶרֶץ מְגוּרֵינוּ, כִּי אֵלֵהֵינוּ לֹא עֲזָבָנוּ וְלֹא סָר צִלוֹ מֵעֲלֵינוּ. וַיְהִי כְּאֲשֶׁר מַעֲלָנוּ
 בְּאֵלֵהֵינוּ הִבִּיאָנוּ בְּמִשְׁפָּט וַיִּשֶׁת מוֹעֵקָה בְּמִתְנִינוּ וַיַּעַר אֶת רוּחַ הַפְּקִידִים
 אֲשֶׁר הָיוּ עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלִימוּ עֲלֵינוּ שְׂרֵי מִסִּים וַיִּכְבְּדוּ עֲלֵם וַיִּלְחָצוּם בַּחֲמָה
 עֲזָה וַיִּכְנְעוּ תַּחְתֵּיהֶם וַתִּמְצָאן אוֹתָם צְרוֹת רְבוֹת וְרַעוֹת. וְכִרְאוֹת אֵלֵהֵינוּ
 אֶת עֵינַיִם וְעַמְלָם וְאֶפְס עֲצוּר וְעֲזוּב, הִיְתָה סִבָּה מֵאִתּוֹ וַיִּצְיַבְנִי לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ

וְעָלִי הִטָּה חֶסֶד וַיִּסָּב אֶת לִבּוֹ אֵלַי לֹא בְצַדִּיקָתִי כִּי אִם בְּחַסְדּוֹ וּלְמַעַן בְּרִיתוֹ. וּבִזְאֵת עֲנִיִּי הֵצֵאן קוֹדְרִים שָׁגְבוּ יִשַׁע וַתִּרְפִּינָה יָדִי לֹחֲצִיָּהֶם וַתִּקְפָּץ יָדָם מֵעֲנִשׁ, וַיִּקַּל עֲלֵם בְּרַחֲמֵי אֱלֹהֵינוּ.

יִוָּדַע לְאֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ, כִּי שֵׁם אֲרָצְנוּ שְׁאֲנוּ גָרִים בְּתוֹכָהּ בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ סִפְרָד וּבְלִשׁוֹן יִשְׁמַעְאֵלִים יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ אֶל אֲנַדְלָס וְשֵׁם מְדִינַת הַמַּמְלָכָה קִרְטָבָה. אֲרָכָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלְפֵי בְּאַמָּה וּרְחֵב עֶשְׂרֵה אֶלְפֵי - וְהִיא מִשְׁמַאל לַיָּם הַמִּהְלֵךְ אֶל אֲרָצְכֶם הַיּוֹצֵא מִן הַיָּם הַגָּדוֹל וְסוֹבֵב כָּל הָאָרֶץ וּבִין הַמְּדִינָה הַזֹּאת וּבִין הַיָּם הַגָּדוֹל אֲשֶׁר אֵין אַחֲרָיו יֵשׁוּב תִּשַׁע מַעְלוֹת מִמַּעְלוֹת הָרְקִיעַ, אֲשֶׁר הִשְׁמַשׁ הוֹלֶכֶת מֵהֶם בְּכָל יוֹם מַעְלָה אַחַת לְדַבְרֵי הַחֲכָמִים הַחוֹזִים בְּכוֹכְבִים. וְכָל מַעְלָה מֵהֶן בְּאָרֶץ שְׁשָׁה וְשִׁשִּׁים מִילִין וְשִׁתֵּי יָדוֹת מִיל וְכָל מִיל שְׁלֹשֶׁת אֶלְפִים אַמָּה. כֵּן נִמְצְאוּ בְּתִשַׁע מַעְלוֹת שֵׁשׁ מְאוֹת אֶלְפֵי מִילִין. וּמִן הַיָּם הַגָּדוֹל הַזֶּה הַסּוֹבֵב אֶת כָּל הָאָרֶץ אֶל מְדִינַת קוֹשְׁטַנְדִּינָא שְׁלֹשֶׁת אֶלְפִים וּמֵאָה, וְנִתְרַחֲקָה מְדִינַת קִרְטָבָה מִשְׁפַּת הַיָּם הַהוֹלֵךְ לְאֲרָצְכֶם שְׁמֹנִים מִילִין. וְאִמְצָא בְּסִפְרֵי הַחֲכָמִים כִּי אֲרָךְ אֲרָץ אֲלֶכְזָר שְׁשִׁים מַעְלוֹת שֶׁהֵן מְאֻתָּים וְשְׁשִׁים וְעֶשְׂרֵה מִילִין, זֹו מֵדַת דֶּרֶךְ קִרְטָבָה אֶל קוֹסְטַנְטִינָא, וְהִנְנִי אֶקְדִּים זְכָר מֵדַת רְחֵבָה לְגְבוּלוֹתֶיהָ בְּטָרָם אֲפִרְשֶׁנָּה, וְעַבְדְּךָ יוֹדַע כִּי קָטָן מַצְעִירֵי הַמֶּלֶךְ אֲדוֹנִי, - גָּדוֹל מִנְבוֹנֵי אֲרָצְנוּ, אֲבָל אֵינִי מוֹרָה כִּי אִם מִזְכִּיר.

אֲמָרוּ תַחֲכָמוֹנִים יוֹדְעֵי הַעֲתִים, כִּי הַמְּקוֹם הַפּוֹנֶה לְלֶכֶת הַשְׁמַשׁ בְּחַנוֹת טָלָה וּמֵאֲזָנִים וּבְהֶם יִשְׁתַּוֶּה מִמוֹצֵא דְבַר הַשֶּׁכֶל מְרַחְבֵי הַמְּדִינּוֹת, כְּאֵלוֹ הַתּוֹי תוֹ בְּאָרֶץ מִמְזַרְח שְׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ בְּמְקוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר אֵלוֹ נִקְשַׁר קוֹ בְּגִלְגַּל הַשְׁמֶשׁ בְּהַשְׁתַּוּוֹת לִילָה וַיּוֹם וְהִיָּה הוֹלֵךְ אֶל קִצָּה הַקּוֹ הַשְּׁנִי עַל חֶק הַתּוֹ הַזֶּה, הֵן נִמְצָא מְרַחֲקֵי מְדִינַתוֹ מִן הַתּוֹ שְׁמֹנֶה וְשִׁלְשִׁים מַעְלוֹת וּמְרַחֲקֵי קוֹסְטַנְטִינָא אֲרָבַעַה וְאַרְבַּעִים וּמְרַחֲקֵי גְבוּלְכֶם לֹא שֶׁבַע וְאַרְבַּעִים מַעְלוֹת. לֹא הִצְרַכְתִּי לַחֲזוֹת אֶת זֹאת כִּי אִם מְרַב תִּמְהוֹן אֲשֶׁר תִּמְהַתִּי לְזָכָר מְלֻכּוֹתֶם אֲשֶׁר לֹא הִגִּיעַ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמַעְנוּ אֶת שְׁמֵעָה, כִּי אֲמָרְנוּ אֲכֹן אֲרָךְ הַדֶּרֶךְ יַעֲלִים מִמֶּנּוּ אֶת שְׁמֵעַ תִּפְאָרַת מַמְלַכַת אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ, אֵף עַל פִּי שְׁשִׁמְעַתִּי, כִּי נִפְלוּ בְּמְקוֹם אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ שְׁנֵי אֲנָשִׁים מֵאֲנָשֵׁי אֲרָצְנוּ, שֵׁם הָאֶחָד ר' יוֹדָא בֶּר מֵאִיר בֶּר נָתָן, אִישׁ נְבוֹן וְסַבֵּר וְגִרְסוֹן וְשֵׁם הַשְּׁנִי ר' יוֹסֵף הַגָּרִיס, גַּם הוּא חָכָם.

אֲשֶׁרִיָּהֶם מֵה טוֹב חֲלָקִים אֲשֶׁר זָכוּ לְרֵאוֹת אֶת יְקָר תִּפְאָרַת גְּדֻלַּת אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ וּמוֹשָׁב עַבְדֵּיו וּמַעֲמַד מְשֻׁרְתֵּיו, וּמְנוּחַת ה' נִחְלָתוֹ. וְנִקַּל בְּעֵינֵי ה' לְהַפְּלִיא גַם לִי כְּחֶסֶד הַגָּדוֹל הַזֶּה וַיִּזְכְּנִי לְרֵאוֹת אֶת הוֹד אֲדוֹנֵי וְאֶת כְּסֵא מְלֻכּוֹתוֹ וְלְהַקְבִּיל פְּנָיו בְּנַעֲיָמִים. גַּם אֶגִּיד לְאֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ הַמּוֹלֵךְ עָלֵינוּ, שְׁמוֹ עַבְדְּ-אֶל-רַחֲמָן בֶּן מַחֲמַד בֶּן עַבְדֵּי אֱלֹהִים בֶּן מַחֲמַד בֶּן עַבְדְּ-אֶל-רַחֲמָן בֶּן חַפְּיָם בֶּן הַשִּׁים בֶּן עַבְדְּ-אֶל רַחֲמָן, כָּלֵם מְלָכוֹ זֶה אַחֲרֵי זֶה זוֹלָתִי מַחֲמַד אָבִי מְלָכְנוּ, אֲשֶׁר לֹא מֶלֶךְ כִּי מֵת בְּחַיֵּי אָבִיו וְעַבְדְּ-אֶל רַחֲמָן הַשְּׁמִינִי הוּא הַבָּא אֲרָץ סִפְרָד בְּהַשְׁתַּרְרַר עֲלֵיהֶם בְּנֵי אֶל עַבְּאָס קְרוּבִיָּהֶם, אֲשֶׁר הִמָּה מְלָכוֹ בְּאָרֶץ שְׁנַעַר בְּעֵת הַזֹּאת. וְעַבְדְּ-אֶל-רַחֲמָן זֶה הַשְּׁמִינִי הַפּוֹנֶה אֲרָץ סִפְרָד בְּקוֹם עֲלֵיהֶם בְּנֵי אֶל עַבְּאָס הוּא בֶּן מַעְדִּיאָ בֶּן הַשֵּׁם בֶּן עַבְדְּ-אֶל-מֶלֶךְ, זֶה

הַנְּקָרָא אַמִּיר אֱלֹמוּמִינִין וְשֵׁמוֹ יָדוּעַ מֵהַתְּעַלְמִים וְלֹא הָיָה כְּמוֹתוֹ בַּמְּלָכִים
אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו.

וּמִדַּת אֶרֶץ סִפְרָד, מִמְּלַכֶּת עֶבֶד-אֶל-רַחֲמֹן וְהָאֱמִיר אֱלֹמוּמִינִין, יְהִי אֱלֹהֵינוּ
עִמּוֹ, שֶׁשׁ עֲשָׂרָה מַעֲלוֹת שֶׁהֵן אֶלֶף וּמֵאָה מִלִּין. זֹאת מִדַּת אֶרֶץ מְמַשְׁלָתוֹ
בְּגִבּוּלוֹתֶיהָ, אֶרֶץ שְׁמֵנָה רַבַּת נְהוּרֹת וְעֵינֹת וּבוֹרוֹת חֲצוּבוֹת, אֶרֶץ דָּגָן
תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר, רַבַּת תְּנוּבוֹת וְעֵדָנִים וְכֹל מִיְּנֵי מִגְדִּים, גְּנוֹת וּפְרִדְסִים,
וּמִצְמַחַת כָּל עֵץ פְּרִי וּמִפְרֹחַת כָּל מִיְּנֵי עֵצִים אֲשֶׁר מַעֲלִיָּהֶם מְגִדְלִים הַמְּשִׁי,
כִּי הַמְּשִׁי לָרֵב אֶצְלָנוּ מְאֹד. וְגַם בְּהַרְרֵי אֶרְצֵנוּ וּבִיעָרֶיהָ מְלַקְטִים תּוֹלַעַת
שְׁנֵי לָרֵב, וְגַם נִמְצָא אֶצְלָנוּ הַרִי כָרֶכֶס לְמִינֵים הַרְבֵּה.

וַיֵּשׁ בְּאֶרְצֵנוּ מוֹצָא לְכֶסֶף וּמוֹצָא לְזָהָב וּמֵהַרְרֵיהָ חוֹצְבִים נְחֹשֶׁת וְגוֹזְרִים
בְּרָזָל, בְּדִיל וְעוֹפְרֹת וְאַבְנֵי הַפּוֹדֵן וְאַבְנֵי גַפְרִית וְאַבְנֵי שֵׁשׁ וְאַבְנֵי זָכוּכִית,
וּמוֹצָא לְלֹאוֹן, כִּי כֹן שְׁמוֹ בְּלִשׁוֹן יִשְׁמַעְאֵלִים, אֲשֶׁר יָבוֹאוּ סוֹחְרִים וְרוֹכְלִים
מִכָּל הַמְּדִינֹת וְאֵיִם רְחוּקִים יִנְהוּרוּ אֵלֶיהָ. מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִשְׂאֵר
הַמְּדִינֹת הַעֲלִיּוֹנוֹת מְבִיאִים בָּשָׂם וְאַבֹן יְקָרָה, וְסוֹחְרֹת מְלָכִים וְרוֹכְלֹת
רוֹזְנִים וְכָל חַמּוּדוֹת מִצְרַיִם. וַיִּצְאֶסֶף הַמֶּלֶךְ הַמּוֹלֵךְ עֲלֶיהָ סִגְלוֹת כֶּסֶף וְזָהָב
וְנִכְבְּדוֹת וּקְהֵלֵת חִילִים אֲשֶׁר לֹא אֶסֶף כְּמוֹהוּ מֶלֶךְ אֲשֶׁר הָיָה לְפָנָיו. וּמִדֵּי
שָׁנָה בְּשָׁנָה הִגִּיעַ קִנְיָנוּ, אֵלַי הִגַּד, מֵאָה אֶלֶף זְהוּבִים. זֶה חֶק קִנְיָנוּ בְּכָל שָׁנָה
וְשָׁנָה וְאִין בְּזָה כִּי אִם מְרֹב הַסוֹחְרִים הַבָּאִים מִכָּל הָאֶרְצוֹת וּמֵאִיֵּיהֶם. וְכָל
דְּבַר סוֹחְרָתָם וְכָל אֲדוֹתָם לֹא יִתְכּוֹן כִּי אִם עַל יְדֵי וּלְפִי דְבָרֵי. שְׁבַח וְהוֹדָאָה
לְאֵל הַגּוֹמֵל עָלַי כְּרַב חֲסָדָיו.

וּמִלְכֵי הָאֶרֶץ כְּשָׁמַעַם אֶת גְּדֻלָּתוֹ וְאֶת תְּקִפּוֹ יוֹבִילוּ שֵׁי לוֹ וְיִחַלּוּ פָּנָיו
בְּמִנְחוֹת וּבְחַמּוּדוֹת. וּמֵהֶם מֶלֶךְ אֲשֶׁכְּנֹ וּמֶלֶךְ הַגְּבָלִים שְׁהֵם אֶל-צִקְלָאָב
וּמֶלֶךְ קִשְׁטִנְטִינָה וּמִלְכֵים אַחֲרֵים. וְעַל יְדֵי תְבֹאָנָה מִנְחָתָם וְעַל יְדֵי תְצֹאָנָה
גְּמוּלָתָם. תְּבַעֲנָה שְׁפָתַי תְּהַלֵּה לְאֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר הִטָּה אֵלַי חֲסָדוֹ לֹא
בְּצַדִּיקְתִּי כִּי אִם בְּרַב רַחֲמָיו. וְאֶת כָּל הַשְּׁלוּחִים הָאֵלֶּה מְבִיאֵי הַמִּנְחוֹת אֲנִי
שׂוֹאֵל אוֹתָם תְּמִיד בְּעַד אַחֲיָנוּ יִשְׂרָאֵל פְּלִיטַת הַגּוֹלָה, אִם שָׁמְעוּ שְׁמַע לְדַבֵּר
הַדְּרוֹר לְשָׂרִידִים אֲשֶׁר כָּלוּ בְּעִבּוּדָה וְלֹא מִצְאוּ מְנוּחַ, עַד אֲשֶׁר הוֹדִיעוּנוּ
שְׁלוּחֵי חֲרָאָסוֹן הַסוֹחְרִים שְׁאֲמָרוּ לִי, כִּי יֵשׁ מִמְּלָכָה לִיהוּדִים נִקְרָאִים עַל
שֵׁם אֶלְפֹזָר, וְלֹא הָאֱמִנְתִּי לְדַבְּרֵיהֶם, כִּי אֲמַרְתִּי: לֹא יֵאמְרוּ לִי כַּדְּבַר הַזֶּה
כִּי אִם לְרַצוֹת אוֹתִי וּלְהַתְּקַרֵּב אֵלַי.

וְאֲשֶׁתּוֹמֵם עַל הַדְּבַר הַזֶּה עַד אֲשֶׁר בָּאוּ שְׁלוּחֵי קִשְׁטִנְטִינָה בְּתִשְׁוֹרָה וַיִּכְתַּב
מֵאֵת מְלָכָם אֶל מְלַכְנוּ, וְאֲשֶׁאֲלֶם עַל הַדְּבַר הַזֶּה וְיִשְׁיבוּ אוֹתִי כִּי בְּאֵמֶת
הוּא הַדְּבַר הַזֶּה וְכִי שֵׁם הַמְּלָכוֹת הוּא אֶלְפֹזָר וּבִין אֶלְקִשְׁטִנְטִינָה וּבִין
אֶרְצָם מֵהֶלֶךְ חַמְשָׁה עָשָׂר יוֹם בַּיָּם, אֲבָל בַּיָּבֶשֶׁה יֵשׁ בֵּינֵינוּ אַמּוֹת רַבּוֹת,
וְשֵׁם הַמֶּלֶךְ הַמּוֹלֵךְ יוֹסֵף. וְאַנְיּוֹת בָּאוֹת אֵלֵינוּ מֵאֶרְצָם וּמְבִיאִים דָּגִים
וְעוֹרוֹת וְכָל מִיְּנֵי סוֹחּוֹרוֹת, וְהֵם אֲנִשֵּׁי אַחְוָתֵנוּ וּמְכַבְּדִים עֲלֵינוּ, וּבֵינֵינוּ
וּבֵינֵיהֶם שְׁלִיחוֹת וּמִנְחוֹת. וְלָהֶם כֶּחַ וּמַעוֹז, גְּדוּדִים וְחִילִים יוֹצְאִים
בְּזַמְנֵים. וְאֲנִי כְּשָׁמַעִי אֶת הַדְּבַר הַזֶּה מְלֹאֲתִי כֶחַ וְחִזְקוֹ יְדִי וְאֲמַצָּה תְּקוּוֹתִי,
וְאֶקַּד וְאֲשֶׁתַּחֲוֶה לְאֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם. וְאַפֹּן כֹּה וְכֹה לְמִצְאָ צִיר נֶאֱמָן לְשִׁלַּח

לְאַרְצְכֶם לְדַעַת אֲמַתַּת הַדָּבָר וְלְדַעַת שְׁלוֹם אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ וְאֵת שְׁלוֹם עַבְדָּיו
אֲחֵינוּ, וַיִּפְּלֵא הַדָּבָר עַל כִּי רָחוּק הַמָּקוֹם.

וְהַזְמִין לִי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּיָדוֹ הַטּוֹבָה עָלַי אִישׁ אֶחָד, שְׁמוֹ מֵר יִצְחָק
בֶּר נִתָּן וַיִּשָּׂם נִפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ וַיִּתְנַדֵּב לְלֶכֶת בְּאַגְרָתִי אֶל אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ, וְנִתְּתִי לוֹ
שָׂכָר גָּדוֹל לְרַב וּכְסָף וְזָהָב קִרְבַּתִּי לְהוֹצֵאוֹתַי, לוֹ וְלִמְשָׁרְתָיו וְלִכְלֵל דָּבָר
לְדָרְךְ, וְגַם שְׁלַחְתִּי מִמַּמּוֹנֵי מִנְחָה מְכַבְּדָה לְמֶלֶךְ קִשְׁטִנְטִינָה וְאַבְקָשָׁה מִמֶּנּוּ
לְעֹזֵר לְשְׁלוּחֵי זֶה בְּכָל צְרָכָיו עַד הִגִּיעוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲדוֹנֵי חוֹנָה שָׂם.

וַיִּלְךְ שְׁלוּחֵי זֶה אֶל קִשְׁטִנְטִינָה וַיַּעֲמֵד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּתֵּן לוֹ כְּתָבִי וּמִנְחָתִי
וַיִּכְבֵּד אֶת שְׁלוּחֵי וַיִּתְאַחַר עִמּוֹ כְּמוֹ שֶׁשָּׂה חֲדָשִׁים עִם שְׁלוּחֵי אֲדוֹנֵינוּ מֶלֶךְ
קִרְטָבָה. יוֹם אֶחָד אָמַר לָהֶם לְשׁוּב אֵלֵינוּ וְכְמוֹ כֵּן הִשִּׁיב אֶת שְׁלוּחֵי וְעִמּוֹ
אֲגָרָת, כְּתוּב בָּהּ, כִּי הַדָּרְךְ שְׁבִינֵינוּ וּבִינֵיהֶם וְהָאֲמוֹת שְׁבִינֵינוּ בְּקִטְטָה
וְהֵם סוֹעֵר, לֹא יַעֲבֹר בָּהּ אָדָם כִּי אִם בְּזִמְן יְדוּעַ.

וּכְשִׁמְעִי אֶת הַדָּבָר הַזֶּה חָרָה לִי עַד מוֹת וַיִּצָּר לִי עַד מְאֹד עַל אֲשֶׁר לֹא הָקִים
אֶת דְּבָרֵי וְלֹא עָשָׂה כְּרִצּוֹנִי וַתִּרְבַּ מְהוּמַתִּי וְנִכְפְּלָה רָעַתִּי. וְאַחֲרֵי כֵן רָצִיתִי
לְשַׁלַּח אֲגָרָת אֶל אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ מִפְּאֵת יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ, וְעָרְבוּ לִי אֲנָשִׁים
מִיִּשְׂרָאֵל לְהוֹלִיךְ אֲגָרָתִי מֵאַרְצָם לְנִצְיָבִין וּמִשָּׁם לְאַרְמְנִיָה וּמֵאַרְמְנִיָה אֶל
בְּרַדְעָה וּמִשָּׁם אֶל אַרְצְכֶם.

אֲנִי טָרַם אֶכְלָה לְדַבֵּר אֶל לְבִי וְהִנֵּה שְׁלוּחֵי מֶלֶךְ הַגְּבָלִים בָּאִים וְעִמָּהֶם שְׁנֵי
אֲנָשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל, שֵׁם הָאֶחָד מֵר שְׂאוּל וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מֵר יוֹסֵף, וּכְשִׁמְעִים אֶת
מְהוּמַתִּי נַחֲמוּ אוֹתִי וַיֹּאמְרוּ לִי: תִּנְּנָה לָנוּ אֲגָרוֹתֶיךָ וְאַנְחָנוּ נִגִּיעִים אֶל מֶלֶךְ
הַגְּבָלִים וּבִשְׁבִיל כְּבוֹדֶךָ יִשְׁגַּר כְּתָבֶךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיּוֹשְׁבִים בְּאַרְץ הַנְּגָרִין
וְגַם כֵּן יִשְׁלַחוּ אֶל רוּס וּמִשָּׁם אֶל בִּלְגָר, עַד אֲשֶׁר יִגִּיעַ כְּתָבֶךָ אֶל הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר אֲתָה רוֹצֶה. הַבּוֹחֵן לְבוֹת וּכְלִיּוֹת וְהַחוֹקֵר כְּלִיּוֹת יוֹדֵעַ, כִּי לֹא עָשִׂיתִי
כָּל זֹאת לְכְבוֹדִי כִּי אִם לְדָרֵשׁ וְלְדַעַת הָאֲמַת, אִם יֵשׁ מְקוֹם, שֵׁשׁ נִיר
וּמִמְלַכְתָּ לְגוֹלַת יִשְׂרָאֵל וְאִין רוֹדִים בָּהֶם וְלֹא מוֹשְׁלִים עֲלֵיהֶם.

וְאֵלּוּ יָדַעְתִּי כִּי נִכּוֹן הַדָּבָר, הִיִּיתִי מוֹאֵס בְּכְבוֹדִי וְעוֹזֵב גְּדֻלַּתִּי וְנוֹטֵשׁ
מִשְׁפַּחְתִּי וְהִיִּיתִי הוֹלֵךְ מֵהָר אֶל גְּבְעָה בְּיָם וּבִיבְשָׁה עַד בּוֹאִי אֶל הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ חוֹנָה שָׂם לְרֵאוֹת גְּדֻלַּתוֹ וּכְבוֹד מַעֲלָתוֹ וּמוֹשֵׁב עַבְדָּיו
וּמַעֲמַד מְשָׁרְתָיו וּמְנוּחַת פְּלִיטַת יִשְׂרָאֵל.

וּבְרֵאוֹתֵי אֶת יִקָר תִּפְאָרַת גְּדֻלַּתוֹ תִּאֲוֹרְנָה עֵינֵי וְתַעֲלֹזָנָה כְּלִיּוֹתִי, תִּבְעֵנָה
שְׁפַתִּי תִּהְלָה לֹא אֲשֶׁר לֹא עֲזַב חֲסִדוֹ מֵעַם עֲנִיּוֹ. וְעַתָּה אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב
וְאִם יִרְאֶה בְּמֵאוּנֵי עַבְדּוֹ תִּיקָר נָא נִפְשִׁי בְּעֵינָיו וַיִּצְוֶה אֶת הַסּוֹפְרִים
הָעוֹמְדִים לִפְנָיו לְכַתֵּב אֶל עַבְדּוֹ תְּשׁוּבַת שְׁלוֹם הַנוֹטָה אֵלַי מֵאַרְץ מִרְחָקִים
וַיּוֹדִיעֵנו שְׂרֵשׁ דָּבָר וַיִּסּוֹד כָּל הַמַּעֲשָׂה, אִיךָ הִיְתָה נִפְּלִית יִשְׂרָאֵל בְּמָקוֹם
הַהוּא.

וְאֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ, כִּי בִתְחִלַּת שְׁבַתְכֶם הָיָה שֵׁם הַמָּקוֹם נִקְרָא הַר שְׁעִיר
וְאֲדוֹנֵי יוֹדְעַ כִּי הַר שְׁעִיר רְחוֹק מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הוּא חוֹנֶה שָׁם. וְזִקְנֵינוּ
אוֹמְרִים כִּי כָּבֵר נִקְרָא 'הַר שְׁעִיר' אֲבָל נִתְגַּלְגְּלוּ הַגְּזֵרוֹת וַיֵּצְאוּ מִרְעֵה אֶל
רְעָה עַד אֲשֶׁר נֶאֱחָזוּ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר הֵם יוֹשְׁבִים עָלֶיהָ.

וְגַם אָמְרוּ לָנוּ יְשִׁישֵׁי הַדּוֹר קִדְמוֹנֵי הָאָמָה כִּי עַל מַעַלְם נִגְזְרוּ שְׁמָה, וַיַּעֲמֵד
חֵיל הַפְּשָׁדִים בְּאֶף וּבְחֶמָה וַיִּגְנְזוּ בַּמַּעֲרָה סִפְרֵי הַתּוֹרָה וְכִתְבֵי הַקִּדָּשׁ, וְעַל
זֹאת מִתְפַּלְלִים בַּמַּעֲרָה. וּבִשְׁבִיל הַסִּפְרִים לְמַדּוּ אֶת בְּנֵיהֶם לְהַתְפַּלֵּל
בַּמַּעֲרָה עָרַב וּבִקֵּר עַד אֲשֶׁר מִשְׁכּוֹ הַעֲתִים וּבִרְבַּ הַיָּמִים שָׁכְחוּ וְלֹא יָדְעוּ
אוֹדוֹת הַמַּעֲרָה, עַל מָה נִהְגוּ לְהַתְפַּלֵּל בַּתּוֹכָהּ, אֲבָל נִהְגוּ מִנְהַג אֲבוֹתָם וְלֹא
יָדְעוּ עַל מָה. וְלִקְצֵ הַיָּמִים בָּא אִישׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְקֹשׁ לְדַעַת עַל מָה, וַיָּבֹא אֶל
הַמַּעֲרָה וַיִּמְצָאָהּ מְלֵאָה סִפְרִים וַיּוֹצִיאֵם מִשָּׁם. וּמִן הַיּוֹם הַהוּא וְהִלָּאָה
שְׁמוֹ בֵּינֵיהֶם לְלַמַּד הַתּוֹרָה.

כִּכָּה סִפְרוּ לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ כְּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ הַקִּדְמוֹנִים שׁוֹמְעַ מִפִּי שׁוֹמְעַ,
וְהַדְּבָרִים עֲתִיקִים. וְאוֹתָם שָׁנִי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר מֵאֶרֶץ הַגְּבָלִים מֵר שְׂאוֹל
וַיִּמְר יוֹסֵף אֲשֶׁר עָרְבוּ לִי לְהוֹבִיל אֲגָרוֹתַי אֶל אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ, אָמְרוּ לִי, כִּי הַיּוֹם
כְּמוֹ שֵׁשׁ שָׁנִים בָּא אֵלֵינוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵלִי סָגִיא נְהוֹר, אִישׁ חָכָם וְנָבוֹן, וְשְׁמוֹ
מֵר עֲמֶרֶם וְאָמַר כִּי הוּא מֵאֶרֶץ אֶלְכּוֹזָר הָיָה בְּבֵית אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּמְאוּכְלֵי
שְׁלַחְנוּ וְנִכְבַּד אֲצִלוּ, כְּשִׁמְעֵי שְׁלַחְתִּי אַחֲרָיו מִלְּאָכִים וְלֹא הִשְׁיִיגוּהוּ. גַּם בָּזָה
אֲמָצָה תִּקְוֹתַי וְחִזְקָה תּוֹחֲלַתִּי.

עָתָה הִנֵּה חֲקוֹתַי אֶת הָאֲגָרַת לְאֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ וְחֲנוּתַי לְמוֹלוּ שְׁלֹא תִכְבַּד עָלָיו
שְׂאֵלְתִי וַיֵּצֵאָה לְהוֹדִיעַ אֶת עֲבָדָיו כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְכָל עֲנִינֵי אֶרְצוֹ וַיִּמְאַיְזָה
שִׁבְט הוּא וַיִּמָּה דָרָךְ הַמְּלָכוֹת, אֵיךְ יִנְחִלוּ הַמְּלָכִים כִּסֵּא כְבוֹד הַמְּלָכִים,
הַמְּשֻׁבָּט יָדוּעַ, אִם מִמְּשֻׁפָּחָה הָרְאוּיָה לְמֶלֶךְ וְאִם מֶלֶךְ בֶּן מֶלֶךְ, כְּאֲשֶׁר הָיָה
מִנְהַג אֲבוֹתֵינוּ בַּהֵיוֹתָם שׁוֹכְנִים בְּאֶרְצָם? וַיּוֹדִיעַנִי אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ, כִּמָּה
מִהֶלֶךְ אֶרְצוֹ, אֶרְכָּה וְרַחֲבָהּ, עָרֵי חוֹמָה וְעָרֵי פְּרִזוֹת וְאִם הִיא מְשֻׁקָּה אוֹ
גְּשׁוּמָה וְעַד אֵן תִּגִּיעַ מִמְּשַׁלְתּוֹ, מִסִּפְר חֲלִילוֹ, גְּדוּדָיו וְשָׂרָיו.

וְאֵל נָא יַחַר לְאֲדוֹנֵי בְּשֹׂאוֹל מִסִּפְר גְּדוּדָיו, יוֹסֵף הִ' עָלֵיהֶם כִּהֵם וְגוֹ' וְעִינֵי
הַמֶּלֶךְ רוֹאוֹת. וְלֹא שְׂאֵלְתִי הַשְּׂאֵלָה הַזֹּאת, כִּי אִם לְמַעַן אֲעֵלֶז בְּרָבוֹת עִם
הַקִּדָּשׁ, וַיּוֹדִיעַנִי אֲדוֹנֵי מִסִּפְר הַמְּדִינוֹת אֲשֶׁר הוּא רוֹדֶה בָּהֶם וּמִסִּפְר הַמַּס
אֲשֶׁר יִשְׁיבוּ לוֹ, אִם יִתְּנוּ לוֹ מַעֲשֶׂר, וְאִם אֲדוֹנֵי חוֹנֶה בְּעִיר הַמְּמַלְכָּה יָדוּעָה
אוֹ אִם יִסַּב אֶת כָּל גְּבוּל מְמַשְׁלָתוֹ, וְאִם הָאֵיִים הַקְּרוּבִים אֵלָיו אִם מֵהֶם
מִתְיַהֲדִים, וְאִם יִשְׁפֹּט אֶת עַמּוֹ אוֹ יִקִּים לָהֶם שׁוֹפְטִים, וְאֵיךְ עֲלוֹתוֹ בֵּית הִ' וְעַם
אֵיזוֹ אָמָה יַעֲרֹךְ קָרָב וְעַל מִי יִלְחָם, וְאִם הַמְּלַחְמָה דוֹחָה אֶת הַשְּׁבֵט
וְמִי הַמְּמַלְכוֹת וְהַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתָיו וְיִמָּה שְׁמָם וְיִמָּה שֵׁם אֶרְצָם וְיִמָּה שֵׁם
הָעָרִים הַקְּרוּבוֹת אֶל מְמַלְכָתוֹ מִן חֲרַאסָאן וּמִן בְּרַדְעָה וּבַאֲב-אֶל-אֲבִנְאוּב,
וּמִנְהַג הַלִּיכוֹת הַסּוֹחֲרִים הַהוֹלְכוֹת אֶל מַחוּז אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ. וַיּוֹדִיעַנִי כִּמָּה
מְלָכִים מְלָכוּ לְפָנָיו, מָה שְׁמָם וְכִמָּה מְלָךְ כָּל אֶחָד מֵהֶם וּבְאֵיזוֹ לְשׁוֹן אֶתְּם
מְדַבְּרִים. וּבִימֵי אֲבוֹתֵינוּ נָפַל אֲצִלְנוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵל נָבוֹן דָּבָר, הָיָה מִתְיַחַס
בְּשִׁבְט דָּן עַד שְׁמַגִּיעַ לְדָן בֶּן יַעֲקֹב, וְהָיָה מְדַבֵּר בְּצַחוֹת וְקָרָא שְׁמוֹת לְכָל

דָּבַר בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְכָל דָּבָר לֹא נֶעְלַם מִמֶּנּוּ. וּבְעַמְדוֹ לְדַרֵּשׁ בַּהֲלָכָה, כִּדְּ הִיָּה
אוֹמֵר: עֲתִיבֵאל בֶּן קִנְז קִבֵּל מִפִּי יְהוֹשֻׁעַ מִפִּי מֹשֶׁה מִפִּי הַגְּבוּרָה. וְעוֹד
בְּקִשְׁתִּי הַפְּלִיאָה מֵאֵת אֲדוֹנֵי הַהוֹדִיעֵנִי אִם יֵשׁ אֲצִלְכֶם זָכַר לַחֲשֻׁבוֹן קַץ
הַפְּלִאוֹת, אֲשֶׁר אָנוּ מְחַכִּים זֶה כִּמָּה שָׁנִים וְנִצָּא מִשְׁבִּי אֶל שְׁבִי וּמְגוּלָה אֶל
גּוּלָה.

וּמָה כֹּחַ תְּנוּחָתָה הַמְצַפָּה לְהִתְאַפֵּק עַל זֹאת וְאִיכָכָה אוֹכֵל לִתֵּת דָּמֵי עַל
חֶרֶב בַּיִת תִּפְאַרְתָּנוּ וְעַל פְּלִיטַת חֶרֶב אֲשֶׁר בָּאוּ בָּאֵשׁ וּבַמַּיִם, אֲשֶׁר נִשְׁאַרְנוּ
מֵעַט מִהֶרְבֵּה וְנִרְדַּד מִכְּבוֹד וְנִשָּׁב בְּגוּלָה וְאִין לֹאֵל יְדִינוּ, בְּאִמְרָם לָנוּ כָּל
הַיּוֹם: לְכָל עַם וְעַם יֵשׁ מַלְכוּת וְלָכֶם אִין זָכַר בְּאַרְץ. וְכֹאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ אֵת
שְׁמַע אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ וְתִקְּףוּ מַלְכוּתוֹ וְרַב חִלְיוֹ, תִּמְהַנּוּ בְּזֹאת, נִשְׁאֲנוּ רֹאשׁ,
וְתַחֲי רֹחַנּוּ, וְתִחְזַקְנָה יְדֵינוּ וְתִהִי מִמְּלַכְתָּ אֲדוֹנֵי לָנוּ לְפִתְחוֹן פֶּה. וּמִי יִתּוֹן
סְפוֹת הַשְּׁמוּעָה הַזֹּאת כֹּחַ, כִּי בְּזֹאת תִּרְבֶּה גְדֻלַּתָנוּ.

וּבְרוּךְ הִי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָנוּ גּוּאֵל וְלֹא הִשְׁבִּית נִיר וּמִמְּלַכְתָּ
מִשְׁבִּטֵי יִשְׂרָאֵל, יַחֲי אֲדוֹנֵנוּ הַמֶּלֶךְ לְעוֹלָם. וְהִיִּיתִי שׁוֹאֵל אוֹתוֹ אוֹדוֹת אֲשֶׁר
לֹא שְׁאַלְתִּים, לוֹיֵא כִּי יִגְרַתִּי לְהַכְבִּיד עַל אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ בְּהֶרְבֹּת מַלִּים, כִּי
כֹּן דָּרָךְ מַלְכִים. וְאִמְנָם כְּבָר הַרְבִּיתִי, וְהִנְנִי מוֹדָה בְּזֹאת, וְאֵל יִשְׁמַעֲנֵי
אֲדוֹנֵי, כִּי מֵרַב שִׁיחֵי וְכַעֲסֵי דִבְרַתִּי עַד הֵנָּה, אֲבָל כְּמוֹנֵי יִשְׁגָּה וְכְמוֹהוּ יִסְלַח,
כִּי אֲדוֹנֵי יוֹדַע, כִּי אִין עַם גּוּלָה דַעַת וְלֹא עַם בְּנֵי שְׁבִיָּה תּוֹשִׁיָּה, וְאִנִּי עֲבָדָךְ
לֹא פִקְחִיתִי עֵין כִּי אִם בְּתוֹךְ גּוּלָה וְדַלוּת, עַל כֵּן יֵשׁ עַל אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ מֵאֲמַתַּת
הַחֶסֶד וּמֵאֲרַח הָאֲמַת לְהַעֲבִיר שְׁגִיוֵנִי עֲבָדוֹ, וּבְלֹא סִפֵּק כְּבָר שְׁמַעְתָּ, אִיךְ
הָיוּ מִכְתָּבֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמָה אֲגִירוֹתֵיהֶם וּמָה מְנַהֵג בְּסִפְרֵי שְׁלִיחוֹתָם,
וְאִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב, יַעֲבִיר שְׁגַגַת עֲבָדוֹ כִּדְּוֹ הַטּוֹבָה וְכַחֲסִדּוֹ הַגְּדוֹל. וְשְׁלוֹם
רַב לְאֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ לוֹ וּלְזַרְעוֹ וּלְבֵיתוֹ וּלְכִסְאוֹ עַד עוֹלָם, וְיִאֲרִיךְ יָמִים עַל
מִמְּלַכְתּוֹ הוּא וּבְנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל.

מֵאֵמֶר רֵאשׁוֹן

א אֵמֶר יְהוּדָה בֶּן שְׁאוּל ז"ל, אֵמֶר הַמְּחַבֵּר: שְׁאוּל שְׁאַלוּ אוֹתִי עַל מָה
שְׁיֵשׁ אֵתִי מִן הַטְּעָנוֹת וְהַתְּשׁוּבוֹת עַל הַחֻלְקִים עָלֵינוּ מִן הַפִּילוֹסוֹפִים
וְאֲנָשֵׁי הַתּוֹרוֹת, וְעַל הַמִּינִים הַחֻלְקִים עַל הַמּוֹן יִשְׂרָאֵל, וְזָכַרְתִּי מָה
שְׁשָׁמַעְתִּיו כְּבָר מִטְּעָנוֹת הַחֶבֶר אֲשֶׁר הָיָה אֲצֵל מֶלֶךְ כּוֹזֵר הַנְּכַנְס בְּדַת
הַיְּהוּדִים הַיּוֹם כְּאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה כְּאֲשֶׁר נִזְכָּר וְנוֹדַע בְּסִפְרֵי דְבָרֵי הַיָּמִים,
כִּי נִשְׁנָה עָלָיו חֵלוֹם פְּעָמִים רַבּוֹת כְּאֵלוֹ מִלְּאָךְ מְדַבֵּר עִמוֹ וְאוֹמֵר לוֹ:
"כִּנְתָךְ רְצוּיָה אֲצֵל הַבוּרָא אֲבָל מַעֲשֶׂךְ אֵינְנוּ רְצוּיִי".

והוא היה משתדל מאד בתורת הכוֹזר עד שהיה משמש בעבודת ההיכל והקרִבנות בעצמו בלב שלם, וכך אשר היה משתדל במעשים ההם, היה המלאך בא אליו בלילה ואומר לו: "כִּוְנַתְךָ רְצוּיָהּ וּמַעֲשֶׂיךָ אֵינְנוּ רְצוּיִי", וגרם לו זה לחקר על האמונות והדתות והתייחד בסוף הוא ועם רב מהכוֹזרים, והיו מטענות החבר מה שנתשבה נפשי עליהם והסכימו לדעתו. וראיתי לכתב הדברים ההם כאשר נפלו והמשפילים יבינו. - אמרו כי כאשר ראה מלך כוֹזר בחלומו כי כוֹנְתוֹ רְצוּיָהּ אצל הבורא אבל מעשהו אינו נרצה וצוהו בחלום לבקש המעשה הנרצה אצל הבורא, שאל פילוסוף אחד על אמונתו.

ואמר לו הפילוסוף: אין אצל הבורא לא רצון ולא שנאה כי הוא נעלה מכל החפצים ומכל הכוֹנות, כי הכוֹנה מורה על חסרון המכון וכי השלמת כוֹנתו שלמות לו ובעוד שלא תשלם הוא חסר, וכן הוא נעלה אצל הפילוסופים מידיעת חלקי הדברים מפני שהם משתנים עם העתים ואין בידיעת הבורא שנוי. והוא אינו יודע אותך כל שכן שיודע כוֹנְתְךָ ומעשיך וכל שכן שישמע תפילתך ויראה תנועותיך, ואם לאמרו הפילוסופים שהוא ברִאָה הם אומרים זה על דרך העברה, מפני שהוא עלת העלות בבריאת כל נברא, לא מפני שהוא בכונה מאתו. ולא ברא מעולם אדם, כי העולם קדמון ולא סר האדם נולד מאדם שקדמו, מתרפבות בו צורות ומזגים ומדות מאביו ומאמו וקרוֹבוֹ וְאִיכוֹת מן האוירים והארצות והמזונות והמימות עם כחות הגלגלים והמזלות והחילים בערכים ההוים מהם, והכל שב אל הסבה הראשונה לא בעבור כוֹנה ממנה, אבל - הוא אצילות, נאצלת ממנה סבה שנית ואחר כך שלישית ורביעית, והתדבקו הסבות והמסובבות והשתלשלו כאשר אתה רואה אותם. והדבקות קדמון כאשר הסבה הראשונה קדמונית, אין לה תחלה. ולכל איש מאישי העולם סבות שבהם יגמר, ויש איש שנשלמו סבותיו ובא שלם, ואיש שחסרו סבותיו ובא חסר. כפוש אשר לא הוכן ליותר מקבול צורת האדם והדבור בתכלית החסרון, והפילוסוף אשר לו נתכנו תכונות יקבל בהם המעלות המדודות והמדעיות והמעשיות ולא חסר מאומה מן השלמות, אבל השלמות הזו בכח צריך בהוצאתו לידי מעשה אל למוֹד ומוֹסר עד שתראה ההכנה על הענין אשר הוכנה לו מן שלמות וחסרון ואמצעיים אין להם תכלית. והשלים ידבק בו מן המין האלהי אור שהוא נקרא השכל הפועל, ידבק בו שכלו הנפעל דבקות-התאחדות עד שיראה האיש ההוא כאילו הוא השכל ההוא הפועל אין ביניהם שינוי. וישוּבו כִּלְיוֹ, רְצוּנִי לומר אברי האיש ההוא, לא ישתמשו אלא במעשים היוֹתר שלמים ובעתים היוֹתר נכונים ובטוב שבענינים, וכאלו כל כליו הם כלים לשכל הפועל לא לשכל ההיולי הנפעל שהיה בתחלה משתמש בהם, והיה מטיב פעם וחוטא פעמים וזה מטיב תמיד. והמדרגה הזאת היא תכלית ההגעה המקוה לאדם השלם. אחרי אשר תשוב נפשו מטהרה מן הספקות, מבינה החכמות על אמתתם, ותשוב כאלו היא מלאך ותשוב גם במדרגה המלאכותית התחתונה הנפרדת מן הגופות. והיא מדרגת השכל הפועל, והוא מלאך מדרגתו למטה מן המלאך הממנה בגלגל הירח. והם שכלים מפשטים מחמרים קדומים עם הסבה הראשונה. ואינם יראים הפליון

לְעוֹלָם. וְתִשׁוּב נֶפֶשׁ הָאָדָם הַשָּׁלֵם וְהַשְּׂכָל הַהוּא הַפּוֹעֵל דָּבָר אֶחָד, וְלֹא יַחֹשׁ לְכַלְיוֹן גּוֹפוֹ וְאַבְרָיו, מִפְּנֵי שֶׁשָּׁב הוּא וְאוֹתוֹ, דָּבָר אֶחָד וְנָחָה נֶפֶשׁוֹ בְּחַיִּים, מִפְּנֵי שֶׁשָּׁב בְּכַת הַרְמֵס וְאַסְקֵלְבִּיּוֹס וְסִקְרֵט וְאַפְלָטוֹן וְאַרִיסְטוֹ, כִּי הוּא וְהֵם וְכָל מִי שֶׁיַּעֲלֶה אֶל מִדְרָגָתָם וְהַשְּׂכָל הַפּוֹעֵל, דָּבָר אֶחָד. וְזֶהוּ אֲשֶׁר יִכְנֶה בִּ"רְצוֹן אֱלֹהִים" עַל דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה אוֹ עַל דֶּרֶךְ הַקְּרוֹב. רַדְפָּהוּ וּבִקְשׁ יַדְיַעַת אֲמַתַּת הַדְּבָרִים עַד שֶׁיִּשׁוּב שְׂכָלָךְ פּוֹעֵל לֹא נִפְעַל, וְהַדְּבָק בְּדַרְכֵי הַצְּדִיקִים בְּמַדּוֹת וּבְמַעֲשִׂים, כִּי הֵם עֶזֶר בְּצִיּוֹר הָאֲמֵת וּדְבָקוֹת הַלְּמִידָה וְהַהֲדַמּוֹת לַשְּׂכָל הַהוּא הַפּוֹעֵל. וְתַכְּף לָזֶה תַּעֲלֶה בְּיַדְךָ מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוֹת וְהַשְּׁפָלוּת וְהַכְּנִיעָה וְכָל מַדָּה מְעֵלָה, עִם הַהֲגֵדָלָה לְסִבָּה הַרְאִשׁוֹנָה, לֹא כְּדִי שֶׁיַּחֲנֹךְ רְצוֹנוֹ וְלֹא לְהַסִּיר מֵעַלְיָךְ קֶצֶפוֹ, אֲבָל בְּעִבּוֹר הַהֲדַמּוֹת אֶל הַשְּׂכָל הַפּוֹעֵל בְּבַחֲיִנַת הָאֲמֵת וְסִפּוֹר כָּל דָּבָר בְּמָה שֶׁהוּא רָאוּי לוֹ וְהַאֲמַנְתּוֹ כְּאֲשֶׁר הוּא, וְאַלְהֵם הֵם מִמַּדּוֹת הַשְּׂכָל. וְכַאֲשֶׁר תִּהְיֶה עַל הַתְּכוּנָה הַזֹּאת מִן הָאֲמוּנָה אֶל תְּחוּשׁ עַל אִיזָה תּוֹרָה תִּהְיֶה וּבְאִיזָה דָת וּבְאִיזָה מַעֲשֵׂה וּבְאִיזָה דְבוּר וּבְאִיזָה לְשׁוֹן אֶתְהָ מְרוֹמִם, אוֹ בְּדָה לְעֶצְמָךְ דָת לְעַנְיִן הַכְּנִיעָה, וְלְרוֹמִם וּלְשִׁבְחָ וּלְהַנְהִיגַת מַדּוֹתֶיךָ וּבִיתְךָ וְאַנְשֵׁי מַדִּינָתְךָ, אִם הֵם סוּמְכִים עָלֶיךָ, אוֹ קַח לָךְ לְדַת הַנְּמוּסִים הַשְּׂכָלִיִּים אֲשֶׁר חִבְרוּ הַפִּילוֹסוֹפִים, וְשִׁים מִגְּמַתְךָ וְכוּנְתְךָ זֶךְ נִפְשֶׁךָ. וְכַלְלוּ שֶׁל דָּבָר - בִּקְשׁ זֶךְ הַלֵּב בְּאִיזָה אִפֹּן שֶׁיִּתְכַּן לָךְ אַחֲרֵי אֲשֶׁר תִּבְיִן כְּלָלֵי הַחֻכְמוֹת עַל אֲמַתְתָּם. וְאִז תִּגִּיעַ אֶל בִּקְשֶׁתְךָ, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַהֲדָבֵק בְּרוּחֲנִי, רְצוֹנִי לוֹמַר - הַשְּׂכָל הַפּוֹעֵל. וְאַפְשֶׁר שֶׁיִּנְבֵּא אוֹתְךָ וְיִוְדִיעֶךָ הַעֲתִידוֹת בְּחִלּוּמוֹת אֲמַתִּיִּים וּמְרִאוֹת נְאֻמָּנוֹת.

ב אָמַר הַכוּזָרִי: רוֹאֵה אֲנִי דְבָרֶיךָ מִסְּפִיקִים, אֵךְ אֵינָם מִפִּיקִים לְשֶׁאֱלֹתִי, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי יוֹדֵעַ בְּעֶצְמִי כִּי נֶפֶשִׁי זָכָה וּמַעֲשֵׂי יִשְׂרָאֵל לְרְצוֹן הַבוֹרָא, וְעַם כָּל זֶה הִיָּתָה תְּשׁוּבַתִּי כִּי הַמַּעֲשֵׂה הַזֶּה אֵינְנוּ נִרְצָה, אֵף עַל פִּי שֶׁהַכְּנִיעָה רְצוּיָה, וְאִין סִפְק שֵׁישׁ מַעֲשֵׂה שֶׁהוּא נִרְצָה בְּעֶצְמוֹתוֹ לֹא כְּפִי הַמַּחֲשָׁבוֹת. וְאִם אֵינְנוּ כֵּן, מָה לְאָדוּם וְלִישְׁמַעְאֵל שֶׁחֲלָקוּ הַיִּשׁוּב נִלְחָמִים זֶה בְּזֶה, וְכָל אֶחָד מֵהֶם זָכָה נֶפֶשׁוֹ וְכוּנְתּוֹ לְאֱלֹהִים וְנִבְדָּל וְנִפְרָשׁ וְצָם וּמִתְפַּלֵּל וְהוֹלֵךְ, וּמִגְּמַתּוֹ לְהַרְגֵּ אֶת חֲבֵרוֹ, וְהוּא מֵאֲמִין שֶׁהַרִיגָתוֹ צְדָקָה גְּדוּלָה וְקוֹרְבָה אֶל הַבוֹרָא יִתְבָּרַךְ, וְנִלְחָמִים זֶה בְּזֶה, וְכָל אֶחָד מֵאֲמִין כִּי הַלִּיכָתוֹ אֶל גֹּן עֵדוֹ, וְהַאֲמוֹן לְשִׁנְיָהֶם זֶה דָּבָר שֶׁלֹּא יִתְכַּן אֶצְל הַשְּׂכָל.

ג אָמַר הַפִּילוֹסוֹף: "אִין בְּדַת הַפִּילוֹסוֹפִים הַרִיגַת אֶחָד מֵאֵלּוּ מִפְּנֵי שֶׁמִּגְמַתְם הַשְּׂכָל".

ד אָמַר הַכוּזָרִי: וְאִיזָה דָבָר שֶׁהוּא נוֹטָה מִן הָאֲמֵת אֶצְל הַפִּילוֹסוֹפִים גְּדוּל מֵאֲמוּנָתָם שֶׁהָעוֹלָם חָדָשׁ, וְשֶׁהוּא נִבְרָא בְּשֵׁשֶׁת יָמִים, וְשֶׁהַסִּבָּה הַרְאִשׁוֹנָה מִדְּבַרְתָּ עִם אֶחָד מִפְּנֵי אָדָם, עִם הַרוֹמְמוֹת שֶׁמְרוֹמְמִים אוֹתוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים מִיַּדְיַעַת הַחֲלָקִיוֹת. וְעַם זֶה הָיָה רָאוּי כְּפִי מַעֲשֵׂה הַפִּילוֹסוֹפִים וְחֻכְמַתְם וְאֲמַתְתָּם וְהַשְּׁתַּדְלוּתָם, שֶׁתִּהְיֶה הַנְּבוּאָה יְדוּעָה בְּהֵם וְנִמְצָאת בֵּינֵיהֶם, מִפְּנֵי הַדְּבָקִים בְּרוּחֲנִיוֹת, וְשִׁסְפָר עֲלֵיהֶם נִפְלְאוֹת וְנוֹרָאוֹת וְכַבּוּד וּגְדָלָה. וְאַנְחֵנוּ רוֹאִים הַחִלּוּמוֹת הַנְּאֻמָּנִים לְמִי שֶׁלֹּא הִתְעַסֵּק בְּחֻכְמָה וְלֹא בְּזִכּוּךְ

נפשו, ונמצא הפך זה במי שטרח בה. וזה מורה כי יש לדבר האלהי ולנפשות סוד אחר זולת מה שזכרת, אתה הפילוסוף:

אחר כך אמר הכוזרי בלבו, אשאל אדום וישמעאל, כי אחד משני המעשים הוא הנרצה מאין ספק. אבל היהודים די לי במה שהוא נראה משפלותם ומעוטים, ושהכל מואסים אותם.

וקרא לחכם מחכמי אדום ושאל אותו על חכמתו ומעשהו. ואמר לו: "אני מאמין בחדושי הנבראות, ובקדמות הבורא יתברך, ושהוא ברא העולם כלו בששת ימים, ושכל המדברים צאצאי אדם ואחרי כן צאצאי נח, ואליהם הם מתיחסים כלם, ושיש לבורא השגחה על הברואים והדבקות במדברים, וקצף ורחמים ודבור והראות והגלות לנביאיו וחסידיו, והוא שוכן בתוך רצונו מהמוני בני אדם. וכללו של דבר בכל מה שבא בתורה ובספרי בני ישראל אשר אין ספק באמתתם, בעבור פרסומם והתמדתם והגלותם בהמונים גדולים. ובאחריתם ובעקבותם נגשמה האלהות, והיה עבר ברחם בתולה מנשיאות בני ישראל וילדה אותו אנושי-הנראה, אלהי-הנסתר, נביא שלוח בנראה, אלוה שלוח בנסתר, והוא המשיח הנקרא בן-אלהים והוא האב והבן והוא רוח הקדש, ואנחנו מיחדים אמתתו, ואם נראה על לשוננו השלוש. נאמין בו ובשכנו בתוך בני ישראל לכבוד להם, כאשר היה הענין האלהי נדבק בהם, עד שמרו המונייהם במשיח הזה ותלוהו, ושב הקצף מתמיד עליהם ועל המונם והרצון - ליחידים ההולכים אחרי המשיח, ואחרי כן לאמות ההולכים אחרי היחידים האלה ואנחנו מהם. ואם לא נהיה מבני ישראל, אנחנו יותר ראויים שנקרא בני ישראל, מפני שאנחנו הולכים אחרי דברי המשיח. וחבריו מבני ישראל שנים עשר, במקום השבטים, ואחרי כן הלכו עם רב מבני ישראל אחר השנים עשר ההם והיו כמחמצת לאמת הנוצרים, והיינו אנו ראויים למעלת בני ישראל והיתה לנו הגבורה והעצמה בארצות. וכל האמות נקראות אל האמונה הזאת, ומצוים להדבק בה ולגדל ולרומם למשיח ולגדל את עצו אשר נתלה עליו והדומה לזה. ודינינו וחקינו ממצות שמעון החבר, וחקים מן התורה אשר אנו לומדים אותה ואין ספק באמתתה. ושהיא מאת האלהים, וכבר בא באונגליון בדברי המשיח: "לא באתי לסתור מצוה ממצות בני ישראל ומשה נביאם אבל באתי לחזקם ולאמץם".

ה אמר הכוזרי: אין בכאן מקום לסברא, אך הסברא מרחקת רב הדברים האלה. אך כאשר תתאמת הראיה והנסיון, עד שיאמין בו כל הלב ולא ימצא דרך אחרת להאמין בזולת מה שנתברר אצלו, יתחכם להקשה וינהלה לאט עד שיקרב הרחוק ההוא, כאשר יעשו הטבעיים בפחות המפלאים אשר הם רואים, שאם יספר להם עליהם מבלי ראותם, מכחישים אותם, וכאשר רואים אותם, מתחכמים ושמים להם סבות מן הכוכבים והרוחניות ולא ידחו הראות. אבל אני אינני מוצא דעתי נוחה לקבל הדברים האלה מפני שהם חדשים לי ולא גדלתי עליהם, וחובה עלי לחקר בשלמות.

ואחר כך קרא לחכם מחכמי ישמעאל ושאל אותו על חכמתו ומעשהו. ואמר לו: אנחנו מקימים האחדות והקדמות לאלהים ית', והחדוש לעולם, והיחס אל אדם ונח, ונרחיק הגשמות בכלל, ואם יראה ממנו שום דבר בדברינו, נפרשהו ונאמר כי הוא דרך העברה וקרוב, עם הודאתנו, כי ספר תורתנו דברי אלהים, והוא בעצמו מופת, התחייבנו בקבולו בעבור עצמו, מפני שאין אדם יכול לחבר ספר אחר כמוהו, ולא כפרשה אחת מפרשיותיו, ושנביאנו הוא חותם הנביאים ומבטל כל תורה שקדמה, וקורא כל האמות אל תורת ישמעאל, וגמול השומעו השבת רוחו אל גופו בגן עדן, ונעימות, לא יחסר מאכל ומשתה ומשגל וכל אשר תאנה נפשו, וענש הממרה הליכתו אל אש, ולא יתמו יסוריו לעולם.

י אמר לו הכוזרי: מי שרוצין לישר אותו בדבר האלהים ולברר אצלו כי האלהים מדבר עם בשר ודם והוא מרחיק זה, צריך לברר אצלו דברים מפרסמים שאין מדחה להם, וביותר ראוי שיאמת אצלו כי הבורא דבר עם אדם. ואם ספר תורתכם מופת לכם והוא בלשון ערבי, אין מפיר מופתו והאות שלו, לועז כמוני, וכאשר יקרא באזני, אינני מבדיל בינו ובין זולתו מלשון הערבי.

י אמר לו החכם: וכבר נראו על ידו מופתים, אך לא הושמו לאות בקבול תורתו.

ח אמר הכוזרי: אין הדעת נוחה להודות שיש לבורא חברה עם בשר ודם, כי אם במופת שמהפך בו טבע הדברים, כדי שיודע כי זה לא יוכל עליו אלא מי שברא הדברים מאין, ושיהיה הענין שהוא לפני המונים, יראוהו בעיניהם ולא נגיעם בספור ובקבלה, ושיחקרו על הדבר ויבחנוהו בחינה אחר בחינה, עד שלא יפל בלב אדם ספק כי יש-בו צד דמיון או צד כשפים, ויותר ראוי שתקבלנה הנפשות הדבר הגדול הזה, שבורא העולם הזה והעולם הבא והשמים והמאורים יתחבר אל החמר הנבזה הזה, רצוני לומר: האדם, ושידבר עמו וימלא משאלותיו ויעשה בקשותיו.

ט אמר החכם: והלא ספר תורתנו מלא מדברי משה ובני ישראל, ואין מדחה במה שעשה בפרעה ושבקע את הים והציל את בחיריו, וטבע את אשר קצף עליהם, והוריד להם המן והשליך ארבעים שנה, ושידבר עם משה בהר סיני והעמיד השמש ליהושע ועזר אותו על הגבורים, ומה שנעשה קדם לכן מן המבול ומהפכת סדום ועמורה, הלא זה דבר ידוע ומפרסם ואין בכל זה צד סברא, שהיה בתחבולה, ולא בדמיון.

י אמר הכוזרי: אני רואה שצריך אני לשאל ליהודים, מפני שהם שארית בני ישראל, מפני שאני רואה שהם הטענה כי יש לבורא תורה בארץ. אחר כן קרא חכם מחכמי היהודים ושאל אותו על אמונתו.

יא אמר לו החבר: אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב המוציא את בני ישראל ממצרים באותות ובמופתים ובמסות, והמכלכלם במדבר, והמנחילם את ארץ כנען, אחר אשר העבירם את הים והירדן במופתים גדולים, ושלח משה בתורתו, ואחר כך כמה אלפי נביאים אחריו מזהירים על תורתו, מייעדים בגמול טוב לשומרה, וענש קשה למרה אותה. ואנחנו מאמינים בכל מה שכתוב בתורה, והדברים ארכים.

יב אמר הכוזרי: מסכים הייתי שלא אשאל יהודי מפני שינדעתי אבוד זכרם וחסרון עצתם, כי השפלות והדלות לא עזבו להם מדה טובה. והלא היה להם לומר, היהודי, כי אתה מאמין בבורא העולם, ומסדרו ומנהיגו, ובמי שבראך והטריףך והדומה לספורים האלה, אשר הם טענת כל מי שיש-לו דת, ובעבורה הוא רודף האמת, להדמות לבורא בצדקו ובחכמתו:

יג אמר החבר: זה שאתה אומר היא הדת ההקשית המנהגית, מביא אליה העיון, ונכנסים בה ספקות רבות. ואם תשאל הפילוסופים עליה איך מוצא אותם מסכימים על מעשה אחד ולא על דעת אחת, מפני שהם טענות, יש מהם מה שהם יכולים להעמיד מופת, ומהם מה שייספיקו בם, ומהם מה שלא יספיקו בם, כל שכן שיעמידו בם מופת.

יד אמר הכוזרי: רואה אני דבריך, היהודי, טוב מפתחתו, ואני רוצה עתה שאוסיף לדבר עמך.

טו אמר החבר: אבל פתיחת דברי היא המופת, ועוד כי היא הראיה אין צריך עמה לא ראה ולא מופת.

טז אמר הכוזרי: ואיך הוא זה.

יז אמר החבר: תן לי רשות להקדים לך הקדמות, כי אני רואה דברי כבדים עליך ונקלים בעיניך:

יח אמר הכוזרי: הקדם הקדמותיך ואשמעם.

יט אמר החבר: אלו היו אומרים להם כי מלך הדו איש חסד ראוי לרוממו ולתת כבוד לשמו ולספר מעשיו כמה שנייע עליך מצדק אנשי ארצו ומדותם הטובות, ושמשאם ומתנם באמונה, ההיית חייב בזה.

כ אמר הכוֹזֵרִי: וְאִיךָ הֵייתִי חַיֵּב בּוֹ, וְאֲנִי מְסַפֵּק אִם צָדֵק אֲנִישִׁי הַדּוֹ מַעֲצָמָם וְאִין לָהֶם מְלֶךְ, אוֹ צָדִיקְתֶּם מִחַמַּת מַלְכָּם, אוֹ אִם מְשִׁנֵּי הַפְּנִים יִחַד.

כא אמר הַחֲבֵר: וְאִם הָיוּ בָּאִים אֵלַיךָ שְׁלוּחָיו בְּתַשׁוּרוֹת הַדֵּיאוֹת, אֵינְךָ מְסַתְּפֵק שְׂאִינָם נִמְצְאִים אֶלָּא בְּאַרְצָךָ הַדּוֹ בְּאַרְמְנוֹת הַמְּלָכִים, בְּכַתֵּב מִפְּרָסָם שֶׁהוּא מֵאֵתוֹ, וְעִמּוֹ רְפוּאוֹת שֶׁהֵן רוֹפְאוֹת אוֹתְךָ מִחֲלִיךָ, וְשׁוֹמְרוֹת עֲלֶיךָ בְּרִיאוֹתְךָ, וְסִמֵּי הַמּוֹת לְשׁוֹנְאֵיךָ וְהַנְּלַחֲמִים בָּךְ, שְׂאֵתָה יוֹצֵא לָהֶם בָּהֶם וּמְמִית אוֹתָם מִבְּלִי כְּלֵי מַלְחָמָה, הֵהֵייתִי חַיֵּב לְהִיּוֹת סֹר אֶל מְשַׁמְעֵתוֹ וְאֶל עֲבוֹדָתוֹ.

כב אמר הכוֹזֵרִי: כֵּן-הוּא, וְהָיָה הַסֵּפֵק הַרְאֵשׁוֹן סֹר מִמֶּנִּי אִם יֵשׁ לְאֲנִישִׁי הַדּוֹ מְלֶךְ אִם לֹא, וְהֵייתִי אֲזוֹ מֵאֲמִין שְׁמַלְכוּתוֹ וּדְבָרוֹ נוֹגְעִים אֵלַי.

כג אמר הַחֲבֵר: וְאִם יִשְׁאַלְךָ הַשּׁוֹאֵל עָלָיו בְּמָה תִּתְאָר אוֹתוֹ.

כד אמר הכוֹזֵרִי: בְּתֵאָרִים אֲשֶׁר הִתְבָּרְרוּ אֶצְלִי לְעֵין, וְאַחֲבֵר אֲלֵיהֶם אֲשֶׁר הָיוּ סֵפֵק אֶצְלִי וְהִתְבָּרְרוּ בְּאֵלֶּה הָאֲחֵרוֹנִים.

כה אמר הַחֲבֵר: עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה הִשְׁבִּיבוֹתֶיךָ כְּאֲשֶׁר שְׂאֵלְתַנִּי. וְכֵן פָּתַח מִשָּׁה לְדַבֵּר עִם פְּרַעָה כְּשֶׁאָמַר לוֹ: אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַחְנִי אֵלַיךָ, רְצוֹנוֹ לֹאֲמַר: אֱלֹהֵי אֲבִרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב מִפְּנֵי שֶׁהָיָה אֲבִרְהָם מִפְּרָסָם אֶצְלֵי הָאֲמוֹת, וְכִי הִתְחַבֵּר אֲלֵיהֶם דָּבַר הָאֱלֹהִים וְהִנְהִיג אוֹתָם וְעָשָׂה לָהֶם נִפְלְאוֹת, וְלֹא אָמַר: אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ שְׁלַחְנִי אֵלַיךָ. וְלֹא: בּוֹרְאֵי וּבּוֹרְאָךְ, וְכֵן פָּתַח אֱלֹהִים דְּבָרָיו אֶל הַמּוֹן יִשְׂרָאֵל: "אֲנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", וְלֹא אָמַר: "אֲנִי בּוֹרְא הָעוֹלָם וּבּוֹרְאֲכֶם". וְכֵן פָּתַחְתִּי לְךָ מְלֶךְ הַכּוֹזֵר כְּאֲשֶׁר שְׂאֵלְתַנִּי עַל אֲמוֹנָתִי, הִשְׁבִּיבוֹתֶיךָ מֵהַ שְׂאֵנִי חַיֵּב בּוֹ וְחַיֵּבִין בּוֹ כֹּל קְהַל יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הִתְבָּרַר אֶצְלָם הַמַּעֲמֵד הַהוּא בְּרֵאוֹת עֵינֵיהֶם וְאַחַר כֵּן הִקְבְּלָה הַנְּמִשְׁכֶּת שֶׁהִיא כְּמֵרָאָה הָעֵין:

כו אמר הכוֹזֵרִי: אִם כֵּן אֲנִי רוֹאֶה שְׁתּוֹרְתְכֶם אֵינָה נְתוּנָה כִּי אִם לְכֶם.

כז אמר הַחֲבֵר: כֵּן-הוּא, וְכֹל הַנְּלוֹה אֲלֵינוּ מִן הָאֲמוֹת בְּפֶרֶט יִגִּיעָהוּ מִן הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יִיטִיב הַבּוֹרְא אֲלֵינוּ, אֵךְ לֹא יִהְיֶה שׁוּה עִמָּנוּ. וְאֵלוֹ הָיָה חַיּוֹב הַתּוֹרָה מִפְּנֵי שֶׁבְּרָאנוּ הָיָה שׁוּה בֵּה הַלְבֵן וְהַשְּׁחוֹר, כִּי הַכֹּל בְּרִיאוֹתָיו. אֵךְ הַתּוֹרָה מִפְּנֵי שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִתְחַבְּרוֹת כְּבוֹדוֹ אֲלֵינוּ, מִפְּנֵי שְׂאֵנְחָנוּ וְנִקְרְאִים הַסְּגֻלָּה מִבְּנֵי אָדָם.

כח אמר הכוֹזֵרִי: אֲנִי רוֹאֶה אוֹתְךָ מִתְּהַפֵּף, הִיְהוּדִי, וְכָבֵר שֶׁב דְּבָרְךָ רָזָה אַחַר שֶׁהָיָה שָׁמוֹן:

כט אָמַר הַחֵבֵר: בֵּין רֵזָה בֵּין שְׁמוֹן הֶרְחַב-לִי לִבִּי עַד שְׁאַפְרֹשׁ אוֹתוֹ.

ל אָמַר הַכּוֹזָרִי: אָמַר מַה שְׁתִּרְצָה.

לא אָמַר הַחֵבֵר: בְּדִין הָעֵנָן הִטְבְּעִי נִתְחַיֵּב לְקִיחַת הַמְּזוֹן, וְהַגְדוּל וְהַהוֹלָדָה, וְכַחוֹתֶם וְכָל תְּנַאֲיָהֶם. וְהִתְיַחַד בְּזֶה הַצִּמּוּחַ וּבַעֲלֵי הַחַיִּים מִבְּלַעֲדֵי הָאֲדָמָה וְהָאֲבָנִים וְהַמוֹצָאִים וְהִיסוּדוֹת:

לב אָמַר הַכּוֹזָרִי: זֶה כָּלֵל שְׁצָרִיךְ לִפְרֹט אוֹתוֹ, אֲבָל אֶמֶת הוּא.

לג אָמַר הַחֵבֵר: וּבְעֵנָן הַנִּפְשֵׁי הִתְיַחַדוּ בַּעֲלֵי הַחַיִּים כֻּלָּם, וְנִתְחַיְבוּ מִמֶּנּוּ תְּנוּעוֹת וְחִפְצִים וּמַדּוֹת וְחוּשִׁים נִרְאִים וְנִסְתָּרִים וְזוֹלַת אֵלֶּה.

לד אָמַר הַכּוֹזָרִי: גַּם זֶה אֵין דֶּרֶךְ לְדַחוֹתוֹ.

לה אָמַר הַחֵבֵר: וּבְדִין הָעֵנָן הַשְּׁכָלִי הִתְיַחַד הַמְּדַבֵּר מִכָּל הַחַיִּים. וְהִתְחַיֵּב מִמֶּנּוּ תִקּוּן הַמַּדּוֹת וְהַמַּעוֹן וְהַמְּדִינָה וְהַיּוֹ הַנְּהַגוֹת וְנִמּוּסִים מִנְּהַגֵּיִם.

לו אָמַר הַכּוֹזָרִי: גַּם זֶה אֶמֶת.

לז אָמַר הַחֵבֵר: וְאֵיזוֹ מִדְּרָגָה אֶתָּה חוֹשֵׁב לְמַעַלָּה מִזֹּאת.

לח אָמַר הַכּוֹזָרִי: מַעַלַת הַחֻכְמַיִם הַגְּדוֹלִים.

לט אָמַר הַחֵבֵר: אֵינִי רוֹצֶה לוֹמַר אֶלֶּא מַעַלָּה תִפְרִיד אֶת בְּעֻלְיָה פְּרִידָה עֲצָמִית, כְּהַפְרֵד הַצִּמּוּחַ מִן הַדּוֹמָם וְהַפְרֵד אָדָם מִן הַבְּהֵמָה, אֲבָל הַפְּרִידָה בְּרַב וּמַעֲט אֵין לָהּ תִכְלִית, מִפְּנֵי שֶׁהִיא פְּרִידָה מִקְרִית, וְאֵינָה מַעַלָּה עַל דֶּרֶךְ אֶמֶת.

מ אָמַר הַכּוֹזָרִי: אִם כֹּן אֵין מַעַלָּה בְּמַרְגְּשִׁים יִתְרָה עַל מַעַלַת בְּנֵי אָדָם.

מא אָמַר הַחֵבֵר: וְאִם יִמָּצֵא אָדָם שְׂיָבֵא בְּאֵשׁ וְלֹא יִזְקַב בּוֹ, וְיַעֲמֵד מִבְּלֵי מַאֲכָל וְלֹא יִרְעַב, וְיִהְיֶה לְפָנָיו זֶהֲרַר שְׂאִין הָעוֹן יְכוּלָּה לְהַסְתַּכֵּל בּוֹ, וְלֹא יִחַלָּה וְלֹא יִחַלֵּשׁ, וְכִאֲשֶׁר יִגִּיעַ אֶל תִּכְלִית יָמָיו, יָמוּת לְרָצוֹנוֹ, כְּמִי שֶׁיַּעֲלֶה עַל מִטָּתוֹ לִישׁוֹן, וְיִישֵׁן בַּעֲת יְדוּעַ וּבִשְׁעָה יְדוּעָה, עִם יְדִיעַת הָעֶבֶר וְהַעֲתִיד, מַה שֶׁהִיא וּמַה שֶׁיְהִיָּה, הֲלֹא הַמַּעַלָּה הַזֹּאת נִפְרָדַת בְּעֲצָמָה מִמַּעַלַת בְּנֵי אָדָם.

מב אמר הכוֹזֵרִי: אֲבָל הַמַּעֲלָה הַזֹּאת אֱלֹהִית מִלְּאֲכוּתִית אִם הִיא נִמְצְאָת, וְזֶה מִדִּין הָעֲנִין הָאֱלֹהִי לֹא מִן הַשְּׁכָלִי וְלֹא מִן הַנֶּפֶשׁי וְלֹא מִן הַטְּבָעִי.

מג אמר החֲבֵר: אֵלֶּה קִצַּת תְּאֵרֵי הַנְּבִיא אֲשֶׁר אֵין עָלָיו חוֹלֵק, אֲשֶׁר נִרְאָה עַל יְדוֹ לְהַמּוֹן הַתְּחַבְּרוֹת הַדְּבָר הָאֱלֹהִי בָהֶם וְשִׁישׁ לָהֶם אֱלוֹהַּ מִנְהִיגִם כְּרִצּוֹנוֹ וְכִפִּי עֲבוֹדָתָם וְהַמְרוּתָם, וְהִגִּיד לָהֶם הַנְּעֻלָּם, וְהוֹדִיעַ אִיךָ הָיָה חֲדוּשׁ הָעוֹלָם וַיַּחֲסֵ בְּנֵי אָדָם קִדְּם הַמְּבוּל, הִיאֵךְ נִתְיַחֲסוּ אֶל אָדָם וְהִיאֵךְ הָיָה הַמְּבוּל וַיַּחֲסֵ הַשְּׁבָעִים אַמּוֹת אֶל שֵׁם חָם וַיִּפֹּת בְּנֵי נֹחַ, וְהִיאֵךְ נִפְרְדּוּ הַלְּשׁוֹנוֹת, וַאִיפֹה שְׁכָנוּ, וְהִיאֵךְ צָמְחוּ הַמְּלָאכּוֹת וּבִנְיָן הַמְּדִינּוֹת וְשִׁנִּי הָעוֹלָם מֵאָדָם וְעַד עֵתָהּ.

מד אמר הכוֹזֵרִי: גַּם זֶה תַּמָּה, אִם יֵשׁ אֲצֻלְכֶם מִנְּיָן בְּרוּר מִבְּרִיאַת הָעוֹלָם.

מה אמר החֲבֵר: בּוֹ אֲנוּ מוֹנִים, וְאֵין בֵּין הַיְּהוּדִים בְּזָה מַחְלָקַת מֵהַדּוֹ וְעַד כּוֹשׁ.

מו אמר הכוֹזֵרִי: וְכַמָּה אַתֶּם מוֹנִים הַיּוֹם.

מז אמר החֲבֵר: אַרְבַּעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת. וּפְרָטִם מִבְּאֵר מֵימּוֹת אָדָם וְשֵׁת וְאַנוּשׁ עַד נֹחַ, עַד שֵׁם וְעֵבֶר אֶל אַבְרָהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב עַד מֹשֶׁה. וְאֵלֶּה מִפְּנֵי הַתְּחַבְּרוֹת הָיוּ לֵב אָדָם וְסִגְלָתוֹ, וְלִכְלֹל אֶחָד מֵהֶם הָיוּ בְּנִים כְּקַלִּיפּוֹת, אֵינָם דּוֹמִים לְאַבוֹת וְלֹא הַתְּחַבְּרָ בָהֶם הָעֲנִין הָאֱלֹהִי, וְנִמְנָה הַמִּנְיָן לְאֵלֶּה הָאֱלֹהִיִּים וְהָיוּ יַחֲדִים וְלֹא רַבִּים, עַד שֶׁהוֹלִיד יַעֲקֹב אֲבִינוֹ שָׁנִים עֶשֶׂר שְׁבַטִים כָּלֵם רְאוּיִים לְעֲנִין הָאֱלֹהִי, וְשָׁבָה הָאֱלֹהוּת בְּקֶהֱל רַב וּבָהֶם הָיָה הַמִּנְיָן. וְאַנְחֵנוּ קִבְּלָנוּ מִנְּיָן שָׁנֵי הַקְּדָמוֹנִים מִמֹּשֶׁה, וְנִדְעָ מַה שִׁישׁ מִמֹּשֶׁה וְעַד עֵתָהּ.

מח אמר הכוֹזֵרִי: זֶה הַפְּרָט מִרְחִיק הַמַּחְשָׁבָה הַרְעָה מִן הַלֵּב מֵהַכָּזָב וְהַהִסְכָּמָה. כִּי דְבַר כְּזָה אֵי־אֵפֹ־שׁר שֵׁי־סְכִימוֹ עָלָיו עֲשֶׂרָה מִבְּלִי שִׁיתְּבַלְבְּלוּ וַיִּגְלוּ סוֹד הַסְּכָמָתָם אוֹ יִדְחוּ דְבָרֵי מִי שִׁירְצָה לְבַרֵּר אֲצֻלָּם דְּבַר כְּזָה, כָּל שָׁכֵן הַמוֹנִים רַבִּים, וְהַמִּנְיָן קָרוֹב, אֵין הַכָּזָב וְהַשְּׁקֵר יָכוֹל לְהַכְּנִס עָלָיו.

מט אמר החֲבֵר: אֲבָל אַבְרָהָם אֲבִינוֹ עֲצָמוֹ הָיָה בְּדוֹר הַפְּלָגָה וְנִשְׁאָר הוּא וְקִרְוָבֵיו בְּלִשׁוֹן עֵבֶר אֲבִי אֲבִיו וְלָזָה נִקְרָא עֵבֶרִי. וּבָא מֹשֶׁה אַחֲרָיו לְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וְהָעוֹלָם מְלֵא מַחְכְּמַת שְׁמִים וְאַרְץ, וּבָא אֶל פְּרַעֲהַ, וְחַכְמֵי מִצְרַיִם וְחַכְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַמְּסַכְּיָמִים לוֹ וְהַחוֹקְרִים עָלָיו, עַל אֲשֶׁר לֹא הִאֲמִינוּ לוֹ אֲמוּנָה שְׁלֵמָה כִּי הַבוּרָא מְדַבֵּר עִם אָדָם, עַד שֶׁהַשְּׁמִיעַם דְּבָרָיו בְּעֵשְׂרַת הַדְּבָרִים. כֵּן הָיוּ עֲמוֹ עֲמוֹ, וְלֹא מִסְכְּלוֹתָם אֲבָל מַחְכְּמָתָם, מִיִּרְאָתָם תְּחַבּוּלוֹת הַחֲכָמוֹת הַשְּׁמִימִיּוֹת וְזוֹלָתָם, מֵאֲשֶׁר לֹא יַעֲמְדוּ

למחקר, מפני שהם כמו הדבר המזויף, והענין האלהי כזהב המזקק הולך ומוסיף, דינר אחר דינר. ואיך יעלה בדעת שיידמה אצלם כי הלשונות אשר היו לפניהם כחמש מאות שנה היו לשון עבר לבדה ונפלה בבבל בימי פלג, ויחס אמה כד וכד אל שם, ואמה כד וכד אל חם, וארצותם כד. היתכן לאדם היום לאמת אצלנו כזב ביחס אמות מפרסמות ובדבריהם ובלשונותם ויהיה הדבר פחות מחמש מאות שנה.

נ אמר הכוזרי: זה לא יתכן, ואיך יתכן זה ואנחנו מוצאים החכמות בכתב ידי מחבריהם מחמש מאות שנה, וספור מי שהיה היום חמש מאות שנה לא יעבר הכזב על נגלותיו, כמו היחסים והלשונות והכתובות.

נא אמר החבר: והיאך לא היו חולקים על משה במה שאמר, והיו עמו תובעים אותו. כל שכן זולתם.

נב אמר הכוזרי: אלה דברים מקבלי חזקים ומיסדים.

נג אמר החבר: האתה רואה שהלשונות קדומות אין להן תחלה.

נד אמר הכוזרי: אבל, הם חדשות מספם עליהם; מורה על זה חבורם מן השמות והפעלים והמלות, והם מן האותיות הלקוחות ממוצאי הדבור.

נה אמר החבר: הראית בודה לשון מלבד, או שמעת עליו.

נו אמר הכוזרי: לא ראיתי ולא שמעתי. ואין ספק שהגיעו אליה בדור מהדורות, ולא היתה קדם לשון שהספימו עליה מהסכמת עם מבלתי עם, על לשון.

נז אמר החבר: השמעת על אמה שחולקת בשבוע הידוע, שהתחלתו מיום ראשון והשלמתו בשבת? היתכן שישו בו זה אנשי הצין עם אנשי איי המערב מבלי התחלה והקהל והסכמה?

נח אמר הכוזרי: לא יתכן זה אלא בהסכמה מן הפל, וזה רחוק; או שיהיו המדברים כלם בני אדם או בני נח או זולתם, ויהיה השבוע אצלם מקבל מאביהם.

נט אמר החבר: זה רציתי. וכן מנין העשרה, הספים כל אדם עליו במזרח ובמערב, אי זה טבע יביא לעמד בעשרה, אלא שהוא מקבל ממתחיל בו.

ט אמר הכוזרי: ואיך לא יפגים עליך אמונתך זאת, מה שאומרים על אנשי הדו, כי מקומות יש אצלם ובנינים, וברור אצלם כי יש להם אלוף אלפי שנה.

סא אמר החבר: הִיָּה זֶה מִפְּגִים עַל אֲמוּנָתִי אֵלּוּ נִמְצְאָה אֲמוּנָה מְחֻזָּקֶת, או ספר שמסכימים עליו הכל מבלי מחלקת במנין. ולא ימצא זה, אך הם אמה מפקרת ואין אצלם דבר ברור, והם מכעיסים את אנשי התורות בכמו אלה הדברים באשר הם מכעיסים אותם בצלמיהם ואליהם ותחבולותם ואומרים כי הם מועילים להם, ובוזים למי שאומר, כי יש אצלו ספר מאת האלהים, וחברו בזה ספרים מעטים, חברים יחידים מבני אדם, נפתה בהם מי שדעתו קלה, כקצת ספרי החוברים שכותבים בהם מניני עשרות אלפי שנים, או כמו ספר העבודה הנבטית שזוכרים שם שמות ינבושר וצגרית ודואני, ואמרו כי הם היו קדם אדם, ושניבושר הִיָּה רבו של אדם הראשון, והדומה לזה.

סב אמר הכוזרי: אמר, כי טענתי עליך באמה מפקרת ובעם שאינם מסכימים על דעת אחת, והיטבת התשובה בזה. ומה תאמר בפילוסופים והם באשר הם מן המחקר והדקדוק והסכימו על הנצחות והקדמות לעולם, ואין זה עשרות אלפים ולא אלפי אלפים אלא דבר שאין לו תכלית.

סג אמר החבר: הפילוסופים אין להאשים אותם מפני שהם עם לא נחלו חכמה ולא תורה, מפני שהם יונים, ויוון מבני יפת השוכנים בצפון, והחכמה שהיא ירשה מאדם, והיא החכמה המחזקת בכח אלהי, איננה כי אם בזרע שם שהוא סגלת נח, לא פסקה החכמה ולא תפסק מן הסגלה ההיא מאדם. ולא היתה החכמה ביוון, אלא מעת שגברו ונעתקה החכמה אליהם מפרס ואל פרס מפשדים, וקמו בהם הפילוסופים המפרסמים בימים ההם, לא קדם לכן ולא לאחר מכן, ומעת ששבה המלכות לרומיים לא קם בהם פילוסוף מפרסם.

סד אמר הכוזרי: וכי זה מחיב שלא נאמין לאריסטו בחקמתו.

סה אמר החבר: כן, מפני שהטריח את שכלו ומחשבתו בעבור שלא היתה בידו קבלה ממי שיאמין בהגדתו וחשב בתחלת העולם וסופו, והיה קשה על מחשבתו לציר ההתחלה, באשר היה קשה גם כן הקדמות. אך הכריע הקשותיו הנוטים אל הקדמות במחשבתו המפשטת, ולא ראה לשאל על מנין שני מי שהיה לפניו, והיאך נתיחסו בני אדם. ואלו היה הפילוסוף באמה שינחל מקבלות ומפרסמות שאינו יכול לדחות אותם, היה מתעסק בהקשותיו ומופתיו להחזיק החדוש עם קשיו. באשר החזיק הקדמות אשר הוא יותר קשה לקבל.

סו אמר הכוזרי: וכי יש במופת הכרעה.

סז אמר החבר: ומאין לנו מופת בשאלה הזאת. חלילה לאל שתבוא התורה במה שידחה ראיה או מופת, אך תבא בנפלאות ושלמות המנהגים לבריאת דברים או להפך דבר אל דבר אחר, להורות על חכמת בורא העולם ויכלתו לעשות מה שחפץ, בעת שיחפץ. ושאלת החדוש והקדמות עמקה, וראיות שתי הטענות שוות, עד שתכריע החדוש הקבלה מאדם ונח ומשה בנבואה אשר היא יותר נאמנת מן ההקשה. ואם היה מצטרף בעל תורה להאמין ולהודות בהיולי קדמון ועולמות רבים קדם העולם הזה, לא היה בזה פגם באמונתו, כי העולם הזה הוא חדש מזמן ידוע ותחלת האדם: אדם ונח.

סח אמר הכוזרי: די לי באלה הטענות המספיקות בשער הזה, ואם תאריך חברתי עמך, אטריחך להראות לי הטענות המפסיקות, אבל שוב אל גלגול דבריך. והיאך התחזק בנפשכם הדבר הגדול הזה, שיהיה לבורא הגופות והרוחות והנפשות והשכלים והמלאכים, אשר נתעלה והתקדש והתגדל מהשגת השכלים כל שפן מהחושנים, חבור עם הבריאה הזאת הנבזה המגנה בחמרה. ואם היא נפלאה בצורתה, כי בקטן שברמשים מפליאת חכמתו, מה שאין הדעת משגת אותו.

סט אמר החבר: בדברך זה לא הצרכתי אל דברים רבים להשיבך. האתה מיחס זאת החכמה הנמצאת בבריאת הנמלה, דרך משל, אל גלגל או אל כוכב או לזולתו מבלתי הבורא היכול, המשער אשר נתן לכל דבר חקו מאין תוספת וחסרון.

ע אמר הכוזרי: וזהו המיחס אל פעל הטבע.

עא אמר החבר: ומה הוא הטבע.

עב אמר הכוזרי: הוא כח מהפחות על מה ששמענו בחכמות, ואין אנו יודעים מה-הוא אבל החכמים יודעים אותו בלי ספק.

עג אמר החבר: אבל ידיעתם בו כדיעתנו. גדר אותו הפילוסוף כי הוא ההתחלה והסבה אשר בה ינוח וינוע הדבר אשר הוא בו בעצם ולא במקרה.

עד אמר הכוזרי: כאלו הוא אומר, כי הדבר אשר ינוע מעצמו וינוח מעצמו יש-לו סבה מה, בה ינוח וינוע, והסבה ההיא - היא הטבע.

עה אמר החבר: זה הוא שרצה לומר עם דיוקות רב ודקדוק והפרש בין מה שיפעל במקרה ממה שיפעל בטבע, והדברים מבהילים השומעים, אבל העולה מידיעתם בטבע - זה הוא.

עו אמר הפוזרי: אם כן אני רואה שהתעונו בשמות אלה ושמונו משתפים עם הבורא, באמרנו: "הטבע. חכם פועל" ואפשר שנבוא לומר: "בורא" על טעם דבריהם.

עז אמר החבר: כן-הוא, אבל יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החמום והקרור, וההרטה והליבש והתלויים בהם, מבלי שניחס להם חכמה רק עבודה, אבל הציור והשעור וההזרעה וכל אשר בו חכמה לכונה, לא יתייחס כי אם לחכם היכול המשער. ומי שקורא אלה שמתקנים החמר בחמום ובקרור טבע, לא יזיק, כשמרחיק מהם החכמה, כאשר ירחיק מהאיש והאשה יצירת הולד בהתחברם, אך הם עוזרים לחמר המקבל צורת האדם, מאת המציר החכם. ואל יהיה רחוק בעיניך הראות רשמי ענינים אלוהיים נכבדים בעולם הזה התחתון, כשהיו החמרים ההם נכונים לקבל אותם. וזהו שרש האמונה ושרש המרי.

עח אמר הפוזרי: ואיך יהיה שרש האמונה הוא שרש המרי.

עט אמר הפוזרי: כן, כי הדברים אשר יכינו לקבל הרשמים ההם האלהיים אינם ביכלת אדם ולא יוכלו לשער כמותם ואיכותם, ואם ידעו עצמם לא ידעו זמניהם ומקומותם וחבורם והזמון להם, צריך בזה אל ידיעה שלמה מפרשת תכלית הבאור מאת האלהים. ומי שהגיעו הדבר הזה וקיים אותו על גבוליו ותנאיו בלב שלם, הוא המאמין.

ומי שהשתדל לתקן הדברים לקבל הענין ההוא במחקר וסברות והקשות ממה שימצא בספרי החושים, הורדת הרוחניות ועשיית הטלסמאות, הוא הממרה, כי הוא מקריב הקרבנות ומקטיר הקטורות מהקשה וסברא, ואיננו יודע אמתת מה שראוי, וכמה, ואיך, ובאיזה מקום, ובאיזה עת ומי מבני אדם, ואיך ראוי להתעסק בענין ההוא וענינים רבים ספורם יאריך. והיה כפסיל, אשר נכנס באוצר רופא מפרסם כי רפואותיו מועילות והרופא איננו בו, ובני אדם היו מכוונים אל האוצר ההוא לבקש התועלת, והפסיל ההוא היה נותן להם מן הפלים ההם והוא לא היה מפיר הרפואות, ולא כמה ראוי להשקות מפל רפואה לכל איש ואיש, והמית ברפואות ההם אשר היו מועילות להם, ואם יזדמן שיקבל תועלת אחד מהם בכלי מן הפלים ההם יטו בני אדם אליו ויאמרו כי הוא המועיל, עד אשר יטעם או יראו לזולתו תועלת במקרה יטו אליו ולא ידעו כי המועיל בעצמותו אמנם הוא עצת הרופא ההוא החכם אשר חבר הרפואות ההם והיה משקה אותם כראוי והיה מצוה החולה שיזמן מה שצריך לכל

רפואה ורפואה מִמָּאֲכָל וּמִשְׁקָה וּתְנוּעָה וּמְנוּחָה וְשָׁנָה וְקִיּוּץ וְאוֹיֵר וּמִשְׁכָּב וְזוּלָתָם. וְעַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה הָיוּ בְּנֵי אָדָם קָדָם מֹשֶׁה, זוּלָתִי מְעַט מְזַעֵר, נִפְתִּים בְּנִמּוּסֵי הַכּוֹכָבִים וְהַטְּבָעִים וְנִעְתָקִים מִנְמוּס אֶל נְמוּס וּמֵאֱלוֹהַּ אֶל אֱלוֹהַּ, וְאִפְשָׁר שְׂמִחִזִּיקִים בְּרַבִּים מֵהֶם וְשׁוֹכְחִים מִנְהִיגָם וּמִנְהַלָּם, וּמְשִׁימָם סִבָּה לְתוֹעֵלוֹת, וְהֵם בְּעֶצְמָם סִבָּה לְנִזְקִים, כְּפִי הַהֲכָנָה וְהַזְמוּן. אֲבָל הַמוֹעִיל בְּעֶצְמוֹ הוּא הָעֲנִיָּן הָאֱלֹהִי, וְהַמְזִיק בְּעֶצְמוֹ הוּא הָעֶדְרוֹ.

ב אָמַר הַכּוֹזָרִי: נָשׁוּב אֶל עֲנִינְנוּ וְהוֹדִיעֵנִי, אֵיךְ קָמָה תּוֹרַתְכֶם וְאֵיךְ פָּשְׁטָה וְנִרְאָתָה, וְאֵיךְ נִתְחַבְּרוּ הַדְּעוֹת אַחֲרַי אֲשֶׁר הָיוּ חֲלוּקוֹת, וּבְכַמָּה שָׁנִים נִתְיַסְדָּה הָאֱמוּנָה וְנִבְנְתָה עַד שֶׁנִּתְחַזְּקָה וְנִשְׁלָמָה, כִּי הַתְּחִלּוֹת הַדְּתוֹת מִבְּלִי סֶפֶק לֹא תִהְיֶינָה כִּי אִם בִּיחִידִים, שְׂמֵתִגְבְּרִים לְעֹזֵר הַדְּבָר אֲשֶׁר יִרְצֶה הָאֱלֹהִים לְהִרְאוֹתוֹ, וְהֵם הוֹלְכִים וְרַבִּים וְנִעְזְרִים בְּעֶצְמָם, אוֹ שְׂיָקוּם לָהֶם מְלֶדֶד עוֹזֵר וְיִכְרִיחַ הַהֶמוֹן עַל הַדְּבָר הַהוּא.

בא אָמַר הַחֲבֵר: לֹא יָקוּם וְיִגְדַל עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה אֶלָּא הַנְּמוּסִים הַשְּׂכָלִיִּים אֲשֶׁר הִתְחַלְתֶּם מִן הָאָדָם, וְכֹאֲשֶׁר יִגְמַר וְיַעֲזֹר יֵאמַר כִּי הוּא נִעְזֹר מִן הַבוֹרָא וּמִלְמַד וְהַדּוֹמָה לָזֶה, אֲבָל הַנְּמוּס אֲשֶׁר הִתְחַלְתֶּם מִהַבוֹרָא, הוּא קָם פֶּתְאִים. נֵאמַר לוֹ: הֵיךְ וַיְהִי, כְּבָרִיאַת הָעוֹלָם.

בב אָמַר הַכּוֹזָרִי: הַבְּהִלְתָּ אוֹתְנוּ בַּדְּבָרִיךְ הַחֲבֵר.

בג אָמַר הַחֲבֵר: אֲבָל הָעֲנִיָּן מִבְּהִיל יוֹתֵר, כִּי הָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁעֲבָדִים בְּמִצְרַיִם שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רְגָלִי מִבְּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה, מִתְיַחֲסִים אֶל שָׁנִים עֶשְׂרִים שְׁבָטִים, לֹא נִמְלַט מֵהֶם אִישׁ וְלֹא בָרַח אֶל אֶרֶץ אַחֲרֵת וְלֹא נִכְנַס בְּיַנְיָהֶם נִכְרִי, מִיַּחֲלִים הַמוֹעֵד אֲשֶׁר יַעַד בּוֹ אֶל אֲבוֹתָם אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שֶׁיִּנְחִילֵם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן. וְאֶרֶץ כְּנָעַן הִיְתָה בְּעַת הַהִיא בְּיַד שִׁבְעַת אֲמוֹת בְּתַכְלִית הָרַב וְהַחֲזִיקָה וְהַחֲזָלְתָהּ, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתַכְלִית הַדְּלוּת וְהָעֲנוּי בְּיַד פְּרַעֲה; הוֹרֵג אֶת בְּנֵיהֶם שְׁלֹא יִרְבוּ. וְשָׁלַח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עִם חֲלֹשֶׁתָם וְעַמְדוֹ כְּנֶגֶד פְּרַעֲה עִם חֲזָקָתוֹ בְּאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְשִׁנוּי הַמְּנַהֲגִים, וְלֹא יָכַל לְהַסְתֵּר מֵהֶם וְלֹא לְצוּוֹת עֲלֵיהֶם בְּרַע, וְלֹא לְמַנַּע עֲצְמוֹ מִעֲשׂוֹר מִכּוֹת אֲשֶׁר חָלוּ בְּמִצְרַיִם, בְּמִימֵיהֶם וּבְאֶרְצָם וּבְאֹיְרָם וּבְצִמְחֵיהֶם וּבְבִהֶמְתָּם וּבְגוֹפָם וּבְנַפְשׁוֹתָם, שְׂמֵת מֵהֶם בְּרַגַע אֶחָד בְּחִצּוֹת הַלְּלִלָה הַיָּקָר שֶׁהָיָה בְּבִתְיָהֶם וְהַחֲבִיב לָהֶם, כָּל בְּכוֹר, וְאִין בֵּית אֲשֶׁר אִין שָׁם מֵת, זוּלָתִי בְּתִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְכָל הַמְּכּוֹת הָאֵלֶּה הָיוּ בְּאוֹת בְּאִזְהָרָה וּבְהִתְרָאָה וּבְמוֹעֵד וּמִסְתַּלְקוֹת בְּאִזְהָרָה וּבְהִתְרָאָה, כְּדִי שְׂיִתְבָּרַר כִּי הֵם בְּכּוֹנֵה מֵאֵת אֱלוֹהַּ חֲפָץ עוֹשֶׂה חֲפָצוֹ בְּעַת שְׂיַחֲפֵץ, לֹא מִצַּד הַטְּבַע וְלֹא מִצַּד הַכּוֹכָבִים וְלֹא בְּמִקְרָה. וְאַחַר יֵצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר הַשֵּׁם בְּלִילָה הַהוּא בְּעַת שְׂמֵתוֹ בְּכוֹרֵיהֶם, מַעֲבָדוֹת פְּרַעֲה, וְהִלְכוּ דֶרֶךְ יָם-סוּף וּמִנְהַלָּם עֲמוּד עֲנָן וְעֲמוּד אֵשׁ, הוֹלְכִים לְפָנֵיהֶם וּמְנַהֲיָגִים אוֹתָם, וּנְגִידֵיהֶם וְכַהֲנֵיהֶם שְׁנֵי הַזִּקְנִים הָאֱלֹהִים, מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, הָיוּ בְּעַת שְׂנֵתִנְבְּאוּ בְּנֵי שְׂמוֹנִים שָׁנָה וְיוֹתֵר. וְעַד הַעַת הַהִיא לֹא הָיוּ לָהֶם מִצּוֹת כִּי אִם מְעַט, מוֹרְשָׁה מִן הַיְחִידִים הֵהֶם מֵאָדָם וְנַח, וְלֹא בְּטָלָם מֹשֶׁה אֲבָל הוֹסִיף עֲלֵיהֶם. וְאַחַר כֵּן רָדַף אַחֲרֵיהֶם

פָּרַעַה וְלֹא נִצְטָרְכוּ אֶל כְּלֵי מִלְחָמָה וְלֹא הָיוּ מְלַמְּדֵי מִלְחָמָה, וּבִקְעָה אֶת הַיָּם וְעָבְרוּ בְּתוֹכוֹ וְטָבַע בּוֹ פָּרַעַה וַחֲלִילוֹ וְהַשְּׁלִיכֶם הַיָּם מֵתַיִם לְעֵינַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְהִדְבֵּר אַרְדָּךְ וַיְדוּעַ.

פד אָמַר הַכּוֹזָרִי: זֶהוּ הָעֲנִין הָאֱלֹהִי בְּאֵמֶת, וַיְמַה שְּׁנִתְּלָה בּוֹ מִן הַמִּצְוֹת רָאוּי לְקַבְּלוֹ כִּי אֵין נִכְנָס בְּלֵב מִחֲמַתּוֹ סִפְק לֹא מִכְּשָׁפִים וְלֹא מִתְּחַבּוּלָה וְלֹא מִדְּמִיוֹן, וְאֵלּוּ נִדְּמָה לָהֶם הַבְּקָע הַיָּם וְעָבְרָם בְּתוֹכוֹ, יִדְּמָה לָהֶם הַצְּלָתָם מִן הָעֲבָדוֹת וּמֹת מְעַבְדֵי הֵם וְקַחְתֶּם שְׁלָלָם וְהַשְׂאָר מִמוֹנָם אֲצִלְם, וְזֶה עֲקֻשׁוֹת מֵאֲפִיקוֹרְסִים.

פה אָמַר הַחֲבֵר: וְאַחֲרֵי זֶה שְׁעָמְדוֹ בַּמִּדְבָּר מְקוֹם אֵין זָרַע וְהוֹרִיד לָהֶם לֶחֶם נִבְרָא יוֹם יוֹם מִלֵּבֶד הַשַּׁבָּת, אֲכָלוּהוּ אַרְבָּעִים שָׁנָה:

פו אָמַר הַכּוֹזָרִי: גַּם אֵלֶּה אֵין בָּהֶם מִדְּחָה, מַה שְּׁמִתְּמִיד אַרְבָּעִים שָׁנָה לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ וְהַגְּלוּיִם אֲלֵיהֶם, יָרַד שֵׁשׁ יָמִים וַיִּסְתַּלַּק יוֹם הַשַּׁבָּת, אִם כֵּן חוּבָה לְקַבֵּל הַשַּׁבָּת מִפְּנֵי שֶׁהָיָה הָעֲנִין הָאֱלֹהִי כְּמוֹ נִדְּבַק בּוֹ.

פז אָמַר הַחֲבֵר: הַשַּׁבָּת מְזַהֵר עָלָיו מְזָה וּמִבְּרִיאַת הָעוֹלָם בְּשֵׁשֶׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית וּמִמָּה שְׁאֵנִי עֲתִיד לְזָכְרוֹ, וְהוּא שֶׁהָעַם, עִם מַה שֶׁהֶאֱמִינוּ בְּמַה שְּׁבָא בּוֹ מִשֵּׁה אַחַר הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה, נִשְׂאָר בְּנִפְשׁוֹתָם סִפְק, אִיד וַיְדַבֵּר הָאֱלֹהִים עִם הָאָדָם, כְּדִי שֶׁלֹּא תִהְיֶה הַתְּחִלַּת הַתּוֹרָה מֵעֶצֶה וּמִחֲשָׁבָה מִחֲמַת אָדָם וְאַחַר יִתְּבַרְהוּ עֵזֶר וְאִמְצָ מֵאֵת הָאֱלֹהִים, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה רְחוּק הַדְּבוּר בְּעֵינֵיהֶם מִזִּילַת אָדָם, בְּעֵבּוֹר שֶׁהַדְּבוּר גִּשְׁמִי. וְרָצָה יִי לְהַסִּיר הַסִּפְק הַזֶּה מִלְּבוֹתָם וְצוּה אֹתָם לְהִתְקַדֵּשׁ הַקְּדוּשָׁה הַצְּפוּנָה וְהַגְּלוּיָה, וְשֵׁם הַדְּבָר הַנְּחוּץ בָּהּ: פְּרִישׁוֹת מִן הַנָּשִׁים וְהַזְּמוּן לְשִׁמְעַ דְּבָרֵי הָאֱלֹהִים. וְהַתְּקַדֵּשׁ הָעַם, וְנִזְדַּמֵּן לְמִדְרַגַּת הַנְּבוּאָה, אֵף לְשִׁמְעַ דְּבָרֵי הָאֱלֹהִים פְּנִים בְּפָנִים. וְהָיָה זֶה אַחַר שֶׁלֶּשֶׁה יָמִים בְּהַקְּדָמוֹת אוֹתוֹת גְּדוּלוֹת מְקוּלוֹת וּבְרָקִים וְרַעְמִים וְאִשׁ שֶׁסָּבְבָה אֶת הַר סִינַי, וְנִשְׂאָרָה הָאִשׁ הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם רוֹאִין אוֹתָהּ הָעַם, וְרוֹאִין אֶת הַר סִינַי, וְנִשְׂאָרָה הָאִשׁ הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם דְּבוּר צַח בְּעֶשְׂרֵת דְּבָרִים, הֵם אֲמוֹת הַתּוֹרוֹת וְשִׁרְשִׁיהֶן. אַחַד מֵהֶם מִצְוֹת שַׁבָּת, וּכְבֵר קְדָמָה מִצְוֹתוֹ עִם הוֹרְדַת הַמָּן. וְאֵלֶּה עֶשְׂרֵת הַדְּבָרִים לֹא קִבְּלָם הַהֶמוֹן מֵאֲנָשִׁים יַחֲדִים וְלֹא מִנְּבִיא, כִּי אִם מֵאֵת הָאֱלֹהִים נִתְּנוּ, אֲבָל לֹא הָיָה בָּהֶם כַּח כְּמִשָּׁה לְרֵאוֹת הַדְּבָר הַגְּדוֹל הַהוּא.

וְהֶאֱמִינוּ הָעַם מִן הַיּוֹם הַהוּא, כִּי מִשֵּׁה מִדְּבָר בּוֹ בְּדְבוּר הַתְּחִלַּתוֹ מֵאֵת הַבוֹרָא, לֹא קְדָמָה לְמִשָּׁה בּוֹ מִחֲשָׁבָה וְלֹא עֶצֶה, - שֶׁלֹּא תִהְיֶה הַנְּבוּאָה, כְּאִשְׁרַ חֲשָׁבוּ הַפִּילוֹסוֹפוֹים מְנַפֵּשׁ יִזְדַּכְּכוּ מִחֲשָׁבוֹתֶיהָ וְתִדְּבַק בְּשִׁכְלֵי הַפּוֹעֵל, הַנִּקְרָא רוּחַ הַקְּדוֹשׁ אוֹ בְּגִבְרִיאֵל וַיִּשְׁכִּילֵהוּ, וְאִפְשָׁר שִׁתְּדַמָּה לוֹ בְּעֵת הַהִיא בְּחִלוֹם אוֹ בִּין שָׁנָה וְקִיְצָה שְׁאִישׁ מִדְּבָר עִמּוֹ וְשׁוֹמֵעַ דְּבָרָיו בְּנִפְשׁוֹ לֹא בְּאֲזָנוֹ, וְרוֹאֶה אוֹתוֹ בְּמִחֲשַׁבְתּוֹ לֹא בְּעֵינָיו, וְאֵז יֹאמַר כִּי הַבוֹרָא דְּבָר-בּוֹ. וְסָרוּ אֵלֶּה הַסְּבָרוֹת בְּמַעְמַד הַגְּדוֹל הַהוּא. וַיְמַה שְּׁנִלְוָה אֶל הַדְּבוּר הָאֱלֹהִי מִן הַמִּכְתָּב הָאֱלֹהִי, שֶׁחִקַּק עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת הָאֵלֶּה בְּשָׁנֵי לוֹחוֹת אֲבָנִים

יקרות, ונתן אותם אל משה, וראו אותם מכתב אלהי כאשר שמעו אותם דבור אלהי. ועשה להם משה במצות האלהים ארון והקים עליו המשכן הידוע, ונשאר זה בין בני ישראל כל ימי הנבואה כתשע מאות שנה, עד שמרו העם ונגזז הארון וגבר עליהם נבוכדנצר והגלם.

פח אמר הכוזרי: מי ששומע דבריכם, כי האלהים דבר עם המונכם וכתב לכם לוחות וזולת זה, הדין עמו שייחס אליכם דעת ההגשמה. גם אתם אין להאשימכם, כי אין מדחה למעמדות הגלויים הגדולים האלה, ויש לדון אתכם לזכות בהשלכת ההקשה והעיון השכלי.

פט אמר החבר: חלילה לאל מן השקר ומה שהשכל מרחיק אותו וישימהו שקר. ותחלת עשרת הדברים הוא הצווי שנאמין באלהים, והשני האזהרה מעבד אלהים אחרים חוץ מיני ומשתף לו ומעשות פסל ותמונה ותבנית, וכללו של דבר - מהגשים. ואיך לא נרוממהו מהגשמות ואנחנו מרוממים קצת מבריאותיו מהגשמות, כנפש המדברת, אשר היא האדם באמת, כי אשר ידבר עמנו ממש וישפיל וינהיג, איננו לשונו ולא לבו ולא מוחו, אך אלה כלים למשה ומשה נפש מדברת מפרת, איננה גשם ואיננה נגבלת במקום, ולא יצר מפנה מקום, ולא תצר היא מהכלל בה צורות כל הברואים, ואנחנו מתארים אותה בתארים מלאכותיים רוחניים, כל שכן בורא הכל יתברך. אמנם הדין עלינו שלא נדחה מה שקבלנו מן המעמד ההוא, ונאמר שאין אנחנו יודעים איך נגשם הענין עד ששב דבור וקרע את אזנינו, ולא מה שברא לו יתברך ממה שלא היה נמצא, ולא מה שהעביד לו מן הנמצאים, כי לא יחסר לו יכלת, כאשר ברא את השמים והכוכבים ברצונו בלבד, ורצה יתברך ונגשם על השעור אשר חפץ, ונחרת בהם הכתב בעשרת הדברים, כאשר נאמר, כי קרע את היים ושמהו לחומות עומדות מימין העם ומשמאלם, ומסלות מסדרות ורחבות וארץ ישרה, ילכו בה מבלי טרח ולא עכוב. וכן הקריעה והבנין והתקון מיחס אליו יתברך, לא נצטרך בו אל כלי ולא אל סבות אמצעיות כאשר יצטרך בפעל הברואים, כי הפנים עמדו במאמרו ונצטירו בחפצו, וכן יצטיר האויר המגיע אל און הנביא בצורות האותיות שהם מורות על הענינים שהוא חפץ להשמיעם אל הנביא או אל ההמון.

צ אמר הכוזרי: זאת הטענה מספקת.

צא אמר החבר: ואינני גוזר שהיה הענין על הדרך הזה ואולי היה על דרך יותר עמק ממה שיעלה במחשבתני, אך העולה מזה, האמנת מי שראה המעמדות האלה כי הענין ההוא מאת הבורא מבלי מצווע, מפני שהם דומות לבריאה הראשונה והיצירה הראשונה, ותאמין הנפש בתורה הנתלית בהם עם האמונה כי העולם חדש וכי יי בראו כמו שהתבאר, שברא הלוחות והמן וזולתו, ויסורו מלב המאמין ספקות הפילוסופים ובעלי הקדמות.

צב אמר הכוֹזֵרִי: הִזְהַר הַחֵבֵר שֶׁלֹא תִטָּה בְּסִפּוֹר שְׂבָחִי עִמָּךָ וְתַעֲזֹב מֵה שְׁנֵת־פָּרֶסֶם מִמָּרִים עִם אֵלֶּה הַמַּעֲמָדוֹת, כִּי שָׁמַעְתִּי שֶׁבַתּוֹךָ זֶה עָשׂוּ עֵגֶל וְעִבְדוּהוּ מִבְּלַתִּי הָאֱלֹהִים.

צג אמר החֵבֵר: חֲטָא שֶׁהִגְדִּילוּהוּ עֲלֵיהֶם לִגְדֹלְתָם וְהִגְדֹּל מִי שֶׁחֲטָאוּ סִפּוֹרִים.

צד אמר הכוֹזֵרִי: וְזֶה מִנְטוֹתֶיךָ וְעִזְרָךָ לְעַמָּךְ, וְאֵי זֶה עוֹן גְּדוֹל מְזֵה, וְאֵי זֶה מַעֲשֵׂה יִשְׂאֵר אַחֵר זֶה?

צה אמר החֵבֵר: הִרְפָּה לִי מֵעַט, עַד שֶׁאֲבָאֵר אֶצְלָךָ גְּדֹלַת הָעַם, וְדִי לִי לְעַד, שֶׁהַשֵּׁם בְּחָרָם לָעַם וּלְאַמָּה מִבֵּין אַמּוֹת הָעוֹלָם, וְחוּל הָעֵנָן הָאֱלֹהִי עַל הַמּוֹנֵם עַד שֶׁהִגִּיעוּ כָּלֶם אֶל מַעֲלַת הַדְּבֹר. וְעִבֵר הָעֵנָן אֶל נְשִׂיהֶם וְהָיוּ מֵהֵן נְבִיאוֹת, אַחֵר שֶׁלֹא הָיָה חֵל הָעֵנָן הָאֱלֹהִי כִּי אִם בִּיחִידִים מִבְּנֵי אָדָם אַחֵר אָדָם הִרְאִישׁוֹן, כִּי אָדָם הָיָה שָׁלֵם מִבְּלַתִּי תִנְאִי, כִּי אֵין טַעֲנָה בְּשִׁלְמוֹת מַעֲשֵׂה, מַעֲוֵשָׁה חֲכָם יָכוֹל, מִחֲמַר בְּחָרוּ לְצוּרָה אֲשֶׁר חִפָּץ בָּהּ, וְלֹא מִנַּע מוֹנֵעַ מִמֶּזֶג שֶׁכָּבַת זָרַע הָאֵב וְלֹא מִדָּם הָאִם וְלֹא מִהַמְזוֹנוֹת וְהַהֲנָהגָה בְּשָׁנֵי הַגְּדוּל וְהִינְקוֹת וְהַתְּחַלְפוֹת הָאִוִּיר וְהַמִּים וְהָאֶרֶץ, כִּי יִצְרוּ כְּמַגִּיעַ לְתַכְלִית יָמֵי הַבְּחָרוֹת הַשָּׁלֵם בִּיצִירוֹתָיו וּבַמְדוּתָיו, וְהוּא אֲשֶׁר קִבֵּל הַנֶּפֶשׁ עַל תַּמָּה, וְהַשְׁכֵּל עַל תַּכְלִית מֵה שְׂבִיכְלַת הָאֲנוּשִׁי, וְהַפְּחַ הָאֱלֹהִי אַחֵר הַשְׁכֵּל, רְצוֹנֵי לֹמֵר: הַמַּעֲלָה אֲשֶׁר בָּהּ יִדְבֵק בְּאֱלֹהִים וּבְרוּחָנִיִּים, וַיִּדַע הָאֲמִתּוֹת מִבְּלִי לְמוֹד, אֲבָל בְּמַחְשָׁבָה קֵלָה, וּכְבֹר נִקְרָא אֶצְלָנוּ בֶן-אֱלֹהִים, וְכָל הַדּוֹמִים לוֹ מִזָּרְעוֹ - בְּנֵי אֱלֹהִים. וְהוֹלִיד בְּנִים רַבִּים וְלֹא הָיָה מֵהֶם רָאוּי לְהִיּוֹת בְּמִקּוֹם אָדָם אֶלָּא הֵבֵל, כִּי הוּא הָיָה דוֹמָה לוֹ. וְכֹאֲשֶׁר הִרְגוּ קִין אֶחָיו מִפְּנֵי קִנְיָתוֹ בּוֹ עַל הַמַּעֲלָה הַזֹּאת, נָתַן לוֹ תַחֲתָיו שֵׁת, וְהָיָה דוֹמָה לְאָדָם, וְהָיָה סִגְלָה וְלֵב וְזוּלָתוֹ כְּקְלִיפָה. וְסִגְלַת שֵׁת אָנוּשׁ. וְכֵן הִגִּיעַ הָעֵנָן עַד נֹחַ: בִּיחִידִים הָיוּ לְבָבוֹת, דּוֹמִים לְאָדָם וְנִקְרָאִים בְּנֵי אֱלֹהִים, שְׁלֵמִים בְּבְרִיאָתָם וּבַמְדוּתָם וּבְאַרְיִכוֹת הַיָּמִים וּבְחֻכְמוֹת וּבִיכְלַת, וּבִימֵיהֶם אָנוּ מוֹנִים מֵאָדָם וְעַד נֹחַ וְכֵן מִנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם. וְאִפְשָׁר שֶׁהָיָה מֵהֶם מִי שֶׁלֹא דָבַק בּוֹ הָעֵנָן הָאֱלֹהִי כְּתַרְחַ, אֲבָל אַבְרָהָם בְּנוֹ הָיָה תַלְמִיד לְאַבְי אָבִיו עֵבֶר, וְעוֹד - שֶׁהַשִּׁיג נֹחַ בְּעַצְמוֹ.

וְהָיָה הָעֵנָן הָאֱלֹהִי דָבַק בָּהֶם מֵאַבּוֹת אֲבוֹתָם אֶל בְּנֵי בְנִים. וְאַבְרָהָם סִגְלַת עֵבֶר וְתַלְמִידוֹ וְעַל כֵּן נִקְרָא עֵבֶרִי, וְעֵבֶר הָיָה סִגְלַת שֵׁם וְשֵׁם הָיָה סִגְלַת נֹחַ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא יוֹרֵשׁ הָאֱקָלִימִים הַשְּׂוִים אֲשֶׁר אִמְצַעִיתָם וְחַמְדָּתָם אֶרֶץ כְּנָעַן אֲדָמַת הַנְּבוּאָה, וַיֵּצֵא יִפֶּת אֶל צָפוֹן וְחָם אֶל דָּרוֹם. וְסִגְלַת אַבְרָהָם מִכָּל בְּנָיו - יִצְחָק, וְהִרְחִיק כָּל בְּנָיו מִהָאֶרֶץ הַזֹּאת הַמְּסֻגְלַת כְּדִי שֶׁתְּהִיָּה מִיַּחַדָּת לְיִצְחָק, וְסִגְלַת יִצְחָק - יַעֲקֹב, וְנִדְחָה עָשׂוּ אֶחָיו מִפְּנֵי שִׂזְכָּה יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ הַהִיא, וּבְנֵי יַעֲקֹב כָּלֶם סִגְלָה, כָּלֶם רְאוּיִים לְעֵנָן הָאֱלֹהִי, וְהָיָה לָהֶם הַמִּקּוֹם הַהוּא הַמִּיַּחַד בְּעֵנָן הָאֱלֹהִי, וְזֶה הָיָה תַחֲלַת חוּל הָעֵנָן הָאֱלֹהִי עַל קֵהֶל, אַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא הָיָה נִמְצָא כִּי אִם בִּיחִידִים. וַיִּשְׁמַרְם הָאֱלֹהִים וַיִּפְרָם וַיִּרְבֵּם וַיִּגְדְּלֵם בְּמִצְרַיִם, כֹּאֲשֶׁר יִגְדַּל הָאֵילָן אֲשֶׁר שָׂרְשׁוֹ טוֹב, עַד שֶׁהוֹצִיא

פְּרִי שְׁלֵם דְּזִמָּה לְפָרִי הָרֵאשׁוֹן אֲשֶׁר נָטַע מִמֶּנּוּ, רְצוּנִי לֹמַר: אֲבָרְהֶם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב וַיֹּסֵף וְאֶחָיו, וְהָיָה מִן הַפְּרִי מִשֶּׁה וְאֶהְרֹן וּמֵרָיִם, וַיִּכְמוּ בְּצִלְאֵל וְאֶהֱלִיאָב וַיִּכְמוּ רֵאשֵׁי הַמִּטּוֹת וְשִׁבְעִים הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָיוּ רֵאוּיִים לְנִבְוָאָה מִתְמַדָּת, וְכִיהוֹשֵׁעַ וְכָלֵב וְחֹר וְזוֹלָתָם רַבִּים. וְאִזְ הָיוּ רֵאוּיִים לְהִרְאֹת הָאֹר עֲלֵיהֶם וְהַשְּׁגָחָה הַהִיא הִרְבּוֹנִית, וְאִם הָיוּ בִּינֵיהֶם מִמְרִים הָיוּ נִגְעָלִים, אֲדָּהֶם בְּלִי סֶפֶק סִגְלָה, כִּאֲשֶׁר הֵם בְּתוֹלְדָתָם וְטַבְעָם מִן הַסִּגְלָה וַיּוֹלִידוּ מִי שֶׁהָיָה סִגְלָה וְנִזְהָרִים בְּאָב הַמִּמְרָה בְּעֵבֹר מֶה שִׁיתְעַרֵּב בּוֹ מִן הַסִּגְלָה אֲשֶׁר תִּרְאֶה בְּבִנוֹ אוֹ בְּבִן בְּנוֹ כִּפִּי מֶה שִׁיתְזַדְּכָה הַטְּפָה, כִּמוֹ שֶׁאִמְרָנוּ בְּתַרְח וְזוֹלָתוֹ מִמִּי שֶׁלֹּא נִדְּבַק בּוֹ הָעֵנָן הָאֱלֹהִי אֲדָּהֶם בְּשֶׁרֶשׁ תּוֹלְדָתוֹ שִׁיּוֹלִיד סִגְלָה, מֶה שֶׁלֹּא הָיָה כֵּן בְּתוֹלְדָתָהּ כֹּל הַנּוֹלָד מִחֶסֶם וַיִּפְתָּ. וְנִרְאֶה כִּזֶּה בְּעֵנָן הַטַּבְּעִי, כִּי כִמָּה יֵשׁ מִבְּנֵי הָאָדָם שֶׁאִינּוּ דְּזִמָּה לָאָב כֹּלֵל אֲדָּהֶם הוּא דְּזִמָּה לָאָבִי אָבִיו! וְאִין סֶפֶק כִּי הַטַּבְּעִי הַהוּא וְהַדְּמִיוֹן הַהוּא הָיָה צְפוֹן בְּאָב וְאָף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִרְאֶה לְהִרְגֵּשָׁה, כִּאֲשֶׁר הָיָה צְפוֹן טַבְּעִי עֵבֶר בְּבִנּוֹ עַד שֶׁנִּרְאֶה בְּאֲבָרְהֶם.

צו אָמַר הַכּוֹזָרִי: זֹאת בְּאֵמֶת הִיא הַגְּדֵלָה הַנִּמְשָׁכֶת מֵאָדָם, וְאָדָם הָיָה הַגְּדוֹל שֶׁבְּבִרְיֹאוֹת הָאָרֶץ, וְנִתְחַיְבָה לָכֶם הַגְּדֵלָה עַל כָּל הַנִּמְצָאִים בְּאָרֶץ. אֲבָל אֵיךְ הַגְּדֵלָה הַזֹּאת מִן הַחֲטָאִים הַזֹּאת?

צו אָמַר הַחֹבֵר: כִּי הָאֵמוֹת כֻּלָּם בְּזִמּוֹן הַהוּא הָיוּ עוֹבְדִים צוּרוֹת, וְאֵלוֹ הָיוּ הַפִּילוֹסוֹפִים, מִבִּיאִים מוֹפֵת עַל הַיְחוּד וְעַל הָאֱלֹהוּת לֹא הָיוּ עוֹמְדִים מִבְּלִי צוּרָה שֶׁמְכַוְּנִים אֵלֶיהָ וְאוֹמְרִים לְהַמוֹנֵם, כִּי הַצּוּרָה הַזֹּאת יִדְּבַק בָּהּ עֵנָן אֱלֹהִי וְכִי הִיא מִיַּחַדָּת בְּדָבָר מִפְּלֵא נִכְרִי. וּמֵהֶם מִי שֶׁמִּיַּחַס זֶה אֵל הָאֱלֹהִים, כִּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים הַיּוֹם בְּמִקּוֹמוֹת הַמְּכַבְּדִים אֲצִלָּנוּ, עַד שֶׁאִנּוּ מִתְבָּרְכִים בָּהֶם וּבַעֲפָרָם וְאֲבַנֵיהֶם, וּמֵהֶם מִי שֶׁמִּיַּחַס אוֹתוֹ אֵל רוּחַנִיּוֹת כּוֹכָב מִן הַכּוֹכָבִים אוֹ חֵיל מִן הַחֵילִים אוֹ מַעֲרַכַת מְזֶל וְזוֹלָתָהּ זֶה, וְלֹא הָיוּ מִסְכִּימִים הֶהָמוֹן עַל תּוֹרָה אַחַת, אֲלֵא בְּצוּרָה מְרֻגְשָׁה שֶׁמְכַוְּנִים אֵלֶיהָ.

וְהָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְצַפִּים לָמָּה שֶׁיַּעֲד אוֹתָם מִשֶּׁה שִׁיּוֹרִיד לָהֶם עֵנָן מֵאֵת יְיָ שִׁיִּרְאוּ אוֹתוֹ וַיִּקְבִּילוּהוּ כִּאֲשֶׁר הָיוּ מְקַבְּלִים עֲמוּד הָעֵנָן וְעֲמוּד הָאֵשׁ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם, אֲשֶׁר הָיוּ מִבִּיטִים אֵלָיו וּמְקַבְּלִים וּמְגַדְּלִים אוֹתוֹ וּמְשַׁתְּחִוִים נִכְחוֹ לְאֱלֹהִים, וְכֵן הָיוּ מְקַבְּלִים עֲמוּד הָעֵנָן אֲשֶׁר הָיָה יוֹרֵד עַל מִשֶּׁה בְּדָבָר אֵתוֹ הָאֱלֹהִים וְהָיוּ עוֹמְדִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמְשַׁתְּחִוִים נִכְחוֹ לְאֱלֹהִים. וְכִאֲשֶׁר שָׁמְעוּ הָעָם דְּבָרֵי עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וְעָלָה מִשֶּׁה עַל הַהָר לְהוֹרִיד לָהֶם הַלּוּחוֹת כְּתוּבִים וְלַעֲשׂוֹת לָהֶם אֲרוֹן לְהִיּוֹת לָהֶם דְּבָר נִרְאֶה שֶׁיִּכְוְנוּ נִגְדוֹ, שֶׁבּוֹ הַבְּרִית לְאֱלֹהִים וְהַבְּרִיאָה הִרְבּוֹנִית, רְצוּנִי לֹמַר: הַלּוּחוֹת, זוֹלָתָהּ מֶה שֶׁדְּבַק בְּאֲרוֹן מֵהָעֵנָן וְהַכְּבוֹד וּמֶה שֶׁנִּרְאֶה בְּעֵבֹרוֹ מֵהַמוֹפְתִים, וְנִשְׁאַרוּ הָעָם מְצַפִּים לָרֵדֶת מִשֶּׁה וְהֵם עַל עֵנָנָם לֹא שָׁנוּ תְּאָרָם וְעָדִים וּבְגָדֵיהֶם, אֲשֶׁר עָמְדוּ בָּהֶם יוֹם מַעֲמַד הַר סִינַי אֲדָּהֶם נִשְׁאַרוּ בְּתַכּוּנָתָם מִמִּתִּינִים לְמִשֶּׁה לְעֵתִים, וּבּוֹשֵׁשׁ מֵהֶם אֲרַבְעִים יוֹם וְהוּא לֹא לָקַח צִידָה וְלֹא נִפְרַד מֵהֶם אֲלֵא עַל מְנַת שִׁיָּשׁוּב לְיוֹמוֹ,

אז גברה המחשבה הרעה על קצת ההמון ההוא הגדול והתחילו המון העם להחלק מחלקות ומרבים העצות והמחשבות עד שנצטרכו מהם אנשים לבקש נעבד מרגש יכונו נגדו כשאר האמות, מבלי שיכחשו באלהות מוציאם ממצרים, אבל - שיהיה מנח להם להקביל אליו, כשיספרו נפלאות אלהיהם, כאשר עשו הפלשתים בארון שאמרו כי האלהים שם, וכאשר אנחנו עושים בשמים ובכל דבר שאנו יודעים שתנועתו אמנם היא בחפץ האלהים מבלי מקרה ולא רצון אדם ולא טבע.

וחטאתם היתה בציור אשר נאסר עליהם ושיחסו ענין אלהי אל מה שעשו בידם ורצונם מבלי מצות האלהים, ויש להם התנצלות - במה שקדם מהמחלקת ביניהם, ולא הגיעו עובדיו אל שלשת אלפי איש מפלל שש מאות אלף שהיו. אבל התנצלות הגדולים שסיעו בעשותו היה - בעבור שיראה הממרה מהמאמין כדי להרג הממרה העובד אותו, ונחשב להם לעון מפני שהוציאו המרי מן הכח והמצפון אל גבול המעשה. ולא היה העון ההוא יציאה מפלל עבודת מוציאם ממצרים, אך היה מרי לקצת מצותיו, כי הוא יתברך הזהיר מן הצורות, והם עשו צורה, והיה להם להמתין, שלא יקבעו לעצמם דבר שיקבילוהו וימשכו אחריו, ומזבח וקרבתו. וזה היה מעצת מי שהיה ביניהם מן החושים והאצטגנינים, חשבו שיהיו פעולתם הסבריות קרובות מן המעשים האמתיים, והיה ענינם בזה כענין הכסיל, אשר זכרנו, שנכנס בחנות הרופא והמית האנשים, אשר היה מועילם ברפואות ההם קדם לכן. עם שלא היתה כונת העם לצאת מעבודת האלהים, אך היו חושבים שהם משתדלים בעבודה, ועל כן באו אל אהרן, ואהרן חפץ לגלות מצפונם, ועל כן סיע בעשותו ונאשם בהוצאתו מרים מן הכח אל המעשה.

והדבר ההוא הוא מרחק ומגנה אצלנו, מפני שאין בזמן הזה צורות נעבדות ברב האמות והיה קל בזמן ההוא, מפני שהיו עושים כל האמות צורות לעבד אותם. ואלו היתה חטאתם שעשו בית ברצונם לעבודה, לכוון אליו ולהקריב בו הקרבתו ולכבדו, לא היה דבר גדול בעינינו, מפני מה שאנחנו נוהגים בו היום, מעשות בתים בבחירתנו וגדלנו להם והתברכנו בהם, ואפשר שנאמר שהשכינה חלה בהם והמלאכים חוננים סביבותיהם ולולא הצרך להתחברות קהלנו, היה הדבר הזה נכרי, כאשר היה בימי המלכים, שהיו מוחים באנשים משתדלים, שהיו עושים בתים לעבודה, היו נקראים במות, והיו חסידי המלכים הורסין אותם, כדי שלא יגדלו זולתתי הבית אשר בחר בו האלהים והתכונה אשר צוה בה. ולא היה הדבר נכרי בצורות, אשר צוה הוא בהם מהפרובים. ועם כל זה נענשו האנשים אשר עבדו העגל ביום ההוא והרגום, והיה מספר כלם שלשת אלפי איש מפלל שש מאות אלף, ולא פסק המון לרדת למזונם, והענין לסוכך עליהם ועמוד האש להנחתם, והנבואה מתמדת ונוספת ביניהם, ולא נעדר מהם דבר מפל אשר נתן להם זולת שתי הלוחות, אשר שברם משה, והתפלל להשיבם והושבו להם וכפר להם העון ההוא.

צח אמר הכוֹזָרִי: כָּבֵד עֲזָרְתָּ עֲצָתִי בְּמַה שֶׁעָלָה בְּדַעְתִּי וּבְמַה שֶׁרָאִיתִיו בְּחִלּוּמִי, כִּי אִין הָאָדָם מְגִיעַ אֶל הָעֲנִין הָאֱלֹהִי אֶלָּא בְּדָבָר אֱלֹהִי, רְצוּנִי לומר: בְּמַעֲשִׂים שֶׁיִּצְוֶם הָאֱלֹהִים. וְאִם לֹא - הִנֵּה רַב בְּנֵי אָדָם מְשַׁתְּדָלִים, אֲפִילוּ הַחוּזָה וְהַקּוֹסֶם וְעוֹבֵד הָאֵשׁ וְעוֹבֵד הַשָּׁמֶשׁ וְהַמַּשְׁנִים וְזוּלָתָם.

צט אמר החֶבֶר: כֶּן-הוּא, וְכֵן כָּל תּוֹרוֹתֵינוּ כֻּלָּם כְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה מִדְּבוֹר הָאֱלֹהִים עִם מֹשֶׁה, וּמִמָּה שֶׁכָּתַב מֹשֶׁה וְנָתַן לְהַמּוֹן הַגָּדוֹל הַהוּא בְּקַבּוּצָם בְּמִדְבָר, לֹא נִצְטָרְכוּ בָּהּ לְקַבְּלָהּ וְלֹא לְהוֹרָאתָ פֶּרֶשָׁה פֶּרֶשָׁה וּמִצְוָה מִצְוָה, וְתַכּוּנַת הַקְּרִיבוֹת וְאִיךְ מְקַרְיָבִים אוֹתָם וּבְאִיזָה מְקוֹם וּלְאִיזָה צַד וְאִיךְ נִשְׁחָטִים וְאִיךְ עוֹשִׂים בְּדָמָם וְנִתְחִיחֵם מִמְּלֹאכּוֹת חֲלוּקוֹת, כֻּלָּם בְּבִאוֹר מֵאֵת הָאֱלֹהִים שֶׁלֹּא יִחְסַר מֵהֶם דָּבָר קָטָן וְיִפְסֹד הַכֹּל, כְּמוֹ הַהֲוִיּוֹת הַטְּבֻעִיּוֹת, אֲשֶׁר הֵם מִתְחַבְּרוֹת מִיַּחְסִים דְּקִים לֹא תִשְׁיֶגֶם הַמַּחְשְׁבָה לְדַקּוּתָם, אֲשֶׁר אִם יֵאָרַע מְכֻשׁוֹל מֵעַט בִּיַּחְסִים הֵחֵם הִיָּתָה נִפְסַדְתָּ הַהֲוִיָּה הַהִיא וְלֹא הָיָה בְּצִמְחָה הַהוּא אוֹ הַחִי הַהוּא אוֹ הָאֶבֶר הַהוּא דֶּרֶךְ מִשָּׁל אֶלָּא מִפְּסָד אוֹ נַעֲדָר. וְכֵן נִזְכָּר אִיךְ תִּנְתַּח הַבְּהֵמָה הַנִּקְרָבֶת, וּמַה יַעֲשֶׂה בְּאֶבֶר אֶבֶר, וּמַה שֵׁישׁ לְאֲכִילָהּ וּמַה שֵׁישׁ לְשֹׁרְפָהּ וּמִי יֵאָכֵל וּמִי יִשְׁרֹף וּמִי יִקְרִיב מִכְּתוֹת, מִצְוָה בָּהֶם לֹא יַעֲבְרוּם, וְאִיךְ תִּהְיֶה תְּכּוּנַת הַמְּקַרְיָבִים, שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהֶם פָּגָם - עַד תִּכְשִׁיטֵיהֶם וּמִלְּבוּשֵׁיהֶם, וְכָל שֶׁכֵּן מִלְּבוּשׁ כֶּהֵן גָּדוֹל אֲשֶׁר נָתַן לוֹ רְשׁוּת לְבֹא אֶל מְקוֹם הָעֲנִין הָאֱלֹהִי, מְקוֹם הַשְּׂכִינָה וְהָאֲרוֹן וְהַתּוֹרָה, וּמַה שֶׁנִּתְּלָה בָּזֶה מִן הַקְּדֻשָּׁה וְהַטְּהָרָה וּמִדְּרָגוֹת הַטְּהָרוֹת וְהַקְּדֻשׁוֹת וְהַתְּפִלוֹת, דָּבָר שֶׁיֵּאָרֶךְ סְפוּרוֹ אִךְ סוּמְכִים בּוֹ עַל קְרִיאַת הַתּוֹרָה וּמַה שֶׁהֶעֱתִיקוּ רַבּוֹתֵינוּ, וְהַכֹּל מִדְּבַרֵי אֱלֹהִים עִם מֹשֶׁה. וְכֵן תְּכּוּנַת הַמִּשְׁכָּן כֻּלָּהּ הִרְאֵתָה לְמֹשֶׁה בְּהַר סִינַי: הַמִּשְׁכָּן, וְהָאֹהֶל, וְהַשֻּׁלְחָן, וְהַמִּנְוָרָה, וְהָאֲרוֹן, וְחִצְרֵי הַמִּשְׁכָּן, וְעַמּוּדָיו, וּמִכְסָיו, וְכָל מְלֶאכְאוֹתָיו הָרְאוּ לוֹ רוּחֲנִיּוֹת וְצִיר אוֹתָם גְּשָׁמִיּוֹת כְּאֲשֶׁר הִתּוּ לוֹ, וְכֵן הַבַּיִת הַגָּדוֹל, אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה, הִרְאָה לְדוֹד צוּרְתוֹ רוּחֲנִיּוֹת, וְהַבַּיִת הָעוֹלָמִי הַקְּדוֹשׁ אֲשֶׁר יַעֲדְנוּ בּוֹ, הִרְאָה לְנִבְיָא יַחְזָקָאֵל צוּרְתוֹ וְתַכּוּנָתוֹ. וְאִין בְּעֵבֻדַת הָאֵל סְבָרָא וְלֹא הִקְשָׁה וְלֹא הִתְחַכְּמוֹת, וְאֵלוּ הָיָה כֵן, - הָיוּ הַפִּילוֹסוֹפִים מְגִיעִים בְּרַב חֲכָמָתָם וְשִׁכְלָם לְכַפֵּל מַה שֶׁהִגִּיעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

ק אמר הכוֹזָרִי: בְּכִמוּ זֶה תְּנוּחַ הַנֶּפֶשׁ לְקַבֵּל הַתּוֹרָה מִבְּלִי סִפְקָ וְלֹא פִקְפּוּק, שֶׁיָּבֵא נְבִיא לְעֵבְדִים מְשַׁעֲבָדִים לְחוּצִים וְיִיעֵד אוֹתָם שֶׁיִּצְאוּ מֵעֲבוּדָתָם בְּעֵת הַהִיא מִבְּלִי אַחֲוֹר עַל הַתְּכּוּנָה הַהִיא, וְשִׁיכְנִיסֶם אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן וְהִיא בִּיד שְׂבַע אַמּוֹת כָּל אַחַת חֲזָקָה מֵהֶם, וְהוֹדִיעַ לְכָל שֶׁבֶט חֲלָקוֹ מִהָאֶרֶץ קֹדֶם שֶׁיִּגִּיעוּ אֵלֶיהָ, וְהִתְקַיֵּם הַכֹּל בְּזִמְן מְעַט בְּמוֹפְתִים נוֹרָאִים, זֶה מֵאֵמֶת גְּדֻלַּת הַשׁוֹלֵחַ וּכְבוֹד הַשְּׁלוּחַ וְגִדְל מֵעֵלֶת אֲשֶׁר אֵלֶיהֶם לְבָדָם שִׁלַּח. וְאֵלוּ הָיָה אוֹמֵר כִּי אֲנִי שְׁלוּחַ לְיִשְׂרָאֵל כָּל הָעוֹלָם וְלֹא הָיָה דְּבָרוֹ מְגִיעַ עַד חֲצִיו הָיָה פָּגָם בְּשִׁלְיחוֹתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא נִשְׁלַמָּה כּוֹנֵת הַבוֹרָא בְּשִׁלְיחוֹתוֹ, וְהָיָה מוֹנֵעַ הַשְּׁלֵמָתָה הַיּוֹת סִפְר תּוֹרָתוֹ עִבְרִי, וְהָיָה מְעַמֵּס עַל אַמּוֹת שְׂבָא וְהָדוּ וְכוּזָר לְהַבִּינוּ וְלַעֲשׂוֹת מַה שֶׁכְּתוּב בּוֹ, אֶלָּא אַחֲרֵי מְאוֹת שָׁנִים, אוֹ שִׁיקָרָה לָהֶם לְהַשְׁתַּנּוֹת אֵלֶיהֶם בְּעֵבוֹר נִצְחוֹן אוֹ שְׂכוּנָה לֹא בְּרָאִיתָ הַנְּבִיא בְּעֶצְמוֹ, אוֹ נְבִיא אַחֵר שֶׁמַּעִיד וּמְזַהִיר עַל תּוֹרָתוֹ.

קא אָמַר הַחֲבֵר: לֹא קָרָא מִשֶּׁה לְתוֹרָתוֹ זוּלָתִי עִמּוֹ וְאַנְשֵׁי לְשׁוֹנוֹ, וַיַּעַד אוֹתָם הַבּוֹרָא לְהִזְהִיר עַל תּוֹרָתוֹ כֹּל הַיָּמִים עַל יְדֵי הַנְּבִיאִים, וְעָשָׂה כֵן כֹּל יְמֵי הַרְצוֹן וְהִזְמִן שְׁהִיתָה הַשְּׂכִינָה בֵּינֵיהֶם.

קב אָמַר הַכּוֹזָרִי: וְהִלֵּא הָיָה יוֹתֵר טוֹב שְׂיִיֶשֶׁר הַכֹּל וְהָיָה זֶה יוֹתֵר נָכוֹן וְרֵאוּי בְּחֻכְמָה.

קג אָמַר הַחֲבֵר: וְהִלֵּא הָיָה יוֹתֵר טוֹב שְׂיִהְיוּ הַחַיִּים כְּלָם מְדַבְּרִים. אִם כֵּן כָּבֵר שְׂכַחַת מַה שְּׁקָדַם בְּהַמְשָׁךְ זָרַע אָדָם, וְהִיאָד חֵל הַעֲנִין הָאֱלֹהִי בְּאִישׁ, שְׁהָיָה לֵב הָאֲחִים וְסִגְלַת הָאֵב, מְקַבֵּל לְאוֹר הַהוּא, וְזוּלָתוֹ כְּקַלְפָּה אֵינְנוּ מְקַבֵּל אוֹתוֹ, עַד שְׂבָאוּ בְּנֵי יַעֲקֹב כְּלָם סִגְלָה וְלִבִּי נִבְדָּלִים מִבְּנֵי אָדָם בְּעֲנִינִים מִיַּחַדִּים אֱלֹהִיִּים, שְׂמִים אוֹתָם כְּאֵלוֹ הֵם מִין אַחַר מְלֶאכְוֹתִי, מִבְּקָשִׁים כְּלָם מַעֲלַת הַנְּבוּאָה וְרַבָּם מַגִּיעִים אֵלַיָּהּ, וּמִי שֶׁלֹּא יִגִּיעַ אֵלַיָּהּ, קָרוֹב לָהּ בְּמַעֲשֵׂים הַנֶּרְצִים וְהַקְדָּשָׁה וְהַטְּהָרָה וּפְגִיעַת הַנְּבִיאִים. וְדַע, כִּי כָל אֲשֶׁר יִפְגַע נְבִיא בַעֲת פְּגַעוֹ אוֹתוֹ וְשָׁמְעוּ דְבָרָיו הָאֱלֹהִיִּים, מִתְחַדְּשֵׁת לוֹ רוּחַנִיּוֹת וְנִפְרָד מִסּוּגוֹ בְּזָכוֹת הַנֶּפֶשׁ וְהַשְּׂתוֹקָקָה אֶל הַמְדַרְגּוֹת הַהֵם וְהַדְּבָקוֹ בְּעֲנֵה וּבְטְהָרָה. זֹאת תְּהִיָּה אֶצְלָם הַרְאָיָה הַנֶּרְאִית וְהָאוֹת הַבְּהִיר בְּגִמּוּל הָעוֹלָם הַבָּא, כִּי הַמְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ אֵינְנוּ, אֲלֵא שֶׁתְּשׁוּב נֶפֶשׁ הָאָדָם אֱלֹהִית, תִּפְרָד מִחוּשָׁיו וְתִרְאָה הָעוֹלָם הַהוּא הָעֲלִיוֹן וְתִתְּנֶנָּה בְּרֵאִית הָאוֹר הַמְּלֶאכְוֹתִי וְשָׁמִיעַת הַדְּבוּר הָאֱלֹהִי, כִּי הַנֶּפֶשׁ הַהִיא תְּהִיָּה בְּטוּחָה מִן הַמְּוֹת כְּשִׁיכְלוּ כְלֵיהָ הַגּוֹפִיִּים. וְכֹאֲשֶׁר תִּמְצָא תּוֹרָה שְׂמַגִּיעִים בִּידִיעַתָּה וּמַעֲשִׂיָּה אֶל הַמְדַרְגָּה הַזֹּאת בְּמָקוֹם אֲשֶׁר צִוִּיתָה וְעַם הָעֲנִינִים אֲשֶׁר צִוִּיתָה בְּהֵם, הִיא מְבַלֵּי סִפְק הַתּוֹרָה שְׂמַבְטַח בָּהּ לְהַשְׁאִיר הַנֶּפְשׁוֹת אַחַר כְּלוֹת הַגּוֹיִפוֹת.

קד אָמַר הַכּוֹזָרִי: אֲנִי רוֹאָה שְׂיַעֲוִדֵי זוּלָתְכֶם שְׂמַנִּים וְדִשְׁנִים מִיַּעוּדֵיכֶם.

קה אָמַר הַחֲבֵר: אֲבָל הֵם כְּלָם אַחֲרֵי הַמְּוֹת וְאִין בְּחַיִּים בְּהֵם דְּבַר שְׂיוֹרָה עֲלֵיהֶם.

קו אָמַר הַכּוֹזָרִי: וְלֹא רֵאִיתִי אֶחָד מִן הַמַּאֲמִינִים בְּיַעוּדִים הָהֵם שֶׁהוּא מִתְאַוֶּה לְמַהִירוֹתָם, אֲבָל אִם הָיָה בִּיכְלָתוֹ לְאַחֲרָם אֶלְף שָׁנִים וַיִּשְׁאַר בְּמִסְרַת הַחַיִּים וּבְעַל הָעוֹלָם וְעֲצָבוֹנוֹ, הָיָה בּוֹחֵר בְּזֶה.

קי אָמַר הַחֲבֵר: וּמַה תֵּאֲמַר בְּמִי שֶׁהוּא רוֹאָה אֱלֹה הַמַּעֲמָדִים הַגְּדוֹלִים הַמְּלֶאכְוֹתִיִּים.

קיב אָמַר הַכּוֹזָרִי: מְבַלֵּי סִפְק שֶׁהוּא מִתְאַוֶּה שֶׁתִּתְמַיֵּד נֶפְשׁוֹ עַל הַפְּרִידָה מִחוּשָׁיו וְתִשְׁאַר נְהִינִית בְּאוֹר הַהוּא, יְהוּא מִי שֶׁמִּתְאַוֶּה הַמְּוֹת.

קט אמר החבר: אבל יעודינו הדבקנו בענין האלהי בנבואה, ומה שהוא קרוב לה, והתחבר הענין האלהי בנו בגדלה ובכבוד ובמופתים. ועל כן איננו אומר בתורה, כי אם תעשו המצוה הזאת, אביאכם אחרי המות אל גנות והנאות, אבל הוא אומר: ואתם תהיו לי לעם ואני אהיה לכם לאלהים מנהיג אתכם, ויהיה מכם מי שיעמד לפני ומי שיעלה לשמים כאשר היו הולכים בין המלאכים, ויהיו גם כן מלאכי הולכים ביניכם בארץ ותראו אותם יחידים ורבים, שומרים אתכם ונלחמים לכם, ותתמידו בארץ אשר היא עוזרת על המעלה הזאת, והיא אדמת הקדש, ויהיה שבעה ורעבונה וטובתה ורעתה - בענין האלהי כפי מעשיכם, ויהיה נוהג כל העולם על המנהג הטבעי - זולתכם, כי תראו, עם שכונתי שתהיה בתוכם, מטוב אדמתכם וסדר גשמיכם שלא יעברו עתיהם הצריך להם, ושתגברו על אויביכם במתי מספר - המנהג, מה שתפירו בו, כי אין עניינכם נוהג על המנהג הטבעי, אבל הרצוני, כאשר תראו אם תמרו מהבצרת והנגוף והחיה הרעה - והעולם פלו בשלוה, ואז תדעו כי עניינכם מנהיג אותו דבר שהוא גדול מן הענין הטבעי.

והיה כל זה והתורה הזאת וכל יעודיה מבטחים, לא יפל מהם דבר; ויעודיה כלם כולל אותם שרש אחד והוא יחול קרבת אלהים ומלאכיו. ומי שיגיע אל המעלה הזאת לא יירא מן המות, ותורתנו כבר הראית לנו זה עין בעין. והמשל בזה, חברים שהיו עומדים במדבר, והלך אחד מהם אל הדו ופגע ממלך הדו כבוד וגדלה מפני שידע, שהוא מן החברים ההם, והיה יודע אבותיהם מקדם והיו מאוהביו, ונתן לו מתנות יקרות שנשא אותם אל חבריו, והלבישו בגדי חמודות ושלח עמו מעבדיו אנשים, - ולא עלה על לב איש שיצאו מלפני המלך ולא שילכו אל המדבר ההוא, - וצוהו במצות וקרת עמו ברית לקבל עבודתו. ובא אל חבריו עם השלוחים ההם ההדיים ושמוחו בהם החברים ההם והשתדלו בכבודם ובנו להם ארמון שהושביוס בו, ושבו החברים ההם שולחים שלוחים להגיע אל ארץ הדו ולראות פני המלך מבלי טרח בעזר אלה השלוחים שהיו מורים אותם הדרך הקרובה והישירה. וידעו כלם, כי מי שרוצה ללכת אל ארץ הדו הוא קל עליו מאד כשידבק בעבודת המלך וכיבד שלוחיו המגיעים אותו אליו, ולא הצרכו לשאל למה נעבד העבודה הזאת, כי העלה נראית לעין - כדי להתחבר במלך, וחברתו היא הטובה. והחברים הם בני ישראל, וההולך הראשון הוא משה, וההולכים האחרים הם שאר הנביאים, והשלוחים ההדיים הם השכינה והמלאכים, והבגדים החמודות הם האור המשפך אשר חל בנפשו מהנבואה והאור המרגש אשר חל על פניו, והמתנות היקרות השלוחות הם שני הלוחות עם עשרת הדברים. ובעלי הנמוסים האחרים לא ראו מכל זה מאומה, אך אמרו להם: קבלו עבודת מלך הדו, כאשר קבלו עליהם החברים ההם, ואחרי המות תגיעו אל המלך, ואם לא, - ירחיק אתכם ויענש אתכם אחרי מותכם. ומהם מי שאמר: לא בא אלינו אדם שיגיד לנו שיהיה אחרי מותו בגן עדן או בגיהנם. ורבים הגבירו סדור ענינם וחבור עצתם וקבלו העבודה ויחלו נפשותם במצפון יחול חלוש, אך בנראה יחול חזק ונאמן, ומתגדלים ומתפארים על עמי הארץ

שָׁבָהּם בְּאִמוּנָהּ. וְאִיךָ יִתְפָּאֲרוּ אֵלֶּה בְּטַעֲנַת מַה שְּׁיִגְיֵעוּ אֵלָיו אַחֲרֵי מוֹתָם
עַל מִי שְׁיִגְיֵעַ זֶה אֵלָיו בְּחַיָּיו, וְהֵלֵא טִבֵּעַ הַנְּבִיאִים וְהַחֲסִידִים קְרוֹב אֶל
הַקִּיָּמִים בְּעוֹלָם הַבָּא יוֹתֵר מִטִּבֵּעַ מִי שֶׁלֹּא קָרַב אֶל הַמְדַרְגָּה הַזֹּאת.

קי אָמַר הַכּוֹזָרִי: כִּמָּה הוּא רְחוֹק מִן הַדַּעַת שְׁיִהְיֶה הָאָדָם כְּלֶה בְּטַבְּעוֹ
אָבֵד גּוֹפּוֹ וְנַפְשׁוֹ כְּבִהְמוֹת זוּלָתִי הַפִּילוֹסוֹפִים, עַל דַּעְתָּם. וְעוֹד יֹאמְרוּ אֲנָשִׁי
הַתּוֹרוֹת שֶׁהוּא יָשׁוּב - חֵי לַעַד בְּנִעִימוֹת, בְּעֵבּוֹר מַלְּהָ שֶׁהוּא אוֹמֵר בְּפִיו,
וְאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יָבִין עֲנִינָהּ. כִּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת הַמַּלְּהָ שֶׁתַּעֲתִיק מִמְדַרְגַּת
הַבִּהְמוֹת אֶל מַעֲלַת הַמַּלְּאָכִים, וּמִי שֶׁאִינוֹ אוֹמֵר הַמַּלְּהָ הַהִיא יָשׁוּב בְּהִמָּה
אֶפְלוֹ אִם יִהְיֶה פִּילוֹסוֹף חָכָם עוֹשֶׂה טוֹב כָּל יָמָיו כּוֹסֵף אֶל הַמַּעֲלוֹת הֵהֵם.

קיא אָמַר הַחֲבֵר: אֵין אֲנַחְנוּ שׁוֹלְלִים מִשׁוּם אָדָם גָּמוּל מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים
מֵאִיזוֹ אָמָה שְׁיִהְיֶה, אֲבָל אֲנַחְנוּ רוֹאִים הַטּוֹבָה הַגְּמוּרָה לְעַם הַקְּרוֹבִים
בְּחַיָּיהֶם, וְאָנוּ עוֹרְכִים מַעֲלוֹתָם אֶצֶל הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי מוֹתָם בְּעֶרְךָ הַהוּא.

קיב אָמַר הַכּוֹזָרִי: וְהַתְּמַד הַדְּמִיוֹן הַזֶּה בְּהַפָּךְ, וְעַרְךְ מַעֲלָתָם בְּעוֹלָם
הַבָּא כְּמַעֲלָתָם בְּעוֹלָם הַזֶּה הַיּוֹם.

קיא אָמַר הַחֲבֵר: אֲנִי רוֹאֶה שֶׁאַתָּה מְגַנֶּה אוֹתָנוּ בְּדַלּוֹת וּמִסְכְּנוֹת, - וּבְהֵם
הֵיוּ מִתְּפָאָרִים גְּדוֹלֵי הָאֱמוּנוֹת הָאֵלֶּה! כִּי אֵין מִתְּפָאָרִים אֵלֶּה בְּמִי שֶׁאָמַר:
"מִי שֶׁהִכָּה עַל לְחִידָה הַיָּמִי הַכֵּן לוֹ הַשְּׂמָאֵלִי, וּמִי שֶׁלּוֹקַח טְלִיתָהּ תָּן לוֹ
חִלּוּקָהּ", וְהַגִּיעַ הוּא וְחַבְרָיו וְהַהוֹלְכִים אַחֲרָיו אַחֲרֵי מְאוֹת מִן הַשְּׂנִיִּים מִן
הַבוֹז וְהַיְסוּרִים וְהַהֲרָג, אֶל עֲנִינִים נִפְלְאִים וַיְדוּעִים, וְהֵם הֵם הַפָּאָר. וְכֵן
בְּעֵלֵי תוֹרַת יִשְׂרָאֵל וְחַבְרָיו, עַד שֶׁגָּבְרוּ. וּבְאֲנָשִׁים הֵהֵם הֵיוּ מִתְּפָאָרִים
וּמְתַגְדָּלִים, לֹא בַּמַּלְּכִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר גָּבַהּ שִׂיאָם וְרַחְבָּהּ מַלְכוּתָם וְנִפְלְאוֹ
מַרְכָּבוֹתָם; אִם כֵּן עָרְכָנוּ אֶל הָאֱלֹהִים יוֹתֵר קְרוֹב מִמָּה שֶׁאִם הִיְתָה לָנוּ
גְדֻלָּה בְּעוֹלָם הַזֶּה.

קיד אָמַר הַכּוֹזָרִי: כֵּן-הוּא אֵלוֹ הִיְתָה כְּנִיעַתְכֶם בְּרָצוֹן. אֲבָל הִיא
בְּהַכְרַח, וְכֹאֲשֶׁר תִּמְצָא יְדְכֶם תַּהֲרֹגוּ.

קטו אָמַר הַחֲבֵר: מִצָּאָתָּה מְקוֹם חֲרָפְתִּי מִלְּךָ כּוֹזָר. כֵּן-הוּא, אֵלוֹ הַזֶּה
רַבֵּנוּ מְקַבֵּל הַדַּלּוֹת כְּנִיעָה לְאֱלֹהִים וּבְעֵבּוֹר תּוֹרָתוֹ, לֹא הִזָּה מִנִּיחָנוּ הַעֲנִיָּן
הָאֱלֹהִי כָּל הַזְּמַן הָאָרְךָ הַזֶּה. אֲבָל הַמַּעַט מִמֶּנּוּ עַל הַדַּעַת הַזֹּאת, וַיֵּשׁ שֶׁכָּר
לָרַב - מִפְּנֵי שֶׁהוּא נוֹשֵׂא עַל הַגְּלוּת בֵּין הַכְּרַח וְרָצוֹן, כִּי אֵלוֹ הַזֶּה רוֹצֵה הַזֶּה
חֵבֵר לְנוֹגֵשׁ אוֹתוֹ - בְּמַלְּהָ שִׂיאָמַר בְּלִי טֵרַח, וּכְמוֹ זֶה אֵינָנוּ אָבֵד אֶצֶל
הַשׁוֹפֵט הַצַּדִּיק, וְאֵלוֹ הֵינּוּ סוֹבְלִים הַגְּלוּת הַזֶּה וְהַדַּלּוֹת לְשֵׁם הָאֱלֹהִים
כְּרָאוּי, הֵינּוּ לְפָאָר הַדּוֹר שֶׁאָנוּ מְצַפִּים עִם הַמְּשִׁיחַ וְהֵינּוּ מְקָרְבִים עַת
הַיְשׁוּעָה הַעֲתִידָה שֶׁאָנוּ מִיְחַלְלִים אוֹתָהּ. וְאֲנַחְנוּ - אֵין אֲנַחְנוּ מְשׁוּיִם עִם
נַפְשׁוֹתֵינוּ כָּל הַנִּכְנָס בְּתוֹרָתָנוּ בְּמַלְּהָ בְּלָבֵד, אֲבָל בְּמַעֲשִׂים שִׂישׁ בְּהֵם טֵרַח
עַל הַנֶּפֶשׁ, מִטְּהָרָה וְלַמּוּד וּמִלְּהָ וּמַעֲשִׂים תּוֹרִיִּים רַבִּים וְשִׁינְהַג בְּמִנְהַגֵּינוּ,

ומתנאי המילה וסבותיה שזכר תמיד כי היא אות אלהית, שמה האלהים באבר התאווה הגוברת, לגבר עליה ולא ישתמש בה אלא כראוי, בהנחת הזרע במקום הראוי ובעת שראוי וכאשר ראוי, - אולי יהיה זרע מצליח, יצלח לקבול הענין האלהי.

ומי שדבק בדרך הזה יהיה לו ולזרעו חלק גדול מן הקרבה אל האל יתברך. ועם כל זה לא ישתנה הגר הנכנס בתורתנו עם האזרח, כי האזרחים לבדם הם ראויים לנבואה, וזולתם, - תכלית ענינם שיקבלו מהם ושיהיו חכמים וחסידים אך לא נביאים. והיעודים ההם אשר ערבו לך, כבר קדמו חכמינו לספר גן עדן וגיהנם, ומדדו אותם לארץ ולרחב, וספרו הנעימות והיסורין ביותר ממה שספרו שאר האמות הקרובות. ודברתי עמך עד עתה על מה שבא במקרא בדברי הנביאים, כי לא נזכר בהם, יעודי העולם הבא הרבה בבאור, כאשר נזכר הרבה בדברי החכמים. אמת הוא, כי בדברי הנבואה - שישוב העפר שבגוף האדם אל הארץ ותשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה, ובדברי הנבואה, - תחית המתים לעתיד ושליחת נביא שמו אליהו, כבר שלח בזמן העובר ולקחו האלהים כאשר לקח זולתו. ואמרו, שהוא לא טעם טעם מיתה. ויש בתורה תפלת מי שהתנבא ברוח האלהים, שהתפלל על עצמו שימות מות ישרים ותהיה אחריתו כאחרית בני ישראל. וכבר שאל אחד מהמלכים נביא מת והתנבא לו בכל מה שיבא עליו כאשר היה מתנבא לו בחייו. ואם היה מעשה המלך שהוא אסור בתורתנו, רצוני לומר: הדרשה אל המתים, הוא מורה כי היו העם מאמינים בימי הנביאים, כי הנפשות נשארות אחר פלות הגופות, ועל כן היו שואלים המתים. ופתיחת תפלתנו שיודעים אותה הנשים כל שכן החכמים: "אלהי, נשמה שנתת בי טהורה. אתה בראתה ואתה יצרתה. אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד לטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא. כל-זמן שהנשמה בקרבי - מודה אני לפניך, יי אלהי, שאתה הוא רבון כל המעשים. ברוך המחזיר נשמות לפגרים מתים". וגן עדן עצמו, אשר הרבו בני אדם לזכרו, לא לקחו אותו כי אם מן התורה, והיא המדרגה אשר הוכנה לאדם, ולולא שחטא היה עומד בה לנצח, וכן גיהנם הוא מקום ידוע קרוב לירושלים, גיא שאין האש נכבית ממנו, היו שורפים בו עצמות הטמאה והנבלות ושאר הטמאות, והמלה עברית מרפבת.

קטז אמר הכוזרי: אם כן אין חדוש אחרי תורתכם אלא חלקיות מדברי גן עדן וגיהנם ותכונתם והכפלת דברים והרבותם.

קיז אמר החבר: גם זה איננו חדש, כי החכמים הרבו בזה מאד עד שלא תשמע ממנו מאומה שלא תמצאנו לחכמים כאשר תבקשנו.

מאמר שני

א ואחרי כן היה מענין הכוזרי מה שהוא נודע בספרי כוזר, מגלותו סוד חלומו לשר צבאו, והיה החלום הנשנה עליו, שיבקש המעשה הנרצה אצל אלהים בהרי ורסון, ולכתם שניהם: המלך ושר צבאו, אל ההרים ההם אשר במדבר על הים, והיאך הגיעו בליקה אל אותה המערה, שהיו שובתים בה אנשים מהיהודים בכל שבת, והיאך נראו אליהם ונכנסו בתורתם ונמולו במערה ההיא, ושבו אל ארצותם ולבם על דת היהודים, והיו מסתירים אמונתם - עד שהתחכמו לגלות סודם מעט מעט לקצת אנשים מסגלתם, עד שרבו וגלו מצפונם, והתחזקו על שארית הכוזרים והכניסום בתורת היהודים, והביאו החכמים והספרים מכל הארצות ולמדו התורה. ומה שהיה מהצלחתם וגבורתם על שונאיהם וכבושם הארצות, ומה שנגלה להם מהמטמונים, ומה שהגיע אליו חילם מן הרבוי עד מאות אלפים, עם אהבתם בתורה והכספם אל בית המקדש עד שהקימו תבנית המשכן אשר עשה משה, והיו מכבדים אזרחי ישראל ומתברכים בהם, כאשר נזכר בספריהם, וכאשר למד המלך התורה וספרי הנביאים, לקח החבר ההוא לרב והיה שואל אותו שאלות עבריות. ותחלת מה ששאל אותו על השמות והמדות, המיחסות אל הבורא יתברך, ומה שנראה בקצתם מן ההגשמה, עם הרחקת הדבר ההוא אצל השכל, וכן מרחקת אותו התורה בבאור.

ב אמר החבר: שמות הבורא חוץ מהמפרש הם מדות ותבניות טפלויות נלקחות מהפעלויות הברואים לו כפי גזרותיו ומעשיו, ונקרא רחום כשהוא מתקן ענין מי שהיו בני אדם מרחמים עליו לרע ענינו. ומיחסים אל הבורא הרחמים והחנינה, ואמתתם אצלנו: חלישות הנפש והמית הטבע, ואין זה ראוי לו יתברך, אבל אמנם הוא שופט צדק גוזר בריש אדם אחד, ועשר אדם אחר, מבלי שישתנה בעצמותו, ולא ירחם על אחד ולא יכעס על אחר. ואנחנו רואים כזה בשופטי בני אדם, כששואלין אותם בדינין ודנין במה שמחייבת התורה ויהיו אנשים זוכים בדין ואחרים חייבים. וישוב אצלנו בבחינת רשומיו, פעם אל רחום וחנון, פעם אל מדה.

וכללו של דבר, כי המדות מתחלקות זולתי השם המפרש יתברך לשלשה חלקים, שתהיינה מעשיות או טפלויות או שולליות, והמעשיות נלקחות מהמעשים הבאים ממנו באמצעים טבעיים, כמו: מוריש ומעשיר, משפיל אף מרום, רחום וחנון, קנוא ונוקם, גבור, שדי והדומים להם. והטפלויות כמו: ברוך ומברך, מהלל, קדוש, רם ונשא, נלקחות מרוממות המדברים לו. ואלה אם הם רבות, אינם מחיבות לו רבוי ולא מוציאות אותו מאחדות. אבל השולליות כמו: חי ואחד וראשון ואחרון. ספר עליו באלה כדי לשלול ממנו הפכים, לא לקיים לו אלה על הדרך שאנחנו מבינים

מהם, כי אין אנו מבינים חיים כי אם בהרגשה ותנועה, וכבר התעלה מהם. ואנו אומרים עליו שהוא חי לשלל ממנו תאר הדומם והמת מפני המחשבה הקודמת לו כי מי שאינו חי הוא מת, ולא יחייב זה אצל השכל. אך כבר תשלל מהזמן, דרך משל, החיות, - ולא יחייב שיהיה מת, אחר שאין מדרכו קבול החיים והמות, וכמו שלא תחייב ממאמרך שהאבן איננה חכמה, שתספר עליה שהיא כסילה. וכאשר האבן פחותה משתקבל החכמה והכסילות - כן העצם האלהי, יתברך, מרומם מלקבל החיים והמות, כאשר איננו מקבל האור והחשך. אבל אם ישאל השואל אותנו: הישנו העצם ההוא אור או חשך, היינו אומרים על דרך העברה: אור, מיראתנו המחשבה - שמה שאינו אור, הוא חשך. אבל - על האמת יש לנו לומר, שאין מקבל האור והחשך אלא הגופות, והעצם האלהי איננו גוף, - על כן לא יספר באור, אלא על דרך דמיון, או לשלל ממנו המדה הפחותה, וכן לא יקבל החיים והמות - אלא הגופות הטבעיות, והעצם האלהי מרומם ונעלה מהם. ואם יאמר: חיים לא כחיותנו. והנה כוננתנו, כי לא הבינו אנו מעולם חיים כי אם חיינו, וכאלו אנו אומרים לא נדע מה-הוא. ומה שנאמר: "אל חי" ו"אלהים חיים", הוא מדה כנגד מדת האלילים שהם אלהים מתים לא יהיה מהם מעשה. ועל הדרך הזה נאמר "אחד" לשלל ממנו הרבוי, לא לקיים לו האחדות המובנת אצלנו, כי האחד אצלנו מה שנדבקו חלקיו זה בזה והתדמו, כאשר תאמר עצם אחד וגיד אחת ומים אחדים, ואויר אחד ותאמר בזמן, על דרך הדמיון, בגוף המתדבק: יום אחד ושנה אחת. והעצם האלהי מרומם מהדבקה והפרידה, ונאמר אחד לשלל הרבוי, וכן ראשון לשלל ההתאחרות לא לקיים לו ההתחלה וכן אחרון לשלל ממנו הכליון לא לקיים לו התכלה. וכל המדות האלה אינם דבקות אל עצם כבודו ולא מתרבה בהם. אבל המדות התלויות בשם המפרש יתברך הם היצירות מבלי מצועים טבעיים, כמו "יוצר" ו"בורא" ו"עושה נפלאות גדולות לבדו", רצונו לומר: בגזרתו וחפצו מבלי מצוע סבה אחרת. ואפשר שזה רצה באמרו: "וארא אל-אברהם אל-יצחק ואל-יעקב באל שדי", רצונו לומר: בדרך הכח והנצחון, כמו שאמר: "לא-הניח אדם לעשקם ויזכח עליהם מלכים", ולא ברא להם מופת כאשר ברא למשה, ועל כן אמר ושמי ה' לא נודעתי להם, רצונו לומר: ובשמי ה', מפני שבייית באל שדי תשרת לשניהם. ועשה עם משה וישראל מה שלא הניח ספק בנפשות שבורא העולם ברא את הדברים ההם בריאה חדשה מכוונת, כמו מכות מצרים וקריעת ים-סוף והפן ועמוד הענן וזולתם, לא מפני שהם גדולים מאברהם יצחק ויעקב, אך מפני שהם רבים והיה הספק בלבבם, והאבות היו בתכלית האמונה וברי הלבב, שאפלו לא היו פוגעים כל ימותם כי אם רעה - לא היתה אמונתם באלהים נחלשת, ולא היו צריכים אל כל זה. ונקרא אותו "חכם לבב" מפני שהוא עצם השכל והוא השכל ואין השכל מדה לו, אבל "אמיץ כח" מן המדות המעשיות.

ג אָמַר הַכּוֹזֵרִי: אֵיךְ תַעֲשֶׂה בַמִּדּוֹת שֶׁהֵם יוֹתֵר גִּשְׁמִיּוֹת, כְּמוֹ: רוּאָה, וְשׁוֹמֵעַ, וּמְדַבֵּר, וְכוּתֵב עַל הַלּוּחוֹת, וְיִוְרֵד עַל הַר סִינַי, וְשָׁמַח בְּמַעֲשָׂיו, וּמִתְעַצֵּב אֶל לְבוֹ?

ד אָמַר הַחֵבֵר: הֲלֹא דַמִּיתִיו לָךְ בְּשׁוֹפֵט צָדֵק שְׂאִין הַטָּאָה בַּמִּדּוֹתָיו וְיִוְצֵא מִדִּינָיו הַצְּלַחַת עִם וּכְבוֹדָם, וְיִקְרָא אוֹהֲבָם וְשָׁמַח בָּהֶם, וּגּוֹזֵר עַל אַחֲרִים בְּהַרְיֵסַת בְּתִיחֵם וְהַחֲרַם אוֹתָם, וְיִסְפְּרוּ עָלָיו בְּהַפֵּךְ זֶה: שֶׁהוּא מוֹאֵס אוֹתָם וְכוֹעֵס עֲלֵיהֶם. וְשְׂאִין דְּבַר מִמָּה שֶׁנַּעֲשֶׂה אוֹ מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר נִסְתַּר מִמֶּנּוּ וְשֶׁהוּא רוּאָה וְשׁוֹמֵעַ וְשֶׁהָאִוִּיר וְכָל הַגּוֹפִים נִפְעָלִים לְרַצּוֹנוֹ וּמְצַטִּירִים בְּדַבּוּרוֹ כְּאֲשֶׁר הַצְּטִירָיו הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, וְנִקְרָא כּוֹתֵב וּמְדַבֵּר. וְכֵן מְצַטִּיר מִן הַגִּשְׁם הַדֵּק הַרוּחָנִי הַנִּקְרָא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, הַצּוֹרוֹת הַרוּחָנִיּוֹת הַנִּקְרָאוֹת כְּבוֹד ה', וְנִקְרָא עַל דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה "יֵי": "וְיִרֵד יְיָ עַל הַר סִינַי". וְאַנְחֵנו עֲתִידִים לְהוֹסִיף עַל הָעֲנָן הַזֶּה בְּאוֹר כְּאֲשֶׁר נִדְבַר עַל הַחֲכָמוֹת.

ה אָמַר הַכּוֹזֵרִי: אָמַר, שֶׁתִּהְיֶה נֶצוּל מִכָּל הַמִּדּוֹת עַד שֶׁלֹּא נִתְחַיֵּב רַבּוּי, מָה יִצִּילְךָ מִמִּדַּת הַחֶפֶץ שֶׁאַתָּה מִיַּחַס אוֹתָהּ אֶל הַבוֹרָא וְהַפִּילוֹסוֹף מִרְחִיק אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ?

ו אָמַר הַחֵבֵר: כְּבֵר קִרְבָּנוּ אֶל הַהַצְּלָחָה. אִם לֹא יִטְעַן עָלֵינוּ בְּיוֹתֵר מִ"הַחֶפֶץ", נֹאמַר לוֹ: אַתָּה, הַפִּילוֹסוֹף, מָה הַדְּבַר אֲשֶׁר שָׁם אֶצְלָךְ הַשָּׁמַיִם סוֹבְבִים תָּמִיד וּבַגְּלָגַל הָעֲלִיּוֹן נוֹשֵׂא הַכָּל וְאִין מְקוֹם לוֹ, וְאִין נְטִיָּה בְּתַנוּעָתוֹ, וְכַדּוּר הָאָרֶץ מְרֻכָּז עוֹמֵד בְּאַמְצָעֵיתוֹ מִבְּלִי נְטִיָּה וְלֹא סִבָּה, וְשָׁם סִדֵּר הַכָּל עַל מָה שֶׁהוּא עָלָיו מִהַכֹּפּוֹת וְהָאֵיכוֹת וְהַתְּמוֹנוֹת, וְלֹא תוֹכֵל לְהַפְלִיט מֵהוֹדוֹת בְּדַבֵּר הַהוּא, כִּי לֹא בְּרָאוּ הַדְּבָרִים אֶת עֲצָמָם וְלֹא קִצְּתָם אֶת קִצְּתָם. וְהַדְּבַר הַהוּא, - שֶׁם הָאִוִּיר מְצַטִּיר בְּשִׁמְעַת הַדְּבָרִים, וְשָׁם הַמְּכַתֵּב מְצַטִּיר חֲרוּת בַּלּוּחוֹת. קִרָּא אוֹתוֹ אַתָּה: "חֶפֶץ" אוֹ "דְּבַר" אוֹ כְּאֲשֶׁר תִּרְצֶה.

ז אָמַר הַכּוֹזֵרִי: כְּבֵר הַתְּבַאֵר לִי סוּד הַמִּדּוֹת וְנִתְגַּלְגַּל לִי הַבְּנֵת עֲנָן כְּבוֹד ה' וּמִלְאַכוֹת ה' וְשִׁכְיָנָה, וְשֶׁהֵם שִׁמוֹת נוֹפְלִים עַל דְּבָרִים נְרָאִים אֶצְל הַנְּבִיאִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: עֲמוּד עָנָן וְאֵשׁ אוֹכֶלֶת וְעַב וְעַרְפֵּל וְאֵשׁ וְנֶגֶה וְכְאֲשֶׁר נֶאֱמַר עַל הָאוֹר בְּבִקּוֹר וּבְעָרֵב וּבִיּוֹם הַמַּעֲנָן כִּי הָאוֹר נִיצוֹץ מִן הַשֶּׁמֶשׁ אִף עַל פִּי שֶׁהִיא נִסְתַּרְתָּ, וְנֶאֱמַר שֶׁהָאוֹר וְהַנִּיצוֹץ מֵעֶצֶם הַשֶּׁמֶשׁ, וְאִינוּ כֵּן, אֵד הַגּוֹפּוֹת נִפְעָלוֹת בְּנִכְחָם וְיִאוּרוֹ בָּהֶם.

ח אָמַר הַחֵבֵר: כֵּן הַכְּבוֹד: נִיצוֹץ אוֹר אֱלֹהִי מוֹעִיל אֶצְל עַמּוֹ וּבְאֶרְצוֹ.

ט אָמַר הַכּוֹזֵרִי: מֵאֲמָרְךָ "אֶצְל עַמּוֹ" כְּבֵר הַתְּבַאֵר לִי, אֲבָל מֵאֲמָרְךָ, וּבְאֶרְצוֹ" קֶשֶׁה לִי לְקַבְּלוֹ.

י אמר החבר: אל יקשה בעיניך שתתיחד ארץ בדבר מכל הארצות, ואתה רואה מקום שמצליח בו צמח מבלתי צמח, ומוצא מבלעדי מוצא, וחייה מבלעדי חיה, ומתיחדים יושביו בצורות ומדות מבלעדי זולתם - במצווע המזג. והנה על פי המזג תהיה שלמות הנפש וחסרונה.

יא אמר הכוזרי: אינני שומע על השוכנים בארץ ישראל יתרון על שאר אנשי העולם.

יב אמר החבר: כן הרכם זה שאתם אומרים, שמצליח בו הפרס, אלו לא היו נוטעים בו הגפנים ועובדים העבודה הראויה להם, לא היה עושה ענבים. והמעלה המיוחדת הראשונה היא לעם שהוא סגלה ולב כאשר זכרתי, ויש לארץ עזר בזה עם המעשים והתורות התלויות בה אשר הם כעבודה לפרס, אבל לא יתכן לסגלה הזאת להגיע אל הענין האלהי מבלעדי המקום הזה, כאשר לא יתכן שיצליח הפרס בבלעדי החר הזה.

יג אמר הכוזרי: ואיך הוא זה? וכבר נבאו מאדם הראשון ועד משה בארץ אחרת: אברהם באור פשדים, ואחר כן יחזקאל ודניאל בבבל. וירמיה במצרים.

יד אמר החבר: כל מי שנתנבא לא נתנבא כי אם בה או בעבורה. הנה נתנבא אברהם כדי שיעבר בה, ויחזקאל ודניאל בעבורה, וכבר היו נמצאים בבית ראשון וראו בו השכינה אשר בהמצאה היה מגיע לנבואה כל המוכן לה מהסגלה. אבל אדם הראשון - היא היתה אדמתו ובה מת כאשר קבלנו, כי במערה ארבעה זוגות: אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה, והיא הארץ הנקראת: לפני ה', הנאמר עליה: תמיד עיני ה' אלהיך בה, ועליה נפלה הקנאה והחמדה בין הבל וקין בתחלה כשרצו לדעת, איזה מהם הרצוי להיות במקום אדם וסגלתו ולבו, לנחל את הארץ ולהדבק בענין האלהי, ויהיה זולתו כקלפה, וארע מה שארע מהריגת הבל ונשאר המלכות ערירי ונאמר: ויצא קין מלפני ה', רצונו לומר: מהארץ הזאת שבה היו. וכן נאמר ביונה: ויקם יונה לברח תרשישה מלפני ה', לא ברח כי אם ממקום הנבואה, והשיב אותו האלהים אליה ממעי הדגה ונבא בה. וכאשר נולד שת בדמות אדם כמו שאמר: ויולד בדמותו כצלמו, היה במקום הבל, כמו שאמר: כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל, והיה ראוי שיקרא בן אלהים כאדם, וזכה לארץ ההיא שהיא מדרגה למטה מגן עדן, ועליה נתקנאו יצחק וישמעאל ונדחה ישמעאל כקלפה, אף על פי שנאמר בו: הנה ברכתי אותו והפריתי אותו וגו' בטובה העולמית, ונאמר אחר כן: ואת בריתי אקים את יצחק, רצונו לומר: הדבקו בענין האלהי והטובה בעולם הבא, ואין לישמעאל ברית ולא לעשו ואם הצליחו. ועל הארץ הזאת נפלה הקנאה בין יעקב ועשו בבכורה ובברכה, עד שנדחה עשו עם חזקתו מפני יעקב עם חלשתו. ונבואת ירמיה במצרים, בה ובעבורה, וכן נבואת משה ואהרן ומרים;

וְאָמַנְסִי סִינִי וּפְאָרוֹן כָּלְסִי מִגְּבוּל אֶרֶץ כְּנָעַן מִפְּנֵי שֶׁהֵם מִן יַם-סוּף, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יִתְבָּרֵךְ: וְשֵׁתִי אֶת גְּבֻלְךָ מִיַּם-סוּף וְעַד-יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבַּר עַד-הַנֶּהָר, וּמִדְבַּר הוּא מִדְבַּר פְּאָרוֹן, וְהוּא הַנְּאֻמֵּר בּוֹ: הַמִּדְבַּר הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא, זֶה הוּא גְבוּלַת הַדְּרוֹמִי. וְהַנֶּהָר הוּא נֶהָר פָּרַת גְּבוּלַת הַצְּפוֹנִי. וּבְהֵם הַמְּזֻבְחוֹת שֶׁהֵיוּ לְאֲבוֹת אֲשֶׁר נִעְנְוּ בְּהֵם בְּאֵשׁ הָעֲלִיוֹנָה וְהָאוֹר הָאֱלֹהִי. וּכְבָר הִיְתָה עֲקֻדַת יִצְחָק אֲבִינוֹ בְּהַר שְׁלֵא הָיָה בּוֹ יִשׁוּב הוּא הַר הַמּוֹרִיָּה, וְנִתְגַּלְתָּ הַדְּבַר בְּיָמֵי דָוִד כְּשֶׁהָיָה מֵיֻשָׁב, כִּי הוּא הַמְּקוֹם הַמְּיֻחָד הַמּוּכָן לְשִׁכְנָה, וְאַרְוֵנָה הַיְבוּסִי עוֹבֵד וְחוֹרֶשׁ בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְרָא אֲבָרְהָם שֵׁם הַמְּקוֹם הַהוּא ה' יְרָאָה. וּבְאֵר בְּדַבְרֵי הַיָּמִים כִּי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּנוִי בְּהַר הַמּוֹרִיָּה, וְשֵׁם מְבַלִּי סִפְק הַמְּקוֹמוֹת שְׂרָאוּיִים לְהַקְרָא שְׁעָרֵי הַשָּׁמַיִם. הֲלֹא תִרְאֶה יַעֲקֹב אֲבִינוֹ, שְׁלֵא תִלָּה הַמַּרְאוֹת אֲשֶׁר רָאָה לֹא בְּזִכּוֹת נִפְשׁוֹ וְלֹא בְּאֲמוּנָתוֹ וּבַר לְבָבוֹ, אֲבָל תִּלָּה אוֹתָם בְּמְקוֹם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: וַיִּירָא וַיֹּאמֶר מַה-נּוֹרָא הַמְּקוֹם הַזֶּה, וְעָלְיוֹ אָמַר קֹדֶם לְזֶה: וַיִּפְגַּע בְּמְקוֹם, רְצוֹנוֹ לֹמַר: הַמְּקוֹם הַמְּיֻחָד. וְהֲלֹא תִרְאֶה כִּי הִעֲתִיק אֲבָרְהָם מֵאַרְצוֹ כְּאֲשֶׁר הִצְלִיחַ וְהָיָה רָאוּי לְהַדְבִּיק בְּעֵנָן הָאֱלֹהִי, וְהָיָה לֵב הַסִּגְלָה הַהִיא, אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר בּוֹ תִגְמַר הַשְּׁלֵמָתוֹ, כְּאֲשֶׁר יִמְצָא עוֹבֵד הָאֲדָמָה אֵילָן "שִׁפְרִיו טוֹב" בְּמִדְבַּר וּמִעֲתִיקוֹ אֶל אֲדָמָה נִעְבְּדָת, מִטְּבַעָה שִׁיִּצְלִיחַ בָּהּ הַשָּׂרֵשׁ הַהוּא, וּמִגְדְּלוֹ שֵׁם, וַיִּשׁוּב פְּרִדְסִי אַחַר שֶׁהָיָה מִדְּבָרֵי וַיִּרְבֶּה אַחַר שְׁלֵא הָיָה נִמְצָא אֶלָּא בַעֲת שִׁיִּזְדַּמּוֹן וּבְמְקוֹם שִׁיִּזְדַּמּוֹן. וְכֵן שֶׁבָה הַנְּבוּאָה בְּזָרְעוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, רַבּוֹ אֲנָשִׁיָּה כָּל יָמֵי עַמְדָּם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, עִם הָעֵנִינִים הָעוֹזְרִים מֵהַטְּהָרוֹת וְהַעֲבוּדוֹת וְהַקְּרִבְנוֹת, כָּל שֶׁכֵּן בְּהַמְצָא הַשִּׁכְנָה. וְהָעֵנָן הָאֱלֹהִי כְּמוֹ צוֹפָה לְמִי שְׂרָאוּי לְהַדְבִּיק בּוֹ שִׁיְהִיָּה לוֹ לְאֱלֹהִים - כְּמוֹ הַנְּבִיאִים וְהַחֲסִידִים, כְּאֲשֶׁר הַשִּׁכְל צוֹפָה לְמִי שֶׁנִּשְׁלָמוֹ טְבַעוֹ וְנִשְׁתַּוּוּ נִפְשׁוֹ וּמִדּוֹתָיו שִׁיִּחּוּל בּוֹ עַל הַשְּׁלֵמוֹת - כְּפִילוֹסוֹפִים, וְכֵמוֹ שֶׁהַנֶּפֶשׁ צוֹפָה לְמִי שֶׁנִּשְׁלָמוֹ כְּחוֹתָיו הַטְּבַעִיִּים הַשְּׁלָמָה מְזַמְנָת לְמַעֲלָה יִתְרָה, וְתִחּוּל בּוֹ - כְּבַעֲלֵי חַיִּים, וְכֵמוֹ שֶׁהַטְּבַע צוֹפָה לְמִזְגַּג הַשְּׁוֹה בְּאִיכּוּיֹתָיו, שִׁיִּחּוּל בּוֹ וַיְהִיָּה צֶמַח.

טו אָמַר הַכּוֹזָרִי: אֵלֶּה כָּלְלִי הַחֲכָמָה שֶׁצָּרִיכִים לְפָרוֹשׁ וְאִין זֶה עֲתָה מְקוֹמוֹ, וְאַחַר זֶה אֲשָׁאֵל אוֹתְךָ עֲלֵיהֶם בְּמְקוֹם הַחֲכָמָה וְהַשְּׁלָם עֲתָה דְבָרֶיךָ בְּסִפּוֹר מַעֲלוֹת אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל.

טז אָמַר הַחֲבֵר: הִיְתָה מְעַמְדָת לְהִישִׁיר כָּל הָעוֹלָם, מוֹכֵנֶת לְשִׁבְטֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַת הַפְּרָד הַלְּשׁוֹנוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: בְּהִנְחַל עֲלִיוֹן גּוֹיִם, וְלֹא נִתְּכֵן לְאֲבָרְהָם שִׁיִּדְבֵק בְּעֵנָן הָאֱלֹהִי וְשִׁיִּכְרַת עִמּוֹ הַבְּרִית אֶלָּא אַחַר שֶׁהָיָה בְּאֶרֶץ הַזֹּאת בְּמַעֲמַד בֵּין הַבְּתָרִים. וּמָה תֹאמַר בְּהַמּוֹן סִגְלָה, הֵיוּ רָאוּיִם לְהַקְרָא עִם ה' בְּאֶרֶץ מִיְחַדָּת, נִקְרָאת נִחְלָת ה'. וּבַעֲתֵי קְבוּעִים מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ לֹא מֵהַסִּפְמָה עֲלֵיהֶם וְלֹא נִלְקַחִים מִחֲכָמַת הַכּוֹכְבִים וְלֹא מִזוֹלָתָה, נִקְרָאוּ: מוֹעֲדֵי ה', בְּטְהָרוֹת וְעֲבוּדוֹת וּדְבָרִים וּמַעֲשִׂים מְשַׁעְרִים מֵאֲצִלוֹ יִתְבָּרֵךְ, נִקְרָאִים: מְלֹאכֶת ה' וְעֲבוּדָת ה'?

יז אָמַר הַכּוֹזָרִי: בְּסֻדֵּר הַזֶּה רָאוּי שִׁיִּרְאֶה כְבוֹד ה'.

יח אמר החבר: הלא תראה איך קבלה הארץ שבתות, כמו שאמר: שבת הארץ, ושבתה הארץ שבת ליי, ולא נתן רשות למכרה לצמיתות, כמו שאמר: והארץ לא תמכר לצמיתת כי-לי הארץ. ודע, כי שבתות ה' ומועדי ה' אמנם הם תלויים בנחלת ה'.

יט אמר הכוזרי: הלא תחלת קביעות הימים מן הציון מפני שהוא תחלת המזרח לישוב.

כ אמר החבר: והלא התחלת השבת אינה כי אם מסיני ומאלוש קדם לכו, שיבד המן בו תחלה ואין השבת נכנס אלא על מי שבא עליו השמש אחר סיני אל המדרגה עד אחרית המערב, ואחר כך עד אשר תחת לארץ, ואחר כך עד הציון אשר הוא מזרח הישוב. ויקרא השבת לציון אחר ארץ ישראל בשמונה עשרה שעות, מפני שארץ ישראל באמצע לישוב, וכאשר בא השמש לארץ ישראל הוא חצי הלילה לציון, וחצי היום לארץ ישראל הוא בוא השמש לציון. וזה הוא סוד הקביעות אשר הוא נבנה על שמונה עשרה שעות, כמו שאמרו: "נולד קדם חצות בידוע שנתראה סמוך לשקיעת החמה", והכונה היא לארץ ישראל שהיא מקום התורה, והוא המקום שהורד בו אדם מגן עדן בליל שבת, וממנו תחלת המנון סמוך לששת ימי בראשית, והתחיל אדם לקרא שם לימים, וכל אשר נושבה הארץ ורבו בני אדם היו סופרים הימים כאשר יסד אותם אדם, ועל כן לא יחלקו בני אדם בשבעת ימי השבוע, שהתחלתם מחצות יום, סוף הישוב במערב והוא בוא השמש בארץ ישראל, ובו נברא האור הראשון ואחר כך השמש, מפני שהיה אור וברא לעתו והיה לילה לישוב והלך הסדר להקדים הלילה על היום, כמו שאמר: ויהי-ערב ויהי-בקר, וכן הזהירה התורה: מערב עד-ערב תשבתו שבתכם. ואל תטען עלי באלה התוכנים המביטים גונבי החכמה.

ולא היתה כוננתם לגנב אבל מצאו החכמות מספקות מעת שנפסקה הנבואה והתחכמו משכלם וחברו חבורים אשר נתנה סברתם, ומכלל זה ששמו הציון תחלה לימים בהפך התורה, אבל לא בהפך גמור מפני שהם מסכימים עם אנשי התורה בהתחלת היום שהוא מהציון, אך המחלקת שבינינו ובינם בהקדימנו הלילה על היום. וצריך שתהיינה השמונה עשרה שעות עקר בקריאת ימי השבוע, מפני שארץ ישראל שהיא מקום התחלה לקריאת שמות הימים, בינה ובין השמש, בעת תחלת הקריאה בשם, שש שעות, ואיננו זו להתמיד שם השבת, על הדמיון, על תחלת היום אשר התחילה השמש לסבב מסוף המערב, וראה אותה אדם שוקעת והוא בארץ ישראל וקרא תחלת השבת, עד שהגיעה אל עמת ראשו אחר שמונה עשרה שעות והיתה ערב לתחלת הציון, ונקרא שם תחלת השבת, והיה סוף גדרי הקריאה מפני שמה שיש אחריו אמנם נקרא כשהוא מזרח למקום שממנו מתחילים הימים, ואין להמלט ממקום משתתף תהיה תחלת מזרחו ואחרית מערב, והוא לארץ ישראל תחלת הישוב. ואין זה בדין התורה לבד אבל בדין הטבע גם כן, כי לא יתכן שיהיו הימים

השְׁבוּעִים נִקְרָאִים בְּשֵׁם אֶחָד בְּעֶצְמוֹ לַיְשׁוּב כִּלּוֹ אֵלָּא אִם נִקְבַּע מְקוֹם שְׁיִהְיֶה תַּחֲלָה לְקִרְיָאָה, וּמְקוֹם מִתְקַרֵּב, שְׁלֵא יִהְיֶה קֶצְתוֹ מִזְרַח לְקֶצְתוֹ, אֲבָל קֶצְתוֹ מִזְרַח גָּמוּר וּקֶצְתוֹ מִמְעַרֵּב גָּמוּר. וְאִם לֹא תִשְׁלַם לַיָּמִים קִרְיָאת שֵׁם יְדוּעַ, מִפְּנֵי שְׁכָל מְקוֹם מְסֻבּוֹב אֲמַצַּע הָאָרֶץ מִזְרַח וּמִמְעַרֵּב יַחַד, וְתִהְיֶה הַצִּיּוֹן מִזְרַח לְאָרֶץ יִשְׂרָאֵל וּמִמְעַרֵּב לְתַחֲתִית הָאָרֶץ, וְתַחֲתִית הָאָרֶץ מִזְרַח לְצִיּוֹן וּמִמְעַרֵּב לְמִמְעַרֵּב, וְהַמְעַרֵּב מִזְרַח לְתַחֲתִית הָאָרֶץ וּמִמְעַרֵּב לְאָרֶץ יִשְׂרָאֵל.

וְאִין מִזְרַח וְאִין מִמְעַרֵּב וְלֹא תַּחֲלָה וְלֹא סוּף וְלֹא שְׁמוֹת יְדוּעִים לַיָּמִים, וְהַמְסוּדָר הַנֶּזְכָּר נִתֵּן שְׁמוֹת יְדוּעִים לַיָּמִים מֵאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, אִךְ לְקִרְיָאת הַשֵּׁם רַחֵב עַל כָּל פְּנִים מִפְּנֵי שְׁלֵא יִתְכַּן לְזָכֹר מְקוֹמוֹת כָּל נִקְדָּה וּנְקָדָה מִהָאָרֶץ, כִּי בִירוּשָׁלַיִם עֲצֻמָּה מִזְרָחִים וּמִמְעַרְבִים רַבִּים, וְשִׁמְזָרַח צִיּוֹן דָּרָךְ מְשָׁל אֵינְנוּ מִזְרַח בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְעִגּוּלֵי אֶפְקֵיהֶם מְשַׁנִּים עַל דָּרָךְ הָאֲמֵת אֲשֶׁר לֹא יִשְׁיָגוּם הַחוּשִׁים, כָּל שְׁכֹן דְּמִשְׁק מִירוּשָׁלַיִם, וְאִי אֶפְשָׁר שְׁלֵא נֹאמַר שְׁשֶׁבֶת דְּמִשְׁק קָדָם שְׁבֵת יְרוּשָׁלַיִם וְשֶׁבֶת יְרוּשָׁלַיִם קָדָם שְׁבֵת מִצְרַיִם, וְעַל כָּל פְּנִים נוֹדָה בְּרַחֵב.

וְהַרְחֵב אֲשֶׁר נִחְלָקִים בּוֹ הַקְטָרִים בְּקִרְיָאת יוֹם בְּעֶצְמוֹ הוּא י"ח שְׁעוֹת לֹא פְחוֹת וְלֹא יוֹתֵר, קוֹרְאִים אֲנִשֵׁי הַקְטָר הַזֶּה שְׁבֵת, וּכְבָר יֵצְאוּ אֲנִשֵׁי קְטָר אַחַר מִן הַשְּׁבֵת קְטָר אַחַר קְטָר עַד שֶׁתִּשְׁלַמְנָה שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה שְׁעוֹת מִן הָעֵת שֶׁתַּחֲלִילָה בּוֹ קִרְיָאת הַשְּׁבֵת, עַד שֶׁתִּהְיֶה הַשְּׁמֶשׁ לְעֵמֶת רֹאשׁ אָרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְתִסְתַּלַּק הַקִּרְיָאָה מֵהַיּוֹם הַהוּא וְלֹא יִשְׁאָר אָדָם שִׁיקְרָא הַיּוֹם הַהוּא, אֲבָל מִתַּחֲלִיל בְּקִרְיָאת שֵׁם שְׁאַחֲרִיו, וְעַל כֵּן אָמְרוּ: "נוֹלַד קָדָם חֲצוֹת בְּיְדוּעַ שְׁנִרְאָה סְמוּךְ לְשִׁקִּיעַת הַחֲמָה", כְּאֵלּוֹ אָמַר: נוֹלַד קָדָם חֲצוֹת יוֹם שְׁבֵת בִּירוּשָׁלַיִם בְּיְדוּעַ שְׁנִרְאָה בְּיוֹם שְׁבֵת סְמוּךְ לְשִׁקִּיעַת הַחֲמָה, וְהוּא שְׁשֵׁם יוֹם הַשְּׁבֵת הַתָּמִיד שְׁמִנָּה עֶשְׂרֵה שְׁעוֹת אַחֲרֵי שְׁנַפְסָקָה קִרְיָאת מְקוֹם הַתַּחֲלָה עַד שֶׁשְּׁבָה הַשְּׁמֶשׁ לְעֵמֶת רֹאשׁ אָרֶץ יִשְׂרָאֵל אַחַר יוֹם וְלִילָה, וְהַתְּחִיב לְהִרְאוֹת הַיָּרֵחַ לְמִי שֶׁהָיָה בְּתַחֲלַת הַצִּיּוֹן בְּשֶׁבֶת בְּעָרֵב, וְהַסְּפִים עִם מֵה שְׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ" שֶׁצָּרִיךְ שְׁיִהְיֶה לִילָה וַיּוֹם מִן הַחֲדָשׁ". וּכְבָר נִסְתַּלַּק שֵׁם הַשְּׁבֵת מִן הַיְשׁוּב וְהַתַּחֲלִיל יוֹם רֹאשׁוֹן, אִף עַל פִּי שְׁיִוְשְׁבֵי אָרֶץ יִשְׂרָאֵל יֵצְאוּ מִשֵּׁם יוֹם הַשְּׁבֵת וְשָׁבוּ בְּתוֹךְ יוֹם רֹאשׁוֹן, כִּי אֲמַנְסֵם הַכּוֹנֵה הַשֵּׁם הַשְּׁבוּעִי הַפּוֹשֵׁט בְּכָל הַיְשׁוּב, שְׁיִאָמַר לְמִי שֶׁהָיָה בְּצִיּוֹן וְלְמִי שֶׁהָיָה בְּמִמְעַרֵּב בְּאִיזָה יוֹם קִבְעֵתֶם רֹאשׁ הַשָּׁנָה, וְאָמְרוּ יוֹם הַשְּׁבֵת עַל הַדְּמִיוֹן, אִף עַל פִּי שְׁאֶחָד מֵהֶם כְּבָר הָיָה יוֹצֵא מֵהַמּוֹעֵד כְּשֶׁהָיָה הָאֶחָד בְּמוֹעֵד, מְקוֹמוֹתֶם מֵאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֲבָל בְּקִרְיָאת יָמֵי הַשְּׁבוּעִה הָיָה לָהֶם הַמּוֹעֵד בְּיוֹם אֶחָד בְּעֶצְמוֹ. וְהִנֵּה יְדִיעַת שְׁבֵתוֹת ה' וּמוֹעֲדֵי ה' תִּלְוִיָּה בְּאָרֶץ שֶׁהִיא נִחְלַת ה', עִם מֵה שְׁקִרְאוֹתוֹ, מֵאֲשֶׁר נִקְרָאת הַר קָדְשׁוֹ וְהַדּוֹם רְגָלָיו וְשַׁעַר הַשָּׁמַיִם וְכִי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה, וּמֵה שֶׁהָיָה מִזְרִיזוֹת הָאֲבוֹת לְדוֹר בָּהּ וְהִיא בְּיַד עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, וְהַכֶּסֶף לָהּ וְהַעֲלוֹתֶם עֲצֻמוֹתֶם אֵלֶיהָ כִּיֵּעֲקֹב וַיּוֹסֵף, וְתַחֲנַת מֹשֶׁה לְרֹאוֹתָהּ, וְנִמְנָעָה מִמֶּנּוּ וְהָיָה קֶצֶף, וְהִרְאָתָה לוֹ מֵרֹאשׁ הַפְּסָגָה וְהָיָה חֶסֶד, וּמֵה שֶׁהָיָה מִבְּקֶשֶׁת הָאֲמוֹת פָּרַס וְהָדוּ וַיּוֹן וְזוֹלָתָם לְהַקְרִיב עֲלֵיהֶם וְלְהַתְּפִיל בְּעֵדָם בְּבֵית הַהוּא הַנִּכְבָּד, וּמֵה שֶׁהוֹצִיאוּ מִמוֹנֵם עַל הַמְּקוֹם הַהוּא, וְאִם הָיוּ מִחֲזִיקִים בְּחֻקִּים אַחֲרִים, מִפְּנֵי שְׁלֵא קִבַּל אוֹתָם הַנְּמוּס

הָאֱמֹתַי, וּמָה שֶׁהֵם מְרוֹמְמִים אוֹתוֹ עִתָּה עִם הַעֲדָר הַרְאוֹת הַשְּׂכִינָה עָלָיו וְשָׁכַל הָאֱמוֹת חוֹגְגִים אֵלָיו וּמִתְאַוִּים לוֹ זוֹלַתְנוּ מִפְּנֵי גְלוּתְנוּ וְלַחֲצִנּוּ, וּמִמָּה שֶׁזָּכְרוּ רַבּוֹתֵינוּ מִמַּעֲלָתָה, יֶאֱרָךְ סְפוּרוֹ.

כא אָמַר הַכּוֹזָרִי: הַשְּׂמִיעֵנִי קֶצֶת מֵה שֶׁיִּזְדַּמֶּן לְךָ מִדְּבַרְיהֶם.

כב אָמַר הַחֶבֶר: מִמָּה שֶׁאָמְרוּ בְּעֵינָיו זֶה: הַכֹּל מֵעֲלִין לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאִין הַכֹּל מוֹרִידִין, וְדָנוּ הָאִשָּׁה שֶׁאֵינָה רוֹצָה לַעֲלוֹת עִם בְּעֻלָּה לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁתֵּצֵא שְׂלֵא בְּכַתְּבָהּ, וְהִפְכוּ - כְּאֲשֶׁר הָאִישׁ אֵינּוּ רוֹצָה לַעֲלוֹת עִם אִשְׁתּוֹ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁיּוֹצִיא וְיִתֵּן כְּתֻבָּהּ, וְאָמְרוּ: "לְעוֹלָם יָדוּר אָדָם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֶפְלוּ בְּעִיר שְׂרֵבָה גּוֹיִים וְאֵל יָדוּר בְּחוּצָה לְאֶרֶץ אֶפְלוּ בְּעִיר שְׂרֵבָה יִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּל הַדָּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דּוֹמָה לְמִי שֵׁישׁ לוֹ אֱלוֹהִים, וְכָל הַדָּר בְּחוּצָה לְאֶרֶץ דּוֹמָה לְמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהִים". וְכֵן בְּדוֹד הוּא אוֹמֵר: "כִּי-גֵרְשׁוֹנֵי הַיּוֹם מֵהִסְתַּפַּח בְּנַחֲלַת יְיָ לֵאמֹר לְךָ עֶבֶד אֱלֹהִים אַחֲרִים", לוֹמֵר לְךָ שֶׁכָּל הַדָּר בְּחוּצָה לְאֶרֶץ כְּאֵלוּ עוֹבֵד אֱלֹהִים אַחֲרִים. וְכִבֵּר שָׁמוּ לְאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵעֻלָּה עַל שֶׁאֵר הָאֲרָצוֹת הָאַחֲרוֹת, וְשִׁפְטוּ עַל זוֹלַתָּה מִקַּל וְחֹמֵר וְאָמְרוּ: "וּמָה מִצְרַיִם שֶׁנִּכְרַתְתָּה עָלֶיהָ בְּרִית אֲסוּר, שֶׁאֵר אֲרָצוֹת לֹא כָּל שָׁפָן", וְאָמְרוּ: "כָּל הַקְּבוּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּאֵלוּ קְבוּר תַּחַת הַמַּזְבֵּחַ", וּמִשְׁבָּחִים מִי שֶׁמַּת בָּהּ יוֹתֵר מִמִּי שֶׁנִּשְׂוֵא אֵלֶיהָ מֵת, מִמָּה שֶׁאָמְרוּ: "אֵינּוּ דּוֹמָה קוֹלְטָתוֹ מִחַיִּים לְקוֹלְטָתוֹ אַחֵר מִיָּתָהּ". אֲבָל אָמְרוּ בְּמִי שֶׁהִיָּה יָכוֹל לְדוּר בָּהּ וְלֹא דָר בָּהּ וְצָוָה לְשֵׂאת אוֹתוֹ אֵלֶיהָ לְאַחֵר מוֹתוֹ: "בְּחַיֵּיכֶם - וְנַחֲלַתִּי שְׁמַתְסָם לְתוֹעֵבָהּ, וּבְמִיתַתְכֶם - וְתִבְאוּ וְתִטְמְאוּ אֶת אֶרְצִי". וְהִיָּה מֵהַקְּפֹדֵת רַבִּי חֲנִינָא כְּאֲשֶׁר שָׁאֵלוּ אוֹתוֹ אִם מִתֵּר שֶׁיִּלְךְ פְּלוֹנִי לְחוּצָה לְאֶרֶץ לְלִבָּם אִשְׁתְּ אַחִיו, שֶׁאָמַר: "אַחִיד נִשְׂא גוֹיָה וְמֵת, בְּרוּךְ הַמְּקוֹם שֶׁהֲרָגוּ! וְהוּא יֵרֵד אַחֲרָיו?". וְשֶׁאֲסָרוּ מְכִירַת קֶרֶקַע לְנִכְרִי, וְשֶׁאֲסָרוּ מְכִירַת קוֹרוֹת הַבַּיִת, וְלִהְנִיחוּ חֶרֶב וְשֶׁאֲמְרוּ: "אִין דְּנִין דִּינֵי קְנִסוֹת אֵלֶּא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל" וְשֶׁלֹּא יֵצֵא הָעֶבֶד לְחוּצָה לְאֶרֶץ, וְזוֹלַת זֶה הִרְבָּה. וְעוֹד אָמְרוּ: "אֵוִירָא דְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִחֻכִּים". וּמֵאֲהַבְתֶּם אוֹתָהּ אָמְרוּ: "כָּל הַמְּהַלְךְ אַרְבַּע אֱמוֹת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִבְּטָח לוֹ שֶׁהוּא בֶן הָעוֹלָם הַבָּא". וְאָמַר רַבִּי זִירָא לְפִינָן שֶׁרְצָה לַעֲבֹר עִמּוֹ בְּנֶהַר בְּלִי מְקוֹם מַעְבָּר, מִתְאַוֶּתוֹ לַעֲבֹר לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: " דִּכְתָּא דְמִשָּׁה וְאַהֲרֹן לֹא זָכוּ לִיהָ מִי יֵימַר דְּזָכִינָא לִיהָ".

כג אָמַר הַכּוֹזָרִי: אִם כֵּן אֲתָה מְקַצֵּר בְּחוּבַת תּוֹרַתְךָ, שֶׁאִין אֲתָה מְשִׁים מְגַמְתֵּךְ הַמְּקוֹם הַזֶּה וְתִשְׁיַמְנוּ בֵּית חַיִּיד וּמוֹתֵךְ, וְאַתָּה אוֹמֵר: "רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיִּינוּ", וְתִאֲמִין כִּי הַשְּׂכִינָה שְׂבָה אֵלָיו, וְאֵלוּ לֹא הִיָּה לָהּ מֵעֻלָּה אֵלֶּא הַתְּמִדַּת הַשְּׂכִינָה בָּהּ בְּאֶרֶץ תִּשְׁעַ מְאוֹת שָׁנָה הִיָּה מִן הַדִּין שֶׁתִּכְסַּפְנָה הַנְּפֹשׁוֹת הַיְּקָרוֹת לָהּ וְתִזְכְּנָה בָּהּ, כְּאֲשֶׁר יִקְרָה אוֹתְנוּ בְּמִקְוֹמוֹת הַנְּבִיאִים וְהַחֲסִידִים, כָּל שָׁפָן הִיא שֶׁהִיא שְׁעַר הַשָּׁמַיִם. וְכִבֵּר הַסְּפִימוֹ כָּל הָאֱמוֹת עַל זֶה. הַנוֹצְרִים אוֹמְרִים, שֶׁהַנְּפֹשׁוֹת נִקְבְּצוֹת אֵלֶיהָ וּמִמֶּנָּה מֵעֲלִין אוֹתָן אֶל הַשָּׁמַיִם, וְהִישְׁמַעְאֲלִים אוֹמְרִים, כִּי הִיא מְקוֹם עֲלִית הַנְּבִיאִים אֶל הַשָּׁמַיִם, וְשֶׁהִיא מְקוֹם מַעְמַד יוֹם הַדִּין, וְהוּא לְכָל מְקוֹם פְּגוּנָה וְחָג. אֲנִי רוֹאָה, שֶׁהַשְּׁתַּחֲוִיתֵךְ וְכַרְעֵתֵךְ נִגְדָה חֲנָף, אוֹ מִנְהַג מִבְּלַתִּי כּוֹנֵה, וְכִבֵּר הָיוּ

אבותיכם הראשונים בוחרים לדור בה יותר מכל מקומות מולדתם, ובוחרים הגרות בה יותר משיהיו אזרחים במקומותם. כל זה עם שלא היתה בעת ההיא נראית השכינה בה, אבל היתה מלאה זמה ועבודת אלילים, ועם כל זה לא היתה להם תאוה אלא לעמד בה, ושלא לצאת ממנה בעתות הרעב אלא במצות האלהים, והיו מבקשים לנשא עצמותם אליה.

כד אמר החבר: הובשתני מלך כוזר, והעון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלהים בבית שני, כמה שאמר: "רני ושמחי בת-ציון", כי כבר היה הענין האלהי מזמן לחול כאשר בתחלה אלו היו מסכימים כלם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו מקצתם ונשארו רבם וגדוליהם בבבל, רוצים בגלות ובעבודה-שלא יפרדו ממשפנותיהם וענייניהם. ושפא על זה אמר שלמה: "אני ישנה ולבי ער", כנה הגלות בשנה והלב הער התמדת הנבואה ביניהם. "קול דודי דופק", קריאת האלהים לשוב. "שראשי נמלא-טל" על השכינה שיצאה מצללי המקדש, ומה שאמר: "פשטתי את כתנתי", על עצלותם לשוב. "דודי שלח ידו מן-החור", על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה, ונתן להם כמצפון לבם, ובאו העניינים מקצרים מפני קצורם, כי הענין האלהי איננו חל על האיש אלא כפי הזדמנותו לו, אם מעט - מעט ואם הרבה - הרבה. ואלו היינו מזדמנים לקראת אלהי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה, היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים. ואין דבורנו: "השתחוה להר קדשו", ו"השתחוה להדום רגליו", ו"המחזיר שכינתו לציון", וזולת זה, אלא כצפצוף הזרזיר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה וזולתו, כאשר אמרת מלך כוזר.

כה אמר הכוזרי: יספיק לי זה בענין הזה, וארצה עתה שתקרב לי מה שקראתיו בקרבנות, ממה שיקשה על השכל לקבלו, ממה שאמר: "את-קרבני לחמי לאשי ריח ניחחיי", ואמר על הקרבנות, כי הם קרבן הי' ולחמו וריחו.

כו אמר החבר: מה שאמר: "לאשי" מישר כל קשה. הוא אומר כי הקרבן ההוא והלחם וריח הניחח אשר הם מיחסים אלי, אמנם הם לאשי, רצונו לומר: האש הנפעלת לדברו יתברך, אשר מאכלה הקרבנות, ואחר כן יאכלו הכהנים שאר חלקה, והכונה בזה תקון הסדר כדי שיחול בו המלך חול גדלה לא חול מקום. ושם דמיון הענין האלהי הנפש המדברת, החלה בגוף טבעי בהמי, כאשר נשתוו טבעיו ונסדרו כחותיו העליונים והראשיים סדור נכון לענין יותר נעלה מענין הבהמות, היה ראוי שיחול מלך השכל אצלו להורות אותו ולישרו ולהתחבר אצלו כל עת אשר ישאר הסדר ההוא, וכאשר יפסד הסדר יפרד ממנו. ודומה לכסיל, - כי השכל צריך למאכל ולמשתה ולריח, בעבור שרואה אותו כי הוא מתמיד בהתמדתם נפרד בהפרדם, ואיננו כן, אכן הענין האלהי

מטיב, רוצה הטוב לכל, ובעת שיסתדר דבר ויכון לקבל הנהגתו לא ימנע ממנו לאצל עליו אור וחכמה ונדעת, וכאשר יפסד סדרו לא יקבל האור ההוא ויהיה הפסדו.

והתעלה הענין האלהי מהשיג אותו שנוי או הפסד וכל מה שיש בסדר עבודה מהעבודה והקרבנות והקטרת והזמירות והמאכל והמשתה על תכלית הטהרה והקדשה, נאמר בהם: "עבודת ה', ו' לחם אלהיך" וזולתי זה, והכל כנוי לרצונו בסדר הטוב באמה והכהנים, וקבולו מנחתם, על דרך הדמיון, וחולו אצלם לכבוד להם, והוא נעלה ונקדש מן ההנאה במאכלם ובמשתייהם, אך מאכלם לנפשותם, כמו שעפול האצטומכא והכבד כאשר היה נתקן, ואחר כך יתקן הצלול ממנו בלב, והצלול שבצלול ברוח. יתקן הלב והרוח והמח במזון ההוא, ויתקנו גם כן כלי העפול ושאר האברים ברוחות ההולכות אליהם דרך הדפקים והעצבים והנרידים השוכנים. וכללו של דבר שיהיה המזג פלו מתקן ומזמן לקבול הנהגת הנפש המדברת, אשר היא עצם נפרד קרוב לעצם המלאכים שנאמר בהם "די מדרהון עם-בשרא לא איתוהיי", ויחול בגוף חול מלכות והנהגה לא חול מקום, והיא לא נהנית מהמזון ההוא מאומה, כי היא נעלה ממנו. והענין האלהי לא יחול כי אם בנפש מקבלת השכל, והנפש לא תתחבר כי אם ברוח חס טבעי, אי אפשר לו בלתי מקור שיקשר בו, כהקשר הלהב בראש הפתילה. דמיון הפתילה היא הלב, והלב צריך אל משך דם, והדם לא יתהוה כי אם בסבת כלי העפול, על כן הצריך אל האצטומכא, הכבד ושמשיהם. וכן נצטרך הלב אל הראה והגרון והאף והקרום והמיתר המניע למיתר החזה לעבודת הנשימה, להשוות מזג הלב באויר הנכנס ובעשן היוצא, והצריך לבער מותרי המזונות אל כלים מפחות דוחות וכלי היציאה והשתן, והיה הגוף מכל אשר זכרנו. והצריך אל העתקת הגוף ממקום למקום לבקשת מה שצריך אליו ולברח ממה שיזיקהו, וכלים שיביאו אליו וידחו מעליו, והצריך אל ידים ורגלים, והצריך אל יועצים מתרים במה שירא ממנו ויקנה אותו, יודעים מה שהיה, כותבים ומזכירים מה שעבר להזהר מכמוהו לעתיד או לקוותו.

והצריך אל החושים הנראים והנסתרים, והיה הראש מחניהם, בעזרת הלב והמשכתו, והיה הגוף פלו מסדר סדר אחד, שב אל הנהגת הלב אשר הוא המחנה הראשון לנפש, ואם תחול במח הוא חול שני במצוה הלב. וכן נסדרה האמה החיה האלהית כאשר אמר יהושע: "בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם", נפעלה האש בחפץ האלהים ברצותו באמה והיתה אות קבול מנחתם ויתשורתם, כי האש הוא הדק והנעלה מכל אשר תחת גלגל הירח מהגופות, והיה מקום חולה, שפון חלבי הקרבנות ועתרים ועשן ענן הקטרת והשמנים, בדרך האש אשר איננה נתלית, כי אם בחלב בשמן ובשמן, כחם הטבעי אשר הוא נתלה בדק השמן מהדם. וצוה האל יתברך במזבח העולה ובמזבח הקטרת והמנוחה, ואחר כן העולות וקטרת הסמים ושמן המאור ושמן המשחה. אולם מזבח העולה - להדבק בו האש הגלויה, ומזבח הזהב - לאש א[ש]ר היא יותר קלה ודקה. אבל המנוחה - להדבק בה אור החכמה והנדעת, והשלחן - להדבק בו השפיע

והטובות הגופיות, כמו שאמרו רבותינו: "הרוצה שיחכים יזרים, ושיעשיר יצפיר".

וכל אלה עבודות לארון ולקרובים אשר הם במדרגת הלב והראיה מרחפת עליו. והצורך לאלה כלים ושמשים, כמו הפיור וכנו ומלקחים ומחתות וקערות וכפות ומנקיות וסירות ומזלגות וזולת זה, והצורך אל דבר שישמור אותם: המשכן והאהל ומכסהו, לשמר הכל: חצר המשכן וכליו. והצורך לנושאים לכל אלה, ובחר האלהים לזה בני לוי שהם הקרובים, כל שכן מעת העגל שנאמר: "ויאספו אליו כל-בני לוי", ובחר לנכבד שבהם, והוא אלעזר הכהן - לנכבד שבדברים והדק שבהם, כמו שאמר: "ויפקדת אלעזר בן-אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה", כל אלה אשר נתלית בהם האש הדקה. ואור החכמה והדעת, ועוד: אור הנבואה - באורים ותמים. ולנכבדת שבכתות הלויים אחריו, והם בני קהת - לשאת האבנים הפנימים, כמו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם, ובהם נאמר: "כי עבדת הקדש עליהם בכתף ישאוי", כאשר אין לאבנים הפנימים עצמות שעוזרים על נשיאתם, אבל הכחות והרוחות ומכסה התחש, ולמי שתחתם והם בני מררי - לשאת האבנים הקשים: קרסיו, קרשיו, בריחיו, עמודיו ואדניו. ונעזרו שתי הכחות בנשיאתם בעגלות, כמו שאמר: "שתי העגלות לבני גרשון וארבע העגלות לבני מררי כפי עבודתם". כל זה בסדר ותכונת החכמה האלהית. ואינני גוזר חלילה שהכונה מהעבודה הזאת הוא הסדר הזה אשר זכרתיו, אבל - מה-שהוא יותר נפלא ונעלה, ושהיא תורה מאת האלהים יתברך, ומי שקבלה קבול שלם מבלי שיתחכם בה בשכלו, הוא מעלה ממי שיתחכם בה וחקר. אך מי שנטה מהמדרגה העליונה ההיא אל המחקר, - טוב שיוציא בהם מוצאי החכמה משיעזבם לסברות רעות ולספקות מביאות אל אבדון.

בז אמר הפוזרי: הפלית החבר במה שדמית, אלא שהראש וחושיו לא שמעתי לו דמיון ולא לשמן המשחה.

כח אמר החבר: אמת הוא, ששרש החכמה מפקד בארון אשר הוא במדרגת הלב, והם עשרת הדברים ותולדותיהם, והיא, התורה - מצדו, כמה שאמר: "ושמתם אותו מצד ארון ברית-י", ומשם תצאנה שתי החכמות: חכמת התורה, ונושאייה - הפהנים, וחכמת הנבואה, ונושאייה - הנביאים, והם היו כמו היועצים המכירים והמזהירים האמה והמזכירים והכותבים, והם ראש האמה.

כט אמר הפוזרי: אם פן אתם היום גוף בלא ראש ובלא לב.

ל אמר החבר: כן-הוא, כאשר אמרת, ועוד: ולא גוף, אבל - עצמות מפורזות, כמו העצמות היבשות אשר ראה יחזקאל, ועם כל זה, מלך כוזר, אלו העצמות אשר נשאר בהם טבע מטבעי החיים, וכבר היו כלים לראש

וּלְלֵב וְרוּחַ וְנֶפֶשׁ וְשִׁכְל, טוֹבִים מְגוּפּוֹת מְצִירוֹת מְאֹבֵן וְסִיד בְּרֹאשׁ וְעֵינַיִם וְאַזְנוֹיִם וְכָל הָאֲבָרִים. וְלֹא חָלָה בָּהֶם מַעוֹלָם רוּחַ חַיָּה וְאִי אֶפְשֶׁר שְׁיַחוּל בָּהֶם, אֲדָּה הֵמָּה צוּרוֹת דּוֹמוֹת לְצוּרוֹת אֲדָם וְאִינָם אֲדָם.

לא אָמַר הַכּוֹזָרִי: כְּדַבְּרָךְ כֶּן-הוּא.

לב אָמַר הַחֶבֶר: כִּי הָאֲמוֹת הַמֵּתוֹת אֲשֶׁר חִשְׁבוּ לְהַדְמוֹת לְאֵמָה הַחַיָּה לֹא יָכְלוּ אֶל יוֹתֵר מִן הַדְמִיוֹן הַנִּרְאָה: הַקִּימוּ בְתֵימִים לְאֱלֹהִים וְלֹא נִרְאָה בָּהֶם לְאֱלֹהִים אוֹת, הַפְּרָשׁוּ וְהַנְזָרוּ לְהַרְאוֹת עֲלֵיהֶם הַנְּבוּאָה וְלֹא נִרְאָתָה, הַחֲנִיפוּ וְהַכְעִיסוּ וּבַעֲטוּ וְלֹא יִרְדָּה עֲלֵיהֶם אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם, וְלֹא מִגַּפְת פְּתָאם כְּדִי לְבַרֵּר אֶצְלָם שְׁעֵנֶשׁם מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וְעַל הַעוֹן הַהוּא נִפְגַּע לְבָם, רְצוֹנִי לֹמַר: הַבַּיִת הַהוּא שֶׁהֵם מְכוֹנְנִים אֵלָיו וְלֹא נִשְׁתַּנָּה עֵינָנִם, אֲבָל עֵינָנִם מִשְׁתַּנָּה כְּפִי רַבָּם וּמַעוֹטָם וְחִזְקָתָם וְחַלְשָׁתָם וּמַחְלֻקוֹתָם וְחַבּוּרָם עַל דְּרָךְ הַטְּבַע וְהַמְקָרָה. וְאַנְחֵנוּ כְּשִׁימְצָא פָּגַע אֶת לְבָנוּ אֲשֶׁר הוּא בַּיִת מְקַדְשֵׁנוּ-אֲבָדְנוּ, וְכֹאֲשֶׁר יִרְפָּא גִרְפָּא אֲנַחְנוּ, בֵּין שְׁנֵהֶיָה רַב אוֹ מְעַט וְעַל אֵיזָה עֵנָן שְׁיֵהִיָה, כִּי מִנְהִיגְנוּ וּמִלְכְּנוּ וְהַמוֹשֵׁל בָּנוּ וְהַמְחַזֵּיק אוֹתָנוּ בְּעֵנָן הַזֶּה שְׁאַנְחֵנוּ בּוֹ מִהַפְּזוֹר וְהַגְּלוּת, - אֵל חַי.

לג אָמַר הַכּוֹזָרִי: כֶּן-הוּא, כִּי לֹא יַעֲלֶה בְּמַחְשְׁבָה שְׂאֵמָה מִן הָאֲמוֹת יִקְרָה בְּגִלוּת כְּזֹאת שֶׁלֹּא תִשְׁתַּנָּה לְאֵמָה אַחֲרָת, כָּל שֶׁכֵּן עִם אֲרָךְ הַזְּמַן הַזֶּה, וְכִמָּה אֲמוֹת אֲבָדוּ שְׁחִיו אַחֲרֵיכֶם וְלֹא נִשְׁאַר לָהֶם זָכָר, מֵהֶם: אֲדוּם וּמוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וְאַרְם וּפְלִשְׁתִּים וְכַשְׂדִּים וּמְדִי וּפְרָס וְהַבְּרָהֲמִיִּים וְהַצְּבִיִּים, וְזוֹלָתָם רַבִּים.

לד אָמַר הַחֶבֶר: וְאֵל תַּחֲשֹׁב כִּי מֵה שְׁסִיעֵתִיךָ בְּדַבְּרִיךָ הוֹדָאָה מִמֶּנִּי שְׁאַנְחֵנוּ כְּמוֹ הַדְּבַר הַמֵּת, אֲבָל - יֵשׁ-לָנוּ הַתְּחַבְּרוֹת בְּעֵנָן הַהוּא הָאֱלֹהִי בַתּוֹרוֹת אֲשֶׁר שָׁמַם בְּרִית בֵּינֵנוּ וּבֵינֵנוּ, כְּמִילָה שְׁנֶאֱמַר בָּהּ: "וְהִיְתָה בְּרִיתִי בְּבִשְׂרְכֶם לְבְרִית עוֹלָם", וְהַשְּׁבַת שְׁנֶאֱמַר בָּהּ: "כִּי אוֹת הִיא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדוֹרוֹתֵיכֶם", מְלַבֵּד בְּרִית אֲבוֹת וּבְרִית הַתּוֹרָה אֲשֶׁר כָּרַת אֲתָנוּ פְּעַם אַחַת בְּחוּרֵב וְשָׁנִיָה בְּעַרְבוֹת מוֹאָב, עִם הַגְּמוּל וְהַעֲנֵשׁ הַתְּלוּיִים בָּהּ, הַנְּזַכְרִים בְּפִרְשֵׁת כִּי תוֹלִיד בְּנִים, וּמֵה שֶׁהַדְּרַג מִפְּנֵינוּ: כְּמוֹ אִם-יְהִיָה נִדְחָךְ בְּקִצָּה הַשָּׁמַיִם וּגוֹי וְשִׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וּגוֹי וְשִׁירַת הָאֲזִינוּ וְזוֹלָתִי זֶה. וְאִין אֲנַחְנוּ בְּמַעֲלַת הַמֵּת, אֲדָּה אֲנַחְנוּ בְּמַעֲלַת הַחוּלָה הַנִּשְׁחָף שְׁנִתְיָאֲשׁוּ מִרְפוּאָתוֹ כָּל הַרוּפְאִים וְהוּא מְקוֹנָה רְפוּאָה מִצַּד הַמוֹפֵת וְשִׁנּוּי הַמְּנַהֵג, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכְּתוּב: "הַתְּחִינָה הַעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה" וְכִמְשַׁל הַמְּאָמַר בְּ"הִנֵּה יִשְׁכִּיל עֲבָדֵי" מִן "לֹא תֵאָר לּוֹ וְלֹא הִדָּר וּכְמִסְתֵּר פְּנִים מִמֶּנּוּ נִבְּזָה וְלֹא חִשְׁבָנוּהוּ", רְצוֹנִי לֹמַר: שֶׁהוּא מִשְׁנׁוּי הַנִּרְאָה וְרַע מִרְאֵהוּ-כְּמוֹ הַדְּבָרִים הַמְּטַנְפִים שֵׁשׁ לְאֲדָם אֶסְטֵינִיסוֹת לְהַבִּיט אֲלֵיהֶם וּמִסְתִּיר פְּנֵיו מֵהֶם, נִבְּזָה וְחִדַּל אִישִׁים אִישׁ מְכַאֲבוֹת וִידוּעַ חֲלִי.

לה אמר הכוֹזָרִי: וְאֵיךְ יִהְיֶה זֶה מְשַׁל לְיִשְׂרָאֵל וְהוּא אָמַר: "אֲכֹן חֲלִינּוּ הוּא נָשָׂא" וְיִשְׂרָאֵל לֹא מָצָא אוֹתָם מֵה שְׂמֻצָּאָם כִּי אִם בְּעוֹנוֹתָם.

לו אמר הַחֲבֵר: יִשְׂרָאֵל בְּאֵמוֹת כָּלֵב בְּאַבְרָם, הוּא רַב חֲלָיִים מִכָּלֵם וְרַב בְּרִיאוֹת מִכָּלֵם.

לז אמר הכוֹזָרִי: הוֹסֵף לִי עוֹד בְּאוּר.

לח אמר הַחֲבֵר: שֶׁהוּא בְּחֲלָיִים מִתְמִידִים הַפּוֹגְעִים אוֹתוֹ בְּכָל עֵת, מִדְּאָגוֹת וּיְגוֹנוֹת וּפְחָד וּנְטִיָּה וְשִׁנְיָה וְאַהֲבָה וְסִכְנוֹת, וּמִזְגוֹ, עִם הָעֵתִים, בְּהַפּוֹדֵד וּבְשִׁנוּי מִתּוֹסֶפֶת וּמִגְרַעַת הַנְּשִׁימָה, מִבְּלַעֲדֵי הַמֶּאֱכָלִים הָרָעִים וְהַמְשִׁתָּה הָרַע וְהַתְּנוּעוֹת וְהַטְּרָחִים וְהַשְּׂנֵה וְהַקִּיָּצָה, כָּלֵם פּוֹעֲלִים בּוֹ, וְזוֹלָתוֹ מִן הָאַבְרָם בְּמִנוּחָה.

לט אמר הכוֹזָרִי: כָּבֵר נִתְבָּאֵר לִי אֵיךְ הוּא רַב-חֲלָיִים מִכָּל הָאַבְרָם. וְאֵיךְ הוּא רַב-בְּרִיאוֹת מִכָּלֵם?

מ אמר הַחֲבֵר: הֵיִתְכֹן שֶׁתִּתְעַכֵּב בּוֹ לַחָה, שֶׁתַּעֲשֶׂ בּוֹ מִרְסָא אוֹ סִרְטוֹן אוֹ תְּבִלּוֹל אוֹ חֲבוּרָה אוֹ בְּטוֹל הַהֲרַגְשָׁה אוֹ רְפִיוֹן, כְּאֲשֶׁר יִתְכֹן בְּשִׂאֵר הָאַבְרָם?

מא אמר הכוֹזָרִי: זֶה לֹא יִתְכֹן, כִּי בְיוֹתֵר מְעַט מְזָה יִהְיֶה הַמּוֹת, וְשֶׁהֲלֵב בְּזִכּוֹד הַרְגָּשָׁתוֹ מִפְּנֵי זְכוּת דָּמוֹ וְרַב כַּחוֹ הוּא מְרַגֵּשׁ בְּדַבָּר הַמְעַט שֶׁיִּפְגְּעוּהוּ וְדוּחָה אוֹתוֹ מְעַלְיו בְּעוֹד שֶׁתִּשְׁאֵר-בּוֹ יְכֹלֵת לְדַחוֹת, וְזוֹלָתוֹ אֵינְנוּ מְרַגֵּשׁ בְּהַרְגָּשָׁתוֹ וּמִתְעַכֵּב בּוֹ הַלַּחָה עַד שֶׁיַּעֲשׂוּ מִמֶּנָּה הַחֲלָיִים.

מב אמר הַחֲבֵר: אִם כֵּן שֶׁעָרוֹ וְהַרְגָּשָׁתוֹ הֵם מְבִיאִים עָלָיו רַב הַחֲלָיִים, וְהֵם הַסָּבֵה לְדַחוֹתָם מְעַלְיו בְּהַתְחַלַּת פְּגִיעַתָם קִדָּם שֶׁיִּתְנַשְּׁבוּ.

מג אמר הכוֹזָרִי: כֵּן-הוּא.

מד אמר הַחֲבֵר: וְכֵן הָעֲנָן הָאֱלֹהִי מִמֶּנּוּ כְּמַעֲלַת הַנֶּפֶשׁ מִן הַלֵּב, וְעַל כֵּן אָמַר: רַק אֲתָכֶם

יִדְעָתִי מִכָּל מִשְׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה עַל-כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם", וְאַלְהָה הֵם הַחֲלָיִים, אֲבָל הַבְּרִיאוֹת מֵה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: " מוֹחֵל לְעוֹנוֹת עֲמוֹ, מְעַבִּיר רָאשׁוֹן רָאשׁוֹן", כִּי אֵינְנוּ מְנִיחַ עוֹנוֹתֵינוּ לְהַתְעַכֵּב עָלֵינוּ וְיִהְיוּ גוֹרְמִים לְאַבְדָנוּ לְגַמְרִי, כְּאֲשֶׁר

עשה לאמורי שאמר עליו: "כי לא-שלים עון האמרי עד-הנה", והניחו עד שהתחזק חלי עונותיו והמית אותו. וכאשר הלב משרשו ועצמו זך שוה המזג דבקה בו הנפש החיה, כן ישראל מצד שרשם ועצמם, וכאשר ישיג הלבמשאר האברים חליים מתאות הכבד והאצטומכא והביצים מרע מזגם, כן ישראל - ישיגום החליים מהתדמותם בגוים, וכמו שאמר: "וינתערבו בגוים וילמדו מעשיהם". ואל יהיה רחוק בעיניך שיאמר בכמות זה: "אכן חלינוהוא נשא", ואנחנו בצרה והעולם במנוחה והצרות המוצאות אותנו סבה לתקנת תורתנו ובר הבר ממנו ויציאת הסיגים מתוכנו, ובברנו ותקוננו ידבק הענין האלהי בעולם, כמו שידעת כי היסודות נהיו להיות מהם המוצאים ואחר כך הצמח ואחר כך החיים ואחר כך האדם ואחר כך סגלת האדם, והכל נהיה בעבור הסגלה ההיא להדבק בה הענין האלהי, והסגלה ההיא בעבור סגלת הסגלה, כמו הנביאים והחסידים. ועל זה הדרך נסדר מאמר האומר: "תן פחדך ה' אלהינו על כל מעשיך", ואחר כן "תן כבוד לעמך", ואחר כן "צדיקים יראו וישמחו", מפני שהם סגלת הסגלה.

מה אמר הכוזרי: כבר הרוות החבר ודמית, והיטבת להעיר ולדמות, אבל היה צריך שגראה בכם מהפרושים והעובדים - יותר ממה שהם בזולתכם.

מו אמר החבר: כמה קשה עלי שכחתך מה שהקדמתי לך מן השרשים והודית אתה בהם. הלא הסכמנו, כי לא יתכן להתקרב אל האלהים כי אם במעשים מצויים מאת האלהים, התחשב כי הקרבה היא - השפלות והפגיעה והדומה להם?

מז אמר הכוזרי: כן עם הצדק. וכן אני חושב, וכן קראתי בספריכם, כמו שאמר: "מה יי אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה". ואמר: "מה יי דורש ממך כי אם-עשות משפט ואהבת חסד", וזולת זה הרבה.

מח אמר החבר: אלה והדומה להם הם החקים השכליים, והם הקדמות והצעות לתורה האלהית, קודמות לה בטבע ובזמן, אי אפשר בלעדיהם בהנהגת איזו קהלה שתהיה מבני אדם, עד שקהל הלסטים אי אפשר שלא יקבלו הצדק ביניהם, ואם לא, לא היתה מתמדת חברתם. וכאשר הגיע המרי מבני ישראל אל ענין, שהקלו בתורות השכליות והמנהגיות, אשר אי אפשר מבלעדיהם לכל קהלה, כאשר אי אפשר לכל יחיד מבלעדי הדברים הטבעיים מאכילה ושתיה ותנועה ומנוחה ושנה ויקיצה, והחזיקו עם זה בעבודות מקרבות וזולתם מן התורות האלהיות השמעייות, הסתפק מהם בפחות, ואמר: ולואי שתשמרו התורות ששומרים אותם הפחות שבקהלות, והקל שבהם - מהצדק והדרך הטובה וההודאה בטוב הבורא. כי התורות האלהיות לא תשלמנה אלא אחר השלמת התורות המנהגיות והשכליות, ובתורות השכליות קבלת הצדק וההודאה בטוב הבורא, ומי שלא החזיק באלה, איך מחזיק בקרבות

ובשבת והמילה וזולתם, ממה שאין השכל מחיבו ולא מרחיקו, והם התורות אשר בהם התיחדו בני ישראל תוספת על השכליות, ובהם היתה להם יתרון הענין האלהי. ולא ידעו איך יתחיבו אלו התורות, כאשר לא ידעו, איך ירד כבוד ה' ביניהם ואש ה' על קרבנותם, ואיך שמעו דבור האל, ואיך ארע להם כל מה שארע, ממה שאין הדעות מקבלות אותו לולא המעמדות וראות העין אשר אין בו מדה. ועל הדרך הזה נאמר להם: "ומה ה' דורש ממך", ו"עלותיכם ספו על-זבחיכם", וזולת זה ממה שדומה לו. היתכן שיחזיק הישראלי בעשות משפט ואהבת חסד, ויעזב המילה והשבת ותורות הפסח ושאר התורות ויצליח?

מט אמר הפוזרי: לא, כפי אשר הקדמת, אבל על דעת הפילוסופים יהיה אדם חסיד ולא ירגיש באיזו דת שיתקרב, אם בהתייחד או בהתנצר או בזולת זה, או בדבר שיבדה לעצמו. וכבר שבנו אל ההקשה והסברה השכלית וההתחכמות, ויהיו כל בני אדם משתדלים לקבע תורה במה שמביאה אליו הקשתיים וזה בטל.

נ אמר החבר: ותורת משה לא העבירה אותנו בפרישות, אך בדרך השוה ולתת לכל כח מכחות הנפש והגוף חלקו בצדק מבלי רבוי בכח אחד, קצור בכח אחר, ומי שנטה עם כח התאונה קצר בכח המחשבה, ובהפך. ומי שנטה עם הנצחון קצר בזולתו. ואין רב התענית עבודה למי שתאוותיו חלושות וכחותיו חלושים וגופו רזה, אבל טוב שיעדן גופו, ולא המעטת הממון עבודה, כאשר יזדמן מן המתר מבלי יגיעה ולא יטרידהו קנותו מן החכמה והמעשים הטובים, כל שכן למי שיש לו טפול ובנים, ומאוייו להוציא לשם שמים, אך הרבוי יותר נכון לו. וכללו של דבר, כי תורתנו נחלקת בין היראה והאהבה והשמחה, ותתקרב אל אלהיך בכל אחת מהנה, ואין כניעתך בימי התענית יותר קרובה אל האלהים משמחתך בימי השבתות והמועדים, כשתהיה שמחתך בכונה ולב שלם. וכמו שהתחוננים צריכים מחשבה וכונה כן השמחה במצותו ובתורתו צריכים מחשבה וכונה, שתשמח במצוה עצמה מאהבתך המצוה בה ושתפיר מה שהטיב לך בה, וכאלו אתה בא באכסניתו קרוא אל שלחנו וטובו, ותודה על זה במצפון ובגלוי, ואם תעבר בך השמחה אל הנגון והרקוד היא עבודה ודבקות בענין האלהי. ואלה הדברים לא הניחה אותם התורה מפקרים, אבל כלם תחת מסרת, מפני שאין ביכלת בני אדם לחלק תקנות כחות הנפש והגוף, ושעור מה שראוי להם מהמנוחה והתנועה, ושעור מה שתוציא הארץ עד שתשבת בשמטה ויובל וינתן ממנה המעשרות, וזולתי זה. וצוה על שביתת השבת ושביתת המועדים ושביתת הארץ, והכל זכר ליציאת מצרים וזכרון למעשה בראשית, מפני ששני הענינים דומים מפני שנעשו בחפץ האלהים לא במקרה ולא בטבע. וכאשר אמר יתברך: "כי שאל-נא לימים ראשונים אשר היו לפניך", "השמע עם קול אלהים", "או הנסה אלהים". והיתה שמירת השבת היא בעצמה ההודאה באלהות, אבל -כאלו היא הודאה בדבור מעשי, כי מי שמקבל מצות שבת בעבור שבה היה כלות מעשה בראשית, כבר הודה בחדוש מבלי ספק, ומי שהודה

בחדוש הוֹדָה בְּמַחֲדָשׁ הָעוֹשֶׂה יִתְבַּרְךָ. וּמִי שֶׁלֹּא קִבְּלָהּ יִפֹּל בְּסִפְקוֹת הַקְּדָמוֹת וְלֹא תִזְדַּךְ אֲמוּנָתוֹ לְבוֹרֵא הָעוֹלָם. אִם כֵּן שְׁמִירַת מִצְוֹת הַשְּׁבִיב מִקְרִיבֵת אֶל הַבוֹרֵא יוֹתֵר מִהַפְּרִישׁוֹת וְהַנְּזִירוֹת. וְרֹאֵה הֵיאֵךְ שֶׁבְּהַעֲנִין הָאֱלֹהִי הַדְּבִק בְּאַבְרָהָם וְאַחַר כֵּן בְּהִמּוֹן סִגְלָתוֹ וּבְאַרְצָה הַקְּדוּשָׁה, מֵבִיא הָאֵמָה מִדְּרָגָה אַחַר מִדְּרָגָה, וְנִזְהָר בְּזָרַע עַד שֶׁלֹּא נִמְלֵט מֵהֶם אֶחָד, וְהַנִּיחַ אוֹתָם בְּטוֹב שֶׁבְּמִקְוֵמוֹת וְהַפּוֹרִי שֶׁבָּהֶם וְהַרְבֵּם הַרְבּוּי הַהוּא הַמִּפְּלֵא, עַד שֶׁהֶעֱתִיק אוֹתָם וַיִּטְעֵם בְּאֲדָמָה הָרְאוּיָה לְסִגְלָהּ, וְנִקְרָא אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי יִצְחָק כְּאֲשֶׁר נִקְרָא יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים וְיוֹשֵׁב צִיּוֹן וְשׁוֹכֵן יְרוּשָׁלַיִם, לְדָמוֹתָם בְּשָׂמִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "הֵישָׁבִי בְּשָׂמִים", מִפְּנֵי הָרְאוּת אוֹרוֹ בְּאֵלֶּה כְּהָרְאוּתוֹ בְּשָׂמִים, אֵךְ בְּמִצְוֵעַ עִם רְאוּיִים לְקַבֵּל הָאוֹר הַהוּא, וְהוּא מֵאֲצִיל אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם, וְנִקְרָא זֶה מִמֶּנּוּ אֶהְבֵּהּ. וְהִיא אֲשֶׁר נִקְבְּעָה לָנוּ וְנִתְחַיְבְּנוּ לְהֶאֱמִינָהּ וּלְהוֹדוֹת עֲלֶיהָ בִּ"אֶהְבֵּת עוֹלָם אֶהְבֵּתְנוּ", כִּדִּי שְׁנֵשִׁים אֶל לְבַבְנוּ שֶׁהִתְחַלָּה מִמֶּנּוּ לֹא מִמֶּנּוּ אֲנַחְנוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּבְרִיאת הַחַי עַל דְּרָךְ הַדְּמִיוֹן שֶׁהוּא לֹא בְּרָא אֶת עֲצָמוֹ אֵךְ הָאֱלֹהִים יִצְרוּ וְהִתְקִינוּ כְּאֲשֶׁר רָאָה חֹמֶר שְׂרָאוּי לְצוּרָה הַהִיא כֵּן הוּא יִתְבַּרְךָ הַמִּתְחִיל לְהוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם סִגְלָהּ וְיִהְיֶה לָנוּ לְמִלְכָּהּ, כְּאֲשֶׁר הוּא אוֹמֵר וְשׁוֹנֶה (וַיִּקְרָא כַּב, כַּג וּבַמִּדְבָר טו, מֵא): "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיּוֹת לְכֶם לְאֱלֹהִים". וְעוֹד, שֶׁאָמַר: "יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּךְ אֶתְפָּאֵר".

נא אָמַר הַכּוּזָרִי: כִּפְמָה יִצָּא הַמֵּאֲמָר בְּמִקּוֹם הַזֶּה יִצְיָאָה גְדוּלָּהּ, וּמִחֻלָּה הַמִּלְצָה מִחֻלָּה רַבָּה שִׁיְהִיָּה הַבוֹרֵא מִתְפָּאֵר בְּבָשָׂר.

נב אָמַר הַחֶבֶר: הִהְיָה זֶה קַל בְּעֵינַיִךְ בְּבְרִיאת הַשָּׁמַשׁ.

נג אָמַר הַכּוּזָרִי: כֵּן, מִפְּנֵי גְדֻלַּת מַעֲשֵׂיהָ, מִפְּנֵי שֶׁהִיא אַחַר הַבוֹרֵא הַסִּבָּה בְּהוֹיָהּ, וּבָהּ וּבַעֲבוּרָה מִסִּתְדָר הַלְּיָלָה וְהַיּוֹם וּפְרָקֵי הַשָּׁנָה וְהַיּוֹם הַמוֹצָאִים וְהַצֵּמַח וְהַחַיִּים, וּבְאוֹרָה הַבְּהִיר תִּהְיֶה הָרְאוּת וְהַמִּרְאִים הַנִּרְאִים, וְאֵיךְ לֹא יִהְיֶה בְּרִיאתָהּ תִּפְאָרְתָּ לְעוֹשֶׂה אֶצֶל הַמְּדַבְּרִים.

נד אָמַר הַחֶבֶר: וְהִלֵּא אוֹר הַלְּבָבוֹת יוֹתֵר דַּק וּמְעֵלָה מְאוֹר הָרְאוּת, וְהִלֵּא הִיוּ כָּל אֲנָשֵׁי הָעוֹלָם בְּעוֹרוֹן וּבְתַעוֹת קִדְּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, זוּלְתֵי הַיְחִידִים אֲשֶׁר זְכָרְנוּם, וְהָיָה מֵהֶם עִם, שְׂאוּמָרִים שְׂאִין בּוֹרֵא וְשְׂאִין חֶלֶק מִן הָעוֹלָם יוֹתֵר רְאוּי שִׁיְהִיָּה נְבָרָא מְשִׁיְהִיָּה בּוֹרֵא, אֵךְ הַכֹּל קִדְּמוֹן. וְעַם אַחַר אוֹמְרִים שֶׁהַגְּלָגֶל הוּא הַקְּדָמוֹן וּבוֹרֵא הַכֹּל, וַיַּעֲבְדוּהוּ, וְעַם אַחַר טוֹעֲנִים שֶׁהָאֵשׁ הוּא עֵצֶם הָאוֹר וְהַמַּעֲשִׂים הַחֲזָקִים וְהַמִּפְּלְאִים וְהִיא שְׂרָאוּיָה לְעַבְדֵּי, וְשֶׁהַנֶּפֶשׁ הִיא אֵשׁ. וְעַם אַחַר עוֹבְדִים זוּלְתֵי זֶה מְשַׁמֵּשׁ וְיָרַח וְכּוֹכָבִים וְצוּרוֹת בְּעֲלֵי חַיִּים נִתְלוֹת בְּצוּרוֹת הַגְּלָגֶל. וְעַם אַחַר עוֹבְדִים מְלַכְיָהֶם אוֹ חַכְמֵיהֶם, וְכֹלֶם מִסְפִּימִים שְׂאִין נְרָאָה בְּעוֹלָם דְּבָר יוֹצֵא מִן הַמְּנַהֵג וְהַטְּבַע, עַד אֲשֶׁר הַפִּילוֹסוֹפִים אֲשֶׁר דַּק עֵינָם וְזָכָה מַחְשְׁבָתָם וְהוֹדוּ בְּסִבָּה רְאוּשׁוֹנִית, אֵינָה דוֹמָה לְשְׂאֵר הַדְּבָרִים, נָטוּ בְּהַקְשָׁתָם, שְׂאִין לוֹ מַעֲשֵׂה בְּעוֹלָם כֹּל שֶׁכֵּן בְּחֻלְקוֹת, שְׁמֵרוֹמְמִים אוֹתוֹ וּמְבַדִּילִים אוֹתוֹ מִיַּדְעֵתָם וְקַל וְחֹמֶר שִׁיְחַדֵּשׁ בָּהֶם חֲדוּשׁ. עַד שֶׁנִּזְדַּכְּכָה הַקְּהֵלָה הַהִיא שֶׁהִיָּתָה רְאוּיָה לְחוּל עֲלֶיהָ הָאוֹר

וּלְעֲשׂוֹת לָהּ הַמוֹפְתִים הַנּוֹרָאִים וְלִשְׁנוֹת לָהֶם הַמְּנַהֲגִים, וְנִרְאָה עֵין בְּעֵין כִּי יֵשׁ לְעוֹלָם מוֹשֵׁל וְשׁוֹמֵר וּמְסַדֵּר וְיוֹצֵר, יוֹדֵעַ הַקְּטָן וְהַגָּדוֹל שָׁבוּ וְגוֹמֵל עַל הַטּוֹב וּמַעֲנִישׁ עַל הָרָע, וְהִיְתָה סִפָּה לְהַיְשֵׁרֵת הַלְּבָבוֹת. וְכָל מִי שָׁבָא אַחֲרֵיהֶם לֹא יוּכַל לְצִאת מִיִּסּוּדוֹתֵיהֶם, עַד שֶׁשָּׁבוּ הַיּוֹם כָּל יוֹשְׁבֵי הָעוֹלָם מוֹדִים בְּחֵדוּשׁ בְּעוֹלָם וּבִקְדָמוֹת לְבוֹרָא הָעוֹלָם, וּמוֹפְתֵם עַל זֶה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמָה שֶׁנַּעֲשָׂה לָהֶם וּמָה שֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם.

נה אָמַר הַכוֹזְרִי: זֶה פָּאָר גָּדוֹל, וַיֵּשׁ בְּאוֹר שֶׁהוּא פָּלֵא, וּבְאַמֶּת נֶאֱמַר: "לְעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם", וְתַעֲשׂ לָךְ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה", לְתַהֲלָה לְשֵׁם וּלְתַפְאֶרֶת.

נו אָמַר הַחֶבֶר: הֲלֹא תִרְאֶה אֵיךְ הִצִּיעַ דָּוִד בְּשִׁבַח הַתּוֹרָה כְּשֶׁהִקְדִּים סְפוֹר הַשְּׁמֵשׁ בְּמִזְמוֹר: "הַשְּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד-אֵל", וְזָכַר אוֹרָה הַכּוֹלָל וְזָכוֹת עֲצָמָה וַיִּשֶׁר דְּרָכָה וַיְפִי מִרְאָה, וְסָמַךְ לָזֶה: "תּוֹרַת ה' תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ", וְהַתְּלוּי בּוֹ, כְּאֵלוֹ אָמַר: אֵל תִּתְמַהוּ מִן הַסְּפוּרִים הָאֵלֶּה כִּי הַתּוֹרָה יוֹתֵר בְּהִירָה וּגְלוּיָהּ וּמְפָרְסָמָת וּמוֹעִילָהּ וּמַעֲלָהּ, וְלוֹיֵא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הִיְתָה הַתּוֹרָה, וְעוֹד כִּי לֹא הִיְתָה מַעֲלָתָם בְּעִבּוֹר מֹשֶׁה אֲבָל מַעֲלַת מֹשֶׁה הִיְתָה בְּעִבּוֹרָם, כִּי הָאֱהָבָה לֹא הִיְתָה כִּי אִם בְּהִמּוֹן זָרַע אֲבָרָהֶם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב, וּבַחֵר בְּמֹשֶׁה לְהַגִּיעַ הַטּוֹב אֲלֵיהֶם עַל יְדוֹ וְאַנְחָנוּ אִין אָנוּ נִקְרָאִים עִם מֹשֶׁה אֶלֶּא עִם יְיָ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "עִם יְיָ אֵלֶּה", וְ"עִם אֱלֹהֵי אֲבָרָהֶם". וְאִין רְאִיוֹת הַחֻקִּים הָאֱלֹהִיִּים דְּקוֹת הַמְּלוֹת וּנְשִׂאוֹת גְּבִינֵי הָעֵינַיִם וְהָעֵלֶם הַבְּבוֹת בְּתַחֲנָה וּבְתַפְלָה, וּבְתַנּוּעוֹת וּבְמֵאֲמָרִים שְׂאִין אַחֲרֵיהֶם מַעֲשִׂים, כִּי אִם הַמַּחֲשָׁבוֹת הַזְּכוֹת אֲשֶׁר רְאִיתֶם מַעֲשִׂים, מִטְּבָעֵם שֶׁהֵם קָשִׁים עַל נֶפֶשׁ הָאָדָם, אֵיךְ הוּא עוֹשֶׂה אוֹתָם בְּתַכְלִית הַתְּאוּהָ וְאֱהָבָה, בְּהַלִּיכָה אֶל מְקוֹם מִהֶמְקוֹמוֹת לְחַג שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה, וּמָה שֶׁדוֹמָה מִן הַהוֹצָאוֹת וְהַטְּרָח, וְהוּא עוֹשֶׂהוּ בְּתַכְלִית הַשְּׂמִחָה וְהַגִּילָה, וּבְהוֹצָאת מַעֲשֶׂר רֵאשׁוֹן וּמַעֲשֶׂר שְׁנִי וּמַעֲשֶׂר עֵנִי וְהַרְאִיוֹן, וְעִזִּיבַת תְּבוּאוֹת הָאָרֶץ בְּשִׂמְטוֹת וַיּוֹבְלִים, וְהוֹצָאוֹת הַשְּׂבֵתוֹת וְהַמוֹעֲדִים וּשְׂבִיתָתָם, וּמִתְנּוֹת בְּפוּרִים וּבְכוֹרוֹת וּמִתְנּוֹת כְּהֵנָּה וְרֵאשִׁית הַגִּזְוֹ וְרֵאשִׁית עֲרִיסוֹתֵיכֶם מִבְּלַעֲדֵי הַנְּדָרִים וְהַנְּדָבוֹת, וּמִלְבָּד מָה שֶׁהוּא חַיֵּב בּוֹ עַל כָּל זָדוֹן וּשְׂגָגָה, וְהַשְּׁלָמִים, וּמָה שֶׁהוּא חַיֵּב בּוֹ מִן הַקְּרָבָנוֹת עַל הַמְּקָרִים אֲשֶׁר יִפְגְּעוּהוּ מִן הַטְּמְאוֹת, עַל כָּל לְדָה שֶׁתִּהְיֶה לוֹ וְכָל זִיבָה וְכָל צָרַעַת, וְזוֹלַת זֶה הַרְבֵּה. כָּל זֶה בְּמִצְוָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים לֹא מִשְׁכָּל בְּנֵי אָדָם וְהַתְּחַכְּמוֹתוֹ, וְאִין בִּיכְלַת הַבֶּשֶׂר לְשַׁעַר אֶת זֶה עַל סִדְרוֹ וּמְנַהֲגוֹ וְעֶרְכוֹ, לֹא יִירָא לְהַכְּפִס-בּוֹ מְכֻשׁוֹל, כְּאֵלוֹ שֶׁעַר יִשְׂרָאֵל וְשֶׁעַר תְּבוּאוֹת אֶרֶץ כְּנָעַן צְמַחִיהָ וּבְהַמְתָּהּ, וְשֶׁעַר שִׁבְט לֵוִי. וְצוּה בְּמִדְבָר בְּעֶרְכֵים הָאֵלֶּה, מִפְּנֵי שֶׁיָּדַע כִּי כְּשִׁיסְתִּדֵּר הָעֶרֶךְ הַזֶּה, יִשְׁאָרוּ יִשְׂרָאֵל עֲשִׂירִים וְלֹא יַחֲסֹר לְלוּיִם דָּבָר, וְלֹא יִגִּיעַ הָעֲנָן לְדָלוֹת שִׁבְט אוֹ מִשְׁפָּחָה, כְּאֲשֶׁר צוּה בְּשֵׁנַת הַיּוֹבֵל לְשׁוֹב הַכֹּל כְּאֲשֶׁר הִיְתָה בַּשָּׁנָה הַרְאִשׁוֹנָה מִחֻלּוֹק הָאָרֶץ, בְּחֻלּוֹקִים וְדְקָדוּקִים, יִצְרוּ הַסְּפָרִים מִהַכִּילָם. וּמִי שֶׁהַתְּבוּנוֹן בָּהֶם יִכִּיר שְׂאִינִם מִמַּחֲשַׁבַת בֶּשֶׂר. יִשְׁתַּבַּח וְיִתְרוֹמֵם חוֹשְׁבֵם, לֹא עֲשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יִדְעוּם. וְנִשְׂאָר הַסִּדְרֵי הַזֶּה בְּשְׁנֵי הַבְּתִים כְּמוֹ אֶלְף וְחַמֵּשׁ

מאות שנה, ואלו הלכו העם על הדרך הנכונה, היה מתמיד כימי השמים על הארץ.

נז אמר הכוזרי: אתם היום במבוכה גדולה מאלה החובות הגדולות, ואיזו עדה תוכל לשמר כל הסדר הזה.

נח אמר החבר: העדה שצופה ועונשה לעתה בתוכה, רצוני לומר: השכינה, הלא תראה מה שאמר יהושע: "לא תוכלו לעבד את יי כי האלהים קדושים הוא", וזה עם מה שהיה בעדתו מן החסידות והזהירות, בענין שלא נמצא בהם עובר בחרם יריחו זולת עכן לבדו משש מאות אלף איש והיה מעניש לעתו על כל מה שהיה, ומה שהיה מעניש מרים בצרעת ועניש נדב ואביהוא ועניש עזא ועניש אנשי בית שמש כי ראו בארון יי, והיה ממופת השכינה שיראה החרון המעט על העונות לעתם בקירות והבגדים, וכאשר יחזק הענין יראה בגופים על מדרגות מן החזק והחלשה והכהנים מעמדים לחכמה הזאת הדקה, להכיר מה ממנה אלהי, ומצפים בו שבועים פאשר צפו במרים, ומה ממנו מזגי, מתישב ובלתי מתישב, והיא חכמה מפלאה הזהיר עליה הבורא יתברך במה שאמר: "השומר בנגע-הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלויים".

נט אמר הכוזרי: היש אצלך בזה דברים מספיקים ומקרבים?

ס אמר החבר: כבר אמרתי לך שאין ערך בין שכלנו ובין הענין האלהי, וראוי שלא נטרח לבקש עלת אלה הגדולות והדומה לזה. אבל אני אומר אחר בקשת המחילה, מבלתי שאגזר שהוא כן, שאפשר שתהיה הצרעת והזיבות תלויות בטמאת המת, כי המות הוא ההפסד הגדול, והאבר המצרע כמת והזרע הנפסד כן, מפני שהיה בעל רוח טבעי מוכן להיות טפה שיהיה ממנה אנוש, והפסדו כנגד כח החיות והרוח, ואיננו משיג בהפסד הזה לרב דקותו אלא בעלי הרוחות הדקות והנפשות החשובות, המשתדלות להדבק באלהות והנבואה או בחלומות האמתיות והמראות הברורות. ועוד יש עם שימצאו כבד בעצמם בעוד שלא רחצו מקרים, וכבר נסה שמפסידים במגעם הדברים הדקים, כפנינים והיינות, ורבונו משתנה מקרבת המתים והקברות, ומתבלבלת נפשנו זמן מה בבית אשר היה בו מת, ומי שהוא עב הטבע אינו משתנה לזה. פאשר אנחנו רואים דמיון זה בשכליות, מי שהוא מבקש לזכות מחשבתו בחכמות המופתיות, או זכות נפשו לתחנה ולתפלה ימצא הזק משיבת הנשים, והחברת הליצנים והתעסק בשירי האהבה והשחוק.

סא אמר הכוזרי: זה מספיק לי בהסתפק הנפש למה זה מטמא המותר העצמי הזה, רצוני לומר: הזרע, וכלו רוח, מה שאיננו מטמא השתן והצואה עם פעור ריחו ומראהו ועם רבו, ונשאר עלי צרעת הבית והבגד.

טב אמר החבר: כָּבֵר אֲמַרְתִּי לָךְ, כִּי זֶה מַחְקֵי פְחוּת הַשְּׂכִינָה, כִּי הִיָּתָה בְּיִשְׂרָאֵל בְּמַעֲלַת הַרוּחַ בְּגוּף הָאָדָם, מוֹעִילָה אוֹתָם הַחַיּוֹת הָאֱלֹהִית וְנוֹתְנָה לָהֶם זִיו וְהֵדָר בְּגוֹפּוֹתָם וּבִתְכוּנוֹתָם וּבְמִשְׁפָּנֵיהֶם, וּבִעֵת שְׁמִתְרַחֶקֶת מֵהֶם, מְסַתְּפֶלֶת עֲצָתָם וְיִתְפַּעְרוּ גוֹפֵיהֶם וְיִשְׁתַּנָּה יְפֵיָם, וְכִשְׁהִיא מִתְרַחֶקֶת מִיחִידֵים נִרְאָה עַל כָּל אִישׁ וְאִישׁ סִמּוֹן הַתְּרַחֵק אוֹר הַשְּׂכִינָה מִמֶּנּוּ, כְּאִשֶּׁר נִרְאָה הַתְּרַחֵק הַרוּחַ פְּתֹאוֹם בְּעִבּוֹר פֶּחַד אוֹ דְאָגָה מְשֻׁנוֹת הַגּוּף, וְנִרְאָה בְּנָשִׁים וּבְנַעֲרִים בְּעִבּוֹר חֲלִישׁוֹת רוּחָם, שְׂיַעֲשׂוּ בְּגוֹפּוֹתָם מְקוֹמוֹת שְׁחוּרִים וִירְקִים מֵהִיֻצְיָאָה בַלְיָלָה, וְהֵם מְיַחֲדִים זֶה אֶל הַשָּׂדִים, וְאִפְשָׁר שְׂיִקְרָה מְזָה וּמְרֹאוֹת הַמֵּתִים וְהַהֲרוּגִים חֲלָיִים קָשִׁים בְּגוּף וּבְנַפְשׁ.

טג אמר הכוזרי: אָנִי רוֹאֶה תּוֹרַתְכֶם נִכְלָל בָּהּ כָּל דָּק וְעֵמֶק מֵהַחֲכָמוֹת, מֵה שְׂאִין כֹּן בְּזוּלָתָהּ.

טד אמר החבר: וְהַסְנֵהֲדָרִים הֵיוּ מְצוּיִם שֶׁלֹּא תַעֲלֶם מֵהֶם חֲכָמָה מֵהַחֲכָמוֹת הָאֲמִתִּיּוֹת וְהַדְּמִיוֹנִיּוֹת וְהַהֶסְכְּמִיּוֹת עַד שֶׁהַכְּשָׁפִים וְהַלְשׁוֹנוֹת הֵיוּ יוֹדְעִים. וְאִיךְ יִמְצְאוּ תְּדִיר שְׂבָעִים זְקֵנִים חֲכָמִים, אִם לֹא תִהְיֶינָה הַחֲכָמוֹת מִתְפַּשְׁטוֹת קִימוֹת בְּאֵמָה, וּבִעֵת שְׂיִמּוֹת זְקוֹן אָחָד, יַעֲמֵד אַחֵר תַּחֲתָיו כְּמוֹהוּ, וְאִיךְ לֹא יִהְיֶה זֶה, וְכֻלָּם צְרִיכִים אֲלֵיהֶם בְּתוֹרָה: הַטְּבָעִיּוֹת, מֵהֶם צְרִיכִים אֲלֵיהֶם בְּעִבּוֹדַת הָאָרֶץ, לְדַעַת הַכְּלָאִים וְלַהֲזָהֵר מֵהַשְּׂבִיעִית וְהָעֶרְלָה, וּבַהֲפָרַת הַצֶּמַח וּמִיָּנוּ, כְּדִי שְׂיִשְׁאָרוּ עַל מֵה שְׁנִבְרָאוּ עֲלָיו וְלֹא יִתְעַרֵּב מִיָּן בְּמִין. חֲכָמָה גְּדוּלָה, אִם הַשְּׁעוֹרָה הַנִּקְרָאת כְּנִדְרוֹס דְּרָךְ מְשֻׁל-מִמִּין הַשְּׁעוֹרָה, אוֹ הַשְּׁפוֹן מִמִּין חֲטָה, אוֹ הַכְּרַבְתּוֹר מִמִּין הַכְּרוֹב, וְיַדְיעַת כְּחוֹת שְׂרָשִׁיהֶם וְשַׁעוֹר הַפְּשֻׁטִים בְּאָרֶץ, וּמֵה שְׂיִשְׁאָר לְשִׁנָּה אַחֲרָת וּמֵה שְׂאִינוֹ נִשְׁאָר, לְדַעַת כְּמָה יֵנַח בֵּין מִין לְמִין בְּמִקּוֹם וּבְזָמַן. וּבַהֲפָרַת מִיָּנִי הַחַיִּים לְעֵנֶן הַזֶּה, וְלַעֲנֵן אַחֵר, בְּמָה שְׂיִשֶׁשׁ לוֹ אֶרֶס וּמֵה שְׂאִין לוֹ אֶרֶס, וְיַדְיעַת הַטְּרַפּוֹת אֲשֶׁר הִיא יוֹתֵר דְּקָה מִכָּל מֵה שְׂזָכַר אוֹתוֹ אֶרִיסְטוֹ מִיַּדְיעַת מְמִיתֵי הַחַיִּים, לְהַרְחִיק מֵאֲכִילַת הַמֵּתָה, וּבְמַעַט אֲשֶׁר נִשְׁאָר בְּיַדְינוֹ מִן הַחֲכָמָה הַזֹּאת מֵה שֶׁהִדְעוֹת תִּמְהוֹת עֲלָיו. וּבִיַּדְיעַת הַמוֹמִים אֲשֶׁר בְּעִבּוֹרָם מִתְעַכְּבִים הַכְּהֵנִים מְעִבּוּדָה וּמוֹמֵי הַבְּהֵמוֹת, שְׂאִינָן רְאוּיּוֹת לְקַרְבָּן, וְהַבְּדִלַת מִיָּנִי הַזִּיבוֹת לְאִישׁ וְלֹאֲשָׁה, וְכַמוֹת הַקְּפִי הַנְּדוֹת, וּבַפְּרָטִיו חֲכָמוֹת שְׂאִין בְּשֶׁר וְדָם יְכוּל עֲלֵיהֶן בְּדָרְךְ סְבָרְתוֹ מִבְּלִי עֶזֶר אֱלֹהִי. וּבְחֲכָמַת הַגְּלִגְלִים וְהַלִּיכּוֹתָם, מֵה שֶׁהַעֲבוּר קָצַת תּוֹלְדוֹתֶיהָ, וּגְדִלַת מַעֲלַת תִּכּוֹן הַעֲבוּר יְדוּעָה, וּמֵה שֶׁנִּקְבַּע בָּהּ לְאֵמָה זֹאת הַדְּלַת הַחֹמֶר הַחֲזָקָה הַצּוֹרָה. וְאִיךְ אֵינְנָה כֹּן, וְהִיא אֵינְנָה מְרַגְשֶׁת בֵּין הָאֲמוֹת מִמְּעוֹטָה וְדִלּוּתָהּ וְגִלּוּתָהּ, וּמִחֲבָרַת אוֹתָהּ שְׂאִרִית הַתּוֹרָה הָאֱלֹהִית חֲבוּרָה שֶׁהֵם בּוֹ כְּאֶחָד. וּמִן הַמְּפֹלָא שְׂבָהּ, הַעֲבוּר עַל הָעֶקֶר הַמְּקַבֵּל מִבֵּית דָּוִד מִתְקוּפַת לְבָנָה שֶׁלֹּא נִשְׁתַּנָּה מִכְּמָה אֲלָפִים וּמֵאוֹת שָׁנִים, וְכִבֵּר נִשְׁתַּנּוּ קְבוּעֵי הַקּוֹבְעִים מִיָּוֶן וְזוּלָתָם וְהַצֶּרֶךְ בָּהֶם לְתַקּוּן וְתוֹסֶפֶת אַחֵר מֵאָה שָׁנָה, וְזֶה נִשְׁאָר עַל אֲמִתּוֹתָם מִפְּנֵי שֶׁהוּא נִתְּלָה בְּנְבוּאָה. וְאֵלּוּ הִיָּה נִכְנָס שׁוּם שְׁנוּי בְּחֶלֶק אָחָד בְּעֶקֶר, הִיָּה הַיּוֹם הַהֶפְסֵד גְּדוּל מְאֹד לְרַחֵק מֵה שְׂיִמְצָא בֵּין הַמוֹלָד וְהָרְאִיָּה, וְכֹן מִבְּלִי סִפְק הִיָּתָה אֲצֵלָם תְּקוּפַת הַחֲמָה וְזוּלָתָהּ

מהפוכים. אבל חכמת המוסיקה, חשוב באמה שהיא מכבדת הנגונים ומעמדת אותם על הגדולים שבעם, והם בני לוי, מתעסקים בנגונים בבית הנכבד בעתים הנכבדים, ולא הצרכו להתעסק בצרכי הפרנסה במה שהיו לוקחים מהמעשרות ולא היה להם עסק זולתי המוסיקה. והמלאכה נכבדת אצל בני אדם, כאשר היא בעצמה אינה גרועה ולא פחותה, והעם מחשיבות השרש וזכות הטבע כאשר הם, ומראשיהם במלאכה: דוד ושמואל. ומה תחשב במוסיקה, והיו יודעים אותה אם לא?

סה אמר הכוזרי: שמה בלי ספק נגמרה ושמה היתה מעוררת הנפשות, כאשר יאמר עליה, שהיא מעתקת את הנפש ממדה אל הפכה, ולא יתכן שתהיה היום בערך ממה שהיתה, מפני ששבה פחותה בהתעסקות בה השפחות והמלכרים מבני אדם, אך ירדה עם חשיבותה כאשר ירדתם אתם עם חשיבותכם.

סו אמר החבר: ומה תאמר בחכמת שלמה, וכבר דבר על כל החכמות בלח אלהי ושכלי וטבעי, והיו נשי העולם באים אליו להעתיק חכמתו אל האמות עד מהדו, וכל החכמות העתקו שרשיהן וכללם מאתנו אל הפשדים תחלה ואחר כך אל פרס ומדי ואחר כך אל רומי ולא ארץ הזמן ורב המצועים לא נזכר בחכמות, שהם העתקו מן העבריים אך מן היינים והרומים, והמעלה לעברית בעצם הלשון ובמה שוכלל בה מהענינים.

סז אמר הכוזרי: היש לעברית מעלה על לשון הערב, היא יותר שלמה ורחבה ממנה, ואנחנו רואים את זה בעינינו.

סח אמר החבר: מצא אותה מה שמצא נושאייה, נתדלדלה בדלותם וצרה במעוטם. והיא בעצמה החשובה שבלשונות מקבלה וסברא. הקבלה, שהיא הלשון אשר דבר בה יי יתברך עם אדם וחיה, ובה דברו שניהם, כאשר יורה על זה הגזר אדם מאדמה, ואשה מאיש, וחיה מחי, וקין מקניתי, ושת משת, ונח מינחמנו, עם עדות התורה וקבלת דור אחר דור עד עבר עד אדם, ושהיא לשון עבר ובעבורו נקראת עברית, מפני שנשאר עליה עת הפלגה ובלבול הלשונות, וכבר היה אברהם מדבר בארמית באור פשדים, שהארמית היא לשון פשדים, והיתה לו העברית לשון מיחדת לשון הקדש, והארמית לשון חל, לכן נשא אותה שמעאל אל הערב, והיו אלו שלש לשונות משתפות מתדמות, הארמית והערבית והעברית, בשמותיהם ובתהלוכותיהם ובשמושיהם. ומעלתה מדרך הסברא לפי העם המשתמשים בה, במה שהיה צריך אליו מהמליצה, כל שכן עם הנבואה הפושטת ביניהם, והצריך אל האזהרה ואל הנגונים והזמירות, ומלכיהם משה ויהושע ודוד ושלמה היתכן שיחסר להם מליצה בעת שהיו צריכים אליה לדבר, כאשר תחסר לנו היום בעבור שאבד הלשון ממנו? הראית ספור התורה, המשכן והאפוד וזולתם כשהצרכו אל שמות נכריות, היאך מצאו אותם עד תמם, וכמה נאה סדר

הספור ההוא, וכן שמות העמים ומיני העופות והאבנים, וזמירות דוד, והתרעם איוב והתנפחו עם רעיו, ותוכחות ישעיה ונחמותיו, וזולתם.

סט אמר הפוזרי: תכליתך בזה ובזולתו שתשנה אותה עם זולתה מהלשונות בשלמות, ואיה המעלה היתרה בה? אבל - יש יתרון לזולתה עליה בשירים המחברים הנבנים על הנגונים.

ע אמר החבר: כבר התבאר לי כי הנגונים אינם צריכים אל משקל הדבור, ושברק והמלא יכולים לנגן "הודו לה' כי טוב" בנגון, "לעשה נפלאות גדולות". זה בנגונים בעלי המעשים, אבל בשירים הנקראים אינשאדיא אשר בהם הוא נאה החבור, לא הרגישו עליהם, בעבור המעלה שהיא מועילה ומעלה יותר.

עא אמר הפוזרי: ומה הוא?

עב אמר החבר: כי המכון מן הלשון, הכנס מה שיש בנפש המדבר בנפש השומע, וזאת הפונה לא תגמר על תמה אלא פנים אל פנים, מפני שלדברים הנאמרים מעלה על הדברים שבכתב, וכאשר אמרו: "מפי סופרים ולא מפי ספרים", מפני שנעזרים בדברים שבעל פה בעמידה במקום ההפסקה, ובהתמדה במקום הסמוך, ובחזק הדבור ורפיונו, ובקריאות ובקריצות מתמיהה ושאלה והגדה ויחול והפחד ותחנה, ותנועות, שמקצרת מהם המליצה הפשוטה. ואפשר שיעזר המדבר בתנועות עיניו וגבותיו ובכל ראשו ובגדיו להבין הפעם והרצון והתחנון והנאה על השעור שהוא רוצה. ובשארית הזאת אשר נשארה בלשוננו הנוצרת הברואה ענינים דקים ועמקים, נטבעו בה להבין הענינים ולהיותם במקום המעשים ההם שהם פנים בפנים, והם הטעמים אשר יקרא בהם המקרא, מצירין בהם מקום ההפסק והסמוך, ומפריד מקום השאלה מן התשובה, וההתחלה מן ההגדה, והחפזון מן המתון, והצווי מן הבקשה, שיחבר בהם חבורים. ומי שזה כונתו מבלי ספק שהוא דוחה המחבר, כי המחבר לא יתכן לאמרו אלא על דרך אמת, והוא סומך ברב במקום הנפרד ועומד במקום הסמוך, ולא יתכן להזהר מזה אלא בטרם גדול.

עג אמר הפוזרי: באמת נדחתה מעלה שמעית בעבור מעלה ענינית, כי החבור מהנה הנשמע, ומסרת הזאת- הענינים. אבל אני רואה אתכם קהל היהודים שאתם טורחים להגיע אל מעלת הסדור ולחקות זולתכם מהאמות, ותכניסו העברית במשקליהם.

עד אמר החבר: וזה מתעויתנו ומרינו. לא די לנו הנחתנו המעלה הזאת, אלא שאנחנו מפסידים תכן לשוננו, שהוא מושם לחברה ונשיבהו למחלקת.

עה אמר הכוזרי: ואיך הוא זה?

עו אמר החבר: הלא ראית מאה אנשים קוראים במקרא פאלי הם איש אחד, פוסקים בעת אחת ומחברים קריאתם כאחד.

עז אמר הכוזרי: כבר התבוננתי בזה ולא ראיתי כמוהו לא באדום ולא בערב, ולא יתכן זה במקרא השירים, הודיעני, מאין הייתה המעלה הזאת ללשון הזאת, ואיך תפסיד אותו המשקל.

עח אמר החבר: מפני שקבצו בה בין שני נחים ולא קבצו בין שלש תנועות אלא על ידי הדחק, ובא הדבור נוטה אל הנח, והועילה זאת המעלה, רצוני לומר: החברה והחריצות על הקריאה, והוקל בעבודה הזכרון והכנס הענינים בנפש. ותחלת מה שיפסיד במקצב השיר ענין אלה השני נחים, ויניח המלעיל והמלרע וישוב אכלה ואכלה שוה, ואמרו ואמרו, שוה במשקל אמר ואמר, וכן יהיה שבת ושבתי שוה על מה שיש ביניהם מן ההפרש העובר והעתיד. וכבר היה לנו רחב בדרך הפיוט אשר איננו מפסיד לשון כשנשמר החרוז, אבל השיגנו באמירת המחבר מה שהשיג את אבותינו, במה שנאמר עליהם: "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם".

עט אמר הכוזרי: אשאל אותך: התדע למה מתנועעים היהודים בקריאת העברית?

פ אמר החבר: אמרו, כי בעבור העיר החם הטבעי, ואינני סבור שהוא אלא מצד הענין שאנחנו בו, כי מפני שיכולים לקרא רבים מהם פה אחד היה אפשר שיתקבצו עשרה מהם או יותר על ספר אחד, ובעבור זה היו ספרינו גדולים, ויצטרף כל אחד מהעשרה שיטה עם העתים לעין התבה, וישוב, והוא נוטה ושב תמיד מפני שהספר בארץ, והיה זה הסבה הראשונה, ואחר כן שב מנהג מפני ההסתכלות והראיה ולהדמות כאשר הוא טבע מפני אדם. וזולתנו קורא כל אחד בספרו ומקרבו אל עיניו או יקרב הוא אליו כפי רצונו, מבלי שיצר עליו חברו, ואיננו צריך שיטה וישוב. ואחרי זה מעלת הנקוד ומסרת השבעה מלכים, ומה שיש לנו מהדיוק ומהדקדוק והתועלות היוצאות מההפרש אשר בין הקמץ והפתח ובין הצירי והסגול, ותועלותם בענינים להבדיל בין העובר והעתיד בהם, כמו שמתני ושמתי, וכמו ואברכהו ואברכהו ויבדיל בין פעל לתאר, כמו חכם וחכם, ובין הא השאלה והא הידיעה, כמו "העלה היא למעלה", וזולת זה ממה שהם מועילים מיפי סדר גלגול הדבור בקבוץ השני נחים, עד שתבא בדבור העברי קריאה יהיו שוין בה קהלה מבלי טעות. ולטעמים עוד תנאים אחרים, כי צדדי הדבור בעברית בדרך החלקה, משיגים קמוץ ופתיחה ושבר, ובחלקה אחרת קמוץ גדול והוא קמץ, וקמוץ בינוני והוא חולם, וקטן והוא שורק, ופתיחה גדולה והוא פתח,

וּקְטַנָּה וְהוּא סְגוּל, וְשֶׁבֶר גְּדוֹל וְהוּא צִירִי, וְקָטָן וְהוּא חִירָק. וְהַשְּׂוֹא מוֹנֵעַת בְּאֵלֶּה כָּלֶם בְּתַנְאִים, וְהִיא הַתְּנוּעָה לְבִדָּה בְּלִי תוֹסֶפֶת, מְבִיאָה נַח אַחֲרֶיהָ, וְהַקְמִץ יְהִי סְמוּךְ לוֹ נַח מְשׁוּךְ וְלֹא יְהִי סְמוּךְ לוֹ דָּגֵשׁ בְּתַכּוּנַת הָרֵאוּנָה, וְאִם יָבֵא סְמוּךְ לוֹ דָּגֵשׁ יְהִי בְּעִבּוּר דְּחָק בְּתַכּוּנַת הַשְּׂנִיָּה אוֹ הַשְּׁלִישִׁית. וְנָחוּ מְשׁוּךְ הֵא אוֹ אֶלֶף, כְּמוֹ בְּרָא וְקָנָה, וְיִכּוֹל שְׂיָבֵא אַחַר הַנַּח הַמְשׁוּךְ, נַח נִרְאָה, כְּמוֹ "וְקָאֵם שְׁאוּן". הַחוּלָם יָבֵא אַחֲרָיו נַח מְשׁוּךְ, וְהַנַּח שְׁלוֹ וְאוֹ אוֹ אֶלֶף, כְּמוֹ לֹא לוֹ, וְאֶפְשָׁר שְׂיָבֵא אַחֲרָיו נַח נִרְאָה, כְּמוֹ שׂוֹר שְׂמַאל. הַצִּירִי יָבֵא אַחֲרָיו נַח מְשׁוּךְ, וְנָחוּ אֶלֶף אוֹ יוֹד, כְּמוֹ יוֹצֵא וְיוֹצֵאִי. אֲבָל הֵיא אֵינְנָה בְּאֵה אַחֲרֵי הַצִּירִי בְּטַבַּע בְּתַכּוּנַת הָרֵאוּנָה, אֲדָּ בְּאֵה בְּתַכּוּנַת הַשְּׂנִית. הַשְּׂוֹרֵק מִתְּנוּעָעַל עַל הַשְּׁלֵשׁ תַּכּוּנוֹת, יָבֵא אַחֲרָיו הַמְשׁוּךְ, וְיָבֵא אַחֲרָיו הַדָּגֵשׁ, וְהַנַּח הַנִּרְאָה, וְנָחוּ הָאוֹ לְבִדּוֹ, כְּמוֹ לוֹ לָלוֹן וְלִקַּח. הַחִירָק כְּמוֹ הַשְּׂוֹרֵק, כְּמוֹ לִי וְלִין וְלָבִי. הַפֶּתַח וְהַסְּגוּל לֹא יָבֵא אַחֲרֵיהֶם נַח מְשׁוּךְ בְּתַכּוּנַת הָרֵאוּנָה, אֲבָל תַּמְשָׁכֶם הַתַּכּוּנָה הַשְּׂנִית לְהַשְׁעוֹן עָלֶיהָ, אוֹ לְטַעַם אוֹ לְמָקוֹם הַפֶּסֶק וּפְרָק. וְהַתַּכּוּנָה הָרֵאוּנָה תִּקְבַּל תְּנֵאָאִיהָ כְּשֵׁאֲתָהּ מְעִין בְּאוֹת אוֹת וְתַבָּה תַּבָּה, וְלֹא תִרְגִּישׁ עַל תִּקְנַת גְּלוּל הַדְּבָרִים הַמְּחַבְּרִים מִחִבּוּר וְהַפֶּסֶק וּמִלָּה גְּדוּלָה וּקְטַנָּה וְזוּלַת זֶה, וְאִזּוֹ יִכּוֹנְנוּ לָדָּ הַשְּׂבָעָה מְלָכִים עַל תַּכּוּנָתָם הָרֵאוּנָה מְבִלִי חִלוּף, וְהַשְּׂבָא עַל עֶרְכָּה מְבִלִי גַעֲיָא. וְהַתַּכּוּנָה הַשְּׂנִית מְעִינָת בִּיפִי חִבּוּר הַמְּלוֹת וְגִלְגוּלֵיהֶם, וְאֶפְשָׁר שְׂיִשְׁנָה מִן הַתַּכּוּנָה הָרֵאוּנָה לְתַקּוֹן הַשְּׂנִית.

וְהַתַּכּוּנָה הַשְּׁלִישִׁית מְעַלַת הַטְּעָמִים, וְאֶפְשָׁר שְׂיִשְׁנָה דְּבַר מְשָׁתִי הַתַּכּוּנוֹת הַקּוֹדְמוֹת, וְאֵינְנוּ נִכְרִי בְּתַכּוּנַת הָרֵאוּנָה רְדִיפַת שְׁלֵשׁ תְּנוּעוֹת שְׁלֹא יִפְנֹס בִּינֵיהֶם נַח, וְלֹא דָּגֵשׁ, אֲבָל בְּאֵה תְּנוּעָה שְׂבָאִית אַחַר תְּנוּעָה שְׂבָאִית שְׁלֵשׁ וְיוֹתֵר, כְּאֶשֶׁר יַעֲבֹר זֶה בְּעֶרְבִי, אֲבָל זֶה נִכְרִי בְּתַכּוּנַת הַשְּׂנִית. וְבַעַת שְׂיִזְדְּמָנוּ שְׁלֵשׁ תְּנוּעוֹת בְּתַכּוּנַת הָרֵאוּנָה, תַּמְשָׁךְ אַחַת מֵהֶם בְּתַכּוּנַת הַשְּׂנִית בְּשַׁעוֹר נַח: כְּמוֹ, מְשָׁכְבִי, לְשָׁכְנִי רְצַפַת, כִּי הַעֲבָרִית קָשָׁה לָהּ רְדִיפַת שְׁלֵשׁ תְּנוּעוֹת אֶלָּא בְּפִגְיֶשֶׁת הַכֶּפֶל, כְּמוֹ שְׂרָרְךְ, אוֹ אוֹתִיוֹת אַהֲחִ"ע, כְּמוֹ נְהַרִי נְחָלִי, וְאִם תִּרְצָה תַּמְשָׁךְ וְאִם תִּרְצָה תַּמְהַר. וְכִן תִּכְשִׁיר הַתַּכּוּנָה הָרֵאוּנָה קְבוּץ שְׂתִי תְּנוּעוֹת זֹאת אַחַר זֹאת נִמְשָׁכוֹת כְּשַׁעוֹר שְׁנֵי נְחִים, וְרֵאֲתָהּ הַתַּכּוּנָה הַשְּׂנִית כִּי הַדְּבִיבּוֹר בְּזֶה לֹא יְהִי נֵאָה, וְהַפִּילָה אֶחָד מְשָׁנֵי הַמְּשָׁכִים וְהַשְּׂאִירָה הַשְּׁנִי, כְּמוֹ שְׂמִתִּי וְשְׂמִתִּי וְכָל הַדּוּמָה לוֹ. הֵלֵא תִרְאָה "פְּעַל" וְחִבְרִיו הַדְּבִיבּוֹר בּוֹ בְּהַפְּדָּ הַנִּקּוּד, תַּמְשָׁךְ הָעִין וְהִיא פֶּתַח וְתַנּוּחַ הַפֵּא וְהִיא קְמִץ וּמְשִׁיכַת הָעִין אֵינְנָה כִּי אִם לְהַשְׁעוֹן לֹא לְנַח רְפָה, וְעַל כֵּן הַשְּׂאִירוֹ "אֶמֶר-לִי" וְ"עֲשֵׂה-לִי" עַל הַתַּכּוּנָה הָרֵאוּנָה, מְפִינִי שְׁנִשְׁעָנוּ עַל הַמְּלָה הַקְּטַנָּה. וְכִן אָנוּ רוֹאִין "פְּעַל" בְּשָׁנֵי קְמִצִין וְהוּא פְּעַל עֶבֶר. וְנִבְקַשׁ עַלֵּת זֶה וְנִמְצָאֵהוּ בְּאֲתַנַּח אוֹ בְּסוּף פְּסוּק, וְנִאֶמַר שְׂזֶה הַנַּח נְתִיב בְּתַכּוּנַת הַשְּׂנִית בְּעִבּוּר הַעֲמִידָה וְהַהֶפְסֶק. וְנִמְצָא הָעִינָן הַזֶּה הוֹלֵךְ כֵּן, עַד שְׁנִמְצָא עוֹד פְּעַל בְּשָׁנֵי קְמִצִים בְּזָקָף, וְנִבְקַשׁ עַלֵּתוֹ וְנִמְצָאֵהוּ מְקוֹם הַפֶּסֶק בְּעִינָן, וְהִיא דִּינוֹ שְׂיִהִי אֲתַנַּח אוֹ סוּף פְּסוּק, לוֹיֵא דְּחָקִים אַחֲרֵים הַצִּירִיכוֹ שְׁלֹא יִפֹּל בְּאֲתַנַּח וְלֹא בְּסוּף פְּסוּק, כְּאֶשֶׁר נִמְצָא גַם כֵּן שְׁנֵי פֶתַחִים בְּאֲתַנַּח וּבְסוּף פְּסוּק עַל זוּלַת הַהִלּוּף הַהוּא, כְּמוֹ וַיִּלְדָּ וַיֹּאמֶר, וַיֹּאמֶר וְזִקְנָתִי, וְתִשְׁבְּרָנָה.

ונמצא עלת "ויאמר", מפני ההקפדה על הענין, מפני שאין דין "ויאמר" לעמד בו, מפני צרכו אל מה שאחריו בהשלמת הענין, אלא המעט, כמו "כאשר אמר", כי ענינו שלם בהשבה על מה שקדם, והוא ראוי לקמץ מפני שהוא מקום הפסק. אך וילך ותשבֵרנה היה צריך להיות באמת "וילך", "ותשבֵרנה" ומפני שקשה להעתיק השבר אל פתחא גדולה מבלי גלגול, אבל העתיקוהו אל פתח. ושמא "זקנתתי" מהדרך הזה, בעבור ששרשו זקן והעתיקו הצירי בעמידה אל פתח. וכן נתמה מ"פעל" וכל אשר בא על משקלו מלעיל, משוּדָּהּ הפא והוא בסגול, עד שנחשב שאם לא משכו הפא היה מביא צרף הדבור העברי למשד העין וישוב מלרע, ויהיה בין העין והלמד נח רפה אחר סגול, וזה דבר תמה. ואין תמה בפא כי אי אפשר לה בלי נח, ומקום הנח ריק, והמשד ההוא שהוא מלעיל, אמנם הוא כנגד פן-על, לא כנגד פן-על, שפאשר יבא באתנח או בסוף פסוק שב פעל כנגד פאן-על וראינו צרף המשד פאשר אמרנו בשמתי ושמתי. וכן נתמה מ"שער" ו"נער" וחבריהם על המשד הפא שלהם והוא פתח, ונחשב ונראה שהוא במקום "פעל", ואמנם נפתחו בעבור "אהח"ע", ועל כן לא נשתנה בסמוך פאשר ישתנה "נהר" ו"קהל" ו"זהב", בסמוך, כי הוא על משקל "דבר". וכן נמצא אעשה יעשה אבנה אקנה בסגול עם נח רפה, ונחשב בדמיון הראשון שהוא אפעל יפעל, ונראה שעין הפעל לא נבנה על משד אבל על נח נראה עם פתח לעולם, ויש לנו אמתלא על שלא נקד בפתח גדול והיו אומרים אעשה, בעבור שלא תפל פתחא על הא נחה אלא בקמץ, והקמץ משוּדָּהּ, ועין הפעל איננו משוּדָּהּ כל עקר אלא אם תעתיק אליו תנועה או תפל על אלף כמו אצא. וראוי להעתיק אעשה אל סגול מפני שהוא המעט שבתנועות, ישוב וישתתף עם הצירי כשיצטרף בתכונה השנית לישבו תמורתו בעמידה, וכמעט שלא יראה להא באעשה מקום אלא בהפסק או בטעם, ויקל הדגש עמה, אעשה-לך אבנה לי, עד שלא תראה, מה שאין כן באצא ואבא ויבא לי, ולא יבא אחריו דגש ויבא לפניו צירי בעבור הראות האלף, והלא תראה קלותם בהא עד שהפילו מן הכתב והלשון ב"ויבן" "ויקון" "ויעש", ואיך תתישב בצירי, אבל היא נותנת המעטה שבתנועות והיא הסגול. זה בתכונה הראשונה עד שתעתיקנה בתכונה השנית אל הצירי בהפסק.

וכן נתמה מ"מראה" ומ"מעשה" ו"מקנה" וחבריהם, מפני שנראה אותם בסמוך בצירי, ובלתי סמוך בסגול, ונהיה סבורים שהאמת בהפך זה. וכאשר נחשב על למד הפעל הנחה והיא ההא, כי היא נחשבה כאין, וכאלו השמות האלה אינם כי אם מרא מעש מקון, לא היתה ראויה לזולת הסגול, עד שיבוא צרף להראותה בנח רפה במראה ומעשה, ומראיהו ומעשיהו, הוישב הסגול צירי לעמד בעת הסמוך במקום הפתח במראם ומעשם. ואשר בא על התכונה הראשונה ולא שנתה אותה התכונה השנית בנקוד אלא בדבור, "בן" כשהוא נפרד בצירי וסמוך בסגול, ואפשר שימשכהו הטעם, כמו בן יאיר, והוא על תכונתו הראשונה בסגול. ואפשר שיחפזנו הטעם "בן אחר" והוא על תכונתו הראשונה בצירי. ואין ספק ב"פעל" מלרע שהוא בצירי, ולמחבר החכמה הדקה הזאת סודות נעלמים ממנו, ואפשר שעמדנו על קצתם. וכוון בהם להעיר על הפרושים, כאשר

אמרנו ב"העלה היא למעלה", ובמה שמבדיל בין העובר והעתיד ובין הנפעל העומד והנפעל העובר, וינקדו נאסף אל עמי בקמץ, וכאשר נאסף בפתח, וינקדו וישחט, וישחט בקמץ, ואם אינם במקום הפסק דבור, זה היה במקום הפסק ענין, והרבה שמנהיגים הסגול הבא אחר הזרקא מנהג האתנח והסוף פסוק והזקף וישתנה מהתכונה הראשונה. ואלו הייתי מרחיב בשער הזה הייתי מאריך הספר. ולא הראיתי לך כי אם מעט מהחכמה הזאת הדקה ושאינה מפקרת אבל היא בעלות ובמסורות.

כא אמר הכוזרי: די לי בזה לחבוב הלשון אצלי. ואני מחלה פניך שתעתק עמי אל תאר העובד אלהים אצלכם, ואחר כן אשאל אותך על טענתכם על הקראים, ואחר כן אבקש ממך בדעות ובאמונות שרשים, ואחר כן אשאלך על מה שנשאר בידיכם מן החכמות הראשונות.

מאמר שלישי

א אמר החבר: מנהג העובד אצלנו, איננו נגזר מן העולם, שלא יהיה למשא עלינו ויהיה למשא עליו וימאס החיים שהם מטובות הבורא, וזוכר טובתו עליו בהם, כמו שנאמר: "את מספר ימיך אמלא" ויהארכת ימים", אבל - אוהב העולם ואריכות הימים מפני שהוא מקנה אותו העולם הבא, וכל אשר יוסיף טובה יעלה מדרגה לעולם הבא, אך הוא מתאוה זה - אלו היה מגיע למדרגת חנוך שנאמר בו: "ויתהלך חנוך את האלהים", או למדרגת אליהו זכור לטוב, ולהפנות עד שיתלחד לחברת המלאכים, ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות, אבל הם צותו וישתומם במלא עם, מפני שנתעדר ממנו ראית מלכות שמים, אשר לא יהיה צריך עמה למאכל ולמשתה, ולכמו אלה תהיה ראויה הבדידות השלמה, אך מתאווים המות מפני שהגיעו אל התכלית אשר אין אחריה מדרגה שיקוו תוספתה. ולחכמים המתפלספים אהבה בבדידות, כדי שתתדככנה מחשבותם לילד מספרותם התולדות האמתיות עד שיגיעו אל האמת במה שנשאר עליהם מהספקות, ורוצים עם זה פגיעת תלמידים שיביאו אותם אל המחקר והזכרון, כמי ששגה בקבוץ הממון והוא שונא להתעסק אלא עם מי שישחרר כדי שירויח עמו, וזאת מדרגת סקרט והדומה לו, ואלה היחידים אין תקנה להגיע למדרגתם עתה, אבל בהמצא השכינה בארץ הקדושה בעם המוכן לנבואה, - היו אנשים נפרדים ושוכנים במדברות, מתחברים עם מי שדומה להם, לא היו מתבודדים לגמרי, אבל היו נעזרים על חכמת התורה ומעשיה המקרבים

אל המדרגה ההיא בקדשה ובטהרה, והם בני הנביאים. ואף בזמן הזה ובמקום הזה והעם הזה - ואין חזון נפרץ, עם מעוט החכמה הקנינה והעדר החכמה ההיא הטבעית, מי שהכניס עצמו להנזר בפרישות, כבר הכניס נפשו ביסורין וחלי נפשי וגשמי, ותראה עליו דלות החללים, ויהיו סבורים בני אדם שהוא דלות הכניעה והשפלות, וישוב נאסר, מואס בחייו מפני קיצתו במאסריו ומכאוביו, לא מתאותו לבדידות. ואף לא יהיה כן, והוא איננו דבק באור אלהי שימצא בו צות כנביאים, ולא הגיע לחכמות שמספיקים להתעסק בהם ולמצא ערבות בם שאר חייו בפילוסופים. ואמר - כי הוא ירא וחסיד, אוהב שיפגע אלהיו בבדידות והעמידה והתחנה והתפלה, במה שהוא יודע מהתחנונים והבקשות, אלה החדשות אין להם ערבות כי אם ימים מעטים בעוד שהם חדשים, וכל אשר ישנו על הלשון, לא תפעל להם הנפש ולא ימצא להם כניעה ולא חנינה, וישאר בעתי היום והלילה ונפשו תתבענו בכחותיה אשר נטבעה עליהם, מהשמע והראיה והדבור והעסק והאכילה והשתיה והמשגל והרוח בממון ותקנת ביתו ועזרת דלים ועזר התורה בממונו, - כשיראה שום קלקול, הלא ישאר מתחרט על מה שקשר נפשו אליו, ויוסיף בחרטתו רחוק מהענין האלהי אשר טרח להתקרב אליו.

ב אמר הכוזרי: אם כן ספר לי מעשה החסיד שבכם היום.

ג אמר החבר: החסיד הוא, הנזהר במדינתו, משער ומחלק לכל אנשיה טרפס וכל ספקם, וינהג בהם בצדק, לא יונה אחד מהם, ולא יתן לו יותר מחלקו הראוי לו, וימצאם בעת צרכו אליהם שומעים לו, ממהרים לענותו בעת קראו, יצום ויעשו כמצותו, ויזהירם ויזהרו.

ד אמר הכוזרי: על חסיד שאלתיך לא על מושל.

ה אמר החבר: החסיד הוא מי שהוא מושל, נשמע בחושיו וכחותיו הנפשיים והגופיים, ומנהיגם ההנהגה הגופיית, כמו שנאמר: "ומשל ברוחו מלכד עיר". והוא המוכן לממשלה, כי אלו היה מושל במדינה היה נוהג בה בצדק כאשר נהג בגופו ונפשו, וחסם הכחות התאויים ומנע אותם מן הרבוי אחר אשר נתן להם חלקם, והספיק להם מה שימלא חסרונם, מהמאכל המספיק והמשתה המספיק על הדרך השונה גם כן, וחסם הכחות הפעסנים המבקשים לנצוח, אחר אשר נתן להם חלקם בנצחון המועיל בדברי החכמות והדעות וגערת האנשים הרעים, ונתן לחושים חלקם במה שמועיל לו, ומשמש בידי ורגליו ולשונו בענין הצרף ובחפצו המועיל,

וכן השמע והראות וההרגשה המשתתפת הולכת אחריהם, ואחר כן היצר והרעיון והמחשב והזכרון, ואחר כן הכח החפצי המשתמש בכל אלה, והם משמשים עובדים לחפץ השכל. ולא עזב אחד מאלו הכחות והאברים שיירבה במה שהוא מיחד בו ויפחית הנשארים. וכאשר עשה צרכי כל אחד

מהם ונתן לטבעיים מה שיספיק להם מהמנוחה והשנה, ולחיוניים מה שיספיק להם מהקיצה והתנועה במעשי העולם, אז יקרא אל עדתו, כמושל הנשמע שקורא אל חילו השומע לעזר לו, להדבק במדרגה שהיא למעלה ממנה, רצוני לומר: המדרגה האלהית אשר היא למעלה מהמדרגה השכלית, ויסדר עדתו ויתקנה, ודומה לסדר שסדר משה עליו השלום לעדתו סביבות הר סיני, ומצוה הכח החפצי שיהיה מקבל ושומר לאשר יבא מאצלו צווי, ויעשהו לעתו, וישמש בכחות ובאברים כפי אשר יצוה מבלי המרות, ויצוה אותו שלא יפנה אל השדים המחשביים והמתדמים, ולא יקבלם ולא יאמין בם, עד שינועץ את השכל, ואם יכשיר מה שיש אצלם יקבלם, ואם לא - ימרס, ויקבל החפצי זה ממנו ויסכים לעשותו. ומישר כלי המחשב ומפנה אותו מכל אשר קדם מהמחשבות העולמיות. ומצוה המדמה להמציא ההדור שבצורות הנמצאות אצלו בעזר הזכרון, לדמות אליו הענין האלהי המבקש, כמו מעמד הר סיני ומעמד אברהם ויצחק בהר המוריה, וכמו משכן משה וסדר העבודה וחול הכבוד בבית המקדש, וזולת זה הרבה. ומצוה השומר לשמר את זה ולא ישפחהו, ויגער המחשבי ושדיו מבלבל האמת ומספקו. ויגער בפעסני ובתאונני מהטות החפצי והניעו והטרידו במה שיש אצלם מהפעס והתאונה. ואחר זאת ההצעה ינהיג הכח החפצי כל האברים המשמשים אותו בזריזות וחריצות ושמחה, ויעמדו בעת העמידה מבלי עצלה, וישתחוו עת שיצוים להשתחוות, וישבו בעת הישיבה, ומביטות העיניים הבטת העבד אל אדוניו, ויעמדו הידים ממעשיהם, ולא תתקבץ האחת עם האחת, ותשתוינה הרגלים לעמידה, ויעמדו כל האברים כנבהלים היראים לעשות מצות מנהיגם, לא ירגישו על מחוש ולא על הפסד אם יהיה להם, ויהיה הלשון מסכים עם המחשבה לא יוסיף עליו, ולא יבטא בתפלתו על דרך המנהג והטבע כמו הזרזיר והבבגא אלא עם כל מלה מחשבה וכונה בה, ותהיה העת ההיא לב זמנו ופריו, ויהיו שאר עתותיו כדרכים המגיעים אל העת ההיא, יתאונה קרבתו שבו מתדמה ברוחניים ויתרחק מהבהמיים, ויהיה פרי יומו ולילו השלש עתות ההם של תפלה, ופרי השבוע יום השבת, מפני שהוא מעמד להדבק בענין האלהי, ועבודתו בשמחה לא בכניעה, כאשר התבאר. והסדר הזה מהנפש כסדר המזון מהגוף, מתפלל לנפשו ונזון לגופו, ומתמדת עליו ברכת התפלה עד עת תפלה אחרת, כהתמדת כח סעדת היום עד שישעבד בלילה, וכל אשר תרחק עת התפלה מהנפש היא הולכת וקודרת במה שפוגע אותה מעסקי העולם כל שכן אם יביאהו הצרף לחברת נערים ונשים ורעים, וישמע מה שיעכיר זכות נפשו, מדברים פעורים ונגונים שתטה הנפש אליהם ולא יוכל למשל-בה. ובעת התפלה מטהר נפשו מכל מה שקדם, ויתקנה לעתיד, עד שלא יעבר שבוע על זה הסדר עד שיתקן הנפש והגוף, וכבר נקבצו מותרים מקדירים עם ארץ השבוע לא יתכן לטהרם ולנקותם אלא בהתמדת עבודת יום עם מנוחת הגוף, ואז ירצה הגוף בשבת את אשר חסר לו מששת הימים, ויהיה נכון לעתיד. וכן הנפש תזכר מה שחסרה עם טרדת הגוף, וכאלו היא ביום ההוא מתרפאה מחלי שקדם ומתעדת למה שידחה ממנה החלי בעתיד. דומה למה שהיה עושה איוב בכל שבוע

בבניו, כמו שהוא אומר: 'אולי חטאו בני', ואחר כן יהיה עתיד לרפואה החדשית שהיא זמן כפרה לכל תולדותם, רצוני לומר: תולדות החדשים וחדושי הימים, כמו שאמר: 'כי לא-תדע מה-ילד יום'. ואחר כן יהיה עתיד לשלש רגלים. ואחרי כן אל הצום הנכבד אשר בו ינקה מכל עון שקדם, וישיג בו מה שחסר לו בימים ובשבועים ובחדשים, ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים והכעסיים והתאויים, ותשוב מנטות אליהם תשובה גמורה בין במחשבה בין במעשה. ואם לא תתכן התשובה מהמחשבה בעבור גבורת הרעיוני עליה, במה שקדם לה מזכרון מה ששמעה מימי הנעורים משירים וחידות וזולתם, תנקה מהמעשה ותתודה על הרעיונים ותקבל שלא תזכרם בלשונה כל שכן שתעשם, וכמו שנקאמר: זמתי בל-יעבר-פי. וצומו ביום ההוא צום שהוא קרוב בו להתדמות במלאכים, מפני שהוא גומרו בכניעה ובשפלות ובעמידה ובכריעות ותשפחות ותהלות, וכל כחותיו הגופיים צמים מהענגנים הטבעיים, מתעסקים בתוריים, כאלו אין בו טבע בהמי. וכן יהיה צום החסיד בכל עת שיצום, שיענה בו הראות והשמע והלשון, ולא יטרידס בזולת מה שיקרב אותו אל האלהים, וכן הפחות הפנימיים מדמיון ומחשבה וזולתי זה, ועם זה יהיו המעשים הטובים.

1 אָמַר הַכּוֹזֵרִי: הַמַּעֲשִׂים הַיְדוּעִים.

2 אָמַר הַחֵבֵר: הַמַּעֲשִׂים הַמְּנַהֲגִים וְהַחֲקִים הַשְּׂכֵלִיִּים הֵם הַיְדוּעִים, אֲבָל הָאֱלֹהִים הַנוֹסְפִים עֲלֵיהֶם לְחֹל בְּאֵמַת אֵל חַי שִׁינְהִיגְנָה, אֵינֶם יְדוּעִים עַד שֶׁיָּבֹאוּ מֵאֲצִלוֹ מִפְּרָשִׁים וּמִחֻלְקִים. וְעוֹד, כִּי אֵין הַמְּנַהֲגִים וְהַשְּׂכֵלִיִּים הֵם יְדוּעִים, שְׁאֵם נִדְעִם בְּעֶצְמָם לֹא נִדְעוּ שְׁעוֹרִם, כִּי אֲנַחְנוּ יוֹדְעִים שֶׁהַעֲנָקָה חוֹבָה, וּמוֹסֵר הַנֶּפֶשׁ בְּכַנְיָעָה וּבְשִׁפְלוּת חוֹבָה, וְהַהוֹנָאָה מְגַנָּה, וְהַחֲפָקָה עִם הַנְּשִׁים מְגַנָּה, וְהַבִּיָּאָה אֶל קֶצֶת הַקְּרוּבוֹת מְגַנָּה, וְכַבּוּד הָאֲבוֹת חוֹבָה, וְכַדוּמָה לְאֵלֶּה, אֶדְ הַגְּבֻלַת זֶה וְשְׁעוֹרוֹ עַד שִׁיְהִיָּה טוֹב לְכָל, אֵינְנוּ כִּי אִם לְאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ. אֲבָל הַמַּעֲשִׂים הָאֱלֹהִיִּים אֵין שְׂכָלְנוּ מַגִּיעַ אֲלֵיהֶם [וְהֵם] (נִדְחִים) [נִדְחִים] אֶצֶל הַשְּׂכָל, וְהֵם נִשְׁמָעִים כְּאִשֶּׁר יִשְׁמַע הַחוֹלָה אֶל הַרוֹפֵא בְּרַפּוּאוֹתָיו וְהַנְּהַגוֹתָיו. הֲלֹא תִרְאֶה הַמִּילָה, כִּמָּה הִיא רְחוּקָה מִן הַהִקְשָׁה וְאֵין לָהּ דֶּרֶךְ אֶל הַהֲנַהֲגָה, וְכִבֵּר קִבֵּל אוֹתָהּ אֲבָרְהָם, עִם קִשֵׁי הַעֲנָן עַל הַטֶּבַע, וְהוּא בֶן מֵאֵת שָׁנָה, בְּנִפְשׁוֹ וּבְבִנּוֹ, וְהִיתָה אוֹת בְּרִית לְהַדְבִּק בּוֹ וּבְזָרְעוֹ הַעֲנָן הָאֱלֹהִי, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: וְהַקְּמוֹתִי אֶת-בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זָרְעֶךָ אֲחֵרֶיךָ.

3 אָמַר הַכּוֹזֵרִי: בְּאֵמַת קִבֵּלְתֶם הַתּוֹרָה הַזֹּאת כְּרֹאוּי, וְעִשִׂיתֶם אוֹתָהּ בְּהַשְׁתַּדְּלוּת גְּדוּלָה בְּמַקְהֵלִים בְּהַזְדַּמֵּן אֲלֵיהָ, לְשַׁבַּח עֲלֶיהָ וּלְזַכֵּר שְׂרָשִׁיָּהּ וְעִלְתָהּ בְּבִרְכָה, וְזוֹלַתְכֶם טָרַח לְהַדְמוֹת אֲלֵיכֶם, וְעָלָה בְּדוֹ הַצֶּעַר, מִבְּלִי הַהֲנָאָה אֲשֶׁר יִמְצָאָנָה מִי שֶׁהוּא חוֹשֵׁב בְּסִבָּה אֲשֶׁר בְּעִבּוּרָה סוּבַל הַצֶּעַר הַזֶּה.

ט אָמַר הַחֵבֶר: וְכֹן שְׂאָר הַדְּמִיוֹנִים לֹא יִכְלֶה אִמָּה מִן הָאֲמוֹת לְהַתְּדַמּוֹת אֵלֵינוּ בְּדַבֵּר. הֲלֹא תִרְאֶה אֲשֶׁר קָבְעוּ יוֹם לְמִנוּחָה בְּמִקּוֹם יוֹם הַשַּׁבָּת, הַיּוֹכְלוּ לְהַדְּמוֹת אֶלֶּא כְּאֲשֶׁר יִדְמוּ צוּרוֹת הַצְּלָמִים אֶל צוּרוֹת בְּנֵי אָדָם הַחַיִּים.

י אָמַר הַכּוֹזָרִי: כָּבֵר חֲשַׁבְתִּי בְּעֵנִינְכֶם, וְרִאִיתִי שְׂיֵשׁ לֵאלֹהִים סוּד בְּהַשְׁאִירְכֶם, וְשֶׁהוּא שָׁם הַשַּׁבָּתוֹת וְהַמוֹעֲדִים מִהַגְּדוֹל שְׁבַסְבוֹת בְּהַשְׁאִיר תִּאֲרָכֶם וְהַדְּרָכֶם, כִּי הָאֲמוֹת הָיוּ מְחַלְקוֹת אֶתְכֶם לְעַבְדִּים בְּעִבּוֹר בִּינְתְּכֶם וְזָד דַּעְתְּכֶם, וְהָיוּ מְשִׁימִים אֶתְכֶם עוֹד אֲנָשֵׁי הַמְּלַחְמָה, לוֹלֵא אֵלֶּה הָעֵתִים שְׂאֵתֶם שׁוֹמְרִים אוֹתֶם הַשְּׂמִירָה הַזֹּאת הַמְּעַלָּה מִפְּנֵי שֶׁהֵם מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְלַעֲלוֹת חֲזָקוֹת, כְּמוֹ זָכָר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, זָכָר לִיצִיאַת מִצְרַיִם, זָכָר לְמַתָּן תּוֹרָה, וְכֻלָּם עֵנִינִים אֱלֹהִיִּים, אֵתֶם מְזַהְרִים בְּשְׂמִירְתֶם. וְלוֹלֵא הֵם לֹא הָיָה אֶחָד מִכֶּם לּוֹבֵשׁ בְּגָד נָקִי, וְלֹא הָיָה לְכֶם קְבוּץ לְזַכְרוֹן תּוֹרַתְכֶם מִפְּנֵי שֶׁפְּלוֹת נִפְשְׁכֶם בְּהַתְּמַדַּת הַגְּלוּת עֲלֵיכֶם. וְלוֹלֵא הֵם לֹא הָיִיתֶם מְתַנַּעְמִים יוֹם אֶחָד בְּאַרְבָּע יְמֵיכֶם, וְכָבֵר הָיָה לְכֶם בְּזֶה שְׂשִׁית יְמֵיכֶם מְנוּחַת הַגּוֹף וּמְנוּחַת הַנֶּפֶשׁ, אֵין הַמְּלָכִים יְכוּלִים עָלֶיהָ, מִפְּנֵי שֶׁנִּפְשׁוֹתֶם אֵינֶם מְתִישְׁבוֹת בְּיוֹם מְנוּחַתְכֶם, כִּי, אִם יִצְטָרְכוּ בְּיוֹם הַהוּא לִיגִיעָה וְתִנוּעָה, הָיוּ נִעִים וְיִגְעִים, וְאֵין נִפְשׁוֹתֶם בְּמְנוּחָה שְׁלֵמָה. וְלוֹלֵא הֵם, הָיָה כָּל יְגִיעְכֶם לְזוֹלַתְכֶם, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְזַמֵּן לְשָׁלָל. אִם כֵּן הוֹצֵאתְכֶם בְּהֵם רוּחַ לְכֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלַעוֹלָם הַבֹּא, שֶׁהַהוֹצָאָה בְּהֵם לְשֵׁם שְׂמִים.

יא אָמַר הַחֵבֶר: הַחֲסִיד מִמְּנוּ נִזְהָר בְּמִצְוֹת אֵלֶּה הַדְּבָרִים הָאֱלֹהִיִּים, רְצוּנֵי לוֹמַר: הַמִּילָה וְהַשַּׁבָּת וְהַמוֹעֲדִים וְתוֹרַתְכֶם הַמִּצְוִיִּים מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וְלֹהֲשִׁמֵּר מִן הָעֲרִיּוֹת, וְהַכְּלָאִים בְּצִמּוּחַ וּבִבְגָדִים וּבְחַיִּים, וּבִשְׂמִטָּה וּבִיּוֹבֵל, וְלֹהֲשִׁמֵּר מִעֲבוֹדָה זָרָה וּמֵהַשְׁתַּלְּחָה בָּהּ, וְלֹהֲשִׁמֵּר מִדְּרֹשׁ יְדִיעַת הַנֶּעְלָם מִזוֹלַתִּי הַנְּבוּאָה אוֹ הָאוּרִים וְהַתְּמִים אוֹ הַחֲלוּמוֹת הַנְּאֻמָּנִים, וְלֹא יִשְׁמַע אֶל קוֹסֶם וְאֶל חוֹבֵר וְאֶל מְעוֹנָן וּמִנְחָשׁ. וְלֹהֲזַהֵר מִהַזִּיבוֹת וְהַנְּדוּת וְלֹהֲשִׁמֵּר מִבְּעַלֵּי חַיִּים הַסְּמָאִים בְּמֵאֲכָלוֹ וּבְמַנְעוֹ וּמִן הַצְּרַעַת, וְלֹהֲשִׁמֵּר מִהַדָּם וְהַחֲלָב מִפְּנֵי שֶׁהֵם חֵלֶק אֲשֵׁי ה', וְשְׂמִירַת מֵה שֶׁהוּא חֲתִיב בּוֹ עַל כָּל עֲבָרָה בְּשׁוֹגֵג וּמִזִּיד מִקְרָבָן, זוֹלַת מֵה שֶׁהוּא חֲתִיב בּוֹ מִפְּדִיוֹן בְּכוֹר וְהַבְּכוֹרוֹת וְהַבְּכוֹרִים וְעַל כָּל לֵדָה שֶׁתִּהְיֶה לוֹ, קָרְבָן. וּמֵה שֶׁנִּטְהַר מִמְּנוּ מִזִּיבוֹת וְצְרַעַת, קָרְבָן וּמְנוּחָה, בְּלַעֲדֵי מֵה שֶׁהוּא חֲתִיב בּוֹ מִמַּעֲשֵׂר רֵאשׁוֹן וְשֵׁנִי וּמַעֲשֵׂר עֲנִי וְהָרֵאיוֹן שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה, וְהַפֶּסַח וְתוֹרוֹתָיו שֶׁהוּא קָרְבָן ה', חֲתִיב בּוֹ כָּל אֲזָרַח בְּיִשְׂרָאֵל, וְהַסֶּכֶף וְהַלּוֹבֵב וְהַשׁוֹפָר, וּמֵה שֶׁהוּא צָרִיף מִהַכְּלִים וְכֻלֵּי הַקֹּדֶשׁ הַטְּהוֹרִים לְמְנוּחָתוֹ וְלְקָרְבָּנוֹת הָאֵלֶּה, וּמֵה שֶׁהוּא חֲתִיב בּוֹ מִהַקֹּדֶשׁ וְהַטְּהָרָה, וְשְׂמִירַת הַפָּאָה וְהָעֲרָלָה וְקֹדֶשׁ הַלּוּלָם. וְכֻלְלוּ שֶׁל דְּבָר שִׁישְׁמֵר מִהָעֵנִינִים הָאֱלֹהִיִּים מֵה שְׂיִוִּכָל, לְהִיּוֹת נֶאֱמָן בְּאִמְרוֹ: "לֹא-עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי", מִלְּבַד הַנְּדָרִים וְהַנְּדָבוֹת וְהַשְּׁלָמִים וּמֵה שֶׁהוּא מְקַבֵּל עַל עֲצָמוֹ מִהַנְּזִירוֹת. אֵלֶּה וְהַדּוּמָה לָהֶם הֵם הַתּוֹרוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת, וְהַשְּׁלֵמַת רַבִּם בְּעִבּוֹדַת כְּהֵנִים. אֲבָל הַתּוֹרוֹת הַמְּנִיגִיּוֹת, כְּמוֹ לֹא תִרְצַח, לֹא תִנְאַף, לֹא תִגְנֹב, לֹא-תַעֲנֶה בְּרַעַף, וְכַבּוֹד אָב וְאִם, וְאַהֲבַת לְרַעַף כְּמוֹד, וְאַהֲבַתֶּם אֶת-הַגֵּר, וְלֹא תִכְחָשׁוּ וְלֹא תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעַמִּיתוֹ, וְהַתְּרַחֵק מִן

הַנֶּשֶׁךְ וְהַרְבִּיּוּת, וְהַזְהָר בְּמֵאזְנֵי צְדָק, אֲבִי צְדָק, וְאֵיפֶת צְדָק וְהִין צְדָק, וְעֵזִיבֶת הַלֶּקֶט וְהַעֲלִלוֹת וְהַפְּאֲרוֹת, וְהַדּוּמָה לָזֶה. וְהַתּוֹרוֹת הַנֶּפְשִׁיּוֹת, כְּמוֹ אֲנָכִי ה' אֱלֹהֶיךָ וְלֹא-יְהִי לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְלֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ, עִם תּוֹסֶפֶת מֵה שֶׁנִּתְבָּאָר בַּתּוֹרָה הַזֹּאת, כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ יוֹדֵעַ מִצְפוּנֵי בְּנֵי אָדָם כֹּל שֶׁכֵּן מַעֲשֵׂיהֶם וְדַבְרֵיהֶם, וְשֶׁהוּא גּוֹמֵל עַל הַטּוֹב וְעַל הָרַע מֵהֶם, וְכִי עֵינֵי ה' מְשׁוֹטְטוֹת בְּכָל הָאָרֶץ. וְאִין הַחֲסִיד מִתְעַסֵּק וְלֹא חוֹשֵׁב וְלֹא מְדַבֵּר עַד שֵׁיֶאֱמִין, שְׁעֵמוֹ עֵינַיִם רוֹאוֹת וְצוֹפוֹת וְגוֹמְלוֹת אוֹתוֹ עַל הַטּוֹב וְעַל הָרַע, וּפּוֹקְדוֹת עָלָיו כֹּל מַעֲוֹת מִדְּבֹרוֹ וּמַעֲשָׂהוּ, וְהוּא הוֹלֵךְ וְיוֹשֵׁב כְּיָרָא וְחֹרֵד הַמַּתְבַּיֵּשׁ מִמַּעֲשָׂיו לְעֵתִים, כְּאֲשֶׁר הוּא שֹׁמֵחַ וְשֹׁשׁ, וְתִיקֵר נַפְשׁוֹ אֶצְלוֹ בַּעַת טוֹבָתוֹ, וְכֹאֲלוֹ הוּא זוֹכֵר טוֹבָתוֹ לְאֱלֹהָיו כְּשֶׁהוּא סוֹבֵל הַצָּעַר בַּעֲבוּדָתוֹ. וְכִלְלוֹ שֶׁל דָּבָר שֶׁהוּא מֵאֱמִין וּמְקַבֵּל מֵה שֶׁנֶּאֱמַר: הַסֵּתֶפֶל בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים וְאִין אֶתָּה בָּא לִידֵי עֲבָרָה: דַּע מֵה-לְמַעַלָּה מִמֶּךָ: עֵין רוֹאָה וְאִין שׁוֹמֵעַת וְכֹל מַעֲשֵׂיךָ בְּסִפְרֵי נִכְתָּבִים. וְיִרְאָה מֵה שֶׁאֱמַר דָּוִד הַטְּעֵנָה הַנְּאֻמָּה: "הִנֵּטַע אֶזְנוֹ הֲלֹא יִשְׁמַע אִם-יֵצֵר עֵין הֲלֹא יִבִּיט", וְכֹל מֵה שֶׁאֱמַר בְּמִזְמוֹר: ה' חִקְרַתְנִי וַיִּתְּדַע, וַיַּחֲשֹׁב כִּי כָל אֲבָרָיו מוֹשְׁמִים בְּחֻכְמָה וְסִדָּר וְשִׁעוֹר, וְיִרְאָה אוֹתָם נִשְׁמָעִים לְחַפְצוֹ, וְהוּא אֵינְנו יוֹדֵעַ מֵה שֶׁרְאוּי לְהִנִּיעַ מֵהֶם. עַל הַדְּמִיוֹן, שִׁירְצָה לְקוֹם וְיִמְצָא כָל הָאֲבָרִים כְּעוֹזְרִים הַשׁוֹמְעִים כְּבָר הַקִּימוֹ גּוֹפוֹ וְהוּא לֹא יָדַע הָאֲבָרִים הֵם, וְכֵן כְּשִׁירְצָה לְלַכֵּת אוֹ לְשַׁבֵּת וְשִׁאֵר הַמְּצָבִים. וְלָזֶה רָמַז בְּאֱמָרוֹ: אֶתָּה יָדַעְתָּ שְׁבִתִי וְקוּמִי, אֶרְחִי וְרִבְעִי זָרִית וְכֹל-דְרָכֵי הַסִּפְנֵתָה. וְיִוְתֵר מִזֶּה, וְדַק וְעַמֵּק מִמֶּנּוּ אֲבָרֵי הַדְּבֹר; תִּרְאָה הַתִּינּוֹק מְדַבֵּר כֹּל מֵה שֶׁהוּא שׁוֹמֵעַ, וְהוּא אֵינּו יוֹדֵעַ בְּאִיזָה אֲבָר, בְּאִיזָה עֵצָב וּבְאִיזָה מִיִּתֵר רְאוּי לְדַבֵּר. וְכֵן כְּלֵי הַחֲזָה בְּטַעֲמֵי הַנְּגוֹן הוּא מְדַמָּה אוֹתָם וּמִתְקַנֵּם, וְאֵינְנו יוֹדֵעַ בְּאִיזָה דְבָר, כְּאֲלוֹ יוֹצֵרִם מִמְּצִיאָם וּמַעֲבִידֵם לוֹ בְּכָל הַעֲתִים כְּצָרְפוֹ. וְהַדְּבָר כֵּן אוֹ קְרוֹב לְכוּ, מִפְּנֵי שֶׁאִין עֵנִין הַבְּרִיאָה דוּמָה לְעֵנִין הַמְּלָאכָה, כִּי הָאֱמֹן כְּשֶׁהוּא עוֹשֶׂה רַחֲמִים, עַל הַדְּמִיוֹן, וַיִּלְךְ לוֹ, וַיַּעֲשֵׂו הַרְחִים מֵה שֶׁבְּעִבּוּרוֹ נַעֲשׂו, וְהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ בּוֹרָא הָאֲבָרִים וְנוֹתֵן לָהֶם כַּחוֹת וּמִמְשִׁיךְ לָהֶם עִם הַרְגָעִים, וְאֲלוֹ הָיוּ מַעֲלִים עַל לֵב הַסֵּתֶלְקוֹת הַשְּׁגָחָתוֹ וְהַנְּהָגָתוֹ רָגַע אֶחָד הָיָה נִפְסָד הָעוֹלָם כְּלוֹ. וְכִשְׂיֵהִיָּה הַחֲסִיד חוֹשֵׁב זֶה בְּכָל תְּנוּעוֹתָיו, אֵיךְ לֹא תִהְיֶינָה תְּנוּעוֹתָיו כְּלָם כְּבָר נִתֵּן בָּהֶם חֵלֶק הַבּוֹרָא אֲשֶׁר בְּרָאָם תַּחֲלָה וּמִמְשִׁיךְ לָהֶם בְּעֶזֶר תְּמִיד בְּהַשְׁלֵמָתָם, וְהוּא לְעוֹלָם כְּאֲלוֹ הַשְּׁכִינָה עִמוֹ וְהַמְּלָאכִים מִתְחַבְּרִים עִמוֹ בְּכַח, וְאִם יַחֲזֵק בְּחֲסִידוֹת וַיְהִיָּה בְּמִקּוֹמוֹת הָרְאוּיִים לְשְׁכִינָה יִחַבְּרוּהוּ בְּפִעַל, וְיִרְאָה אוֹתָם עֵין בְּעֵין לְמַטָּה מִמְּדֻרְגַת הַנְּבוּאָה, כְּאֲשֶׁר הָיוּ טוֹבֵי הַחֲכָמִים בְּבֵית שְׁנֵי רוֹאִים הַצּוֹרוֹת וְשׁוֹמְעִים בַּת קוֹל וְהִיא מְדֻרְגַת הַחֲסִידִים, וְלְמַעַלָּה מִמֶּנָּה מְדֻרְגַת הַנְּבִיאִים. וַיִּקְבֵּל הַחֲסִיד מִכְּבוֹד הָעֵנִין הָאֱלֹהִי הַנִּמְצָא עִמוֹ מֵה שֶׁרְאוּי לְקַבֵּל הָעֶבֶד מֵאֲדוֹנָיו שֶׁבְּרָאוֹ וְהַטִּיב לוֹ וְהוּא צוֹפֵהוּ לְגַמְלוֹ אוֹ לְעֵנְשׁוֹ. וְאֵל יִגְדַל בְּעֵינֶיךָ מֵה שֶׁאֱמַר הַחֲסִיד קָדָם הַכְּנִסוּ בְּבֵית הַכֶּסֶא: הַתְּכַבְּדוּ מְכַבְּדִים קְדוֹשִׁים, כְּבוֹד לְשְׁכִינָה, וְהַתְּנוּדוֹתוֹ אֲחֵרֵי יְצִיאָתוֹ בְּבִרְכַת אֲשֶׁר יֵצֵר אֶת הָאָדָם בְּחֻכְמָה. וְכִמְה גְדוֹלָה הַבְּרָכָה הַזֹּאת בְּעֵינֶינָה וְכִמְה מִתְקַנּוֹת מְלוֹתֶיהָ לְמִי שֶׁהוּא מְסַתְּפֵל בָּהּ בְּעֵין הָאֱמָת, שֶׁהַקְּדִים תַּחֲלָה בְּחֻכְמָה וְחוֹתֵם בְּרוּפָא כֹּל בְּשֶׁר וּמִפְּלִיא לַעֲשׂוֹת, - לְמַד עַל פְּלִיאוֹת מֵה שֶׁבְּרָא בְּחַיִּים מִהַכַּחוֹת הַדּוּחִים וְהַמְּחַזְּקִים, וְכִלְלוֹ כָּל

החיים באמרו 'כל בשר'. וקושר מצפוננו בענין האלהי בתחבולות, מהם מצות פתובות ומהם מקבלות, והוא נושא התפלין על מקום המחשבה והזכרון מהראש ואוצל מהם רצועה מגעת אל ידו כדי שיראה אותה עם השעות, ותפלין של יד על מבווע הכחות, רצוני לומר: הלב, ונושא הציצית כדי שלא יטרידוהו חושיו בעולם, וכמו שאמר: ולא-תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. והפתוב בתפלין: היחוד והגמול והענש וזכר יציאת מצרים, מפני שהיא טענה שאין בה מדחה, כי לענין האלהי התחברות בברואים והשגחה עליהם וידיעה במעשיהם. אחר כן מתגלגל בכל חושיו לתת חלק האלהים בהם, וכבר קבלנו כי המעט שבשעורים אשר יצא האדם בהם ידי חובתו מהתשפחות הם מאה ברכות לא פחות, מהם המפרסמות. ואחר כן ישתדל במשך היום להשלימם בריחנים ומאכלים ושמועות ומראות, יברך עליהם, וכל אשר יוסיף יהיה תוספת מקרבת אל האלהים, וכמו שאמר דוד: פִּי יִסַּפֵּר צְדָקְתְּךָ כָּל-הַיּוֹם תִּשׁוּעַתְךָ כִּי לֹא יִדְעֵתִי סִפְרוֹת, רצונו לומר: כי שבחך לא יכלהו המנין אבל אקבלנו עלי כל ימי ולא אפנע מפנו תמיד. והאהבה והיראה מאין ספק נכנסות בנפש עם אלה הענינים, ומשערים בשעור תורני, כדי שלא תביא השמחה בשבתות וימים טובים אל מה שמביא אל השחוק והתאוה והבטלה, ולהפנע מהתפללות בעתם כראוי, ושלא תוציא היראה אל גבול שמיאש מהמחילה והסליחה, וישאר דואג כל ימיו ויעבר כל מה שיצוה הבורא מהשמחה במה שחננו, כמו שאמר: ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך, וימעט שבחו על טובת האלהים, כי השבח הולך אחרי השמחה, ויהיה כמו שאמר בו: תחת אשר לא-עבדת את-ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב ועבדת את איביך וגו', ושלא תוציאנו הקנאה ב'הוכח תוכיח את-עמיתך' ובדברי החכמות, לידי הפעס והנטירה, ותטרד נפשו מהזדככות בעתות התפללות. וישוב בלבבו צדוק הדין ישוב שיהיה לו למגן ולמסתור מהפגעים והצרות ההוות בעולם, כשיתישב בנפשו צדק בורא החיים ומטריפם ומנהיגם בחכמתו, ושאין הדעות משיגות פרטיה אבל משיגות כלליה, במה שהם רואות מתקון הבריאה בהם, ומה שכולל מהפליאות המורות על פונת חכם וחפץ יודע ויכול, באשר שם לקטן וגדול מהם מה שהוא צריך לו מחושים נסתרים ונראים ורוחות ואברים, ושם הפלים מפיקים ראויים לרוחות, ושם לצבועים מדת הגבורה וכלי הדריסה והטרף, ושם לארנבת ולאיל כלי הבריחה ומדת המרד. ומי שמחשב בבריאת האברים ותועלותיהם וערכם מן הרוחות, יראה בזה מהצדק והסדור החכמי, מה שלא ישאיר בלבבו ספק בצדק הבורא. ואם יבוא שטן המחשבה להראות לו העול על הארנבת באשר היא מאכל לצבועים, והזבוב לעכביש, ישיב עליו השכל ויגער בו, לומר: איך איחס העול אל חכם שנתברר לי צדקו ושאיננו צריך אל העול, ואלו היה צידת הצבועים לארנבת וצידת העכביש לזבוב במקרה, הייתי אומר בטענת 'המקרה', אך אני רואה החכם ההוא הפנהיג הצדיק, הוא אשר שם כלי הציד לאריה: מגבורה ויכלת ושנים וצפרנים, ושם העכביש נכר לתחבולה, ושם לו האריגה לבוש מבלי למידה, יארג השבכים לזבוב, ושם לו כלים ראויים למלאכה הזאת, וזמן לו הזבוב למחיה ולמזון, כאשר זמן להרבה

מדגי הים מזון דגים אחרים, האמר על זה, שיהיה, אלא לחכמה שאינני משיגה, ואצדיק מי שנקרא 'הצור תמים פעלו'. ומי שנתישב על נפשו זה יהיה כמו שאומרים על נחום איש גם זו. כל אשר תמצאהו צרה אומר: גם זו לטובה, ויחיה חיים ערבים תמיד, ותקל עליו הצרות, אבל אפשר שישמח בהם כשירגיש לעון שיש עליו, כמי שיפרע חובו והוא שמח במה שהקל מעליו ממנו, וישמח לשכר ולגמול הצפוי לו, וישמח במה שהוא מלמד לבני אדם מהסבל והצדקת דין הבורא, וישמח במה שיש עליו בזה מהשם הטוב והתפארת, זה בצרות המיוחדות בו, וכן יעשה בצרות הכללות כשיעבירו בלבולי המחשב על לבו ארץ הגלות ופזיור האמה ומה שהגיע אליה מהדלות והמעוט, יתנחם תחלה בצדוק הדיון כאשר אמרתי, ואחר כן בנפוי עונותיו, ובשכר הצפון לעולם הבא, ובהדבק בענין האלהי בעולם הזה. ואם ייאשנו שטנו מזה, באמר: 'התחיינה העצמות האלה', לגדל מה שנקחדנו מגוי ונשפח זכרנו, וכמה שנאמר: יבשו עצמותנו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו, וחשב באיכות יציאת מצרים וכל מה שנאמר ב'כמה מעלות טובות למקום עלינו, ולא יהיה קשה בעיניו איך נשוב לקדמותנו אפלו אם לא ישאר ממנו אלא אחד, וכמו שאמר: 'אל-תיראי תולעת יעקב', כי מה הוא הנשאר מן האדם כששב תולעת בקברו.

יב אמר הכוזרי: כמו זה יחיה בגלות חיים ערבים ויארה פרי תורתו בעולם הזה ובעולם הבא, ומי שהוא סובל הגלות מתקצר, כמעט שהוא מפסיד עולמו ואחריתו.

יג אמר החבר: ומה שיחזיק ערבותו ויקבענו ויוסיף לו ערבות על ערבות, שיברך תמיד על כל מה שהוא מוצא מן העולם ומה שמוצאו ממנו.

יד אמר הכוזרי: ואיך הוא זה, והברכות טרח יתר.

טו אמר החבר: הלא האדם השלם יותר ראוי שייספק בהרגשת ההנאה במה שאכל וישתה מהתינוק והבהמה, כאשר הבהמה יותר ראויה להנאה מהצמח אף על פי שהצמח נזון תמיד.

טז אמר הכוזרי: כן הוא ליתרון החוש וההרגש בהנאה, כי אם היו מביאים אל השפור כל אשר יתאנה, והוא בענין שפרותו, ויאכל וישתה וישמע הנגונים ויתחבר עם מי שיאהב ויתחבקהו אהובתו, ויספר לו כל זה כשירפא משפרותו, היה דואג על זה ויחשב הכל הפסד ולא רוח, מפני שלא באו לידו ההנאות ההם והוא בענין שירגיש וינעם בהם.

יז אמר החבר: ההזדמנות להנאה והרגשתה, ושיחשב בהעדרה קדם לכן, כופל ההנאה. וזה מתועלת הברכות למי שהוא רגיל בהם בכונה והבנה, מפני שהם מצירות מין ההנאה בנפש והשבח עליה למי שחננה

וְכִבֵּר הָיָה מְזִמּוֹן לְהַעֲדִירָהּ, וְאִזּוּ תִגְדֵּל הַשְּׂמִיחָה בָּהּ. כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר
'שֶׁהַחֲיִינוּ וְקִיַּמְנוּ', וְכִבֵּר הָיִיתָ מְזִמּוֹן לְמוֹת וְתוֹדָה עַל שֶׁהַחֲיִידָה, וְתִרְאֶה זֶה
רוּחַ, וַיִּקַּל בְּעֵינֶיךָ הַחֲלִי וְהַמּוֹת כְּאִשֶּׁר יָבֵא, מִפְּנֵי שֶׁכִּבֵּר חֲשַׁבְתָּ עִם נַפְשְׁךָ
וְרֵאִיתָ שְׂרוּחַתָּ עִם בּוֹרְאֶךָ, שֶׁאַתָּה רֵאִוִי לְהַעֲדִיר מִמֶּךָ כֹּל טוֹב בְּטַבְעֶךָ כִּי
עָפַר אֶתְּךָ, וְהִטִּיב לְךָ בְּחַיִּים וְהַהֲנָאוֹת, וְתוֹדָה עַל כֵּן, וּבִעֵת שֶׁיִּסְרִים מִמֶּךָ
תוֹדָה וְתַעֲבֹד וְתֹאמַר: ה' נָתַן וְה' לָקַח יְהִי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ, וְתִהְיֶה נִהְנֶה כָּל
יְמֶיךָ. וּמִי שֶׁאֵינוֹ אוֹחִז הַדֶּרֶךְ הַזֶּה, אֵל תַּחֲשׁוּב כִּי הַנְּאִתּוֹ הַנָּאָה אֲנוּשִׁית,
אֵךְ הַנָּאָה בַּהֲמִית אֵינָנו מְבִינָהּ, כְּאִשֶּׁר אֲמַרְנוּ בְּשִׁכּוֹר. וְכֵן יַעֲלֶה הַחֲסִיד עַל
לְבוֹ עֵינָיו כֹּל בְּרָכָה וְיִבִּין הַכּוֹנֵה מִמֶּנָּה וּמֵה שֶׁהוּא נִתְּלָה בָּהּ. הִנֵּה יִצִּיר
בְּיוֹצֵר הַמְּאֹרוֹת, סֹדֵר עוֹלָם הָעֲלִיוֹן וְגֹדֵל הָאִישִׁים הַהֵם, וְגֹדֵל תוֹעֲלוֹתָם,
וְשֵׁהם אֲצֵל בּוֹרְאֵם כְּקִטּוֹן שֶׁבְּרַמְשִׁים, וְאִם הֵם גְּדוֹלִים בְּעֵינֵינוּ לְגֹדֵל
תוֹעֲלוֹתֵינוּ בָּהֶם. וְהִרְאִיָּה שֶׁהֵם אֲצֵל בּוֹרְאֵם כְּאִשֶּׁר אֲמַרְתִּי, שֶׁחֲכַמְתּוֹ
וְהַנְּהַגְתּוֹ בִּיצִירַת הַנִּמְלָה וְהַדְּבוּרָה אֵינָנָה מְקַצֶּרֶת מִחֲכַמְתּוֹ וְהַנְּהַגְתּוֹ
לְשִׁמּוֹשׁ וְגִלְגָּלָהּ, אֵךְ סַמְנֵי הַחֲכָמָה וְהַהֲשֻׁגָּחָה יוֹתֵר דְּקִים וְנִפְלְאִים בְּנִמְלָה
וּבַדְּבוּרָה לְמַה שֶׁהֵנַח בָּהֶם מֵהַפְּחוֹת וְהַכְּלִים עִם קִטְנוּתָם. יַחֲשַׁב בְּזֵה, כְּדִי
שֶׁלֹּא יִגְדְּלוּ בְּעֵינָיו הַמְּאֹרוֹת וְיִסִּיתֵהוּ הַשִּׁטּוֹן בְּקִצַּת דְּעוֹת אֲנָשֵׁי הַרוּחַנִיּוֹת,
וְיַעֲלֶה בְּלְבוֹ שֶׁהֵם מוֹעִילִים וּמְזִיקִים בְּעֵצָמָם, וְאֵינָנו כֵּן, אֲבָל בְּאִיכוּתָם
כְּרוּחַ וְכֹאֵשׁ, וְיִהְיֶה כְּמוֹ שֶׁאָמַר: אִם-אֶרְאֶה אוֹר כִּי יֵהֵל. . . וַיִּפֹּת בְּסִתֵּר
לְבִי. וְכֵן יִתֵּן אֵל לְבוֹ בִּיאָהֶבֶת עוֹלָם, הַדְּבִק הָעֵינָיו הָאֱלֹהִי בְּעֵדָה הַמוֹכֵנֶת
לְקַבּוּלוֹ כְּהַדְּבִק הָאוֹר בְּמִרְאֵה הַזֹּפֶה, וְשֶׁהַתּוֹרָה מְאֲצֵלוֹ הַתְּחַלֵּת חִפְץ מִמֶּנּוּ
לְהִרְאוֹת מְלֻכוֹתוֹ בְּאֶרֶץ כְּהִרְאוֹתֶיהָ בְּשָׁמַיִם, וְלֹא גִזְרָה הַחֲכָמָה שֶׁיִּבְרָא
מִלְּאֲכִים בְּאֶרֶץ, אֲבָל אָדָם מְזִרַע וְדָם-מִתְגַּבְּרִים בָּהֶם הִטְבְּעִים וּמִתְנַצְּחִים
בָּהֶם הַמִּדּוֹת, כְּפִי הַתְּחַלְפוֹת הַהֲצֻלְחָה וְרַע הַמְּזֵל, כְּאִשֶּׁר נִתְּבָאֵר בְּסִפְר
יִצִּירָה. וְכֹאֵשׁ יִזְדֶּךְ מֵהֶם יְחִיד אוֹ קֶהֱל, יְחוּל עָלָיו הָאוֹר הָאֱלֹהִי וְיִנְהַיֶּגְנוּ
בְּנִפְלְאוֹת וּבְנוֹרָאוֹת יוֹצְאוֹת מִסֹּדֵר הָעוֹלָם הִטְבְּעִי, וְיִקְרָא זֶה מִמֶּנּוּ אֶהְבֶּה
וְשִׁמְחָה. וְלֹא מִצָּא הָעֵינָיו הָאֱלֹהִי מְקַבֵּל, מִסְּכִית לְדַבְּרוֹ, דְּבִק בְּסִדֵּר אִשֶּׁר
צָנָה בוֹ, אַחֲרֵי הַמְּאֹרוֹת וְהַגִּלְגָּלִים, אֲלֵא חֲסִידֵי בְּנֵי אָדָם, הֵיוּ יְחִידִים
מֵאָדָם וְעַד יַעֲקֹב, וְאַחַר כֵּן שָׁבוּ קֶהֱל, וְחָל עֲלֵיהֶם הָעֵינָיו הָאֱלֹהִי לְאַהֲבָה
לְהִיּוֹת לָהֶם לְאֱלֹהִים, וְסִדְרָם בְּמִדְּבַר כְּסִדֵּר הַגִּלְגָּלִים, אֲרַבְּעָה דְגָלִים
כְּאַרְבַּעַת רַבְּעֵי הַגִּלְגָּל, וְשִׁנִּים עֶשֶׂר שְׁבֻט כְּשִׁנִּים עֶשֶׂר מְזוֹלוֹת, וּמִחֲנֵה הַלְוִיִּם
בְּתוֹךְ הַמִּחְנוֹת, כְּאִשֶּׁר אָמַר בְּסִפְר יִצִּירָה: "וְהִיכַל קְדוֹשׁ מְכוּן בְּאֲמֻצֵּעַ
וְהוּא נוֹשֵׂא אֶת כָּלֵם", וְזֶה כְּלוֹ מוֹרָה עַל אֶהְבֶּה. וְיִהְיֶה מְשַׁבַּח עֲלֶיךָ וְיִסְמֹךְ
לְזֶה קַבּוּלוֹ הַתּוֹרָה בְּקִרְיַת שְׁמַע. וְאַחַר כֵּן בְּמַה שֶׁכּוֹלֵל אֶמֶת וְיִצִּיב
מֵהָעֵינָיִים הַנִּמְרָצִים לְקַבֵּלַת הַתּוֹרָה, - כְּאֵלוֹ אַחַר שֶׁנִּתְּבָאֵר לוֹ כֹּל אִשֶּׁר
קָדַם וְהִבִּין אוֹתוֹ וְהַפִּירוֹ, אֶסֶר עַל נַפְשׁוֹ אֶסֶר וְהַעִיד עֲדִים שֶׁקַּבְּלוּ כְּאִשֶּׁר
קַבְּלוּהוּ הָאֲבוֹת לְפָנָיו, וְכֵן יִקַּבְּלוּהוּ הַבְּנִים עַד עוֹלָמֵי עַד, כְּמוֹ שֶׁהוּא
אוֹמֵר: עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעַל בְּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ דְּבַר טוֹב וְקִים חֵק וְלֹא
יַעֲבֹר. וְאַחַר כֵּן מִסִּדֵּר הַקְּשָׁרִים אִשֶּׁר בָּהֶם יִשְׁלְמוּ קְשָׁרֵי הַיְהוּדִים, וְהוּא
שְׂיוּדָה בְּאֱלֹהוֹתוֹ יִתְבָּרָךְ, וּבְקִדְמוּתוֹ וּבְהַשְׁגָּחָתוֹ עַל אֲבוֹתֵינוּ, וְשֶׁהַתּוֹרָה
מֵעַמּוֹ, וּבְמוֹפֵת עַל כָּל זֶה, וְהוּא הַחֲתוּם וְהוּא יִצִּיאַת מִצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר:
אֶמֶת שֶׁאַתָּה הוּא ה' אֱלֹהֵינוּ, אֶמֶת מֵעוֹלָם הוּא שְׁמֶךָ, וְעִזְרַת אֲבוֹתֵינוּ,
וְאֶמֶת מִמִּצְרַיִם גְּאֻלְתָּנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ. וּמִי שֶׁהִשְׁלִים כָּל אֵלֶּה בְּכוֹנֵה גְּמוּרָה

הוא ישראל אמת וראוי לו שיקנה להדבק בענין האלהי הדבק בבני ישראל מבלעדי שאר האמות, ויקל עליו לעמד לפני השכינה, וישאל ויענה. והתחייב לסמך 'וגאלה' לתפלה בתכלית החריצות והזריזות כאשר הקדמנו. ויעמד לתפלה על התנאים אשר קדם זכרם בברכות הפוללות כל ישראל, כי הבקשה והתפלה במה שמתיוחד בו היחיד, אינם אלא מן הרשות, וכבר קבעו לזה מקום ב'שומע תפלה' למי שהוא רוצה. ויתן אל לבו מהברכה הראשונה הנקראת אבות, מעלת האבות, ושברית האלהים קיים להם עד עולם לא ימוש, כמו שהוא אומר: ומביא גואל לבני בניהם. ומתברר שהשנית הנקראת גבורות, כי לאלהים בעולם הזה ממשה מתמדת, ואיננו כאשר חושבים הטבעיים שהוא על הטבעים אשר נסו, ויתן אל לבו שהוא מחיה המתים בעת שירצה עם רחוק זה מהקשת הטבעיים, וכן משיב הרוח וזולתו, ובחפצו מתיר אסורים וזולתו, וכבר התבאר זה מעניני בני ישראל. ואחר שיאמין באבות וגבורות שהם מדמות שהוא יתברך נתלה בעולם הזה הגופני, ירוממהו ויקדישהו ויגדלהו שישגיגהו או יתלה בו דבר מספוגי הגופניים, בקדשת השם יתברך, והוא אלה קדוש. ויתן אל לבו מהברכה הזאת כל אשר ספרוהו בו הפילוסופים מהקדשה והרוממות אחר שיקים אלהותו ומלכותו באבות וגבורות, כי בהם נתברר אצלנו שיש לנו מושל ומצוה, ולולא הם היינו מספקים בדברי הפילוסופים עם אנשי הקדמות. והתחייב להקדים אבות וגבורות על קדשת השם, ולאחר שמקדשהו ומרוממהו בזה, יתחיל בבקשת צרכיו בכלל כל ישראל, ולא יעבר זה, כי התפלה הנענית אינה כי אם לקהל או בקהל, או לאחד שיהיה במקום קהל, והוא נעדר בזמננו זה.

יח אמר הפוזרי: ולמה זה, הלא שיתחד האדם יותר טוב ותהיה נפשו זכה ומחשבתו פנויה יותר.

יט אמר החבר: אבל היתרון לקהל מכמה פנים. מהם כי הקהל אינם מתפללים במה שיש בו הפסד ליחיד והיחיד אפשר שיתפלל במה שיש בו הפסד ליחידים אחרים, ואפשר שיש ביחידים ההם מי שיתפלל במה שיש בו הפסדו. ומתנאי התפלה הנענית שתהיה במה שיועיל העולם ולא יזיקהו בשום פנים. ומהם שמעט הוא שתשלם תפלה ליחיד מבלי שגגה ופשיעה. ומפני כן קבעו לנו שיתפלל היחיד תפלת הצבור, ושתהיה תפלתו בצבור, בעוד שיוכל, לא פחות מעשרה, כדי שישלם קצתם מה שיחסר בקצתם בשגגה או בפשיעה, ויסתדר מהכל תפלה שלמה בכונה זכה, ותחול הברכה על הכל ויגיע לכל אחד מהיחידים חלקו ממנה. כי הענין האלהי כמטר מרוה ארץ מהארצות כשתהיה הארץ פלה ראויה לו, ואפשר שיכלל בה מי שאינו ראוי לו מהיחידים ויצלחו בעבור הרב, ובהפוך זה, ימנע המטר מארץ מהארצות מפני שהארץ פלה אינה ראויה לו, ואפשר שיכלל בה יחידים היו ראויים לו ונמנע מהם בעבור הרב. אלה דינו יתברך העולמיים. ואצלו יתברך הגמול ליחידים ההם בעולם הבא, ועוד שבעולם הזה יתן להם תמורה טובה וייטיב להם בקצת טובה יהיו בה נפשים משכניהם, אך מעט שינצלו מהענש הפולל הצלה גמורה. ומשל

מי שהתפלל לצרף עצמו, כמשל מי שהשתדל לחזק את ביתו לבדו ולא רצה להפגס עם אנשי המדינה בהעזרם על חזיק חומותם, הוא מוציא הרבה ועומד על הספנה, ואשר יפגס במה שנקנסים בו הצבור, מוציא מעט ועומד בבטחה, כי מה שמקצר ממנו אחד משלימו אחר, ותקום המדינה בתכלית מה שיש ביכלת, ויהיו אנשיה מגיעים כלם אל ברכתה בהוצאה מעטת עם הדין וההסכמה. ועל כן קורא אפלטון מה שיוציא בצד התורה: 'חלק הכל', ובעוד שיתעלם היחיד מחלק הכל והוא שיש בו תקנת צבורו, אשר הוא חלק ממנו, וחשב כי יותירונו לעצמו, הוא חוטא על הכל וחוטא לנפשו יותר, כי היחיד בכלל הצבור כאבר האחד בכלל הגוף. אלו היה מקפיד הזרוע על דמו כשהצרף אל ההקזה, היה נפסד הגוף פלו ונפסד הזרוע בהפסדו. אך ראוי ליחיד לסבל הצער גם המות בצד תקנת הכל. והנחוץ ממה שיעין עליו היחיד, הוא חלק הכל שיתנונו ולא יתעלם ממנו. ומפני שלא היה דבר שתשיגהו ההקשה, צנה בו הבורא במעשרות והמתנות והקרבנות וזולת זה, והוא חלק הכל מהממונות. אך מהמעשים: השבתות והמועדים והשמטות והיובלים וכיוצא בהם, ומהמאמרים: התפלות והברכות והתשבחות, ומהמדות: האהבה והיראה והשמחה. והראויה להקדים מהבקשות, בקשת השכל והדעת, שבהם יגיע האדם להתקרב אל אלהיו, על כן הקדים חונן הדעת, סמוכה אל מה שאחריה, רצוני לומר: הרוצה בתשובה, כדי שתהיה החכמה והדעת והבינה ההיא בדרך התורה והעבודה, כמו שהוא אומר: השיבנו אבינו לתורתך. ומפני שאי אפשר לאדם בלתי חטא ופשע התחייב להתפלל על סליחת החטא במחשבה ובמעשה בברכת חנון המרבה לסלח. וסומך אל התפלה הזאת תולדת הסליחה והאות שלה והיא הגאולה ממה שאנחנו בו, ומתחיל ראה נא בענינו וחותרם גואל ישראל. ואחר כן יתפלל על בריאות הגופים והנפשות, וסומך לתפלה הזאת הזדמנות מזונם לשמירת כחם בברכת השנים. ואחר כן יתפלל על קבוץ הגלות במקבץ נדחי עמו ישראל, ויסמך לו הראות הצדק וסדור הענין במה שאומר 'ותמלך עלינו אתה ה' לבדך' ואחר כן יתפלל לבער הסיגים בברכת המינים וסומך לה שמירת הסגלה הזכה, באמרו 'על הצדיקים ועל החסידים'. ואחר כן יתפלל להשיב שבות ירושלים ולשומה מקום שכינתו, ויתפלל סמוך לה על 'משיח בן דוד', וישלים מהצרכים העולמיים, ואחר כן יתפלל על קבול התפלות ב'שומע תפלה'. ויתפלל סמוך לה להראות השכינה עין בעין כאשר היתה לנביאים ולחסידים וליוצאי מצרים, באמרו 'ותחזינה עינינו בשובך לציון' ויחתם 'המחזיר שכינתו לציון', ויחשב בלבבו שהשכינה נצבת נגדו וישתחוה לנכחה, כאשר היו ישראל משתחווים בראותם השכינה, ויכרע פריעות 'מודים' בברכת הודאה' שהיא כוללת ההודאה בטובות הבורא יתברך והשבח עליהם יחדו, וסומך לה 'עושה שלום' שהיא החתימה כדי שתהיה פטירתו מלפני השכינה ב'שלום'.

2 אמר הכוזרי: לא נשאר לי מקום שאלה, מפני שאני רואה כל הענינים מתקנים ומסדרים. ואשר הייתי תופשו עליכם הוא מעוט מה שאני רואה

בתפלותיכם מזכרון העולם הבא, כָּבֵר הַשִּׁיבוֹתֵנִי עֲלָיו, כִּי מִי שֶׁהוּא מִתְפַּלֵּל לְהַדְבִּיק בְּאֹר הָאֱלֹהִי בְחַיָּיו, עַד שֶׁהוּא מִתְפַּלֵּל לְרְאוֹתוֹ בְּעֵינָיו, וַיִּתְפַּלֵּל עַל מִדְרַגַת הַנְּבוּאָה, וְאִין קוֹרְבָה לְאָדָם אֶל הָאֱלֹהִים גְּדוּלָה מִמֶּנָּה, כָּבֵר הַתְּפַלֵּל מִבְּלִי סִפֵּק עַל מָה שֶׁהוּא גְּדוּל מִהָעוֹלָם הַבָּא, וְאִם יִגִיעַ אֵלָיו יִגִיעַ אֶל הָעוֹלָם הַבָּא, כִּי מִי שֶׁדְּבָקָה נַפְשׁוֹ בְּעַנְוֵן הָאֱלֹהִי וְהִיא טְרוּדָה בְּמִקְרֵי הַגּוֹף וּמְכַאוּבָיו, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁתְּדַבֵּק בּוֹ כְּשֶׁתִּיחַד וְתַעֲזֹב אֶלֶּה הַפְּלִים הַמְּלַכְלָכִים.

כא אָמַר הַחֵבֵר: אוֹסִיפֶד בְּאוֹר בְּזָה בְּמִשַׁל אָדָם שֶׁבָא אֶל הַמְּלֶדֶד וְקָרְבוּ הַמְּלֶדֶד קוֹרְבָה גְּדוּלָה וְנָתַן לוֹ רְשׁוּת לְבוֹא אֵלָיו בְּכָל עֵת שֶׁיִּרְצֶה, וְהָיָה הוּא רְגִיל עִם הַמְּלֶדֶד עַד שֶׁהָיָה מִבְּקֵשׁ מִמֶּנּוּ שֶׁיָּבֵא אֶל בֵּיתוֹ וְשִׁיחָה בְּסַעֲדָתוֹ וְהָיָה עוֹשֶׂה, וְשׁוֹלַח אֵלָיו סְגֻלַת שְׂרָיו, וְעוֹשֶׂה עִמּוֹ מָה שֶׁלֹּא הָיָה עוֹשֶׂה עִם זִוְלָתוֹ, וּבַעֲת שֶׁהָיָה הָאָדָם הִזָּה שׁוֹגֵג אוֹ פּוֹשֵׁעַ וְהָיָה הַמְּלֶדֶד פּוֹסֵק מִמֶּנּוּ, לֹא הָיָה מִבְּקֵשׁ וּמִתְחַנֵּן כִּי אִם שֶׁיִּשׁוּב אֶל מִנְהַגוֹ לְבֹא אֵלָיו וְשֶׁלֹּא יִפְסִיק שְׂרָיו מִלְּבַקְרוֹ. וְאִנְשֵׁי הַמְּדִינָה כֻּלָּם לֹא הָיוּ מִתְחַנְּנִים כִּי אִם, בַּעֲת שֶׁיִּלְכוּ בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה, שֶׁיִּשְׁלַח עִמָּם הַמְּלֶדֶד מִי שֶׁיִּצְיִלָם מִן הַלְּסָטִים וְהַחַיִּוֹת וּפְגַעֵי הַדֶּרֶךְ, וְהָיוּ בּוֹטְחִים בְּמְלֶדֶד שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹנָם בְּזָה, וְשִׁישְׁגִיחַ עֲלֵיהֶם בְּהַלִּיכָתָם, אִף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִשְׁגִיחַ עֲלֵיהֶם בְּהִיוֹתָם בְּעִיר, וְהָיָה מִתְפָּאֵר כָּל אֶחָד מֵהֶם עַל חֵבְרוֹ שֶׁהַמְּלֶדֶד יִשְׁגִיחַ עֲלָיו יוֹתֵר מִמָּה שֶׁיִּשְׁגִיחַ עַל זִוְלָתוֹ, בְּדֶרֶךְ הַקְּשָׁתוֹ, כִּי הוּא מְרוֹמֵם הַמְּלֶדֶד יוֹתֵר מִזִּוְלָתוֹ. וְהָיָה הָאָדָם הִזָּה הַנִּכְרִי, מַעֲט מָה שֶׁהָיָה זֹכֵר הַלִּיכַת הַדֶּרֶךְ, וְלֹא הָיָה מִבְּקֵשׁ מִי שֶׁיִּלְוֶה אוֹתוֹ. וְכֹאֲשֶׁר הִגִיעַ עֵת הַלִּיכָתוֹ, אָמְרוּ לוֹ אִנְשֵׁי הָעִיר: תִּדַע כִּי אַתָּה מֵת בְּדֶרֶךְ הִזָּה הַמְּסֻכָּן, מִפְּנֵי שֶׁאִין לָךְ מִי שֶׁיִּלְוֶה אוֹתְךָ. אָמַר לָהֶם: וּמִי הוּא הַמְּלִוֶה אֶתְכֶם? אָמְרוּ לוֹ: הַמְּלֶדֶד, שֶׁבְּקִשְׁנוּ מִמֶּנּוּ וְשֶׁאֲלָנוּ מֵאַתָּה לְלוֹוֹתֵנוּ מִיּוֹם הַיּוֹתֵנוּ בְּעִיר הַזֹּאת, וְלֹא רָאִינוּךָ אַתָּה, שֶׁהֵייתָ שׁוֹאֵל עַל זֶה מֵעוֹלָם. אָמַר לָהֶם: מִשְׁגָּעִים, וּמִי שֶׁהוּא קוֹרָא אוֹתוֹ בְּעֵת הַבְּטָחָה, הֲלֹא כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּקְוָהוּ בְּעֵת הַמְּגוֹר, אֶפְלוּ אִם לֹא יִפְתַּח פִּיו בְּזָה? וְהוּא שְׁעוֹנֶהוּ בְּעֵת הַשְּׁלוֹה, הֲלֹא רָאִי לוֹ שֶׁיַּעֲנֶהוּ יוֹתֵר בְּעֵת הַצָּרָה? וְאִם אַתֶּם טוֹעֲנִים שֶׁהוּא מִשְׁגִיחַ עֲלֵיכֶם בְּעִבּוֹר שֶׁאַתֶּם מְרוֹמְמִים אוֹתוֹ, הֵיִשׁ בְּכֶם מִי שֶׁקִּבֵּל עֲלָיו מָה שֶׁקִּבַּלְתִּי אֲנִי, וּמִי שֶׁמְרוֹמְמִים אוֹתוֹ כְּמוֹנִי וְסִבֵּל מִן הַצָּעֵר בְּעִבּוֹר שֶׁמּוֹר מְצוֹתָיו מָה שֶׁסִּבַּלְתִּי, וְנִזְהָר מִן הַטְּמָאָה בְּעֵת זְכָרוֹן שְׁמוֹ מָה שֶׁנִּזְהָרְתִּי, אוֹ מִי שֶׁחִלַּק כְּבוֹד לְשְׁמוֹ וּלְתוֹרָתוֹ מָה שֶׁחִלַּקְתִּי, וְכָל אֲשֶׁר עָשִׂיתִי - בְּמַצּוֹתָיו וּבְלִמּוּדוֹ? וְאַתֶּם מְרוֹמְמִים אוֹתוֹ מִהַקְּשָׁה וְסִבַּרְא, וְאִינוּ מְאֵבֵד שְׁכַרְכֶּם, וְאִידֵךְ יַעֲזֹבֵנִי בְּהַלִּיכָתִי, בְּעִבּוֹר שֶׁלֹּא הוֹצֵאתִי הַדְּבָר בְּפִי, כֹּאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם אִתְּם, מִפְּנֵי שֶׁבְּטַחְתִּי בְּצַדְקוֹ. וְזֶה הַדְּמִיוֹן אֲמַנֵּם הוּא לְמִי שֶׁהִתְעַקֵּשׁ וְלֹא קִבֵּל דְּבָרֵי רְבוּתֵינוּ. וְאִם לֹא, הִנֵּה תִפְלוֹתֵינוּ כֻּלָּם מְלֵאוֹת מִזְכָּר הָעוֹלָם הַבָּא, וְדְבָרֵי רְבוּתֵינוּ שֶׁקִּבְלוּ מִהַנְּבִיאִים מְלֵאִים מִהַגְּבֻלָּת גֹּן עֵדוֹן וְגִיּוֹהֵנִם כֹּאֲשֶׁר בְּאַרְתִּי לָךְ. וְכִבֵּר סִפְרֵתִי לָךְ מָה שֶׁעוֹשֶׂה הַחֲסִיד בְּזִמְנֵנוּ זֶה, וְהִיאֵךְ אַתָּה סְבוֹר שֶׁהָיָה בְּזִמְן הַהַצְלָחָה הַהוּא, וּבְמִקּוֹם הָאֱלֹהִי, וּבְתוֹךְ הָעַם הָהֵם, שֶׁשְׂרָשָׁם אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, וְהֵם סְגֻלָּתָם, מְטַבְּעִים עַל הַצְּנִיעוּת, אֲנָשִׁים וְנָשִׁים, אִין עוֹלָה בְּלִשׁוֹנוֹתָם, וְהַחֲסִיד בִּינֵיהֶם מִתְהַלֵּךְ וְאִין נַפְשׁוֹ מִתְלַכְלַכַת בְּדְבָרֵי נְבִלָה שֶׁיִּשְׁמַע אוֹתָם מֵהֶם, וְאִין נְתִילִית בְּגוֹפּוֹ וּבְבִגְדָיו טְמֵאת זִיבוֹת וְנִדּוּת וּשְׂרָצִים וּמִתִּים

וְצָרַעַת וְזוּלַת זֶה, בְּעֵבֹר שֶׁהָיוּ דְבָקִים בְּקִדְשָׁהּ וּבִטְהָרָהּ וְכָל שֶׁכֵּן מִי שֶׁהָיָה שׁוֹכֵן בְּעִיר הַשְּׂכִינָה, וְאֵינְנוּ פּוֹגַע כִּי אִם כְּתוּבָה עַל מַדְרָגוֹת הַקִּדְשָׁה, מִכְּהַנִּים וְלוֹיִם וְיִזְרִירִים וְחֻבְרִים וְנִבְיָאִים וְחֻכְמִים וְשׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים, אוֹ יִרְאֶה הַמּוֹן חוֹגֵג בְּקוֹל רִנָּה וְתוֹדָה בִּישְׁלֵשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה, וְאֵינְנוּ שׁוֹמְעֵ כִּי אִם שִׁיר ה' וְלֹא רוֹאֶה כִּי אִם מְלֹאכֶת ה', וְכָל שֶׁכֵּן אִם יִהְיֶה כֹהֵן אוֹ לוֹי יִחְיֶה מְלָחֵם ה' וְעוֹמֵד בְּבֵית ה' מְנַעֲרֵיו כְּשִׁמוּאֵל, וְאֵינְנוּ צָרִיד לְבִקְשַׁת הַמַּחִיָּה וּמִתְעַסֵּק בְּעֲבוֹדַת ה' כָּל יָמָיו, מָה אֶתָּה סָבוּר בְּמַעֲשָׂהוּ וּבִזְכוּת נַפְשׁוֹ וְתִקּוֹן מַעֲשָׂיו?

כב אָמַר הַכּוֹזְרִי: זֹאת מַדְרַגַּת הַתְּכָלִית, אֵין אַחֲרֶיהָ כִּי אִם מַדְרַגַּת הַמְּלָאכִים. וּבְדִין מְקוּיִם לְנִבּוּאָה בְּכִמּוֹת הַקְּבוּל הִזָּה, כָּל שֶׁכֵּן עִם הַמַּצָּא הַשְּׂכִינָה. וְכִמוֹ זֹאת תִּהְיֶה הָעֲבוֹדָה שְׂאִין צָרִיד עִמָּה לְפָרֵשׁ וּלְהַנְזֹר. וְאֵנִי מְבַקֵּשׁ מִמֶּךָ עֲתָה שֶׁתִּבְאָר לִי קִצֵּת בְּאוֹר בְּמָה שְׂאֲצַלֵּךְ בְּקִרְאִים, כִּי אֵנִי רוֹאֶה אוֹתָם מְשִׁתְּדָלִים בְּעֲבוֹדָה יוֹתֵר מִהַרְבָּנִים, וְאֵנִי שׁוֹמֵעַ טַעֲנוֹתָם יוֹתֵר מְכַרְיָעוֹת וְיוֹתֵר מְפִיקוֹת לְפֶשֶׁט הַתּוֹרָה.

כג אָמַר הַחֹבֵר: הֲלֹא הַקִּדְמָתִי לָךְ בְּדַבְרִי, כִּי הֵתַחַכְמוֹת וְהַסְבָּרָה בַּתּוֹרָה אֵינְנוּ מְבִיא אֶל רְצוֹן הָאֱלֹהִים. וְאִם לֹא, הַמְשַׁנִּים וְאֲנָשֵׁי הַקִּדְמוֹת וּבַעֲלֵי הַרוּחַנִיּוֹת וְהַנְּגִזְרִים בְּהָרִים וְשׁוֹרְפֵי בְּנֵיהֶם בְּאֵשׁ, מְשִׁתְּדָלִים לְהִתְקַרֵּב אֶל הָאֱלֹהִים, וְכִבֵּר אֲמָרְנוּ שְׂאִין מִתְקַרְבִּים אֶל הָאֱלֹהִים כִּי אִם בְּמִצּוֹת הָאֱלֹהִים עֲצָמָם, בְּעֵבֹר שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שְׁעוֹרָם וּמְשַׁקְלָם וּזְמַנָּם וּמְקוֹמוֹתָם וּמָה שֶׁהוּא תְלוּי בְּאֵלֶּה הַקְּבָלוֹת, אֲשֶׁר בְּהִשְׁלֹמָתָם יִהְיֶה הַרְצוֹן וְהַדְּבִיקָה בְּעֵנֶן הָאֱלֹהִי, כְּמוֹ שֶׁהָיָה בְּמַעֲשֵׂה הַמְשַׁכֵּן אֲשֶׁר אָמַר בְּכָל מְלֹאכָה מִמֶּנּוּ: וַיַּעַשׂ בְּצִלְאֵל אֶת הָאָרוֹן, וַיַּעַשׂ כַּפָּרֶת, וַיַּעַשׂ יְרִיעוֹת, וּבְכָל אַחַת מֵהֶם: 'כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה רֹצֵחַ לוֹמֵר: בְּלֹא תוֹסִיף וּמְגַרְעַת, וְאֵין בְּדַבֵּר מִהַמְּלֹאכֹת הָהֵם מָה שֶׁהוּא מְסַכֵּים לְדַעַתְנוּ וּלְסַבְּרָתְנוּ, וְחַתָּם בָּהּ בְּאֲמָרוֹ: וַיִּרְא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמְּלֹאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אוֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' כִּן עָשׂוּ וַיִּבְרָךְ אוֹתָם מֹשֶׁה. וְהָיָה סְמוּךְ לְהִשְׁלֹמָתוֹ חוּל הַשְּׂכִינָה מִפְּנֵי שֶׁנִּשְׁלָמוּ שְׁנֵי הָעֵנָנִים אֲשֶׁר הֵם עֲמוּדֵי הַתּוֹרָה, הָאֶחָד מֵהֶם שֶׁתִּהְיֶה הַתּוֹרָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וְהַשֵּׁנִי שֶׁתִּהְיֶה מְקַבֵּל בְּלֵב נֶאֱמָן מִהַקֵּהל. וְהַמְשַׁכֵּן הָיָה מְמַצֵּת הָאֱלֹהִים וְהָיָה מַעֲשֵׂהוּ מְכַל הַקֵּהל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ, בְּתַכְלִית הַחֹפֶץ וְהַרְצוֹן, וְהִתְחַיֵּב הַשְּׁלֵמַת הַתּוֹלָדָה שֶׁהִיא הַשְּׂכִינָה, כַּאֲשֶׁר אָמַר: וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם. וְכִבֵּר דְּמִיתִי לָךְ בִּיצִירַת הַצֶּמַח וְהַחַיִּים, וְאֲמַרְתִּי כִּי הַצּוֹרָה אֲשֶׁר בָּהּ יִהְיֶה עֵצָם צֶמַח מִבְּלַתִּי צֶמַח וְחַי מִבְּלַתִּי חַי, אֵינְנָה מִן הַטְּבָעִים אֲדָּ מַעֲשֵׂה אֱלֹהִי מֵאֵת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ, קוֹרְאִים אוֹתוֹ הַחֻכְמִים 'טְבָע', וְאֵמֶת הוּא כִּי הַטְּבָעִים מְזַדְּמָנִים לְקַבּוּל הַמַּעֲשֵׂה הַהוּא כְּפִי עֶרְכָם מִהַחֵם וְהַקָּר וְהַלְחוּת וְהִיבֵשׁ, וְיִהְיֶה זֶה תִּמְרָר וְזֶה גִפְן וְזֶה סוּס וְזֶה אָרִי. וְהַעֲרָכִים הָהֵם אֵין אָנוּ יְכוּלִים לְשַׁעַר אוֹתָם, וְאֵלוּ הֵינּוּ יְכוּלִים לְשַׁעַר אוֹתָם, הֵינּוּ יְכוּלִים לַעֲשׂוֹת דָּם וְחֵלֶב, דָּרָךְ מִשָּׁל, וְשִׁכְבַת זָרַע מְלַחִיּוֹת שֶׁנִּשְׁעַר מְזַגִּיהֶם, עַד שֶׁנוֹכַל לְבְרָא חַיִּים שֶׁיַּחוּל הָרוּחַ בָּהֶם, אוֹ שֶׁנוֹכַל לַעֲשׂוֹת מָה שֶׁיַּעֲמַד מְקוֹם הַלָּחֵם מִדְּבָרִים שְׂאִינָם מִן הַמְּזוּנוֹת, בְּשַׁעֲרֵנוּ הַחֵם וְהַלְחוּת וְהַקּוֹר וְהִיבֵשׁ, כָּל שֶׁכֵּן אִם נִדְעַ הַעֲרָכִים הַגְּלָגְלִיִּים

ומעשיהם העוזרים, על דעת החוזים, בכל מה שרוצים להראותו בעולם הזה. וכבר ראינו חרפת כל מי שהשתדל בדבר מהדרכים האלה מבעלי הכמיה ובעלי הרוחניות. ואל תשיבני ממה שיכולים עליו האנשים מבריאת בעלי חיים: בעשות הדבורים מבשר הבקר, והיתושין מהיין, כי זה איננו משעורם וחקמתם, אבל הוא מנסיונות שמצאום, כאשר מצאו המשגל יהיה ממנו הולד, ואין לאדם בה יותר מהנחת הזרע באדמה שהיא מזמנת לקבולו ולהצלחתו בה, ושעור הערכים שראויה להם הצורה האנושית איננו כי אם ליוצרה יתברך. וכן שעור האמה החיה הראויה לחול הענין האלהי בינה, איננו כי אם לאלהים לבדו, וצריך לשמע אותו השעור והערך ממנו, ואל יתחכם אדם על דברו, כמו שאמר: אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. ואיך אפה רואה התחבולה שנתדמה לאבותינו ללכת אחריהם ולא נתחכם אנחנו בתורה?

כד אמר הכוזרי: אין דרך לזה אלא בהעתקת דבריהם וסמך מעשיהם, אם ימצא מי שיאמן בזה, מרבים אחרי רבים, שלא יעבר על פמותם ההסכמה, מקבלת התורה ותולדותיה ופרושיה ממש, ברורה בלבבות או בספרים.

כה אמר החבר: ומה תאמר אם ימצא חלוף בספר אחד או בשנים ושלשה.

כו אמר הכוזרי: יעינו ברב הספרים, כי הרבים לא יעבר עליהם הכזב, ויניחו היחידים, וכן יעשה בפעתיקים כשיחלקו המעוט ישובו לדעת הרב.

כז אמר החבר: ומה תאמר באות שתמצא בספרים בחלוף ההקשה, כמו 'צדו צעדינו' התראה שהוא 'צרו' ו'אשר לא נשא לשוא נפשי' ישיבוהו 'נפשו', וזולת זה הרבה שלא נוכל לספרם.

כח אמר הכוזרי: אם תשלט ההקשה על אלה והדומה להם, תשנה הספרים כלם: באותיות תחלה, ואחר כן במלות, ואחר כן בחבורים, ואחר כן בנקוד, ואחר כן בטעמים, וישתנו הענינים, וכמה פסוקים יכול האדם להעתיק עניניהם אל הפסם בהעתקת אחד מאלה המסורות, כל שכן כלם.

כט אמר החבר: ואיך תחשב שהניח משה ספר תורתו אל בני ישראל.

ל אמר הכוזרי: מבלי ספק שהיה ספר פשוט, מאין נקוד וטעמים, כאשר אנחנו רואים ספרי התורה היום, שאי אפשר שייסכימו עליהם בהמון, כמו שאי אפשר שייסכימו על המצה בפסח ושאר תורותיו שהם זכר ליציאת מצרים, שמתישבת בנפשות ישראל אמתת יציאת מצרים

במעשים ההם המתמידים, שאי אפשר להסכים עליהם בשנה מהשנים
מבלתי שלא יהיה עליהם מוחה.

לא אמר החבר: מבלי ספק שהיה שמור בלבבות בפתחא והקמץ והשבר
והנטיה והשוא והטעמים. בלב הכהנים מפני צרכם לעבודה ולהורות את
בני ישראל, ובלב המלכים מפני שנצטוו: 'והיתה עמו וקרא בו כל ימי
חייו', ובלב השופטים מפני צרכם אליהם בדינים, ובלב הסנהדרין מפני
צרכם אליהם במה שפיתו: ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם
ובינתכם, ובלב החסידים כדי לקבל שכר, ובלב אנשי החנוף להתגדר בהם.
ושמו שבעת המלכים והטעמים אותות לתכונות ההם אשר העתיקום
בקבלה ממשה. ומה תחשב על אלה אשר תקנו המקרא בפסוקים תחלה,
אחר כן בנקוד, ואחר כן בטעמים, ואחר כן במסורת על שמירת המלא
והחסר, עד אשר מנו אותיותיה ובררו כי זו דגחון חצי התורה, ושמירת
כל נכרי מקמץ ופתח וצירי וסגול יוצא מן ההקשה. התראה שמעשיהם
בזה לריק ולבטלה, או השתדלות בדבר חובה.

לב אמר הפוזרי: אבל, השתדלות בדבר חובה, עם שמירת התורה שלא
יהיה דרך לשנותה, עם החכמה המפלאה, כי נראה מקביעות הנקוד
והטעמים סדר שלא יהיה אלא מחכמה נעזרת, איננה מערך חכמתנו
בשום פנים, ולא יתכן שהיה מקבל אצל ההמון אלא מרבים רצויים או
מיחיד רצוי, ולא יתכן שיקבל ההמון מיחיד אלא אם יהיה נביא או נעזר
בענין האלהי, כי החכם שאיננו נעזר, טוען מי שהוא קרוב לו בחכמתו
שיעשה כמעשהו.

לג אמר החבר: אם כן, הקבלה - אנחנו והקראים חגיגין ביה, וכל מי
שיודה כי התורה הזאת הנמצאת, הנקראת על התכונה הזאת, היא תורת
משה.

לד אמר הפוזרי: כן אומרים הקראים, אבל אחר שמצאו התורה שלמה
אינם צריכים אל הקבלה.

לה אמר החבר: והנה זה ספר משה הפשוט הצרכנו במלותיו ובדבור בו
אל כמה כמות מן הקבלה, מן הנקוד, ומטעם, ומפסוק, וממסורת; על
אחת כמה אנו צריכים בעניניו, כי הענין רחב מן המלות. התראה
כאשר אמר להם: החדש הזה לכם ראש חדשים, על הדמיון, לא נסתפק
העם אם רצה לומר: חדשי המצרים שהיו ביניהם, או חדשי הפסדים
שהיו עם אברהם באור פסדים, או רצה חדשי השמש, או חדשי הירח, או
שני הירח בתחבולות יספימם עם שני השמש, כאשר בחכמת העבור.
הייתי רוצה ששיבוני הקראים תשובה מספקת על זה והדומה לו, ואשוב
לדעתם, כי רצוני להשתדל ושישיבוני תשובה מספקת כאשר אשאלם על
מה שיתיר החי לאכל, ומה ענין הזביחה, ושמה היא נחירה או הרג כאשר

יזדמן, ולמה נאסרו זבחי גוים, ומה הוא שיש בין זבחו והפשטו ושאר מלאכתו, והייתי רוצה שיבאר לי החלב האסור, והוא דבק עם המותר במעים והקיבה, וזולת זה מנקור הבשר, ושימסר אלי הגדר שבין המותר והאסור, כדי שלא יהא חלוף בו עם חברו, וכן האליה האסורה אצלם, היש לה גדר? ושמה האחד יסיר קצת הזנב ואחד יסיר הכף כמו שהוא. והייתי רוצה שיבאר לי העוף הטהור מן הטמא, וזולת המפרסמים, רצוני לומר: בריונה או תור, ומאין הוא אומר שאין התרנגלת והאנוז והקורא ואלברכיה מהטמאים. והייתי רוצה שיתן לי גבול יאל יצא איש ממקומו ביום השבת, אם הוא ביתו או חצרו או רשותו, אם יהיו לו חצרים רבים, או מבואו, או שכוונתו, או מדינתו, או מגרש עירו, אחר שתבת מקום סובלת זה ויותר מזה. והייתי רוצה שיראה לי גדר המלאכה האסורה בשבת, ומה הוא המונע מהקלמוס והקסת להגיה התורה, והמתיר לו לטלטל הספר הגדול והשלחן ושאר המאכלים וסעדת האורחים, ולטרח בכל מה שיטרח האדם לאורחיו, והם במנוחה והוא ביגיעה, ויותר מזה עבדיו ונשיו, וכבר נאמר: למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. ולמה נאסרה רכיבת בהמות הגויים בשבת, ולמה זה נאסרה הסחורה. והייתי רוצה שידין בין שני בעלי דינין מסדר ואלה המשפטים ויכי תצא. והפשוט שבתורה הוא סתום, כל שכן הסתום, כי לא היו סומכים אלא על התורה שבעל פה. והייתי רוצה שאראה דיניו ומשפטיו בכל הירשות מפרשת בנות צלפחד, או איכות המילה והציצית והסכה. ויבאר לי מאין הוא חיב בתפלה לאל. ומאין הוא מאמין שיש בית מועד לכל חי וגמול וענש אחר המיתה. ואיך הם דינין במצות הדוחות זו את זו, כמילה עם השבת והפסח עם השבת, מי נדחה מפני מי, וזולת זה ממה שיאריך ספור כלליו כל שכן פרטיו. השמעת, מלך כוזר, על חבור לקראים בדבר ממה שזכרתי לך, בסמך או בקבלה, שאין בו ביניהם מחלקת, ממסרת או מנקוד או מטעמים או מאסור והתר או מדינין.

לו אמר הכוזרי: לא ראיתי ולא שמעתי, אבל אני רואה אותם משתדלים.

לז אמר החבר: זה ממה שאמרתי לך מההתחכמות והסברה. והמתחכמים בעבודה למלאכת השמים יותר משתדלים מעושי מלאכת ה' המצוים עליה, מפני שאלה במנוחה במה שקבלו ממלאכת ה', ובטחה נפשם כהולך בעיר, שלא הזדמנו למחלקת חולק, ואלה כהולך במדבר איננו יודע מה יפגע, והוא מזדמן בשלחים חלוץ למלחמה ומלמד בה. ואל שיאך מה שאתה רואה מהשתדלותם, ואל יעצלך מה שאתה רואה מרפיון המקבלים, רצוני לומר: הרבנים, כי אלה בקשו מבצרים להבצר בהם, ואלה שוכנים על ערשותם בעיר קדומה ובצורה.

לח אמר הכוזרי: כל מה שאמרתי בדין הוא, כי התורה הזוהרה על תורה אחת ומשפט אחד, וכפי סברתם ירבו התורות כפי סברת כל אחד מהם, ועוד: כי האחד לא יעמד על תורה אחת, כי בכל יום תתחדש לו דעת

ויוסיף דעתו, ויפגע מי שישביהו בטענה וצריך שיעתק בהעתקת דעתו. ואם נמצאם מסכימים נדע כי הם מקבלים מאחד או מרבים שקדמום, ומן הדין שנכפר עליהם ההסכמה, ונאמר להם: איך הסכמתם במצוה פלונית והדעת מכרעת בדברי האל אל פנים רבים? ואם אמרו: כן היתה דעת ענן או בנימין או שאול או זולתם, - חיבו עצמם טענת הקבלה ממי שהוא יותר קדמון ויותר ראוי להאמין, רצוני לומר: רבותינו, כי הם רבים ואלה יחידים, ודעת החכמים סמוכה על הקבלה מהנביאים, ואלה סברא גרידא בלבד, והחכמים מסכימים ואלה חולקים והחכמים דבריהם מן המקור אשר יבחר ה', ואפלו אם היו דנים מסברתם גרידא מן הדין היה לקבלם, ואלה אינם כן. ומי יתן שישמיעוני תשובתם בשאלת 'החדש הזה', ואני רואה חכמיהם הולכים אחרי הרבנים בעבור אדר באדר, והם מקשים להם בראית ירח תשרי, איך צמתם צום כפור בתשעה בתשרי, הלא יבושו, והם אינם יודעים אם החדש הוא אלול או תשרי כשיעברו או אם הוא תשרי או מרחשון כשאינן מעברין, והלא היו אומרים: 'אנחנו הטובעים ומה נפחד מהבליה', אנחנו לא נדע אם החדש תשרי או מרחשון או אלול, ואיך נקשה למי שאנו הולכים בעקבותיהם ונלמד מהם, התצומו בתשיעי או בעשור לחדש.

לט אמר החבר: תורתנו קשורה בהלכה למשה מסיני או מן המקום אשר יבחר ה' כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, במעמד שופטים ושופרים וכהנים וסנהדרים, ואנחנו מצוים שנשמע מהשופט הממנה בכל דור ודור, כמו שאמר: או אל השופט אשר יהיה וגוי וסמך לו אמרו: ויעשית על פי התורה אשר יורוד', 'לא תסור מן הדבר', 'והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן ומת האיש ההוא', חבר המרות הכהן והשופט לגדולה שבעברות, באמרו: 'ובערפת הרע מישראל' וסמך לו 'וכל העם ישמעו וייראו', בעוד שהסדר נשאר מהעבודה והסנהדרין ושאר הכתות, אשר בהם ישלם הסדר וידבק בהם הענין האלהי בלי ספק, בין בנבואה בין באמץ והודעה, כאשר היה בבית שני, ולא יתכן לעבור על כמותם ההסכמה מדעתם. ובזה נתחייבנו במצות מגלה ופורם ומצות חנכה, ויכלנו לומר: 'אשר קדשנו במצותיו וצונו על מקרא מגלה', ו'להדליק נר של חנכה', ו'לגמור את ההלל' ו'לקרא', ויעל נטילת ידים, ויעל מצות ערובי, וזולת זה. ואלו היו חקיני יוצאים אחר הגלות לא היו נקראים 'מצות', ולא היינו חייבים לברך עליהם, אך היו אומרים בהם שהם 'תקנה' או 'מנהג'. ורב מצותינו סמוכות אל משה הלכה למשה מסיני. וכן ראוי, שהיה עם שלא הצרכו לטרח במזונות ארבעים שנה ולא בלבוש ולא בדירה, והם כאשר היו מן הרב ומשה נמצא עמם והשכינה איננה זזה מהם, והוא כבר צוה אותם בכללי המצות, היעלה בדעת שלא ישאלו על פרטיהם עם השעות ויעתיקו פרושיהם ומחלקותם, וכבר אנו רואים, 'והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו', והוא כבר אמר להם באחרונה: 'כי היא חכמתכם ובינתכם'. ומי שרוצה להכזיב הפסוק הזה יראה ענין הקראים, ומי שהוא רוצה להאמין בו יראה חכמת המשנה והגמרא, והם מעט מהרבה מהחכמות הטבעיות והאלהיות והמוסריות

והגלגליות, ויראה שבאמת ראוי להם להתפאר על כל העמים בחכמתם. וקצת מצותינו - מן המקום אשר יבחר ה' עם התנאים הנזכרים. וכבר התמידה הנבואה בבית שני קרוב לארבעים שנה, וכבר שבח ירמיהו עד מאד בנבואתו אנשי בית שני וחסידותם וחכמתם ויראתם, ואם לא נסמך על אלה על מי נסמך? וכבר אנו רואים מה שנקבע אחרי משה והיתה מצוה, כמו שעשה שלמה שקדש את תוך החצר והעלה עולות בזולת המזבח, ועשה החג שבעת ימים ושבעת ימים ומה שכתב דוד ושמואל מסדר המשוררים בבית, והיו למצות תמידות, ומה שעשה שלמה במקדש, ומה שהניח ממה שעשה משה במדבר, ומה שהעמיד עזרא בבית שני על קהלו לתת שלישית השקל, ומה שהעמידו במקום הארון תכונה שתלו לפניה הפרכת, בעבור שיזעו כי הארון גנוז לשם.

מ אמר הכוזרי: איך יתכן זה עם 'לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו'.

מא אמר החבר: לא נאמר זה אלא להמון, כדי שלא יחדשו משכלים ויתחכמו מדעתם ויקבעו לעצמם תורות מהקשיתם כמו שעושים הקראים, ומזהיר לשמע מן הנביאים אחרי משה ומן הכהנים והשופטים, כמו שאמר בנביא: נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך וגוי, ואמר בכהנים ובשופטים שיהיו דבריהם נשמעים. והיה מאמרו: לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם, על מה שצויתי אתכם על ידי משה ועל ידי נביא מקרבך מאחיד, על התנאים הנזכרים בנבואה, ומה שנקבצו עליו הכהנים והשופטים מן המקום אשר יבחר ה', מפני שהם נעזרים בשכינה, ולא יתכן לעבר עליהם שייספיו בדבר שחולק על התורה, בעבור רבם. ולא תעבר עליהם הטעות לחכמתם הרחבה הירושיה והטבעית הקנויה, כאשר קבלו, כי הסנהדרין היו מצויים לדעת כל החכמות, כל שכן שמעט שנסתלקה מהם הנבואה או מה שעומד במקומה מבתיקול וזולת זה. ואמר, שלא נחלק עם הקראים במה שהם טוענים עלינו מן המובן ממלת 'ממחרת השבת' ועד ממחרת השבת שהוא מיום ראשון, ואחר כן נאמר שאחד מן הכהנים או השופטים או המלכים, הרצויים עם דעת הסנהדרין וכל החכמים, ראה כי הפונה מן המספר ההוא לשום חמשים יום בין בכורי קציר שעורים ובכורי קציר חטים, ושמירת שבעה שבועות שהם שבע שבתות תמימות, ונתן לנו דמיון בתחלת יום מהשבוע, לומר: אם תהיה ההתחלה 'מהחל חרמש בקמה' מיום ראשון - תגיעו עד יום הראשון, להקיש ממנו, שאם תהיה ההתחלה מיום שני - נגיע עד יום שני. והחל חרמש מנח אלינו, בכל עת שנראה שהוא ראוי - נתחיל בו ונספר ממנו. וקבעו אותו שיהיה יום שני של פסח ולא יהיה בזה סתיקה לתורה, והתחייבו לקבלו ליתורה, מפני שהוא מן המקום אשר יבחר ה' עם התנאים הנזכרים. ושמא היה זה בנבואה מאת הבורא, ויכול להיות, ונהיה נקיים מבלבול המבלבלים.

מב אָמַר הַכּוֹזֵרִי: כָּבֵד פְּסֻקַת הַחֵבֶר בַּפְּלִלוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר לֹא אוֹכֵל לְהַכְחִישׁם מִחֻלְקִים הָיוּ בְּלִבִּי מִטְעָנוֹת הַקְּרָאִים, הִיִּיתִי סְבוֹר שְׂאֲשֻׁתִּיקוּ בָּהֶם.

מג אָמַר הַחֵבֶר: כְּשִׁיתְּבָרְרוּ הַכְּלָלוֹת אֶל תִּתֵּן לִבָּךְ לְחֻלְקִים, כִּי הִרְבֵּה שְׂיִכְנַס בָּהֶם הַטְּעוֹת, וְעוֹד - שְׂאִין לָהֶם תִּכְלִית, מִפְּנֵי שֶׁהֵם מְסַתְּבִכִּים וְלֹא יִמְלְטוּ הַמְּדַבְּרִים מִבְּלָבוּלָם. וְזֶה כְּמִי שֶׁנִּתְבָּרַר אֲצֻלוֹ צְדָק הַבוֹרָא, וְשִׁחְכַּמְתּוֹ כּוֹלֶלֶת, - אֵינְנוּ מִבֵּיט לָמָּה שֶׁהוּא נִרְאֶה בְּעוֹלָם מִן הָעוֹלָם, וְכִמוֹ שְׂאָמַר: אִם-עֲשֶׂק רֶשֶׁת וְגִזַּל מִשְׁפָּט וְצְדָק תִּרְאֶה בְּמִדְיָנָה אֶל-תִּתְמָה עַל-הַחֶפֶץ. וְכִמִּי שֶׁנִּתְבָּרַר אֲצֻלוֹ בְּמוֹפֵת עֲמִידַת הַנֶּפֶשׁ אַחַר כְּלוֹת הַגּוּף, וְשְׂאִינָה גִשְׁמִית אֲבָל עֶצֶם נִפְרָד מִהַגּוּף כְּמִלְאָכִים, - אֵינְנוּ מִבֵּיט אֶל מָה שֶׁתִּקְשֶׁהוּ הַמְּחַשְׁבָּה מִהָעֵדָר פְּעֻלוֹת הַנֶּפֶשׁ בְּעַת הַשְּׁנָה, וְעַת הַחֲלִי, שֶׁהוּא מְאֻבָּד הַמְּחַשְׁבָּה, וּמָה שֶׁהִיא הוֹלֶכֶת אַחַר מְזַג הַגּוּף, וְזוֹלֶת זֶה מִן הַמְּחַשְׁבוֹת הַמְּבֻלָּלוֹת.

מד אָמַר הַכּוֹזֵרִי: עִם כָּל זֶה אִין מְסַפִּיק לִי עַד שְׂאֲשַׁבַּע מִדְּבַר עֲמָךְ עַל הַחֻלְקִים, וְאִם יֵשׁ לְתַפֵּשׁ עָלַי בְּזֶה, אַחַר אֲשֶׁר הוֹדִיתִי בַּפְּלִלִים אֲשֶׁר הִבִּיאֹתֶם.

מה אָמַר הַחֵבֶר: אָמַר מָה שֶׁתִּרְצֶה.

מו אָמַר הַכּוֹזֵרִי: הֲלֹא עָנַשׁ הַנֶּזֶק מִפְּרֶשׁ בִּתְוֹרָה, בְּמָה שְׂאָמַר 'עֵין תַּחַת עֵין', וְיִכְאֲשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם כִּן יִנָּתֵן בּוֹ'.

מז אָמַר הַחֵבֶר: וְהֲלֹא נֶאֱמַר בּוֹ אַחַר כֵּן: 'וַיִּמְכַּה נֶפֶשׁ-בְּהֵמָה יִשְׁלַמְנָה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ, הֲלֹא זֶה הַכֶּפֶר, וְהֲלֹא לֹא הָיָה אוֹמֵר: מִי שֶׁהִכָּה סוֹסָךְ - הִכָּה סוֹסוֹ, אֲבָל אוֹמֵר: קַח סוֹסוֹ, כִּי אִין לָךְ תּוֹעֵלֶת בְּהִכּוֹת סוֹסוֹ, וְכִן מִי שֶׁכָּרַת יָדְךָ אִין אוֹמְרִים לָךְ: קַח יָדוֹ, כִּי אִין לָךְ תּוֹעֵלֶת בְּכָרַת אֶת יָדוֹ. כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהָיָה נִכְנָס בְּדִינֵין הָאֵלֶּה מָה שֶׁסּוֹתֵר אוֹתוֹ הַשֶּׁכֶּל, מִפְּצַע תַּחַת פְּצַע וְחִבּוּרָה תַּחַת חִבּוּרָה, אֵיךְ נוֹכַל לְשַׁעַר זֶה, שְׂמָא יָמוֹת אֶחָד מֵהֶם מִפְּצַע וְלֹא יָמוֹת הָאַחַר מִכְּמוֹתוֹ, וְאֵיךְ נוֹכַל לְשַׁעַר כְּמוֹתוֹ, וְאֵיךְ נִקַּח עֵין מִי שְׂאִין לוֹ אֵלֶּה עֵין אַחַת כְּפֶר עֵין מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁתֵּי עֵינַיִם, וְיִשְׁאַר הָאֶחָד סוֹמָא וְהַשְּׁנַיִם בְּעֵין אַחַת, וְהַתְּוֹרָה אָמְרָה: 'כִּפְאֲשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם כִּן יִנָּתֵן בּוֹ'. וּמָה צָרְכִי לְדַבֵּר עֲמָךְ עַל אֵלֶּה הַחֻלְקִים, אַחֲרַי אֲשֶׁר הִקְדַּמְתִּי לָךְ צָרְךָ הַקְּבֻלָּה עִם אֲמִתַּת הַמְּקַבֵּל מֵהֶם וְגִדְלַתָּם וְחֻכְמָתָם וְהַשְׁתַּדְּלוּתָם.

מח אָמַר הַכּוֹזֵרִי: עִם כָּל זֶה טוֹב הוּא בְּעֵינֵי לְדַעַת לָמָּה צָוָה הַשֵּׁם הַשְּׂמִירָה מִן הַטְּמָאוֹת.

מט אָמַר הַחֵבֶר: הַטְּמָאָה וְהַקְּדָשָׁה שְׁנֵי עֲנִינִים זֶה כְּנֻגָד זֶה, לֹא יִמָּצָא הָאֶחָד אֲלֵא בְּהַמָּצָא הַשְּׁנַיִם, וּמְקוֹם שְׂאִין קְדָשָׁה אִין טְמָאָה, כִּי עֲנִין

הטמאה איננו כי אם דבר שאסור על בעליו לנגוע בדבר מדברי הקדשה ממה שהוא מקדש לאלהים, כמו: הכהנים ומאכלם ומלבושם והתרומות והקרבות ובית המקדש וזולת זה הרבה. וכן ענין הקדשה: דבר שאסור על בעליו לנגוע בדברים רבים ידועים ומפרסמים, ורב מהם תלויים במעמד השכינה, וכבר חסרנו אותה. ומה שאצלנו היום מאסור שכיבת הנדה והיולדת, אינו מפני הטמאה אבל היא מצוה גרידא מאת הבורא, וכן מה שאצלנו מהרחקת האכילה עמה ולהשמר מקורבתה, אין זה כי אם מניעות וסיגות שלא יתגלגל הענין לשכב עמה. אבל חובות הטמאה בטלו ממנו מפני שאנו בארץ טמאה ואויר טמא. וכל שכן מה שאנו משתמשים בו מהקברות והשרצים והמצרעים והזבים והמתים וזולת זה. וכן אסורה עלינו הנבלה ולא מפני טמאתה אבל מצוה גרידא באסור הנבלה, ותנאי הטמאה תוספת. ולולא שאמרו: עזרא תקן טבילה לבעלי קריין, לא היינו חייבין בה חובת התורה אך חיוב טהרה ונקיות. ואם הם מקבלים אותה על עצמם לענין הנקיות, אין גנאי בזה מבילתי שיקבלוה ליתורה, ואם לא, - כבר הם מתחכמים מסכלות מהם ומשנים התורה וגורמים למינות, רצוני לומר: חלוק הדעות, אשר הוא שרש הפסדת האמה ויציאתה מיתורה אחת ומשפט אחד, כי כל אשר נקל בו אנוחנו על עצמנו מהשתמש בשבתות בבתינו בערוב, ואם הוא דבר שאינו נאה, יקל אצל מה שתסבב דעתם מהמחלקת והכפרנות עד שיהיה בבית אחד עשרה אנשים בעשר דעות. ואם לא היו המצות אצלנו קשורות בגבולים שלא יעברום, לא היה מבטח מהכנס בה מה שאין ממנה, ויוצא ממנה קצת מה שיש בה, בעבור שהוא לוקח בהקשו וטעמו. ויקל בעיני הקראים הנאת עבודה זרה מכסף וזהב וקטרת ויין, ועל האמת - המות מבילעדי זה טוב. ויקשה בעיניו שיהנה מהחזיר אפלו ברפואה, ועל האמת - הוא מהעברות הקלות, חייב בהם מלקות. וכן יקל על הנזיר אכילת הצמוקים והענבים יותר מהשפרות משכר הדבש או שכר התפוחים, והאמת הפך זה, כי האסור אינו אלא במה שיצא מהגפן בלבד, ואין הכוונה אסור השפרות כאשר יעלה במחשבה, אבל האלהים יודע ונביאו ובחוריו. ולא יתכן להחזיק בסכלים אנשי הקבלה או אנשי הסברא בזה, כי מלת שכר גלויה וידועה, וקבלו שיין ושכר האמור בכהנים כולל כל מיני שכר ושיין ושכר האמור בנזיר איננו כי אם מעסיס היין. ולמצות גבולים מדקדקים עליהם בחכמה ואם לא יראו במעשים נאים, והזריז ירחק מהם מבלי שיאסור אותם, כמו בשר כס כס, אשר הוא מתר בעבור שאינו בטוח ממות הבהמה ההיא, ולאומר שיאמר כי תרפא והתרה. והטרפה שנתאית בריאה אסורה, מפני שיש לה חלי ממית מבלי ספק, ולא יתכן שתחיה ממנו ולא שתתפא, ונאסרה, ועם הסברא וההתחכמות ישובו הדינין האלו בהפך. על כן לא תהליך אחר סברתך והקשתך בתולדות המצות, פן תפל בספקות יביאוך למינות, ולא תסכים דעתך עם חבריך בדבר מהם, כי לכל אחד מבני אדם סברא והקשה. אמנם צריך שתעין בשרשים מן המקבל והפתוב וההקשות הנוהגות על הסדר המקבל להשיב התולדות אל האבות, ומה שיוציאך אליו, האמן בו, ואם יהיה רחוק אצל סברתך ומחשבתך, כאשר תרחיק המחשבה והסברא העדר הרקות, וההקשות

השכליות מחיבות זה. וכאשר תרחיק הסברא שייכול להתחלק הגוף לאין תכלית, וההקשה השכלית מחיבת זה. וכאשר תרחיק המחשבה שהארץ פדורית, ושהיא חלק אחד ממאה וששים ושש מעגול השמש, וכל מה שיש במופתי התכונה, ממה שתרחיקהו המחשבה. כי כל מה שהתירו חכמים לא היה לסברתם ולא במה שנראה לדעתם, אך בתולדות החכמה הירושה והמקבלת אצלם, וכל מה שאסרו כן. ומי שנלאה מהשיג חכמתם ולקח דבריהם כטעמו וסברתו, יהיו נכרים בעיניו כאשר הם דברי הטבעיים והגלגליים נכרים בעיני עמי הארץ. והם כשמדקדקין בגבולי הדינין ויורו ההתר והאסור באמתת הדין, מראים לד מה שאינו נאה מהגבולים ההם, כאשר הם מגנים אכילת בשר כס כס, והוצאת ממון בתחבולת הדינים והתרת ההליכה בשבת בתחבולות מן הערוב, והתרת הנשים בתחבולות שהנשואים מתרים בהם, והתרת השבועות והנדרים במיני הערמות, אשר הם עוברים אצל העיון הדיני מבלי ההשתדלה התורה. ושני העניינים צריך אליהם. כי אם תלחד העיון הדיני, יעברו בגבוליו מינים מהתחבולות, לא יתכן לקשרם, ואם תעזב הגבולים של דינים אשר הם סג התורה ותסמך על ההשתדלה, יהיה סבה למינות ויאבד הכל.

ב אמר הכוזרי: כון שהדבר כן. אני מודה לרפני שמקבץ אלה שני הפנים, ביתרונו על הקראים בנראה ובנסתר, ויהיה עם זה טוב לב בתורתו, בעבור שהיא מקבלת מחכמים מאמתים שחכמתם מאת האלהים, כי הקראי, ואם תגיע השתדלותו מה שתגיע, לא ייטב לבו, מפני שהוא יודע שהשתדלותו סברא והקשה, ולא יבטח שהמעשה ההוא, הוא הנרצה אצל הבורא, וידע כי בעמים הרבה אנשים משתדלים יותר מהשתדלותו. אבל נשאר לי לשאל אותך בערוב והוא קלות במצות השבת, איך יתיר מה שאסרו הבורא בתחבולה ההיא הנקלה והפחותה.

גא אמר החבר: חס ושלוש שייספיו המון חסידים וחכמים על מה שיתיר קשר מקשרי התורה, אך הם מזרזים ואומרים: עשו סג לתורה. ומן הסגות שסיגו, שאסרו ההוצאה וההכנסה מרשות היחיד לרשות הרבים ובהפך, מה שלא אסרה זה התורה, ואחר כן גלגלו בסג ההוא גלגול להרוחה, כדי שלא תחשב השתדלותם פתורה, ושיהיה רוח לבני אדם בהשתמשם ולא יגיעו אל הרוח ההוא אלא ברשות, והרשות הוא עשות הערוב, כדי שתהיה הפרה בין המתר לגמרי ובין הסג ובין האסור.

גב אמר הכוזרי: כבר הספיק לי זה. אבל לא חזקה אצלי מלאכת הערוב עד שתהיה מחברת בין שתי רשיות.

גג אמר החבר: אם כן לא חזקה אצלך המצוה כלה. החזק בעיניך התרת הנכסים והממון והבעלים והעבדים בלקיחת הקנין והצואה, והתרת האשה ואסורה אחר שהיתה מתרת באמרו: 'תהא לי מקדשת', והתרתה אחר שהיתה אסורה באמרו: 'כתבו וחתמו ותנו גט', וכל מה שיש בתורת

כְּהַנִּים מִמָּה שֶׁהַשְּׁלֵמָתְם תְּלוּי בְּמַעֲשֵׂה מִן הַמַּעֲשִׂים אוּ בְּדָבָר מִן הַדְּבָרִים, וְצָרַעַת הַבֶּגֶד וְהַבֵּית הַתְּלוּיָהּ בְּמֵאֲמַר הַכֹּהֵן 'טָמֵא' אוּ 'טָהוֹר'. וְכָל הַמְשַׁכְּנָה לֹא חָלָה הַקְּדָשָׁה עֲלֶיהָ אֲלֵא בְּהַקְּמַת מִשֶּׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן וְהַמְשִׁיחָה בְּשֶׁמֶן הַמְשִׁיחָה, וְכֵן הַכְּהֻנִּים לֹא חָלָה הַקְּדָשָׁה עֲלֵיהֶם אֲלֵא בְּמִלּוּאִים וּבַתְּנוּפָה, וְהַלְוִיִּם בְּטַהֲרָה וְהַתְּנוּפָה, וְטָהַר הַטָּמְאִים בְּמִי נְדָה שָׁבוּ אֶפְרַיִם הַפָּרָה וְאֶזְרָב וּשְׁנֵי תוֹלְעַת וְעֵץ אֶרֶז, וְחִטּוֹי הַבֵּית בְּשִׁתֵּי צִפְרִים חִיּוֹת וְהַמְלָאכָה הֵיחָא. וְכַפּוּר הָעוֹנוֹת בְּיוֹם הַכְּפוּרִים וְטַהֲרַת מִקְדָּשׁ מִהַטְּמָאוֹת בְּשִׁעִיר עֲזָאזֵל עִם הַמַּעֲשִׂים הַתְּלוּיִם בּוֹ, וּבִרְכַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּנִשְׂאָה אֶהְרֹן אֶת יָדָיו וּבֵאֵמַר: 'יְבָרְכֶךָ ה' . וְהָיָה חַל עִם כָּל מַעֲשֵׂה מִהַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה הֶעֱנִין הָאֱלֹהִים, כִּי מַעֲשֵׂי הַתּוֹרָה כְּהוֹיּוֹת הַטְּבַעִיּוֹת, כָּלֵם מְשַׁעְרוֹת מֵאֵת הַבּוֹרָא, וְאִין שְׁעוּרִים בִּיכְלַת בְּשָׂר וְדָם, כְּאֲשֶׁר תִּרְאֶה הַהוֹיּוֹת הַטְּבַעִיּוֹת, מְשַׁתְּעָרוֹת וּמִתְאַזְנוֹת וְנִעְרָכוֹת בְּהַמְזוּגִם מִן הַטְּבַעִים הָאֲרַבְעָה, וּבְמַעַט דְּבָר יִשְׁלָמוּ וְיִתְכַנְּנוּ וְתַחּוּל בְּהֵם הַצּוֹרָה אֲשֶׁר הִיא רְאוּיָה לָהֶם מַחֲיִים וְצִמְחִים וְהָיָה לְכָל מְזוּג הַצּוֹרָה שֶׁהִיא רְאוּיָה לוֹ, וּבְמַעַט דְּבָר יִפְסֹד. הֲלֹא תִרְאֶה הַבִּיצָה שֶׁיִּפְסִידָהּ מִקְרָה מְעַט מַחֵם גְּדוֹל אוּ קָר אוּ תְנוּעָה, וְלֹא תִקְבַּל צוּרַת הָאֲפָרַח, וְיִשְׁלִימְנָה חֲמוּם הַתְּרַנְגְּלַת אוֹתָהּ שְׁלֶשֶׁה שְׁבוּעוֹת וְתַחּוּל בּוֹ הַצּוֹרָה עַל הַשְּׁלֵמוֹת. וּמִי זֶה אֲשֶׁר יוּכַל לְשַׁעַר הַמַּעֲשִׂים עַד שֶׁיַּחּוּל בְּהֵם הֶעֱנִין הָאֱלֹהִים כִּי אִם הָאֱלֹהִים לְבַדּוֹ. וְכִמוֹ זֶה טָעוּ בְּעֵלֵי הַכְּמִיָּה וְהַרוֹחְנִיִּים. הַכְּמִיִּים חָשְׁבוּ שֶׁיִּשְׁעָרוּ הָאֵשׁ הַטְּבַעִית בְּמִשְׁקֻלֵיהֶם עַד שֶׁיְהִיָּה לָהֶם מַה שִׁירְצוּ וְתִתְפָּדָה לָהֶם הָעֶצְמִים, כְּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֵשׁ הַחֵם הַטְּבַעִי בְּחִיִּים אֲשֶׁר יִתְפָּדָה הַמְזוּן לְדָם וּבְשָׂר וְעֵצִים וּשְׂאֵר הָאֲבָרִים; וְטוֹרְחִים לְמִצָּא כְּאֵשׁ הַזֹּאת. וְהִתְעוּ אוֹתָם נְסִיווֹנוֹת שֶׁמִּצְאוּ אוֹתָם בְּמִקְרָה לֹא מְשַׁעְרוּם, כְּאֲשֶׁר נִמְצָא הָאָדָם נִהְיָה מִהֶנְחַת הַשְּׁכֵבֶת זָרַע בְּרָחֵם. וְהַרוֹחְנִיִּים כְּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ מֵאָדָם עַד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַה שֶׁהָיָה נַעֲשֶׂה לָהֶם בְּקִרְבָּנוֹת, מִהֶרְאוֹת הָאוֹתוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת, חָשְׁבוּ כִּי הִתְתַּחֲלָה אֲמָנָם הִיא מִהַמְּחַקֵּר וְהַחֲפוּשׁ, וְשֶׁהַנְּבִיאִים אֲמָנָם הָיוּ חֲכָמִים מִחֲכָמִים וּמְשִׁיגִים הַפְּלָאוֹת הֵם בְּהַקְּשָׁתָם וְקוּי שֶׁיִּשְׁעָרוּ הֵם גַּם כֵּן קִרְבָּנוֹת בְּעֵתִים יְדוּעִים וּמִבְּטִים כּוֹכְבִיִּים, כְּפִי מַה שֶׁהִבִּיאָה אֵלָיו סִבְרָתָם עִם מַעֲשִׂים וּקְטָרַת, עַד שֶׁעוֹשִׂין סִפְרִים לְכוֹכְבִים וְזוּלַת זֶה מִמָּה שֶׁזְּכָרוֹ אֶסוּר. וְזוּלַת אֵלֶּה - בְּעֵלֵי הַשְּׁמוֹת, כְּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ עַל נְבִיא שֶׁדָּבַר בְּכַה וְכַה וְנַעֲשֶׂה לוֹ הַפְּלָא שֶׁנַּעֲשֶׂה, חָשְׁבוּ כִּי הַדְּבוּר הַהוּא הוּא סִבָּה בְּפִלְא הַהוּא וְחִתְרוֹ זֶה לְרִיק. אִין הָעוֹשֶׂה כְּמִטְבַּע. הַמַּעֲשִׂים הַתּוֹרִיִּים דּוֹמִים לְטְבַעִיִּים, אִינְדָּה יוֹדַע תְּנוּעוֹתָם וְתַחֲשִׁבֵם תְּהוּ, עַד שֶׁתִּרְאֶה הַתּוֹלְדוֹת וְתִרְוֹמָם מִנְהִיגָם וּמְנִיעָם וְתִיחַד לוֹ הִיכְלַת. כְּאֲשֶׁר אִם לֹא הָיִיתָ שׁוֹמֵעַ מֵעוֹלָם 'מִשְׁגָּלִי וְלֹא יָדַעְתוּ וְלֹא יָדַעְתָּ הַתּוֹלְדָה מִמֶּנּוּ, וְתִרְאֶה עֲצֻמָּה נִזְקָק אֶל הַכְּעוּר שֶׁבְּאֲבָרֵי הָאִשָּׁה, וְאֵתָהּ יוֹדַע מַה שֵׁישׁ בְּקִרְבָּתָהּ מִהַפְּחִיתוֹת, וּמַה שֵׁישׁ בְּכִנִּיעוֹת אֶל הָאִשָּׁה מִהַגְּרִיעוֹת, הָיִיתָ נִפְלָא וְאוֹמַר: אִין הַתְּנוּעוֹת הָאֵלֶּה אֲלֵא תְהוּ וְשִׁגְעוֹן, עַד שֶׁתִּרְאֶה 'דְּמִיוֹנָדָּה' נוֹלַד מִן הָאִשָּׁה יִפְלִיא אוֹתָךְ הַדְּבָר וְתַחֲשִׁב כִּי אֵתָהּ עֲזָרְתָה הַיְצִירָה, וְשֶׁהִיוּצָר כּוֹן בְּזֶה יִשׁוּב הָעוֹלָם. וְכֵן הֵם הַמַּעֲשִׂים הַתּוֹרִיִּים הַמְשַׁעְרִים מֵאֵת הָאֱלֹהִים. תִּשְׁחַט הַכֶּבֶשׂ עַל הַדְּמִיוֹן, וְתִתְלַכְלַךְ בְּדָמוֹ וְהַפְּשָׁטוֹ וּבְרַחֲצִית מַעֲיוֹ וְהַדְּחָתוֹ וְנִתּוּחוֹ וְזִרְיקַת דָּמוֹ וְעִרְכַת עֲצִיו וְהַקְּדַת אִשׁוֹ וּמַעֲרַכְתּוֹ, וְאֵלוֹ לֹא הָיָה בְּמִצּוֹת אֱלֹהִים, הָיִיתָ לוֹעֵג לְמַעֲשִׂים

האלה, והיית חושב כי הם מרחיקים מן האלהים לא מקרבים, עד שפאשר ישלם כראוי ותראה האש השמימית או תמצא בעצמך רוח אחרת לא היית רגיל בה, או חלומות אמתיות או גדולות' תדע כי הם תולדות מה שהקדמת, והדבר הגדול אשר בו דבקת, אליו הגעת. ואל יקשה בעיניך אם תמות אחרי אשר דבקת בו, כי אין מותך כי אם כלות הגוף בלבד, אבל הנפש שהגיעה אל המעלה ההיא אין לה ירידה ממנה ולא רחוק מן המדרגה ההיא. ונתבאר מזה כי אין קורבה אל האלהים אלא במצות האלהים. ואי אפשר לדעת מצות אלהים אלא מדרך נבואה לא בהקשה ולא בסברא, ואין בינינו ובין הדברים ההם קורבה אלא בקבלה הנאמנה. ואשר מסרו לנו המצות ההם, לא היו יחידים אבל היו רבים וחכמים וגדולים שהגיעו הנביאים, ואפלו לא היו כי אם הכהנים והלוים והזקנים, אשר היו נושאים התורה, ולא פסקו ממשה.

נד אמר הכוזרי: לא ראיתי אנשי בית שני אלא שפבר שכחו התורה ולא ידעו מצות הספה עד שמצאוה כתובה וכן מצות לא יבא עמוני ומואבי, ונאמר בהם: 'וימצאו כתוב בתורה', וזה ראיה על אבדן התורה.

נה אמר החבר: אם כן אנחנו היום חכמים ויודעים יותר מהם, שאנחנו יודעים התורה כלה, כפי מחשבתנו.

נו אמר הכוזרי: כן אני אומר.

נז אמר החבר: אם היינו היום מצויים להקריב קרבנות הקיינו יודעים איך נשחטם, ולא יזה צד, וקבול דמו והפשטו ונתוחו, ולכמה נתחם ונתח, ואיך יקרב ואיך יזרק הדם ומנחתו ונסכו, והשיר הראוי לומר עליו. ומה שהכהנים חביבים בו מקדשה וטהרה ומשיחה ובגדים ותכונות, ואיך אוכלין הכהנים הקדשים, וזמניהם ומקומותם, וזולת זה ממה שניארו ספורו.

נח אמר הכוזרי: לא ידע זה אלא מפהו או נביא.

נט אמר החבר: הלא ראית אנשי בית שני איך בנו המזבח עד שעזרם האלהים על בנין הבית, ואחר כן בנין החומה, התחשב שהיו מקריבים מבלי סדר כפי שיזדמן.

ס אמר הכוזרי: לא יתכן שתהיה עולה אשה ריח ניחוח, והיא מצוה שאינה שכלית, עד שישלמו כל חלקיה ברשות הבורא ובמצותו, כל שכן שפבר ידעו מצות יום הכפורים ומה שהוא גדול מהספה, וכלם צריכות לחכמה מפלאה ומלמד מזמן.

סא אָמַר הַחֵבֶר: וּמִי שֶׁיִּוְדַע אֵלֶּה הַדְּקֻדּוּקִים בְּתוֹרָה, הַיְעָלֶם מִמֶּנּוּ עֲשׂוֹת הַסִּפָּה וּמִצְוֹת לֹא יָבֹא עִמוּנִי וּמוֹאֲבִי.

סב אָמַר הַכּוֹזָרִי: אִם כֹּן מָה נֹאמַר בְּיִמְצָאוּ כְּתוּב בְּתוֹרָה.

סג אָמַר הַחֵבֶר: הַטַּעַם הַבְּרוּר הוּא שְׁכּוֹתֵב הַמִּקְרָא לֹא הִרְגִישׁ לְנִסְתָּרוֹת אֲבָל כָּתֵב הַמִּפְרָסְמוֹת הַגְּלוּיּוֹת וְלֹא הִעֲתִיק מִיְהוֹשֻׁעַ מִחֻכְמָתוֹ שֶׁקִּבַּל מֵאֱלֹהִים וּמִמּוֹשֶׁה דָּבָר, אֲבָל זָכַר יוֹם עֲמִידַת הַיִּרְדֵּן וְיוֹם עֲמִידַת הַשֶּׁמֶשׁ וְיוֹם הַמִּילָה בְּעִבּוֹר פְּרִסּוּמָם אֶצֶל הַהֶמוֹן, וְכֵן מִסְפּוּרֵי שְׁמִשׁוֹן וּדְבוּרָה וְגִדְעוֹן וְשִׁמוּאֵל וְדוֹד וְשְׁלֹמֹה לֹא זָכַר מִחֻכְמָתָם וְלֹא מִמָּה שֶׁהָיָה לָהֶם מִהַמַּעֲשִׂים בְּתוֹרָה דָּבָר, אֲבָל זָכַר מִדְּבָרֵי שְׁלֹמֹה סְעֻדוֹתָיו הַגְּדוּלוֹת וְעֲשָׂרוֹ הַגְּדוֹל, וְלֹא זָכַר מִכָּל חֻכְמוֹתָיו הַנִּפְלְאוֹת חוּץ מִ'אֵז תְּבֹאנָה שְׁתִּים נָשִׁים זָנוֹת' בְּעִבּוֹר שֶׁהָיָה הַדָּבָר בְּמַעֲמַד הַהֶמוֹן, אֲבָל חֻכְמָתוֹ עִם מְלֶכֶת שְׂבָא וְזוּלָתָם לֹא זָכַר, כִּי לֹא הִיָּתָה כּוֹנֵת הַכּוֹתֵב לְזַכֵּר כִּי אִם הַדָּבָר הַמִּפְרָסֵם בְּהֶמוֹן אֲשֶׁר נִשְׂאִוְהוּ כָּל הָעַם, אִךְ הַדְּבָרִים הַמֵּיחֲדִים אֲשֶׁר הָיוּ מִנְשֵׂאִים אוֹתָם הַיְחִידִים, כָּלֶם אֲבָדוּ מִמֶּנּוּ, אֵלֶּה הַמַּעֲט מֵהֶם, וְהַמְּלִיצוֹת הַצְּחוֹת מִהַנְּבוּאָה שֶׁעָרְבוּ לְבָנֵי אָדָם לְשִׁמְרָם לִיקָרַת עֵנִינֵיהֶם וְצְחוֹת דְּבָרֵיהֶם, וְכֵן לֹא כָּתֵב מִדְּבָרֵי עֶזְרָא וּנְחֻמְיָה אֶלֶּה הַמִּפְרָסֵם בְּהֶמוֹן, וְהָיָה יוֹם עֲשׂוֹת הַסִּפָּה יוֹם מִפְּרָסֵם, בְּמָה שֶׁחָרְדוּ הָעַם וְעָלוּ לְהָרִים בְּעִבּוֹר עָלֵי זֵית וְעָלֵי הַדָּס וְעָלֵי תְּמָרִים וְעָלֵי עֵץ עֲבוֹת. וּמָה שֶׁאָמַר: 'וְיִמְצָאוּ כְּתוּב', רְצוֹנוֹ לֹמַר: שֶׁשָּׁמְעוּ עִם הָאָרֶץ וְהַהֶמוֹן וְחָרְדוּ לַעֲשׂוֹת הַסִּפּוֹת, אֲבָל הַיְחִידִים לֹא אֲבָדָה מֵהֶם מִצְוָה קִלָּה כָּל שֶׁכֵּן גְּדוּלָּה, וְכֵן הַכּוֹתֵב לְהַגְדִּיל עֵנֶן הַיּוֹם הַהוּא, כְּאֲשֶׁר כֹּון בְּיוֹם שֶׁגָּרְשׁוּ הָעַמּוֹנִיּוֹת וְהַמוֹאֲבִיּוֹת מִפְּנֵי שֶׁהָיָה יוֹם מַעֲשֶׂה גְדוֹל לְגַרֵשׁ הָעַם אֶת נְשֵׂיהֶם, אֲמוֹת בְּנֵיהֶם וְהוּא דָּבָר קָשֶׁה עַד מְאֹד, וְאֵינֶנִּי סָבוּר שֶׁאֲמָה מִן הָאֲמוֹת תִּקְבַּל כְּעִבּוּדָה הַזֹּאת לְאֱלֹהֵיהָ, זוּלָתִי הַסִּגְלָה הַזֹּאת. וְעַל פְּרִסּוּם הַמַּעֲמָד הַזֶּה אָמַר 'וְיִמְצָאוּ כְּתוּב' רְצוֹנוֹ לֹמַר כִּי כְּאֲשֶׁר הִגִּיעַ הַקּוּרָא אֶל עִם הָאָרֶץ אֶל 'לֹא יָבֹא עִמוּנִי וּמוֹאֲבִי' חָרְדוּ הָעַם וְהִיָּתָה חָרְדָה גְדוּלָּה בְּיוֹם הַהוּא.

סד אָמַר הַכּוֹזָרִי: רוּצָה אֲנִי שֶׁתְּבִיא לִי טַעַם מֵאִיכוֹת הַקִּבְלָה, הַמּוֹרָה עַל אֲמַתְתָּה.

סה אָמַר הַחֵבֶר: כִּי הַנְּבוּאָה הַתְּמִידָה עִם אֲנָשֵׁי בַיִת שְׁנֵי אַרְבָּעִים שָׁנָה, מִהַזְּקָנִים הַנִּעְזָרִים בְּלַח הַשְּׂכִינָה שֶׁהִיָּתָה בְּבַיִת רֵאשׁוֹן, שֶׁהַנְּבוּאָה הַנִּקְנִית נִסְתַּלְקָה בְּהַסְתַּלְקַת הַשְּׂכִינָה, וְלֹא הָיוּ מְקוּיִם לָהּ אֶלֶּה בְּעַת מִפְּלֵא וּבְעִבּוֹר כַּח גְּדוֹל, כְּמוֹ אֲבָרְהָם וּמּוֹשֶׁה וְהַמְּשִׁיחַ שֶׁאֲנַחְנוּ מְקוּיִם וְאֵלֵיהוּ וְהַדּוֹמִים לָהֶם, אֲשֶׁר הֵם בְּעֶצְמָם מְעוֹן לְשְׂכִינָה, וּבְהַמְצָאֵם יִקְנוּ הַנְּמַצָּאִים מִדְּרַגַּת הַנְּבוּאָה. וְנִשְׂאָר לָעַם בְּשׁוּבָם אֶל הַבַּיִת חֲגִי וּזְכוּרָיָה וְעֶזְרָא וְזוּלָתָם. וְאַחַר הָאֲרָבָעִים שָׁנָה הָיָה הַמּוֹן הַחֻכְמַיִם הַנִּקְרָאִים אֲנָשֵׁי כְּנָסֵת הַגְּדוּלָּה, וְלֹא יִסְפְּרוּ מִרַב, וְהֵם שֶׁעָלוּ עִם זְרַבְבֶּל סְמִכּוֹ קְבֻלָּתָם אֶל הַנְּבִיאִים, כְּאֲשֶׁר אָמְרוּ: 'וּנְבִיאִים מְסֻרוּהָ לְאֲנָשֵׁי כְּנָסֵת הַגְּדוּלָּה'. וְאַחֲרֵיהֶם דּוֹר שֶׁמְעוֹן

הצדיק כהן גדול ומי שהיו בסיעתו מתלמידים וחברים. ואחריו אנטיגנוס איש סוכו מפרס, ומתלמידיו צדוק וביתוס שהיו שרש לכופרים, ובהם נקראו הצדוקים והביתוסים. ואחריו יוסף בן יועזר חסיד שבפנה ויוסף בן יוחנן וחבריהם, ובו אמרו: משמת יוסף בן יועזר בטלו האשכולות שנאמר: 'אין אשכול לאכול', מפני שלא ידעו לו עון מנעוריו עד יום מותו. אחריו יהושע בן פרחה, דברו מפרס, וישו הנוצרי היה מתלמידיו ונתי הארכלי היה בדורו. ואחריו יהודה ברטבי ושמעון ברשטח וחבריהם. ובימיהם התחילה דעת הקראים, בעבור מה שארע לחכמים עם יני המלך, והיה כהן והיתה אמו חשודה שהיא חללה, ורמז אליו אחד מן החכמים שאמר לו: 'יני המלך, רב לך פתר מלכות והנח פתר פהנה לזרעו של אהרן'. ויעצוהו חבריו להבאיש בחכמים ולכלותם ולהגלותם ולהמיתם. ואמר להם: 'פאשר נאבד החכמים ממי נלמד התורה'. אמרו לו, הרי תורה שבכתב, כל הרוצה יבא וילמד, ואל תרגיש בתורה שבעל פה. והאמין להם ושמע דבריהם והגלה החכמים, ובכללם שמעון בן שטח, והיה חתנו, ונתקלקלה הרבנות זמן מעט, וטרחו להחזיק בתורה בשקול דעתם והקשותם, ונלאו ולא יכלו, עד שהושב שמעון בן שטח ותלמידיו מאלפסנדריא ושבה הקבלה לאיתנה. וכבר השרישו הקראים שרש עם אנשים שהיו דוחים תורה שבעל פה ומתחכמים בטענות, פאשר אתה רואה שעושין היום. אבל הצדוקים והביתוסים הם המינים שאנו מתפללים עליהם בתפלתנו, ואמנם ישו וחבריו הם המשעמדים הנכנסים בתורת המעמודית הטבולים בירדן. אך הקראים הם משתדלים בשרשים מתחכמים בתולדות, ואפשר שיגיע ההפסד גם אל השרשים רק מסכלותם, לא בכונה מהם. ואחריו היה שמעיה ואבטליון, ומתלמידיהם הלל ושמי. והיה מענין הלל מה שהוא מפרסם מחכמתו וענותנותו, והוא מזרע דוד, וחיה מאה ועשרים שנה, היו לו כמה אלפים תלמידים, ובמבחרים מהם אמרו: שמונים תלמידים היו להלל הזקן, שלשים מהם ראויים שתשרה שכינה עליהם, ושלשים מהם ראויים לעבר השנים, ועשרים בינונים, גדול שבהם יונתן בן עזיאל, קטן שבהם רבן יוחנן בן זכאי, שלא הניח מקרא ומשנה ותלמוד והלכות והגדות וכל מדות חכמים וכל מדות סופרים וכל דבר ודבר שהוא מדברי תורה, שלא למדו, ואמרו עליו שלא שח שיחת חליו מימיו, ולא הניח אדם בבית המדרש ויצא, ולא קדמו אדם בבית המדרש, ולא ישן בבית המדרש לא שנת קבע ולא שנת עראי. ולא הלך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפליון, ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ודורש, ולא פתח אדם לתלמידיו אלא הוא, ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו, ולא אמר: הגיע עת לעמד מבית המדרש. וכן היה רבי אליעזר תלמידו נוהג אחריו. וזה רבן יוחנן בן זכאי חיה מאה ועשרים שנה כרבו, והיה בבית שני. ומתלמידיו רבי אליעזר ברהורקנוס שיש לו 'פרקי רבי אליעזר' המפרסמים בתכונה ומדות הגלגלים והארץ וכל דבר מפלא בחכמת הכוכבים. ומתלמידיו רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול, והוא רבי ישמעאל של 'היכלות' ו'הפרת פנים' ו'מעשה מרכבה', כי ידע סודותיהם עד שהיה ראוי למדרגה קרובה מהנבואה, והוא האומר: 'פעם אחת נכנסתי להקטיר קטרת וראיתי אכתריאל יח יי צבאות', ושאר

הענין. ומתלמידיו רבי יהושע שארעו לו עם רבן גמליאל הדברים הידועים, ורבי יוסף אלעזר בן ערד שאמרו עליו: 'אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אלעזר בן ערד בכף שניה מכריע את כלם'. ובאלה הדורות זולתי אלו המפרסמים זולת המון החכמים וזולת הכהנים והלויים שהיתה תורתם אמנותם, לא פסקו השבועים סנהדרין וחכמתם, על פיהם היו ממנים הממנה ומעבירין המעבר, כמו שאמרו, אמר רבי שמעון בריוחאי: 'כך מקבל אני מפי שבועים ושנים זקנים ביום שהושיבו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה'. ונמשכים אחר השבועים מאות שלא היו כמותם, ונמשכים אחר המאות אלפים, אחר שלא יתכן להוציא שבועים שלמים אלא ממאות שהם למטה מהם, וכן על ההדרגה. ואחרי אלה רבי עקיבא ורבי טרפון ורבי יוסף הגלילי וחבריהם, וכלם אחר החרבן. והגיע רבי עקיבא אל גבול קרוב מהנבואה עד שהיה משתמש בעולם הרוחניים, כאשר אמרו עליו: ארבעה נכנסו לפרדס. אחד הציץ ומת, אחד הציץ ונפגע, אחד הציץ וקצץ בנטיעות, אחד בא בשלום ויצא בשלום, ומנוי - רבי עקיבא. והיה המת, מי שלא סבל ראית העולם ההוא עד שנתקה הרפכתו. והשני נפגע ונטרפה דעתו, הטרופ האלהי, ולא הועילו בו בני אדם. והשלישי הפסיד המעשים מפני שהשקיף על השכלים, אמר: אלה המעשים הם כלים ומשתמשים מגיעים אל המדרגה הזאת הרוחנית, ואני כבר הגעתי אליה ולא ארגיש על מעשה התורה. ונפסד והפסיד, ותעה והתעה. ורבי עקיבא היה משתמש בשני העולמות מבלי נזק שהשיגו, וכבר נאמר עליו: 'ראוי הוא שתשרה עליו שכינה כמשה אלא שאין השעה ראויה לכך'. והוא מעשרה הרוגי מלכות, והוא אשר בשעה שהרגוהו היה שואל לתלמידיו אם הוא עת קריאת שמע לקרא אותה, אמרו לו תלמידיו: רבנו, עד כאן? ! אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה: 'בכל נפשד' - אפלו נוטל את נפשד, עכשו שבא לידי, - לא אקיימנו? ! והיה מאריך ב'אחד' עד שיצתה נשמתו.

סו אמר הכוזרי: כזה יחיה החיים הערבים, וימות המיתה הערבה, ואחר כן יחיה החיים התמידים בתענוג מתמיד.

סז אמר החבר: ואחריהם בדור אחר רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון בן עזאי ורבי חנינה בן תרדיון וחבריהם. ואחרי אלה רבי, והוא רבנו הקדוש, והוא רבי יהודה הנשיא, ועמו רבי נתן ורבי יהושע בן קרחה וזולתם רבים והם האחרונים מבעלי המשנה, הנקראים תנאים, ואין אחריהם אלא האמוראים, והם בעלי הגמרא. וחבר רבי המשנה בשנת חמש מאות ושלשים לשטרות, והוא שנת מאה וחמשים לחרבן בית שני, אחר חמש מאות ושלשים שנה להפסק הנבואה, נתגלגל בה כל מה שזכרנו. אלה רמזים מעט מהרבה מדבריהם וממעשיהם. והשתדלו במשנה כהשתדלותם בתורה, מתברר אותה וסדורה ומספר סדריה ופרקיה והלכותיה, והזהרם בשמועות, מה שהוא רחוק מהדעת שיהיה דבר מספם עליו, ונתגלגל בה מצחות הלשון העברית, מה שאיננו נגזר מלשון המקרא, הרבה, אבל קצור דבריה ויפי חבורה ונוי ערפה וכלול

אֲפֵי הַעֲנִינִים עִם הַפֶּסֶק, בְּלִי סֶפֶק בְּעֵנֶן, שִׁירָאָה הַמְעִין בְּעֵין הָאֵמֶת כִּי בֶשֶׁר וְדָם יִקְצַר מִחִבֵּר כְּמוֹתָהּ אֶלָּא בְּעֶזֶר אֱלֹהֵי. וְאֵין שׁוֹנֵא אוֹתָהּ אֶלָּא מִי שְׁאִינוּ מְבִינָה וְלֹא מִתְעַסֵּק בְּלַמּוּדָה וּקְרִיאָתָהּ, וְיִשְׁמַע מִדְּבָרֵי הַחֲכָמִים הַשְּׂיִחוֹת וְהַדְרָשׁוֹת, וְיִגְזֹר עֲלֵיהֶם בְּדֶרֶךְ מִקְרָה וּבַחֲסָרוֹן, כְּאֲשֶׁר גּוֹזֵר עַל הָאָדָם בַּחֲסָרוֹן, מִי שִׁיפְגַעֵנוּ מִבְּלִי מִבְּחֵן וְאֶרֶךְ חִבְרָה. וּמִדְּמִיוֹנֵי סְמִיכְתָם עַל הַנְּבוּאָה, מָה שְׁאָמְרוּ: אָמַר נַחוּם הַלְבָלֵר מְקַבֵּל אֲנִי מִפִּי רַבִּי מִיֵּאֲשָׁה שְׁקִבֵּל מֵאֲבָא שְׁקִבֵּל מִהַזְּוִגוֹת שְׁקִבֵּלוּ מִהַנְּבִיאִים הַלְכָה לְמֹשֶׁה מְסִינֵי. וּמִהַזְּהָרִם מִקְבֵּלֵת הַיְחִידִים, מָה שְׁאָמַר אֶחָד מֵהֶם לְבָנוּ שְׁצֻנְהוּ בְּעַת מוֹתוֹ: 'בְּנִי, חֲזוֹר בְּךָ בְּאַרְבַּעַה דְּבָרִים שְׁהֵיִיתִי אוֹמֵר לְךָ'. אָמַר לוֹ: 'וְאֵתָה לָמָּה לֹא חֲזַרְתָּ בְּךָ?' אָמַר לוֹ: 'אֲנִי שְׁמַעְתִּי מִפִּי רַבִּים וְהֵם שְׁמַעוּ מִפִּי רַבִּים, אֲנִי עֲמַדְתִּי בְּשִׁמוּעְתִּי וְהֵם עֲמָדוּ בְּשִׁמוּעְתָם, אֵתָה שְׁמַעְתָּ מִפִּי יְחִיד - מוֹטָב שְׁתַּנִּיחַ דְּבָרִי יְחִיד וְלֹאֲחֻז דְּבָרִי רַבִּים'. אֵלָּה מַעַט מִהַרְבֵּה כְּטִפָּה מִן הַיָּם מִן הָרְאִיוֹת עַל מַעֲלַת שְׁמוּעוֹת הַמְּשֻׁנָּה. אֲבָל שְׁמוּעוֹת הַגְּמָרָא וְהַמְּקַבְּלִים אוֹתוֹ, יֶאֱרָכוּ הַדְּבָרִים בָּהֶם וּבַדְרָכֵיהֶם וּבַמְשָׁלֵיהֶם, וְאִם יֵשׁ בָּהֶם מָה שְׁאִינוּ הַיּוֹם מְשַׁבַּח, כְּבָר הִזָּה בְּדוֹרוֹת הֵהֵם נְהוּג וּמְשַׁבַּח.

סח אָמַר הַכּוֹזְרִי: כֵּן אֲנִי רוֹאֶה בְּחֻלְקֵי דְבָרֵיהֶם מָה שְׁסוֹתֵר מָה שְׁאֵתָה מִסֵּפֶר מְכַלְלוֹתֵיהֶם, מִהוֹצָאָתָם פְּסוּקֵי הַתּוֹרָה אֶל פְּנִים שְׁמֵרְחֻקֵת אוֹתָם הַהִקְשָׁה, וְתַעֲיֵד הַנֶּפֶשׁ כִּי לֹא הִיְתָה הַכּוֹזְנָה בְּפִסּוּק הַהוּא מָה שְׁזָכְרוּ, פֶּעַם בְּדִינֵן פֶּעַם בְּדִרְשׁוֹת, וְכֵן מָה שְׁיֵשׁ לָהֶם מִהַגְּדוֹת וּמַעֲשִׂים רַבִּים מִמָּה שְׁמֵרְחִיק אוֹתָם הַשֶּׁכֶל.

סט אָמַר הַחֲבֵר: הִרְאִיתָ מָה שְׁיֵשׁ לָהֶם מִהַדִּיקוֹת וְהַדִּקְדּוּק בְּפִרוּשׁ הַמְּשֻׁנָּה וְהַבְּרִיתָא, וּמָה שְׁפִגְיָעִים בָּהּ מִן הַמְּחַקֵּר וְהַבְּרוּר מִבְּלִי יְתוֹר וְחִסּוֹר בְּמַלְהָ כָּל שְׁכּוֹן בְּעֵנֶן.

ע אָמַר הַכּוֹזְרִי: רְאִיתִי מָה שְׁהוּא לְמַעֲלָה מִכָּל חֲכָמַת הַנִּצְחוֹן, אֲבָל הוּא הַמוֹפֵת אֲשֶׁר אֵין לְהַשִּׁיב עָלָיו.

עא אָמַר הַחֲבֵר: הַנֶּחֱשֵׁב עַל מִי שְׁיִדְקֵדֵק הַדִּקְדּוּק הַהוּא שְׁאִינוּ יוֹדַע מִהַפְּסוּק מָה שְׁנִדְעָהוּ.

עב אָמַר הַכּוֹזְרִי: זֶה אֵי אֶפְשָׁר, אִךְ הַדְּבָר עַל אֶחָד מִשְׁנֵי פְּנִים, שְׁנֵהִיָּה אֲנַחְנוּ לֹא גִדַע דְּרָכֵי פְּרוּשׁ לַתּוֹרָה, אוֹ שְׁמִפְרָשֵׁי הַהֲלָכָה אֵינָם מְפָרְשֵׁי הַתּוֹרָה. וְאֵלָּה הַפְּנִים הַשְּׁנֵיִים אֵי אֶפְשָׁר; וּמַעַט הוּא שְׁנֵרְאָה לָהֶם פְּסוּק שְׁמִסְפִּים לַהֲקִשָּׁה וְלִנְרָאָה מִהַמְּלוֹת, כְּאֲשֶׁר אֵין אֲנַחְנוּ רוֹאִים לָהֶם כָּלֵל פְּרוּשׁ הַהֲלָכָה אֶלָּא בְּתַכְלִית הַהֲסַפְּמָה לַהֲקִשָּׁה.

עג אָמַר הַחֲבֵר: אֲבָל נֹאמַר אֶחָד מִשְׁנֵי דְבָרִים. יְכוֹל שְׁהִיָּה לָהֶם סוּדוֹת נְעֻלְמוֹת מִמֶּנּוּ בְּדֶרֶךְ פְּרוּשׁ הַתּוֹרָה, הֵיוּ אֲצֻלָּם בְּקַבְּלָהּ בְּהַנְּהַגְתָּ 'שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת', אוֹ שְׁהִיָּה הַבְּאָתָם לְפִסּוּקִים עַל דְּרָךְ 'אֲסַמְכְּתָא', שְׁהֵם שְׁמִים

אותה כסמן לקבלתם, כאשר שמו פסוק: 'ויצו ה' אלהים על האדם לאמר, סמן לשבע מצות שנצטוו בני נח. 'ויצו אלו הדינים, 'ה'! 'ברכת השם, 'אלהים' זו עבודה זרה, 'עלהאדם' זו שפיכת דמים, 'לאמר' זו גלוי עריות, 'מפלעץ הגן' זה גזל, 'אכל תאכלי' זה אבר מן החי. כמה רחוק בין אלו העניינים ובין הפסוק הזה, אך אצל העם קבלה משבע המצות האלה, סומכין אותה בפסוק הזה בסמן שמקל עליהם זכרם. ושמא שני הפנים יחדו יש להם בפרוש הפסוקים, או שיש שם פנים אחרים נעלמו ממנו, ומן הדין שנסמך עליהם, מאחר שנתבררה חכמתם וחסידותם והשתדלותם והמונם הגדול אשר לא יתכן בו שום הסכמה, ואין לחשד לדבריהם אבל נחשד הבנתנו, כאשר נעשה בתורה ומה שנכלל בה, ממה שלא יתישב בנפשתינו, ואין חשד אצלנו בדבר ממנו אבל נתלה הקצור בנפשנו. אך ההגדות, מהם שנוהגים מהם דרך הצעה והקדמה לענין שרוצים לנחצו ולאמצו, כמו שאמרו: כשיירד רבון העולמים למצרים, לנחץ האמונה שיציאת מצרים היתה בכונה מאת האלהים יתברך, לא במקרים ולא במצויעים מתחבולות בני אדם וברוחניות כוכבים ומלאכים ושדים, וכל אשר יעבר בלב מחשב, אבל בדבר האלהים לבדו, ואמרו על דרך מה שהם אומרים 'כפיכול', רצונם לומר: אם היה יכול להיות כך היה כך וכך. ואף על פי שאין זה נמצא בגמרא ולא ימצא כי אם בקצת הסדורים, אך בעת שתמצא כמוהו אל הענין הזה הוא נוטה, כמו שאמר מיכיהו לאחאב: 'ראיתי את יי יושב על כסאו וכל צבא השמים' וגו' ויאמר יי מי יפתה את אחאב ויעלי וגו' ויצא הרוח וגו' וישאר הענין, ולא היה בעקר יותר מאמרו: 'הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה, וזולת זה הקדמה והצעה הלצית מנחצת הדבר הזה כי הוא אמת. ומהם ספורים ממראות רוחניות ראום, ואין זאת פליאה על החסידים ההם שיראו צורות, מהם דמיונות בעבור גדל מחשבותם וזכות דעותם, ומהם צורות שיש להם ממש אמתיות מחוץ כאשר ראו אותם הנביאים, וכן בת קול שלא פסקה מהם בבית שני, והיא מדרגה למטה ממדרגת החזון והדבור. ואל יהיה רחוק אצלך מה שאמר ר' ישמעאל: 'שמעתי בת קול שמנהמת פיונה' וזולת זה, שכבר נתבאר ממעמד משה ואלהיו מה שישים זה באפשר, וכאשר יבא בקבלה הנאמנה מהדין לקבלו. ונאמר במה שאמר: 'אוי לי שהחרבתי את ביתי', כאשר נאמר ב'וינחם יי', ויתעצב אל לבו. ומהם מה שהם משלים מובאים על סודות החכמות נמנע גלותם, מפני שאין להמון תועלת מהם, והם מנחים לחקר ולחפש ליחידים, כשיגיע אליהם מי שהוא ראוי להם אחד בדור או בדורות. ומהם מה שנראים כשקר ויתבאר ענינם עם מעט עיון, כמו שאמרו: 'שבעה דברים נבראו קדם העולם; גן עדן ותורה וצדיקים וישראל וכסא הכבוד וירושלים ומשיח בן דוד', דומה למה שאמרו החכמים: 'יתחלת המחשבה סוף המעשה', וכאשר היתה פונת החכמה בבריאת העולם - התורה, שהיא גוף החכמה ונושאיה הם הצדיקים, וביניהם כסא הכבוד, והצדיקים באמת לא יהיו כי אם מהסגלה והם ישראל, ואין ראוי להם כי אם הסגלה מהמקומות והיא ירושלים, ולא יחברם כי אם החשוב שבברואים והוא המשיח, ואחריתם והליכתם אל גן עדן, היה בדין

שְׁיוֹשְׁמוּ אֱלֹהֵי בְּרוּאִים בְּכַח קִדְּם הָעוֹלָם. וַיִּמְהַנְּרָאִים עוֹד שְׁקָר מֵה שְׁאֲמָרוּ :
'עֲשֶׂה דְבָרִים נְבָרָאוּ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת : פִּי הָאָרֶץ וּפִי הַבְּאֵר וּפִי הָאֲתוֹן וְכוּ' ?
' לְהַפִּיק בֵּין הַתּוֹרָה וְהַטְּבַע, כִּי הַטְּבַע אוֹמֵר בְּמִנְהַג, וְהַתּוֹרָה אוֹמֵר
בְּשֵׁנוֹי הַמִּנְהַג, וְהַהֲפָקָה בֵּינֵיהֶם כִּי הַמִּנְהַגִּים שְׁנִשְׁתַּנּוּ הֵם בְּטַבַּע, מִפְּנֵי
שֶׁהֵיוּ בַחֲפֵץ הַקִּדְמוֹן מִתְנַה בָּהֶם וּמִסָּכָם עֲלֵיהֶם מִשְׁשֵׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית. וְאֲנִי
מוֹדָה לָךְ, מְלֶךְ כּוֹזֵר, שֶׁבְּגִמְרָא דְבָרִים שְׁאִינְנִי יָכוֹל לְהַטְעִימְךָ בָּהֶם טַעֲמִים
מִסְפִּיקִים וְלֹא לְהַבִּיאֵם בְּקֶשֶׁר עֲנִין, וְהֵם שֶׁהַכְּנִיסוּ אוֹתָם הַתְּלַמִּידִים
בְּגִמְרָא מֵהַשְּׁתַדְדָלִים, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה אֶצְלָם שִׁשִּׁיחַת הַחֲכָמִים צְרִיכָה תְלַמוּדִי,
וַיִּמָּה שֶׁהֵיוּ נִזְהָרִים לֹאמֹר רַק מֵה שֶׁשְׁמָעוּ מִרְבוֹתֵיהֶם, עִם הַשְּׁתַדְדָלוּתָם
שִׁיחֲבָרוּ כָּל מֵה שֶׁשְׁמָעוּ מֵהֶם, וְהֵיוּ נִזְהָרִים שִׁיאֲמָרוּ אוֹתָם בְּמִלּוֹתָם
בְּעֶצְמָם, וְאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיוּ מְבִינִים עֲנִינוּ, וַיִּאֲמָרוּ 'כֶּדֶךְ וְכֶדֶךְ שֶׁמְעַנּוּ וְקִבְּלָנוּ,
וְאֶפְשָׁר שֶׁהָיָה לְרְבוֹתֵיהֶם בְּמִאֲמָר הַהוּא עֲנִינִים נְעֻלְמוֹ מֵהַתְּלַמִּידִים, וְהִגִּיעַ
הַדָּבָר אֵלֵינוּ וְהַקְלָנוּ בּוֹ מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יִדְעֵנוּ עֲנִינוּ. אֵךְ כָּל זֶה בְּמֵה שֶׁאִינוּ בְּמִתְּר
וּבְאִסוּר, עַל כֵּן לֹא נִרְגִישׁ אֵלָיו וְלֹא יִפְחַת הַחֲבוּר עִם הַפְּנִים אֲשֶׁר זְכָרְתִּים.

עד אָמַר הַכוֹזֵרִי : כָּבֵר הַטִּיבוֹת לְבִי וְחִזְקֵת אַמוּנָתִי בַקְּבָלָה. וְרִצוֹנִי עֲתָה
שִׁתְּרָאָה לִי טַעַם מִחֲכָמוֹתָם אַחַר שִׁתּוֹסִיף לִי בְּאוֹר בְּשִׁמּוֹת הָאֱלֹהִים
יִתְבָּרֵךְ, וְתִרְחִיב לִי בְּעִנְיָן מְעַט בְּעֶזְרַת אֱלֹהִים

מאמר רביעי

א אָמַר הַחֲבֵר : 'אֱלֹהִים' תֵּאָר לְמוֹשֵׁל בְּדָבָר מִן הַדְּבָרִים, וְלִדְיָן שְׁלוֹ, וַיֵּשׁ
שִׁיחֵיהָ בְּכָל כְּשֶׁהוּא רוֹצֶה בּוֹ מוֹשֵׁל בְּעוֹלָם כְּלוֹ, וַיֵּשׁ שִׁיחֵיהָ בְּחֶלֶק כְּשֶׁהוּא
רוֹצֶה בּוֹ כַח מִכְחוֹת הַגְּלָגֶל, אוֹ טַבַּע מִן הַטְּבַעִים, אוֹ דִין מִבְּנֵי אָדָם. וְנִבְנָה
הַשֵּׁם הַזֶּה בְּלִשׁוֹן קְבוּץ, בְּעִבּוּר מֵה שֶׁהָיָה נוֹהֵג בֵּין הָאֲמוֹת עוֹבְדֵי
הָאֱלִילִים, שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים צְלָמִים וְהָיוּ מְאֲמִינִים שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם יְחוּלוּ בּוֹ
כְחוֹת הַגְּלָגֶלִים וַיִּמָּה שֶׁדוֹמָה לָזֶה, וְכָל אֶחָד מֵהֶם אֶצְלָם אֱלוֹהִי, וְהָיוּ
קוֹרְאִים כָּלָלִים אֱלֹהִים, וְהָיוּ נִשְׁבָּעִים בָּהֶם, וְכֹאֲלוּ הֵם מוֹשְׁלִים בָּהֶם, וְהֵם
מִתְרַבֵּים, בְּרְבוּי הַכְחוֹת הַמִּנְהַגִּים אֶת הַגּוֹף, וְהַכְחוֹת הַמִּנְהַגִּים אֶת
הָעוֹלָם, כִּי הַכְחוֹת כְּנוּי לְסִבּוֹת הַתְּנוּעוֹת, כִּי כָל תְּנוּעָה הִיא בָּאָה מִכַּח
זוּלָתִי כַח הַתְּנוּעָה הָאֲחֵרֶת, כִּי גִלְגֵּל הַשֶּׁמֶשׁ וְגִלְגֵּל הַיָּרֵחַ אֵינָם רָצִים בְּכַח
אֶחָד אֲבָל בְּכְחוֹת מִתְחַלְפִים. וְלֹא כְּנוּ אֶל הַכַּח הָרֵאשׁוֹן אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ בָּאוּ כָּל
הַכְחוֹת הָאֱלֹהִים, אִם בְּעִבּוּר שֶׁלֹּא הוֹדּוּ בּוֹ, וְטַעֲנוּ כִּי קְבוּץ הַכְחוֹת הָאֱלֹהִים הוּא
הַמְּסַנֶּה אֱלוֹהִי, וְשֶׁהַנֶּפֶשׁ גַּם כֵּן אֵינָה כִּי אִם קְבוּץ הַכְחוֹת הַמִּנְהַגִּים אֶת
הַגּוֹף, אוֹ שֶׁהוֹדּוּ בְּאֱלֹהִים אֵךְ הָיָה רְחוּק בְּעִינֵיהֶם שִׁתּוֹעִיל עֲבוֹדָתוֹ, וְחִשְׁבוּ
כִּי הוּא נְעֻלָּם וּמְרוֹמָם שֶׁיִּדְעֵנוּ כָּל שְׁכָן שִׁשְׁגִיחַ בְּנוֹ, חֲלִילָה לָאֵל מִדְּבָרֵיהֶם.

על כן לא היו עובדים דבר אחד אך רבים שקוראין אותם אלהים, כלל שכולל הסבות מאין חלוק. והדיקות והמעלה היתרה אינה כי אם בשם הנכבד יוד האו הא יתברך, הוא שם נודע רמוז אליו במדות, לא במקום, אחר אשר לא היה נודע, כי היה נקרא אלהים בכלל, ונקרא ה' בהתיחד. כאלו שאל השואל: "איזה אלוה ראוי לעבד: השמש או הירח או השמים או המזלות או אחד הכוכבים או האש או הרוח או המלאכים הרוחניים או זולתם? כי לכל אחד מהם מעשה וממשלה, וכל אחד מהם סבה בהויה ובהפסד". ותהיה התשובה: ה'! כמו שאתה אומר: 'פלוני בשם נודע, כראובן ושמעון, אחרי אשר יבן ממלת, ראובן ושמעון אמיתת עצמיים.

ב אמר הכוזרי: ואיך אודיע בשם מה שאין עליו רמז, אך הראיה עליו ממעשיו.

ג אמר החבר: אבל רומזים אליו ברמיזה הנבואית ובראיה הרוחנית, כי הראיות מתעיי ומן הראיות יבוא אדם לאפיקורסות ולדעות מפסדות. וכי מה הביא המשנים, לאמר בשתי סבות קדומות, אלא הראיות. וכן אנשי הקדמות מה הביאם לאמר בקדמות הגלגל ושהוא סבת עצמו וסבת זולתו, אלא הראיות. וכן עובדי השמש ועובדי האש - הראיות הביאו אותם אל זה. אך דרכי הראיות נחלקו, מהם מדקדקות עד תכלית ומהם מקצרות. והמדקדק שבהם - הפילוסופים, ודרכי הראיות הביאום לאמר באלהים, שלא יועילנו ולא יזיקנו, ולא ידע תפלתנו וקרבותינו, ולא עבודתנו ולא מרינו, ושהעולם קדמון בקדמותו, ואין אצל אחד מהם שם נודע שרומזין אליו. אך אצל מי ששמע דבריו וצווי וזההרתו וגמולו על העבודה וענשו על העברה, והוא קורא אותו בשם נודע, כנוי לזה שדבר עמו, ואמת אצלו שהוא בורא העולם אחר שלא היה. ותחלתם אדם, לא היה יודע ה' לולא דברו עמו וגמולו וענשו ושבא לו חנה מצלעותיו, ונתברר לו שהוא בורא העולם, ורמז לו בדבור ובמדות וקרא אותו 'י'. ולולא זה היה נשאר על שם 'אלהים', שאין מתברר מה הוא, אם הוא אחד או יותר מאחד, אם הוא יודע החלקים אם לא. ואחר כן קין והבל ידעוהו אחר שקבלוהו מאביהם, בראיה הנבואית, ואחר כן נח, ואחר כן אברהם יצחק ויעקב עד משה ומי שהיה אחריו מהנביאים. וקראוהו הם, 'י' בראיתם, וקראוהו העם המקבלים מהם בהאמנתם אותם, 'י', בעבור שהיה דברו והנהגתו דבק בבני אדם והיו דבקים הסגלה מבני אדם בו, עד שהיו רואים אותו במצוה מה נקרא "כבוד ושכינה ומלכות ואש וענן וצלם ותמונה ומראה הקשת" וזולת זה ממה שהיה ראיה להם שהדבור עמם מאצלו, וקוראים אותו 'כבוד י'. ויש שיקראו הארון 'י' כמו שהיו אומרים 'קומה ה'! ושובה ה'! בנוחה, ויעלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר', והם היו רוצים ארון ה'. ויש שיקראו היחס שיש בין בני ישראל ובניו וההצטרף 'י', ובזה נאמר: הלא משנאיך ה' אשנא, ואיבי ה', רוצים: עם ה' או ברית ה' או תורת ה', כי אין צרוף בינו ובין אמה מהאמות, כי איננו אוצל אורו כי אם על הסגלה ועל בעלי דת האמתית,

וְהִם מְקַבְּלִים מִמֶּנּוּ וְהוּא מְקַבֵּל מֵהֶם, וְכֵן נִקְרָא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְנִקְרָאִים
הֵם, עִם ה' וְעִם אֱלֹהֵי אֲבֹתָם. וְאָמַר, שְׂקִצַּת הָאֲמוֹת הִלְכוּ אַחֲרָיו וְעָבְדוּ
אוֹתוֹ מִשְׁמַע וְקִבְלָה, אֵיךְ קִבְלוּ אוֹתָם וְהִדְבְּקוּ בָהֶם וּרְצוֹתוֹ בְּעַבְדוֹתָם
וְקִצְפוּ בְּהִמְרוֹתָם? אֵךְ אֲנַחְנוּ רוֹאִים אוֹתָם נִעְזְבִים אֶל הַטֶּבַע וְהַמְקָרָה,
טוֹבָתָם וְרַעְתָם כְּפִיָּהֶם, לֹא בְעֵינָן מִתְבַּרֵר שֶׁהוּא בְּדָבָר אֱלֹהֵי לְבָדוֹ. וְכֵן יַחַד
אוֹתָנוּ בְּאָמְרוֹ: 'ה' בְּדָד יִנְחֵנוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֹכְרִי. וְהִיָּה הַשֵּׁם הַזֶּה מִיַּחַד בְּנוֹ
שְׂאֵין אַחַר יוֹדַע אוֹתוֹ אֲמַתַּת יְדִיעַתוֹ זוֹלָתָנוּ. וְהוּא שֵׁם נוֹדַע, לֹא יִסְבֵּל הָא
הִדְיָעָה כְּאֲשֶׁר הִיא נוֹסֶפֶת עַל אֱלֹהִים, וְיֹאמַר: הָאֱלֹהִים. וְהַשֵּׁם הַזֶּה מְכַלֵּל
הַמַּעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר יַחַדְנוּ בָהֶם, וְסוּדוֹ נִסְתָּר. אֵךְ מַעֲלַת הָאוֹתִיּוֹת
הַמִּיַּחְדוֹת לוֹ הִיא הַמְדַבְּרַת, מִפְּנֵי שֶׁהֵם אוֹתִיּוֹת אֱהוּ"י אֲשֶׁר הֵם עַל־ת
הַרְאוֹת כֹּל הָאוֹתִיּוֹת, שְׂאֵין מְדַבְּרִים בְּאוֹת מֵהָאוֹתִיּוֹת בְּעוֹד שֶׁלֹּא תִמְצָא
אֵלָה, ר"ל הַפְתַּח־לֶאֱלֹהִים וְהַהֵא, וְהַקְמוּץ לְנוֹ, וְהַשֶּׁבֶר לְיוֹד, וְהַמָּה כְּרוּחוֹת
וְשֶׁאֵר הָאוֹתִיּוֹת כְּגוֹפּוֹת. וְיִיָּה' כְּמוֹהוּ. אֲבָל 'אֱהִיָּה' אֲפֹשֶׁר שִׁיָּהִי מִן הַשֵּׁם
הַזֶּה, וְאֲפֹשֶׁר שִׁיָּהִי נִגְזָר מִ'הִיָּה', וְרָצָה בּוֹ: לְמַנַּע מִחֲשַׁב בְּאֲמַתוֹת הַעֲצָם
אֲשֶׁר יְדִיעַתוֹ נִמְנָעַת, וְכֹאֲשֶׁר שֶׁאֵלּוֹ וְאָמַר: , וְאָמְרוּ-לִי מַה-שָּׂמוּ? 'עֲנֵהוּ
יֹאמַר: מַה לָּהֶם לְבַקֵּשׁ מַה שֶּׁלֹּא יוּכְלוּ לְהַשִּׁיגוֹ? ' דוֹמָה לְמַה שֶּׁאָמַר
הַמֶּלֶךְ: 'לְמַה זֶה תִּשְׁאַל לְשָׁמַי, וְהוּא פִּלְאִי', אֵךְ אָמַר לָהֶם אֱהִיָּה, וּפְרוּשׁוֹ,
אֲשֶׁר אֱהִיָּה, וְהַטַּעַם הַנִּמְצָא אֲשֶׁר אֲמַצָּא לָהֶם בְּעֵת שִׁיְבַקְשׁוּנִי, אֵל יְבַקְשׁוּ
רְאֵיָה גְדוּלָה מֵהַמְצָאֵי עִמָּהֶם, וְיִקְבְּלוּנִי כֹן, וְאָמַר: אֱהִיָּה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם.
וְכִבֵּר קָדָם וְשֵׁם מוֹפְתוֹ לְמִשְׁה בְּזֶה הַעֲנִין בְּאָמְרוֹ: כִּי-אֱהִיָּה עִמָּךְ וְזֶה-לְךָ
הָאוֹת וְגוֹ", וְהָאוֹת כִּי אֲנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ הוּא שֶׁאֲמַצָּא לְךָ בְּכֹל מְקוֹם. וְסִמָּךְ
לוֹ מַה שֶּׁדוֹמָה לָזֶה בְּאָמְרוֹ: "אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם, אֱלֹהֵי
אֲבֹתָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב". הַמְפָרְסְמִים בְּהַמְצָא הַעֲנִין הָאֱלֹהֵי
עִמָּם תְּמִיד 'וְאֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים' - 'כְּנוּי', בְּעֵבֶר שֶׁכֹּל הַכַּחוֹת הַפּוֹעֲלִים
צְרִיכִים אֵלָיו יִתְבַּרֵךְ, שֶׁיִּסְדָּרֵם וְיִנְהַיְגֵם, וְיֹאדְנִי הָאֲדָנִים' כְּמוֹהוּ. אֲבָל 'אֵל'
נִגְזָר מֵאֲלּוֹת, וּמִמֶּנּוּ יֵצְאוּ כֹל הַכַּחוֹת, וְהוּא מְרוֹמֵם מֵהַתְּדַמּוֹת לָהֶם,
וְכֹשֶׁר לוֹמַר: "מִי-כְמוֹךָ בָּאֱלִים" - קְבוּץ 'אֵל'. וְיִקְדוּשֵׁי - כְּנוּי, שֶׁהוּא נִקְדָּשׁ
וּמְרוֹמֵם מִשְׁתַּאֲוֹת לוֹ מִדָּה מִמִּדּוֹת הַבְּרוּאִים, וְאֵם יִקְרָא בָהֶם - הוּא דָרָךְ
הַעֲבָרָה. וְעַל כֵּן שָׁמַע יִשְׁעֵיהֶו 'קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ' עַד אֵין תְּכַלִּית, וְהַטַּעַם
שֶׁהוּא נִקְדָּשׁ וּמְרוֹמֵם מִשְׁתַּשִּׁיגְהוּ מְאוּמָה מִטְּמֵאוֹת הָעָם אֲשֶׁר יִשְׁכֵּן כְּבוֹדוֹ
בֵּינֵיהֶם, וְעַל כֵּן רָאָה אוֹתוֹ עַל 'כֶּסֶף רָם וְנִשְׂא'. וְיִכְנֶה בְּקְדוּשׁ, הַרוּחָנִי אֲשֶׁר
לֹא יִתְגַּשֵּׁם וְלֹא יִתְלַה בּוֹ דְבַר, מִמָּה שֶׁיִּתְלַה בְּגִשְׁמִים. וְיֹאמַר: " קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל" כְּנוּי לְעֲנִין הָאֱלֹהֵי הַדְּבָק בּוֹ וְאַחֲרָיו בְּהַמּוֹן זָרְעוֹ, דְּבִקּוֹת מִחֲשַׁבָּה
וְהַנְּהָגָה, לֹא דְבִקּוֹת נְגִיעָה. וְאֵין מִתֵּר לְכֹל מִי שֶׁיִּרְצָה, שִׁיֹּאמַר: "אֱלֹהֵי
וְקְדוּשֵׁי" אֵלָּא דָרָךְ הַעֲבָרָה בְּדָרָךְ הַקִּבְלָה, אֵךְ עַל דָרָךְ הָאֲמַת לֹא יֹאמַר
אוֹתוֹ כִּי אֵם נְבִיא אוֹ חֹסִיד שֶׁיִּדְבֹק בּוֹ הַעֲנִין הָאֱלֹהֵי, וְעַל כֵּן אָמְרוּ לְנְבִיא:
"חֲל-נָא אֶת-פְּנֵי יְיָ אֱלֹהֵיךָ". וְהַכּוֹנֵה הִיָּתָה בְּאֵמָה הַזֹּאת שִׁיָּהִי עֲרַכְסָם מִן
הָאֲמוֹת יַעֲרֹךְ הַמְלֹךְ מִן הָעָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "קְדוּשִׁים תִּהְיוּ כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי יְיָ
אֱלֹהֵיכֶם". אֲבָל 'אֲדָנִי' הַנִּכְתָּב בְּאֵלֶף דָּלֶת נוּן יוֹד הוּא כְּרָמוֹ אֵל דְּבַר, וְאֵם
בְּאֲמַת הוּא נְעִלָה מִן הַרְמוֹז, כִּי הַרְמוֹז הוּא לְצַד מִבְּלַתִּי צַד, כִּי יֵשׁ שִׁיְרָמְזוּ
אֵל הַדְּבָרִים הַנִּפְעָלִים מֵאֲתוֹ הַמְשַׁמְשִׁים לוֹ שְׁמוֹשׁ רֵאשׁוֹן, כְּאֲשֶׁר יִרְמְזוּ
אֵל הַשֶּׁכֶל וְיֹאמְרוּ שֶׁהוּא בְּלֵב אוֹ בְּמַח, וְיֹאמְרוּ: "הַשֶּׁכֶל הַזֶּה" אוֹ "הַשֶּׁכֶל

הַלְזָה", וְאִין רָמְזוּ בְּאֵמֶת אֶל מַה שְּׂאִינְנוּ נִגְבֵּל בְּמִקּוֹם. וְאָף עַל פִּי שְׁכָל
הַאֲבָרִים מְשַׁמְשִׁים לְשִׁכְל, הַשְּׁמוּשׁ הַהוּא הוּא בְּמִצּוֹעַ הַלֵּב אוֹ הַפֶּה, כְּכִלּוֹ
הָרְאוּשׁוֹנִים, רוֹמְזִים אֲלֵיהֶם שֶׁהַשְּׁכָל שָׁמָּה. כֵּן רוֹמְזִים אֶל הַשְּׁמַיִם, מִפְּנֵי
שֶׁהוּא כְּלִי מְשַׁמֵּשׁ בְּחִפְצוֹ גְּרִידָא מִבְּלַתִּי סְבוּת אַחֲרוֹת אֲמֻצָּעִיּוֹת בִּינֵיהֶם,
וְאִין רוֹמְזִין אֶל דְּבַר מֵהַמְּרֻכָּבוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהֵם כְּלִים מְשַׁמְשִׁים בְּמִצּוֹעַ סְבוּת
אַחֲרוֹת מְשַׁתְּלֻשְׁלִים אֲלָיו יִתְבָּרֵךְ שֶׁהוּא סְבוּת הַסְּבוּת, וַיֹּאמֶר: "הַיִּשְׁבִּי
בְּשָׂמַיִם", כִּי הָאֱלֹהִים בְּשָׂמַיִם, וַיֵּשׁ שִׂיאָמֵר עַל דְּרָךְ הַעֲבָרָה, "יִרְאֵת
שָׂמַיִם", "יִרְאֵת שָׂמַיִם בְּסִתְרָא" ו"מִן הַשְּׁמַיִם יִרְחֲמוּ". וְכֵן רוֹמְזִים אֶל עֲמוּד
הָאֵשׁ וְעֲמוּד הָעֲנָן, וּמְשַׁתְּחוּיִם נִכְחוֹ, וְאוֹמְרִים כִּי הָאֱלֹהִים שָׁמָּה, כִּי
הָעֲמוּד הַהוּא מְשַׁמֵּשׁ בְּחִפְצוֹ לְבַד, וְאִינְנוּ כְּשֶׁאֵר הָעֲנָנִים וְהָאֲשִׁים הַנִּקְרָים
בְּאוּיֵר מְסֻבוֹת אַחֲרוֹת. וְכֵן רוֹמְזִים אֶל 'אֵשׁ אוֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הַהַר' אֲשֶׁר
רְאוּהָ הַמּוֹן הָעַם, וְאֶל הַצּוּרָה הַרוֹחֶנִית אֲשֶׁר רְאוּהָ הָאֲצִילִים, וְתַחַת רִגְלָיו
כְּמַעֲשֵׂה לְבַנֵּת הַסְּפִיר'. וְקִרְאוּ אוֹתָהּ: 'אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל'. וְכֵן רוֹמְזִים אֶל אֲרוֹן
הַבְּרִית וְאוֹמְרִים עָלָיו 'אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ', בְּעֵבוֹר הָרְאוּת הַפְּלֵאוֹת בְּהַמְצָאוֹ,
וְהַעֲדָרָם בְּלַעֲדָיו, כְּאֲשֶׁר קִרְאוּ הָעֵינַיִם 'רֹאוֹת', וְהַדְּבַר שֶׁהָרְאוֹת בּוֹ -
זוֹלָתָם, וְהִיא הַנֶּפֶשׁ. וַיֵּשׁ שְׁרוֹמְזִים אֶל הַנְּבִיאִים וְהַחֲכָמִים הַחֲסִידִים, כִּי
הֵם כְּכִלִּים הָרְאוּשׁוֹנִים לְחִפְץ הָאֱלֹהִים, מְשַׁתְּמְשִׁים בְּחִפְצוֹ וְלֹא יִמְרוּ
מִדְּבָרוֹ מְאוּמָה, וַיִּרְאוּ הַמּוֹפְתִים עַל יְדֵיהֶם. וּבְכַמוֹ הַרְמְזוּ הַזֶּה אֲמָרוּ
רְבוּתֵינוּ זְכוּרֹנָם לְבִרְכָה: "אֵת-יְיָ אֱלֹהֵיךָ תִירָא', לְרַבּוֹת תִּלְמִידֵי
חֲכָמִים", וְהַדִּין לְמִי שֶׁהוּא בְּמַעֲלָה הַזֹּאת שִׁיקְרָאוּהוּ אִישׁ הָאֱלֹהִים, תִּאֵר
מִרְכָּב מִן הָאֲנוּשׁוֹת וְהָאֱלֹהוֹת, כְּאֵלוֹ אָמַר: ה'"אֲנוּשׁ הָאֱלֹהִי". וְכֹאֲשֶׁר יִהְיֶה
הַדְּבוּר עִם דְּבַר אֱלֹהֵי שְׁרוֹמְזִים אֲלָיו, יֹאמֶר: "אֲדֹנָי" בְּאֶלְף דָּלֶת נוּן יוֹד,
כְּאֵלוֹ הוּא אוֹמֵר: "אֲדֹנָי, אֵתָה מוֹשְׁלִי". וְרוֹמְזִים עַל מַה שִׁיִּגְבֵּל בְּמִקּוֹם
דְּרָךְ הַעֲבָרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "יֵשֵׁב צִיּוֹן, יֵשֵׁב הַכְּרוּבִים, שֶׁכֵּן יְרוּשָׁלַיִם". וְרַבּוֹ
הַמִּדּוֹת וְהַעֲצָם אֶחָד, בְּעֵבוֹר הַתְּחַלְפוֹת הַמְּעוֹן הַמְּקַבֵּל, כְּהַתְּחַלְפוֹת
הַנִּיצוּצוֹת וְהַשְּׁמֵשׁ אֶחָד, וְזֶה הַדְּמִיוֹן אִינְנוּ נֹאוֹת בְּכָל, אֶלֶּא אִם הִיתָה
הַשְּׁמֵשׁ בְּלַתִּי מְשַׁגֵּת וּיִמְצָאוּ הַנִּיצוּצוֹת וְלֹא תִשַּׁג סְבוּתָם אֶלֶּא בְּדְרָךְ הָרְאָיָה.
וְהַצֶּרֶךְ מְבִיא לְהַרְחִיב מְעַט בְּדְבָרִים בְּכָאן, בְּעֵבוֹר שֶׁהוּא מְקוֹם טַעֲנָה אִיךָ
רוֹמְזִים אֶל מְקוֹם-מִי שֶׁאִין לוֹ מְקוֹם, וְנֹאמִין כִּי הַנְּרֻמְזוֹ אֲלָיו הוּא הַסְּבוּהָ
הָרְאוּשׁוֹנָה. וְאִנְחֵנוּ מְצִיעִים בְּתִשׁוּבַת זֶה הַצָּעָה, וְנֹאמֵר, כִּי הַחוּשִׁים אִינָם
מְשִׁיגִים מִן הַמּוֹחֲשִׁים כִּי אִם מְקַרְיָהֶם, לֹא עֲצִמִיָּהֶם, וְאִינָם מְשִׁיגִים מִן
הַמְּלָךְ, עַל הַדְּמִיוֹן, זוֹלָתִי הַמְּרָאִים וְהַתְּכִנּוּיּוֹת וְהַשְּׁעוּרִים, וְאִינְנוּ זֶה אֲמַתֵּת
הַמְּלָךְ שֶׁהֵם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם לְרוֹמְמוֹ, אֲבָל אֵתָה רֹאוּהוּ בְּמַלְחָמָה
בְּתַכְשִׁיט אֶחָד וְתִרְאוּהוּ בְּתַכְשִׁיט אַחֵר, וּבְבִיתוֹ בְּתַכְשִׁיט אַחֵר,
וְתֹאמֵר כִּי הוּא הַמְּלָךְ, בְּגִזְרַת הַשְּׁכָל לֹא בְּגִזְרַת הַחוּשׁ, וְאֶפְשֶׁר שֶׁתִּרְאוּהוּ
אוֹתוֹ נֵעַר, וְאַחַר כֵּן בְּחוּר, וְאַחַר כֵּן זָקוּן, וְאַחַר כֵּן יִשִׁישׁ, וְתִרְאוּהוּ אוֹתוֹ
בְּרִיא, וְאַחַר כֵּן חוֹלָה, וְכִבֵּר נַחְלָפוֹ מְרָאוֹ וּמְשׁוּשָׁיו וְלַחוּתָיו וּמְדוּתָיו,
וְאֵתָה אוֹמֵר שֶׁהוּא הוּא, וְגִזְרַת שֶׁהוּא הַמְּלָךְ, בְּעֵבוֹר שֶׁהוּא אֲשֶׁר דְּבַר עֲמָךְ
וְצוּךְ וְהַזְהִירְךָ, וְזֶה מִמֶּנּוּ אִינְנוּ כִּי אִם הַשְּׁכָל אוֹ הַנֶּפֶשׁ הַמְּדַבְּרַת, וְכִבֵּר
הַתְּקִיָּם, כִּי הַחֲלֻק הַהוּא מִמֶּנּוּ עֲצָם בְּלַתִּי נִגְדֵר וְאִין רְמִיזָה אֲלָיו, וְאֵתָה
כְּבֵר רְמִיזָת אֲלָיו וְגִזְרַת שֶׁהוּא הַמְּלָךְ, וְכֹאֲשֶׁר מֵת וְרִאִיתָ מִמֶּנּוּ מַה שֶׁהִיִּיתָ
רֹאוּהוּ, גִּזְרַת כִּי הוּא אִינְנוּ הַמְּלָךְ, אִךְ גּוֹף יִנְיַעְהוּ מִי שִׁירְצָה וַיִּפְעַל עַל כְּפָה

פְּנִים מֵאַפְּנֵי הַהִפְעָלִיּוֹת מִהַמְקָרָה וְהַחֶפֶץ, כְּעֵנֶנִים הַנִּקְרִים בְּאֵוִיר, יִשָּׂאם רוּחַ וְיִתְבַּיֵּאם אַחֲרָת, וְיִתְקַבְּצוּם רוּחַ וְיִתְפַּזְּרוּם אַחֲרָת, וְהָיָה קִדְּם לְכֹן גֶּשֶׁם לֹא יִפְעַל כִּי אִם בְּחֶפֶץ נֶפֶשׁ הַמְּלֻדָּה הַהוּא. וְהָיָה כְּעֵמוּד הָעֵנָן הָאֱלֹהִי אֲשֶׁר לֹא יִפְזָרוּהוּ הַרוּחוֹת. דְּמִיּוֹן אַחַר, הַשָּׁמֶשׁ - נִרְאָה אוֹתָהּ עֵגוּל פְּשוּט כְּשֶׁעוֹר הַצֵּנֶה וּבִתְאָרָה: מִזְהִירָה, חֲמָה, נָחָה, וְהַשֶּׁכֶל גּוֹזֵר כִּי הוּא כַדּוּר גָּדוֹל מִכַּדּוּר הָאֶרֶץ בְּמֵאָה וְשָׁשׁ פְּעֻמִּים, וְשֵׁאִינָה חֲמָה וְלֹא נָחָה, אֵדָּה הִיא מִתְנוּעַעַת שְׁתֵּי תְנוּעוֹת מִתְהַפְּכוֹת: מִזְרָחִית וּמַעֲרָבִית, בִּתְנָאִים יֶאֱרָד פְּרוּשִׁים, וְלֹא הוֹשֵׁם לְחוּשִׁים כֹּחַ לְהַשִּׁיג עֵצֶם הַדְּבָרִים, אֵדָּה כֹּחַ מִיַּחַד לְהַשִּׁיג מִקְרִים תְּלוּיִים בָּהֶם, יִקַּח הַשֶּׁכֶל מֵהֶם רְאִיָּה עַל עֵצָמָם וְסִבָּתָם, וְלֹא יַעֲמִד עַל הַמַּהוּת וְעַל הָעֵנָן, אֶלָּא הַשֶּׁכֶל הַשָּׁלֵם, וְכֹל אֲשֶׁר הוּא שֶׁכֶל בִּפְעַל כְּמִלְאָכִים, יִשָּׂא הָעֵנֶנִים וְהַמַּהוּת בְּעֵצָמָם, מֵאִין צָרָד אֶל הַמְקָרִים שִׁיְהִיוּ בְּאִמְצָע, אֲבָל שֶׁכְּלָנוּ אֲשֶׁר הוּא תַחֲלָה בְּכַח בְּהִיּוּלִי, לֹא יוּכַל לַעֲמִד עַל אֲמַתַּת הַדְּבָרִים אֶלָּא בְּמָה שֶׁחֲנָנוּ הַבוֹרָא מִכְחוֹת מִיַּחַדִּים, שְׁמָם בְּחוּשִׁים רְאוּיִים לְמִקְרֵי הַמוּחָשִׁים דְּבִקִּים תְּמִיד בְּכֹל הַמִּין, כִּי אִין מַחֲלֶקֶת בֵּין רְאוּת עֵינֵי וְרְאוּת עֵינֵיךָ, שֶׁהַשֵּׁטַח הַהוּא הָעֵגֶל הַמְאִיר הַמְחַמֵּם הוּא הַשָּׁמֶשׁ. וְאֵף עַל פִּי שֶׁהַמַּדּוּת הָאֱלֹהִי מְרַחֲקוֹת אֶצֶל הַשֶּׁכֶל לֹא יִזְיֵק זֶה בְּמִין, אֲבָל הוֹעִיל, מִחֲמַת שֶׁלְקַחְנוּ מֵהֶם רְאִיָּה עַל חֶפְצָנוּ, כְּאֲשֶׁר יִקְבַּל תּוֹעֵלַת הַפִּקּוּחַ הַמְשֻׁכֵּל אֲשֶׁר יִבְקֹשׁ גִּמְלוֹ, בְּמֵאֵמֶר אֶלְעִמֶשׁ אֶלְאֲחוּל (שְׁעִינִיו טְרוּטוֹת וְשִׁרְוָה מֵאֶחָד שְׁנַיִם): "אֲנִי רוֹאָה בְּמִקּוֹם פְּלוֹנִי שְׁנֵי כְרָכִיּוֹת (גְּרָנִיק); וְהַפִּקּוּחַ יֵדַע כִּי הַגֶּמֶל הוּא שֶׁרְאָה, בְּחִלְשׁוֹת רְאוּתוֹ נִדְמָה לוֹ כִּי הוּא כְרָכִיָּה, וּבְעֵבוֹר עוֹוֹת רְאוּתוֹ נִדְמָה לוֹ שֶׁהֵם שְׁנַיִם, וְהוֹעִיל הַפִּקּוּחַ בְּעֵדוּתוֹ, וְדָן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת בְּרַע מְלִיצָתוֹ מִפְּנֵי רַע רְאוּתוֹ וְכֹן הַחוּשִׁים וְהַכֹּחַ הַדְּמִיוֹנִי אֶצֶל הַשֶּׁכֶל. וְכְאֲשֶׁר שֵׁם הַבוֹרָא בְּחֻכְמָתוֹ הָעֶרֶד הַזֶּה בֵּין הַחוּשׁ הַנִּרְאָה וְהַמוּחָשׁ הַגִּשְׁמִי, כֹּן שֵׁם בְּחֻכְמָה עֶרֶד בֵּין הַחוּשׁ הַנִּסְתָּר וְהָעֵנָן שֵׁאִינָנוּ גִשְׁמִי, וְשֵׁם לְמִי שֶׁבָּחַר מִבוֹרְאוֹ עֵין נִסְתָּרַת רוֹאָה דְּבָרִים בְּעֵינֵיהֶם, לֹא יִתְחַלְפוּ, וְיִקַּח מֵהֶם הַשֶּׁכֶל רְאִיָּה עַל עֵנָן הַדְּבָרִים הֵהֶם וְלְבוֹתָם. וּמִי שֶׁנִּבְרָא לֹא הָעֵין הַהִיא הוּא הַפִּקּוּחַ בְּאֲמַת, וְיִרְאָה כֹּל בְּנֵי אָדָם כְּעוֹרִים, וְיִוָּרֵם וְיִישִׁירֵם, וְאֶפְשֶׁר שִׁיְהִיוּ הָעֵינַיִם הֵהֶם הֵם הַכֹּחַ הַמְדַמֶּה בְּעוֹד שִׁשְׁמֶשׁ הַכֹּחַ הַשֶּׁכֶלִי, וְתִרְאִינָה צוּרוֹת גְּדוֹלוֹת נוֹרְאוֹת מוֹרוֹת עַל אֲמַתוֹת שֵׁאִין בָּהֶם סִפְק, וְהִרְאִיָּה הַגְּדוּלָּה עַל אֲמַתוֹתָם הַסִּכְּמַת כֹּל הַמִּין הַהוּא עַל הַצּוּרוֹת הֵהֶם, רְצוּנִי לֹאמֹר: כֹּל הַנְּבִיאִים שְׁרוּאִים דְּבָרִים יַעֲיֵד בָּהֶם קִצְתָם לְקִצְתָם, כְּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים בְּמוּחָשֵׁינוּ, כִּי אֲנַחְנוּ מְעִידִים בְּמַתִּיקוֹת הַדְּבֵשׁ וּמְרִירוֹת הַלַּעֲנָה, וְאִם נִרְאָה מִי שִׁיַּחֲלַק עֲלֵינוּ נֹאמֵר שֶׁהוּא יוֹצֵא מֵהָעֵנָן הַטְּבָעִי. וְאֵלָּה מֵאִין סִפְק רְוֵאִים הָעוֹלָם הַהוּא הָאֱלֹהִי בְּעֵין הַנִּסְתָּרַת. וְרוֹאִים צוּרוֹת רְאוּיֹת לְטְבָעֵיהֶם וּמָה שֶׁהִרְגִּילוּ, וּמִסְפָּרִים אוֹתָם בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר רְאוּם מְגִשְׁמוֹת, וְהַתְּבַנִּיּוֹת הֵהֶם אֲמַתִּיּוֹת בְּהַעֲרַכְתָּם אֶל מָה שִׁיַּבְקֶשְׁהוּ הַמְּחָשֵׁב וּבְדְמִיּוֹן וְהַחוּשׁ, וְאִינָם אֲמַתִּיּוֹת בְּהַעֲרַכְתָּם אֶל הָעֵצָם אֲשֶׁר יִבְקֶשְׁהוּ הַשֶּׁכֶל, כְּאֲשֶׁר הִבִּיאֵנוּ הַדְּמִיּוֹן בְּמֻלְדָּה, כִּי מִי שִׁיאֵמֵר שֶׁהוּא הָאֶרֶץ הַלְּבָן הַלּוֹבֵשׁ הַמְּשִׁי אֲשֶׁר הַנֶּזֶר עַל רֹאשׁוֹ וְהַדּוּמָה לָזָה, אִינָנוּ כּוֹזֵב, וּמִי שִׁיאֵמֵר שֵׁאִינָנוּ כִּי אִם הַמְשֻׁכֵּל הַמְּכִיר הַמְּצוּה הַמְּזַהֵר בְּאֶרֶץ פְּלוֹנִית בְּזִמְן פְּלוֹנִי עַל אִמָּה פְּלוֹנִית, אִינָנוּ כּוֹזֵב גַּם כֵּן. וְכִשְׁרוּאָה הַנְּבִיא בְּעֵין הַנִּסְתָּרַת הַצּוּרָה הַתְּמִימָה שֶׁבְּצוּרוֹת,

אֲשֶׁר רָאָה אוֹתָהּ בְּדַמוֹת מָלָךְ אוֹ שׁוֹפֵט יוֹשֵׁב עַל כֶּסֶף דִּין בְּעֵינָיו צוּוֹי וְאִזְהָרָה, מְהֻקָּמִים וּמְהֻעָדָה, יָדַע שֶׁהִיא צוּרָה רְאוּיָה לְמָלָךְ נֶעֱבֵד נִשְׁמָע. וְכַאֲשֶׁר יָרְאָה דְמוֹת נוֹשֵׂא כָלִים אוֹ נוֹשֵׂא כְּלֵי סִפְרוֹת, אוֹ חֲגוּר לַעֲבַד עֲבוֹדָה, יָדַע שֶׁהִיא צוּרָה רְאוּיָה לַעֲבֹד שׁוֹמֵעַ. וְאֵל יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ דְמוֹת אָדָם לְבוּרָא, כִּי בְּבַחֲיַנְתָּ הַשֶּׁכֶל נִדְמָה לוֹ תַּחְלִילָה בְּאֹר, כִּי הוּא הַחֲשׁוֹב שְׁבִמּוּחֻשִׁים וְהִדְק שְׁבָהֶם וְהַסּוֹבֵב וְהַפּוֹלֵל חֲלֻקֵי הָעוֹלָם יוֹתֵר מִכֹּלִים. וְכַאֲשֶׁר נַחֲשָׁב בְּמַדּוֹת שְׁאֵי אֶפְשָׁר לְדַחוּתָם, בִּין עַל דֶּרֶךְ הַהֶעֱבֵרָה בִּין עַל דֶּרֶךְ הָאֵמֶת, כְּמוֹ : חַיִּי וְיִכּוֹלִי וְיִוֹדְעִי וְיַחְפְּצִי וְיִמְסַדְרִי וְיַנְוִתֵנִי לְכָל דָּבָר מֵהַ שֶׁרְאוּי לוֹ, וְשׁוֹפֵט צְדִק, לֹא נִמְצָא בְּמָה שְׁאֵנוּ רוֹאִים דְּמִיוֹן קְרוֹב מֵהַנֶּפֶשׁ הַמְּדַבֶּרֶת, וְהוּא הָאָדָם הַשָּׁלֵם, וְזֶה מֵצֵד שֶׁהוּא אָדָם, לֹא מֵצֵד שֶׁהוּא גּוֹף כִּי הוּא מִשְׁתַּתַּף בְּזֶה עִם הַצֶּמַח, וְלֹא מֵצֵד שֶׁהוּא חַי כִּי הוּא מִשְׁתַּתַּף בְּזֶה עִם הַבְּהֵמוֹת. וְכִבְרָ דָמוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים הָעוֹלָם בְּאָדָם גְּדוֹל, וְהָאָדָם בְּעוֹלָם קָטָן. וְאִם הִדְבָּר כֵּן וְהָאֱלֹהִים הוּא רוּחַ הָעוֹלָם וְנַפְשׁוֹ וְשִׁכְלוֹ וְחַיּוֹתוֹ, כַּאֲשֶׁר נִקְרָא 'חַי הָעוֹלָם', כִּבְרָ נִתְבָּרַר הַדְּמִיוֹן עַל דֶּרֶךְ הַשֶּׁכֶל, כֹּל שָׁכֵן שֶׁלִּנְבוּאָה רְאוּת יוֹתֵר גְּלוּי מֵהַקְּשָׁה, וְהִרְאוּת הַהוּא הַשִּׁיג הַהֲמוֹן הָעֲלִיוֹן עִין בְּעֵין וְרָאָה צְבֵא הַשָּׁמַיִם מֵהַרוֹחֲחַנְיִים הַקְּרוֹבִים וְזוֹלָתָם בְּצוּרָת אָדָם, וְלָהֶם רְמִז בְּאִמְרוֹ : נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצִלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ, וְהַטַּעַם כִּי כִבְר הַדְּרַגָּתִי הִיצִיָּה וְהִבְאִתִּיהָ עַל סֹדֵר הַחֲכָמָה, מִן הַיְסוּדוֹת אֶל הַמְּחַצְבִּים, אֶל הַצֶּמַחִים, אֶל הַחַי אֲשֶׁר בְּאֹיִר וּבַמַּיִם, וְאַחַר כֵּן אֶל הַחַי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ בְּעַלֵי הַחוּשִׁים הַזְּכִים וְהִידְעוֹת הַנִּפְלְאוֹת, וְאִין אַחַר הַמְּדַרְגָּה הַהִיא אֶלֶּא מְדַרְגָּה שֶׁהִיא קְרוּבָה מִן הַסּוּג הָאֱלֹהִי הַמְּלֻאֲכִי, וּבִרְאָה הָאָדָם בְּצוּרָת מְלֻאֲכִיו וּמִשְׁרֻתּוֹ הַקְּרוֹבִים אֵלָיו בְּמַדְרַגָּה לֹא בְּמִקּוֹם, כִּי הַתַּעֲלָה מֵהַמְּקוֹם, וְעַל שְׁנֵי הַדְּמִיוֹנִים לֹא יִתְכֶן שִׁיְהִיָּה דְמוּתוֹ אֶצֶל הַדְּמִיוֹן אֶלֶּא צוּרָת הַגְּדוֹל שֶׁבִּנְיָ אָדָם, שֶׁמִּמֶּנּוּ יוֹצֵא הַתֵּכֵן וְהַסֹּדֵר לְשָׂרָה בְּנֵי אָדָם עַל מְדַרְגּוֹת, כַּאֲשֶׁר יוֹצֵא מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ סֹדֵר הָעוֹלָם וּמִתְכַנֶּנְתּוֹ, וְרוֹאִים אוֹתוֹ בְּעַת שֶׁהוּא מְהֻעָדָה וּמְהֻקָּמִים וְדָן אֶת הַמְּלָכִים, 'עַד דֵּי כְּרִסוֹן רְמִיו וְעֵתִיק יוֹמִין יִתְבִי'. וּבְעַת הַכַּעַס וְהַמְּחַשְּׁבָה לְנִסְעַ יִישַׁב עַל-כֶּסֶף רַם וְנִשְׂא וּשְׂרָפִים עַמֻּדִים מִמַּעַל לוֹ. וּבְעַת הַנְּסִיעָה - הַמִּרְכָּבָה אֲשֶׁר רָאָה יַחְזִקְאֵל וּשְׁמָרָה כְּלָה בְּמַחֲשֵׁבְתוֹ חוּץ לְמִקּוֹם הַנְּבוּאָה, וְהוּא כַּאֲשֶׁר שֵׁת אֶת גְּבוּלוֹ מֵיַם-סוּף עַד יַם פְּלִשְׁתִּים, וְיַכְנֵס בּוֹ מַדְבַּר סִינַי וְשַׁעִיר וּפֶאֶרֶן, גַּם מַצְרַיִם, כִּי לְמִקּוֹם הַהוּא מַעֲלָה כַּאֲשֶׁר הַזְּדַמֵּן בּוֹ שִׁיפֹּגַע הַתְּנָאִים הַתּוֹרִיִּים וְהַמְּצִיָּה בְּהֶם, תַּתְּרַאֲיָנָה הַצּוּרוֹת הֵם עִין בְּעֵין בְּמַרְאָה וְלֹא בְּחִידוֹת, כַּאֲשֶׁר נִרְאָה לְמֹשֶׁה הַמִּשְׁכָּן וְסֹדֵר עֲבוֹדָה וְאֶרֶץ כְּנַעַן וְחִלְקִיהָ, וּמַעֲמַד 'וַיַּעֲבֵר יְיָ עַל פְּנֵיו וַיִּקְרָא', וּמַעֲמַד אֵלֵיהֶם בְּמִקּוֹם הַהוּא בְּעֶצְמוֹ. וְאַלָּה הָעֵינִינִים אֲשֶׁר לֹא יִשְׁגוּ מְדַרְךְ הַהַקְּשָׁה, בְּטָלוּם פִּילוֹסוֹפִי יוֹן מִפְּנֵי שֶׁהַקְּשָׁה מְרַחֶקֶת מֵהַ שְׁלֵא נִרְאָה כְּמוֹהוּ, וְקִיָּמוּ אוֹתָם הַנְּבִיאִים מִפְּנֵי שְׁלֵא יָכְלוּ לַהַכְחִישׁ מֵהַ שֶׁרְאוּהוּ בְּעֵין הַרוֹחֲחִית אֲשֶׁר נִתֵּן לָהֶם יִתְרוֹן בָּהֶם, וְהִיוּ קְהֵלוֹת, וּבְדוּרוֹת נַחֲלָקִים, - לֹא תַעֲבֹר עֲלֵיהֶם הַהֶסְכְּמָה, וְהוֹדוּ לָהֶם הַחֲכָמִים אֲשֶׁר הַשִּׁיגוּם, וְרֵאוּ אוֹתָם בְּעַת נְבוּאָתָם, וְאֵלָיו הִיוּ רוֹאִים פִּילוֹסוֹפִי יוֹן הַנְּבִיאִים בְּעַת נְבוּאָתָם וּמוֹפְתֵיהֶם, הִיוּ מוֹדִים לָהֶם וְהִיוּ מְבִקְשִׁים פְּנִים מֵאַפְּנֵי הַהַקְּשָׁה אֵיךְ יִגִיעַ הָאָדָם לְמַדְרַגָּה הַזֹּאת. וְכִבְרָ עֲשֶׂה קְצַתָּם זֶה, כֹּל שֶׁכֵּן הַמְּתַפְּלָסְפִים מְאַנְשִׁי הַתּוֹרוֹת. וְאֵל כְּמוֹ זֶה יִהְיֶה הַרְמִז בְּאַלְף דְּלֶת נוּן יוֹד לְעֵנָן אֱלֹהֵי נִמְצָא,

כָּאֵלוֹ הוּא אוֹמֵר: 'אֲדוֹנָי. וְיִמְלְאֲכוֹת יְיָ כְּנוֹי לְשִׁלְיָחוֹת, וְהִמְלֵאֲךָ יֵשׁ שְׂיִהְיֶה נִבְרָא לְעֵתוֹ מִן הַגּוֹפִים הַיְסוּדָיִים הַדְּקִים, וְיֵשׁ שְׂיִהְיֶה מִן הַמְּלָאכִים הַנִּצְחָיִים, וְשָׂמָא הֵם הַרוֹחָנִיִּים שְׂאוּמָרִים הַפִּילוֹסוֹפִים, וְאִין לָנוּ לְדָחוֹת דְּבִרְיָהֶם וְלֹא לְקַבֵּל אוֹתָם. וְהִסְפֵּק בְּמָה שְׂרָאָה יִשְׁעִיהוּ וְיַחְזִקָאֵל וְדִנְיָאֵל, אִם הוּא מֵהַנְּבִרָאִים לְעֵת הַצֶּרֶךְ אוֹ מִן הַצּוּרוֹת הַרוֹחָנִיּוֹת הַקִּיּוֹמוֹת. וְיִכְבּוֹד יְיָ הוּא הַגּוֹף הַדְּק הַהוֹלֵךְ אַחֲרֵי חִפְץ הָאֱלֹהִים הַמְּצַטִּיר כְּפִי שְׂיִרְצָה לְהִרְאוֹת עַל הַנְּבִיא כְּפִי הַדְּעַת הָרְאוּנָה, אַךְ עַל הַדְּעַת הַשְּׂנִיָּה יִהְיֶה כְבוֹד יְיָ כָּלֵל הַמְּלָאכִים וְהַפְּלִים הַרוֹחָנִיִּים, כְּסָא וּמְרַכְבָּה וְרִקִּיעַ וְאוֹפְנִים וְגִלְגָּלִים, וְזוּלַת זֶה מְמָה שְׂהוּא קִיָּם עוֹמֵד, וְהוּא נִקְרָא כְבוֹד יְיָ כְּאֶשֶׁר נִקְרָאוּ שְׂמוֹשֵׁי הַמֶּלֶךְ 'כְּבוֹדָה', וְאֵת הַכְּבוֹדָה לְפָנֶיהֶם. וְשָׂמָא זֹאת הִיְתָה בְּקִשְׁת מִשָּׁה בְּאֶמְרוֹ: הַרְאֵנִי נָא אֶת-כְּבוֹדְךָ, וְאָמַר לוֹ: הוּ, עַל מְנַת שְׂיִזְהַר מִרְאוֹת הַפְּנִים אֲשֶׁר אִין יִכְלַת לְאָדָם לְרְאוֹתָם, וְכִמוֹ שְׂאָמַר: וְרְאִיתָ אֶת-אֲחֵרִי. וּבְכְבוֹד הַהוּא מָה שְׂיִוִּכֵל לְסַבְּלוֹ רְאוֹת הַנְּבִיאִים, וְיֵשׁ בְּעַקְבוֹתָיו מָה שְׂרְאוֹתָנוּ סוֹבְלַת אוֹתוֹ, כְּמוֹ הָעֵנָן וְאֵשׁ אוֹכֵלַת מְמָה שְׂהוּא רְגִיל אֲצִלְנוּ, וְיֵשׁ אַחֲרָיו דְּק יוֹתֵר מִדְּק עַד שְׂיִגִיעַ לְמִדְרָגָה שְׂלֹא יִשְׁיַגְנָה הַנְּבִיא, וְאִם יִהְרַס אֱלֹו תִּנְתַּק הַרְכְּבָתוֹ, כְּאֶשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּכַחוֹת הַרְאוֹת, כִּי מִי שְׂרְאוֹתוֹ חְלוּשָׁה לֹא יִרְאָה אֱלֹא בְּאוּרָה הַמְּעֻטָּת שְׂהִיא נִשְׂאֶרֶת בֵּין הָעֲרַבִּים, כְּעֻטְלָף, וּמִי שְׂעִינְיוֹ תְּרוּטוֹת, וְחֲלוּשֵׁי הַרְאוֹת לֹא יִרְאוּ כִּי אִם בְּצֵל, וּמִי שְׂרְאוֹתוֹ חֲזָקָה יִרְאָה הַשֶּׁמֶשׁ, אֲבָל עֵצָם הַשֶּׁמֶשׁ בְּעֵת זְכוּתָהּ לֹא תוֹכֵל עֵין לְהַבִּיט אֱלֹו, וְאִם יִדְחַק לָזֶה יִתְעוֹר. וְזֶהוּ 'כְבוֹד יְיָ וְיִמְלְאֲכוֹת הִי' וְיִשְׁכִּינַת הִי' בְּשִׂמּוֹת הַתּוֹרָיִים. אַךְ פְּעָמִים הַשְּׂאֵלוֹ גַּם כֵּן לְמִשְׁפָּטִים הַטְּבָעִיִּים, וְאֶמְרוּ: "מִלֵּא כָּל הָאֲרָץ כְּבוֹדוֹ", וְיִמְלְכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה", אַךְ בְּאֵמַת לֹא יִרְאָה הַכְּבוֹד וְהַמְּלָכוֹת אֱלֹא עַל בְּחִירָיו וְסִגְלָתוֹ וּנְבִיאָיו, אֲשֶׁר בְּהֵם יִתְבַּרֵּר לְאֶפִיקוֹרוֹס כִּי יֵשׁ לְאֱלֹהִים מְמִשְׁלָה וּמְלָכוֹת קִיּוֹמַת, וְיִדְעָה בְּחֻלְקֵי מַעֲשֵׂי הַיְצוּרִים, וְאָמַר בְּאֵמַת: "יְיָ מֶלֶךְ, יִוְנְגְלָה כְבוֹד יְיָ, יִמְלֵךְ יְיָ לְעוֹלָם", 'אִמַּר לְצִיּוֹן מֶלֶךְ אֱלֹהֵיךְ', וְיִכְבּוֹד יְיָ עֲלֶיךָ זָרְחִי. וְאִין לְהַרְחִיק כָּל מָה שְׂנִאָמַר בִּיתְמִנַּת יְיָ יִבִּיט', וְיִרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְיַמְעֶשֶׂה מְרַכְבָּה, אִף לֹא 'שְׂעוֹר קוֹמָה', בְּעֵבוֹר מָה שְׂיֵשׁ בּוֹ מֵהַכְּנֵס מוֹרָאוֹ בְּנִפְשׁוֹת וְכִמוֹ שְׂאָמַר: "וּבְעֵבוֹר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנִיכֶם".

ד אָמַר הַכּוּזָרִי: וְהֵלֵא כְּשִׂאֲלֵהוּתוֹ נִכְנָסָה בְּדַעוֹת, וְאֲחֻדוֹתוֹ וְיִכְלָתוֹ וְחֻכְמָתוֹ, וְשִׁהְכַל מְאָתוֹ, וְצֶרֶךְ הַכָּל אֱלֹו, וְשָׂאִין לוֹ צֶרֶךְ אֶל הַכָּל, יִכְנֵס הַמּוֹרָא מִמֶּנּוּ וְהִאֲהָבָה לוֹ, וְלֹא נִצְטָרֵךְ לְגַשְׁמוֹת הָזֶה.

ה אָמַר הַחֲבֵר: זֹאת טַעֲנַת הַפִּילוֹסוֹפִים, וְאֲשֶׁר נִרְאָה מִנְפֶּשׁ הָאָדָם כִּי הִיא יִרְאָה בְּהַמְּצָא הַמִּפְחִידוֹת מְרַגְשׁוֹת, מָה שְׂאִינָה יִרְאָה כְּאֶשֶׁר יִסְפֵּר לָהּ עֲלֵיהֶם, כְּאֶשֶׁר הִיא אוֹהֶבֶת הַצּוּרָה הַיְפָה הַנִּמְצָאָת, מָה שְׂאִינָה אוֹהֶבֶת כְּשִׂסְפֵּר עֲלֵיהָ. וְאֵל תְּאָמִין לְמִתְחַכֵּם, שְׂיִאִמַּר כִּי מִחֲשַׁבְתּוֹ מִתְחַבְּרַת עַל סֻדָּר עַד שְׂיִגִיעַ אֶל כָּל הָעֵנְיָנִים הַצְּרִיכִים בְּאֱלֹהוּת בְּשִׁכְלוֹ בְּלִבָּד מִבְּלָתִי שְׂיִסְמַךְ אֶל מְרַגֵּשׁ, בְּרְאוֹת דְּמִיוֹן מִמְּלוֹת אוֹ מִכְּתָב אוֹ מִצּוּרוֹת נִרְאוֹת אוֹ מִתְדַמּוֹת. הֵלֵא תִרְאָה שְׂאִינָךְ יְכוֹל לְכַלֵּל כָּל עֵנְיָנֵי תְּפִלְתָּךְ בְּמִחְשַׁבָּה לְבַדָּה בְּלָתִי קוֹרִיאָה, וְלֹא תוֹכֵל לְסַפֵּר עַד מְאָה, דְּרָךְ מְשָׁל, בְּמִחְשַׁבָּה לְבַדָּה בְּלֵא

דבור, כל שכן אם תהיה המאה ממננינים מתחלפים, ולולא ההרגש שהוא כולל הסדר ההוא השכלי בדמיונות ותנועות, לא היה נכלל. וכן מסתדרת לנביא גדלת האלהים ויכלתו ורחמנותו וחכמתו וחיותו ותמידותו ומלכותו, ושאיננו צריך לכל ושהכל צריכים לו, ומעלתו המיוחדת וקדשותו, במה שהוא רואה פתאום ברגע אחד מגדלת הצורה ההיא הנבראת לו והודה והדרה, והתכונות והפלים המורים על היכלת, פיד הנטויה והחרב השלופה והאש והרוח והברקים והרעמים המשמשים במאמרו, והדבור היוצא מביניהם באזהרות ובהודעת מה שהיה ויהיה, ומעמד בני אדם, והמלאכים לפניו נכנעים, ויציאת כל צרכיהם מאתו, יספיק להם ולא יחסר מאומה, יגביה השפל וישפיל הגבה, ויפשט ימינו לשבים ויקרא אליהם: מי-יודע ישוב ונחם האלהים, ויאנף ויכעס על הרשעים, מהעדה מלכין ומתקנים מלכין, ולפניו אלף אלפין ישמשוניה וגו', כל זה והדומה לזה יראה הנביא ברגע אחד, ויפנס המורה והאהבה תקועים בנפשו כל ימי חייו, והולך כל ימי חייו חושק, הומה ומבקש שיתראה אליו פעם שניה או שלישית. וכבר נחשב לשלמה לדבר גדול השתי פעמים, באמרו: 'הנראה אליו פעמים'. מתי הגיע הפילוסוף על כזה בתבונתו?

1 אמר הכוזרי: לא יתכן זה, כי המחשבה איננה כי אם כספור דברים, לא יתכן בזה לתאר שני דברים יחדו, ואלו יהיה אפשר, לא יתכן לשומע לכלל אותם יחד, כי החלקים אשר נראה אותם מהמדינה ואנשיה בשעה אחת, לא יסבלם ספר גדול, והנה נכנסה האהבה במדינה או השנאה בלבי ברגע אחד, ואלו היו קוראים עלי זה בספר, לא היה נכנס בנפשי, כל שכן שהמחשבה מתבלבלת במה שפגענה מן הטעות והדמיון ומדברים שקדמו, ולא יזדבד לה דבר שלם.

2 אמר החבר: אבל אנחנו כבעלי העינים התרוטות אשר לא יוכלו לראות האור ההוא, וצריך שנסמך על הפקחים אשר קדמונו, אשר פח בהם לראותו. וכמו שהפקח לא יוכל לראות השמש ויורה עליה זולתו, וישיגהו בהבטה אליה, אלא בעתות היום ובמקומות נשקפים שהשמש זורחת אליהם, כן הפקח באור האלהי יש לו עתים ומקומות, בהם רואה האור ההוא, והעתים הם עתות התפלות, כל שכן בימי התשובה, והמקומות הם מקומות הנבואה.

3 אמר הכוזרי: אם כן אני רואה אותך שאתה מודה ברבי השעות והימים והמקומות כחוזים.

4 אמר החבר: וכי אנו דוחים שיש לעליונות מעשה בארציות? ! אף נודה כי חמרי ההויה וההפסד מחמת הגלגל, אבל הצורות מאת מנהיגם ומוליכם והשם אותם פלים להקמת כל אשר יחפץ מן ההויות מבלתי שידע לחלק אותם. והחוזה טוען שהוא יודע לחלק ולהבין, ואנחנו מכחישים אותו בזה, ונגזר שאין בשר ודם משיג לזה, ואם נמצא מן

החכמה ההיא דבר סמוך אל חכמה אלהית תוריית, נקבלהו, ובזה תנוח דעתנו על מה שנוזר מחכמת הפוכים בדברי רבותינו, מפני שאנחנו סבורים שהוא מקבל מלך אלהי והוא אמת, ואם לא הנה כלו סברות, וגורלות בשמים, יותר אמתיים מהם הגורלות בעפר, אם כן מי שיראה האורות ההם הוא הנביא באמת, והמקום אשר יראה בו הוא מקום הפונה באמת, מפני שהוא מקום אלהי, והתורה אשר תבא על ידו היא תורת אמת.

2 אמר הכוזרי: אבל התורות אשר אחרים, כאשר יודו באמת ולא יכחישוהו, כלם משימים יתרון למקום ההוא ואומרים כי הוא מקום עלית הנביאים בשער השמים, ומקום מעמד הדיו, ושהנפשות נקבצות אליו, ושהנבואה בבני ישראל אחר הודאתם בגדלת מעלה לאבותם, וההודאה במעשה בראשית והמבול ורב מה שכתוב בתורה, וחוגגים אל המקום הנכבד ההוא.

יא אמר החבר: אמנם הייתי מדמה אותם לגרים אשר לא קבלו כל תולדות המצות אך שרשיהם, לולא שמעשיהם סותרים את דבריהם ושכבודם למקום הנבואה בדברים, עם מה שהם מכונים אל מקומות היו לאלילים, באיזה מקום שיקרה שיהיה בהם המונס, לא נראה בו מעשה אלהי, עם השאירם חקי העבודות הקדומות וימי חגיגה ומועדיהם, ולא שנו זולתי הצורות שהיו לשם, מחו אותם ולא מחו דתותיהם. כמעט שאמר כי כל מה שאמר הבורא: "ועבדת שם אלהים אחרים עץ ואבן", ונשנה פעמים, הוא רמז אל אלה אשר הם מרוממים את העץ ואשר הם מרוממים את האבן. ואנחנו עם רב הימים משתוים אליהם בעוונותינו, ואמת הוא שפונתם אינה אלא לאלהים, כמו עם אבימלך ואנשי נינוה, ומתפלספים יקראו לשם האלהים. ומנהיג כל אחת משתי הכתות אמר כי השיג האורות האלהיות ההם במוצאם, רצונו לומר: אדמת הקדש, שמשם העלוהו אל השמים וצנה לישר אנשי העולם כלו, והיה מקום פונתם הארץ ההיא, ולא נתעב הענין כי אם מעט עד שהשיבו כונתם אל המקום אשר המונס שם. הלא זה כמי שירצה לישר בני אדם כלם אל מקור השמש, כי עיניהם תרוטות ולא יכלו לראות ולא מצאו מקומה, ונשא אותם אל קטב הצפון או אל קטב הדרום ואמר להם השמש הנה! הקבילוה תראו אותה! ולא ראו אותה. והמנהיג משה, עליו השלום, העמיד ההמון אצל הר סיני לראות את האור אשר ראוהו אלו היו יכולין עליו כיכלתו. ואחר כן קרא לשבעים זקנים וראוהו, כמו שאמר: "ויראו את אלהי ישראל". ואחר כן קבץ השבעים זקנים השניים וחל עליהם מאור הנבואה מה שנשתנו עמו, כמו שאמר: "ויאצל מן-הרוח אשר עליו ויתן על-שבעים איש הזקנים", ומעידים קצתם לקצתם במה שרואים ובמה ששומעים. ונתרחקו המחשבות הרעות מן האמה, שיחשב כי הנבואה טענה מהיחיד שטען בה, כי לא יתכן לעבר ההסכמה על ההמונים ההם, כל שכן שרבו והיו קהלות, משתוים עם אלישע בידיעת יום לקח בו

אליהו, באמרם לו: , הַיְדַעַתָּה כִּי הַיּוֹם יִי לִקַּח אֶת-אֲדֹנָיִךָ מֵעַל רֹאשְׁךָ",
וְכֻלָּם יַעֲדִים לְמִשְׁהַ מְזֻרְזִים עַל תּוֹרָתוֹ.

יב אָמַר הַכּוֹזְרִי: אֲבָל הֵם יוֹתֵר קְרוֹבִים אֵלֵיכֶם מִהַפִּילוֹסוֹפִים.

יג אָמַר הַחֶבֶר: רְחוֹק מֵה שְׁיֵשׁ בֵּין בַּעַל הַתּוֹרָה וּבֵין הַפִּילוֹסוֹף, כִּי בַעַל
הַתּוֹרָה מְבַקֵּשׁ הָאֱלֹהִים לְתוֹעֲלוֹת גְּדוּלוֹת, זוֹלַת תּוֹעֲלַת יַדִיעָתוֹ אוֹתוֹ,
וְהַפִּילוֹסוֹף אֵינוֹ מְבַקֵּשׁ אֶלָּא שְׁיִסְפְּרָהוּ עַל אֲמַתָּתוֹ, כְּאֲשֶׁר הוּא מְבַקֵּשׁ
שְׁיִסְפֵר הָאָרֶץ עַל הַדְּמִיוֹן שֶׁהִיא בְּמַרְכָּז הַגְּלִגְל הַגְּדוֹל וְאֵינְנָה בְּמַרְכָּז גְּלִגְל
הַמְּזֻלוֹת, וְזוֹלַת זֶה מֵהַיְדִיעוֹת, וְשֶׁאֵין מִזִּיק הַסְּכָלוֹת בִּידִיעַת הָאֱלֹהִים
אֶלָּא כְּהִזְקַת הַסְּכָלוֹת בִּידִיעַת הָאָרֶץ לְמִי שֶׁאָמַר שֶׁהִיא מְשֻׁטָּח, וְהַתּוֹעֲלַת
אֲצִלוֹ אֵינְנָה כִּי אִם יַדִיעַת הַדְּבָרִים עַל אֲמַתָּתָם לְהַדְּמוֹת בְּשֶׁכָּל הַפּוֹעֵל
וְיִשׁוּב הוּא הוּא, בֵּין שְׁיִהְיֶה צָדִיק בֵּין שְׁיִהְיֶה אֶפִיקוּרוֹס לֹא יַחֻשׁ כְּשְׁיִהְיֶה
פִּילוֹסוֹף, וּמְשַׁרְשֵׁי אֲמוּנָתָם שֶׁהֵם אוֹמְרִים לֹא יֵיטִיב יִי וְלֹא יָרַע, וְשֶׁאֵמִין
בְּקִדְמוֹת הָעוֹלָם, וְלֹא יִרְאֶה שֶׁהִיָּה הָעוֹלָם כָּלֵל נְעָדָר עַד שֶׁנִּבְרָא, אֲבָל לֹא
סָר וְלֹא יִסּוּר, וְאִם יִקְרָאוּ הָאֱלֹהִים יִתְבַּרְךָ 'בוֹרְא' הוּא עַל דְּרָךְ הַעֲבָרָה לֹא
עַל הַמּוֹבֵן מִהַמְּלָה, אֲךָ הוּא רוֹצֵה בְּאֲמָרוֹ 'בוֹרְא' וְיִוָּצֵר, שֶׁהוּא סִבְתּוֹ
וְעֲלָתוֹ, וְלֹא סָר הָעֲלוּל עִם הָעֲלָה, אִם תִּהְיֶה הָעֲלָה בְּכַח - הָעֲלוּל בְּכַח, וְאִם
תִּהְיֶה בְּפִעַל - הָעֲלוּל בְּפִעַל, וְהַבוֹרְא יִתְבַּרְךָ עָלָה בְּפִעַל וְעֲלוּלוֹ בְּפִעַל בְּעוֹד
שֶׁהוּא עֲלָתוֹ. אֲךָ אִם יִתְרַחֲקוּ הַרְחֵק הַזֶּה אֵין לְהַאֲשִׁים אוֹתָם, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא
הִגִּיעוּ אֶל הַיְדִיעָה הָאֱלֹהִית אֶלָּא בְּדֶרֶךְ הַקִּשָּׁה, וְזֶה מִמָּה שֶׁהִבִּיאָה אֵלָיו
הַקִּשְׁתָּם. וְהַמוֹדָה מֵהֶם בְּאֲמַת יֹאמֵר לְבַעֲלֵי הַתּוֹרָה כְּמוֹ שֶׁאָמַר סַקְרָאט
אֶל הָעַם: "חֲכַמְתֶּכֶם זֹאת הָאֱלֹהִית אֵינְנִי מִכְּחִישָׁה, אֲךָ אֲנִי אוֹמֵר שֶׁאֵינְנִי
יּוֹדְעָה, אֲמַנְסֵם אֲנִי חֲכָם בְּחֲכָמָה אֲנוֹשִׁית". אֲךָ אֵלָה הָאֲמוֹת כְּפִי אֲשֶׁר קָרְבוּ
רְחִקוּ, וְאִם לֹא, הֵנָּה יִרְבְּעֵם וְסִיעֵתוֹ יוֹתֵר קְרוֹבִים אֵלֵינוּ, וְהֵיוּ עוֹבְדֵי
אֱלִילִים וְהֵם יִשְׂרָאֵל נְמוּלִים שׁוֹמְרֵי שַׁבַּת וְשֶׁאֵר הַמִּצְוֹת, אֶלָּא מְעַט מִמָּה
שֶׁהִבִּיאָם צָרָךְ הַהִנְהָגָה לְעֵבֵר עֲלֵיהֶם, וְהֵם מוֹדִים בְּאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
הַמוֹצִיאִם מִמִּצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרְנוּ בְּעוֹשֵׁי הָעֵגֶל בְּמִדְבָּר. וְאֵין לְאֵלָה עֲלֵיהֶם
מַעֲלָה אֶלָּא בְּהִרְחֻקַת הַצּוּרוֹת, אֲךָ כֵּן שֶׁהִטּוּ מְקוֹם הַכּוֹזְרִי וּבִקְשׁוּ הָעֵנָן
הָאֱלֹהִי בְּמְקוֹם שֶׁאֵינְנוּ נִמְצָא, זוֹלַת שְׁנוֹתָם רַב הַמִּצְוֹת הַשְּׂמֵעִיוֹת, כְּבָר
רְחִקוּ עַד מְאֹד.

יד אָמַר הַכּוֹזְרִי: צָרִיךְ שֶׁנִּבְדִּיל בֵּין סִיעַת יִרְבְּעֵם וּבֵין סִיעַת אַחֲאָב
הַבְּדִלָה גְּדוּלָה. כִּי עוֹבְדֵי הַבַּעַל הֵם עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה לְגַמְרֵי, וְכֵן אָמַר
אֵלֵיהוּ: "אִם-יִי הוּא הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו וְאִם-הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו", וּבְהֵם
הֵיוּ מְסַפְּקִים הַחֲכָמִים, אִיךָ הִיָּה אוֹכֵל יְהוֹשֵׁפֵט מְסַעֲדַת אַחֲאָב, וְלֹא אָמְרוּ
כְּזֶה בְּסִיעַת יִרְבְּעֵם, וְגַם אֵלֵיהוּ לֹא דָבַר בְּעֲבוּדַת הָעֵגֶלִים כְּאֲשֶׁר אָמַר:
"קִנֵּאת קִנֵּאתִי לַיְי אֱלֹהֵי צְבָאוֹת", כִּי סִיעַת יִרְבְּעֵם לַיְי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הֵיוּ כָּל
מַעֲשֵׂיהֶם, וּמֵה שֶׁהִיָּה לָהֶם מִהַנְּבִיאִים הֵיוּ נְבִיאֵי יְי, וְנְבִיאֵי אַחֲאָב נְבִיאֵי
הַבַּעַל. וְכֵבֵר קָם יְהוּא בֶן-נִמְשִׁי לְמַחֹת אֶת מַעֲשֵׂה אַחֲאָב, וְהַשְׁתַּדֵּל
הַהֲשַׁתְּדָלָה הִיא בְּתַחְבוּלָה הִיא, בְּאֲמָרוֹ: אַחֲאָב עֲבַד אֶת-הַבַּעַל מְעַט
יְהוּא יַעֲבֹדְנוּ הַרְבֵּה, עַד שֶׁמָּחָה זָכַר הַבַּעַל, וְלֹא שָׁלַח יָד בְּעֵגֶלִים. וְעוֹשֵׁי

העגל הראשון, וסיעת ירבעם ובעלי הבמות ופסל מיכה לא היו מכוונים כלם רק לאלהי ישראל, אך עם עברה שחזר עושיה מיתה, כמי שנושא את אחותו לצרף או לתאוה, אבל הוא מקים כל מצות הנשואים כאשר צוה בהם האלהים, או כמי שאוכל בשר החזיר אבל הוא נזהר בשחיטה ומן הדם וזולתו מתנאי המאכלים כאשר צוה בו.

טו אמר החבר: הנה העירות על מקום ספק ואין אצלי בו ספק. וכבר יצאנו מענינו במדות, וצריך שנשוב אליו. ואוסיף לך באור בדמיון מהשמש שהיא אחת, אך מתחלפים מערכות הגשמים המקבל על הדמיון, והאור הצח והמים, ויקרא בזה 'אור נוקב', ויקרא באבנים הזכות והשטחים הקללים אור בהיר, על הדמיון, ובעצים ובארץ וזולתם אור נראה, ובכל הדברים בכללות אור סתם בלתי שם מיוחד. והאור הסתם הוא כמו אמרנו 'אלהים', כאשר התבאר, והאור הנוקב הוא כמו 'י' שם נודע, מיוחד ביחס אשר בינו ובין השלם שבכל בריאותיו בארץ, רצוני לומר: הנביאים אשר נפשותם זכות מקבלות לאורו, יעבר בהם פעבר אור השמש בשםם ובפנינים. ואלה הנפשות יש להם מוצא ומחצב מזרע אדם' כאשר התבאר. ונמשכת הסגלה והלב דור אחר דור וזמן אחר זמן, ויצא המון בני אדם זולת הלב ההוא - קלפות ועלים ושרפים וזולתם. ונקרא אלוה הלב הזה בפרט 'י', ובעבור הדבקו באדם העתק שם אלהים אחרי כלות מעשה בראשית אל 'י' אלהים, וכמו שאמרו רבותינו: "נקרא שם מלא על עולם מלא", ושלמות העולם לא היה כי אם באדם אשר היה לב כל שקדם לו. והענין הנרצה ב'אלהים' לא יכחיש אותו מי שיש לו דעת, אך תפל ההכחשה ב'י', מפני שהנבואה מפלגה נכריה ביחידים כל שכן בהמון, ועל זה הכחיש פרעה ואמר: "לא ידעתי את-י", כאלו הבין ממלת 'י' מפרש מה שיושב מ'האור הנוקב', והורה אותו על אלוה דבק אורו בבני אדם ויעבר-בם, והוסיף לאמר לו: "אלהי העברים", רמז אל האבות אשר העידו להם עדים בנבואה ובכבוד, אבל 'אלהים' הנך רואהו שם נוהג במצרים, כאשר אמר פרעה הראשון ליוסף: "אחרי הודיע אלהים אותך את-כל-זאת", "איש אשר רוח אלהים בו", כאשר אם היה אדם אחד יראה השמש לבדו ויראה מקומות זריחתה ומקומות מרוצתה, ואנחנו לא ראינוה מעולם אבל אנחנו משתמשים בצל ובענן, ונראה ביתו מאיר יותר מבתינו בעבור ידיעתו במהלך השמש, ויקבע לה חלונות ואשנבים כפי רצונו, וכן נראה זריעותיו ונטיעותיו מצליחות, ואמר לנו כי זה בעבור דעתו בשמש, והיינו מכחישים בזה ואומרים: "מה היא? אבל אנו יודעים האור ותועלותיו רבות, אך הם באות אלינו במקרה". והוא אומר: "יבואני ממנה מה שאני חפץ ובעת שאחפץ, בעבור שאני יודע סבתה ואיך מהלכת, וכאשר אמן לה ואציע ואשמר בכל מעשי בעתים ידועים אצלי אינני חסר מתועלתה כאשר אתם רואים". ושם יי הוא המכנה ממנו ב'פנים', באמרו: 'פני ילכו', ואם אין פניך הלכים והוא הענין המבקשים אותה. ואשר יקבל אורה קביל שלם יותר - הפנינים והשם, באמרו: "ילך נא-אדני בקרבנו". וענין 'אלהים' ישג בהקשה, כי השכל מורה שיש לעולם מושל ומסדר, ונחלקים בזה בני אדם כפי הקשותם, והקרוב

שְׂבִדְעוֹת בּוֹ דַעַת הַפִּילוֹסוֹפִים, אָבֵל עֵנָן יֵי לֹא יִשָּׁג בְּהַקְשָׁה, אִךְ בְּרֵאִיָּה הִיא הַנְּבוּאִית אֲשֶׁר בָּהּ יָשׁוּב הָאָדָם כְּמַעַט שְׂיִפְרָד מִמֵּינוּ וַיִּדְבֶּק בְּמִין מְלֶאכִי וְתִפְנֹס בּוֹ רוּחַ אַחֲרָת, כְּמוֹ שְׁאָמַר: "וְנִהְפְּכֶת לְאִישׁ אַחֲרִי", "וַיִּהְיֶה-לוֹ אֱלֹהִים יָב אַחֲרִי", "וְרוּחַ לְבָשָׁה", "הִיְתָה עָלַי יָד-יְיָ", "וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי", כְּנוֹי לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ הַלּוֹבֶשֶׁת הַנְּבִיא בְּעַת הַנְּבוּאָה, וְהַנְּזִיר וְהַמְּשִׁיחַ כְּשֶׁנִּמְשַׁח לְכַהֵן אוֹ לְמְלוּכָה עֵת שְׂיִמְשַׁחְנוּ הַנְּבִיא, אוֹ עֵת שְׂיַעֲזְרֵנוּ הָאֱלֹהִים וַיִּישִׁירָהוּ בְּדָבָר מִן הַדְּבָרִים, אוֹ בְּעַת הַוְדָעַת הַכֹּהֵן בְּמַדְע הַנְּעֵלָם אַחֲרֵי שְׂיִשְׁאֵל בְּאוּרִים וְתַמִּים. וְאִזּוֹ יִסּוּרוּ מִלֵּב הָאָדָם הַסְּפִקוֹת הַקּוֹדְמוֹת אֲשֶׁר הִיָּה מְסַתְּפֵק בְּאֱלֹהִים, וַיִּלְעַג לְהַקְשׁוֹת הָהֵם אֲשֶׁר הָיוּ רְגִילוֹת לְהַגִּיעַ בָּהֶם אֶל הָאֱלֹהוֹת וְהִיָּחוּד, וְאִזּוֹ יָשׁוּב הָאָדָם עוֹבֵד, חוֹשֵׁק בְּנַעֲבָדוֹ, וּמוֹסֵר נַפְשׁוֹ לְהַרְגָּה עַל אֲהַבְתּוֹ, לְגַדֵּל מַה שֶּׁהוּא מוֹצֵא מִעֲרָבוֹת הַדְּבִיקָה בּוֹ וְהַנְּזָק וְהַצֶּעַר בְּהַתְּרַחֵק מִמֵּנוּ, בְּהַפְּדֵי הַפִּילוֹסוֹפִים שְׂאִינָם רוֹאִים בְּעַבּוּדָתוֹ כִּי אִם מוֹסֵר טוֹב וְדָבָר הָאֱמֶת, בְּגַדְלוֹ עַל שְׂאֵר הַנְּמַצָּאוֹת, כְּמוֹ שְׂרָאוִי לְגַדֵּל הַשְּׂמֶשׁ עַל שְׂאֵר הַנְּרָאִים, וְשְׂאִין בְּכַפִּירָה בְּאֱלֹהִים יוֹתֵר מִפְּחִיתוֹת הַנְּנַפֵּשׁ הַרוּצָה בְּכֹזָב.

טז אָמַר הַכּוֹזֵרִי: כְּבָר הַתְּבַאֵר לִי הַהֶפְרָשׁ בֵּין 'אֱלֹהִים' וַיְיָ וְהַבִּינוֹתִי מַה בֵּין אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי אַרִיסְטוֹ, וְשְׂיִי תִכְסַּפְנָה לוֹ הַנְּפִשׁוֹת בְּטַעַם וְרֵאִיָּה, וְאֱלֹהִים יִטָּה אֵלָיו הַקְשָׁה. וְהַטַּעַם הַהוּא יָבִיא מִי שְׂיִגִיעַ אֵלָיו שְׂיִמְסֹר נַפְשׁוֹ עַל אֲהַבְתּוֹ וְשְׂיִמּוֹת עָלֶיהָ, וְהַהֶקְשָׁה הַזֹּאת הִיא רוֹאָה כִּי רוּמְמוֹתָו חוֹבָה בְּעוֹד שְׂלֹא תִזְיֵק וְלֹא יִגִיעַ בְּעַבּוּרָה צֶעַר. וְאִין לְהֶאֱשִׁים אַרִיסְטוֹ כְּשֶׁהוּא לוֹעַג עַל מַעֲשֵׂה הַנִּימוּסִים, אַחֲרֵי שֶׁהוּא מְסַפֵּק אִם יִדַע הָאֱלֹהִים אוֹתָם.

יז אָמַר הַחֵבֵר: וּבְאֱמַת סָבֵל אַבְרָהָם אוֹר כְּשָׂדִים וְהַגְרוֹת וְהַמִּילָה וְהַרְחַקָת יִשְׁמַעֵאל וְעַקְדַת יִצְחָק לְשַׁחַט אוֹתוֹ, כִּי רָאָה מִן הָעֵנָן הָאֱלֹהִי מַה שְׂרָאָה, טַעַם לֹא הַקְשָׁה, וְרָאָה שְׂאִין דְּבָר מִמֵּנוּ נִעְלָם מִחֻלְקֵי מַעֲשָׂיו, וְרָאָה גוֹמֵל אוֹתוֹ עַל צְדָקָתוֹ לְרַגְעִים, וּמוֹרָה אוֹתוֹ הַדְּרֹךְ הַיִּשְׁרָה בְּכָל מַעֲשָׂיו, עַד שְׂלֹא הָיָה מְקַדִּים וּמְאַחֵר כִּי אִם בְּרִשׁוֹתוֹ, וְאִיךְ לֹא יִלְעַג לְהַקְשׁוֹתָיו הַקְדוּמוֹת, כְּאֲשֶׁר דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָה, בְּיוֹצֵא אוֹתוֹ הַחוּצָה: אָמַר לוֹ: "צֵא מֵאֶצְטוּגְנִינוֹת שְׁלֹךְ", רוּצָה לוֹמַר, שְׂצַוְהוּ לְעֹזֵב כָּל חֻמּוֹתָיו הַהֶקְשִׁיּוֹת מִחֻמְמוֹת הַכּוֹכָבִים וְזוֹלָתָם, וַיִּדְבֶּק בְּעַבּוּדַת מִי שְׂהַגִיעַ אֵלָיו בְּטַעַם, כְּמוֹ שְׁאָמַר: "טַעַמוֹ וְרָאוּ כִי-טוֹב יְיָ וְגוֹ' ". וּבְאֱמַת נִקְרָא: 'אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל' מִפְּנֵי שֶׁהָרָאוֹת הַזֹּאת הִיְתָה נִעְדָּרַת בְּזוֹלָתָם, וְנִקְרָא 'אֱלֹהֵי הָאָרֶץ' בְּעַבּוֹר שְׂיִשׁ לָהּ כַח מִיָּחַד מְאוּיָרָה וְאַרְצָה, וְשְׂמִיָּה עוֹזְרִים עַל זֶה, עִם הַדְּבָרִים הַתְּלוּיִים בָּהּ אֲשֶׁר הֵם כְּעַבּוּדַת הָאָדָמָה וְהַהֲצָעָה לְהַצְלַחַת הַמִּין הַזֶּה. וְכָל מִי שְׂרָדַף הַנְּמוּסֵי הָאֱלֹהִי הוּא הוֹלֵךְ אַחֲרֵי בְּעֵלֵי הָרָאוֹת הַזֹּאת, וְיִנוּחוּ נַפְשׁוֹתָם לְהֶאֱמִין לָהֶם עִם תְּמִימוֹת דְּבָרֵיהֶם וְעִבֵי מְשָׁלֵיהֶם, מַה שְׂלֹא יִנוּחוּ לְהֶאֱמִין לְפִילוֹסוֹפִים עִם דְּקוֹת חֻקוּיָיהֶם וַיְפִי סֹדֵר חֻבּוּרֵיהֶם וּמַה שְׂנִרְאָה עֲלֵיהֶם מִהַמוּפָת, אִךְ אִין הַהֶמוֹן הוֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם כְּאֵלוֹ הַנְּפִשׁוֹת מִתְּנַבְּאוֹת בְּאֱמַת, וְכְמוֹ שְׁאָמְרוּ: "נִכְרִים דְּבָרֵי אֱמַת".

יח אמר הכוזרי: אני רואה אותך מגנה הפילוסופים ומיחס אליהם הפך מה שנתפרסמו בו, עד שכל מי שנבדל ונפרש יאמר עליו ששב פילוסוף או הולך על דעת הפילוסופים, ואתה שולל מהם כל מעשה טוב.

יט אמר החבר: אבל, מה שאמרתי לך הוא שרש אמונתם, כי תכלית ההצלחה לאדם איננה כי אם המדע העיוני, והגעת הנמצאות משפלות בשכל בכת, וישוב שכל בפעל, ואחר כן שכל נאצל קרוב לשכל הפועל, ולא יירא הפליון. וזה לא ישלם אלא בכלות הימים במחקר והתמדת המחשבה, וזה לא יתכן עם עסקי העולם, על כן הם רואים שיפרשו מהממון והגדלה וההנאה והבנים, כדי שלא יטרדו אותם מן המדע. וכאשר יהיה האדם יודע התכלית ההיא המבקשת מהמדע, לא יחוש על מה שהוא עושה, כי הם אינם יראים לקבל גמול על היראה ההיא, ואינם חושבים שאם היו גוזלים או רוצחים היו נענשים על זה, אבל צויו על הטוב והזהירו מן הרע בדרך הראוי והמשבח, להתדמות לבורא אשר סדר הדברים על דרך הטוב, וקבעו הנמוסים השכליים, והם ההנהגות שאינם חובות אף הם מתנים אלא בעת הצורך. ואין התורה כן אלא בחלקים מנהגיים, וכבר נתבאר בחכמה התורה מה שסובל התנאי ומה שאיננו סובלו.

כ אמר הכוזרי: שקע האור ההוא אשר אתה מספר, שקיעה שהדעת מרחקת שיראה עוד, ואבד אבדה שהשבתה אינה עולה במחשבה.

כא אמר החבר: איננו שוקע אלא בעיני מי שאינו רואה אותנו בעין פקוחה, ומביא ראיה מדליתנו וענינו ופזירנו, שנשקע אורנו, ומגדלת זולתנו והשגתו לעולם ומשלו בנו, כי יש לו אור.

כב אמר הכוזרי: לא הבאתי מזה ראיה, מפני שאני רואה שתי האמות החולקות זו על זו, יש לכל אחת מהם גדלה וממשלה ולא יתכן שיהיה האמת בשתי קצוות הסותר, אלא או באחת מהן או אינו באחת מהן. וכבר פרשת לי ביהנה שפיל עבדי מה שהורה שהדלות והשפלות יותר ראוי בענין האלהי מהגדלה והגאונה, והוא גם כן גלוי בשתי האמות, כי הנוצרים אינם מתפארים במלכים ולא בגבורים ולא בעשירים, אבל באנשים שהם שהלכו אחרי ישו כל הימים הארפים אשר לא נקבעה בהם דתו, והיו האנשים שהם גולים ונחבאים ונהרגים בכל מקום שנמצאו, וסבלו על חזוק אמונתם ענינים מפלאים מן הבוז וההרג, והם אשר בהם מתברכים ומכבדים מקומותם ומקומות הריגתם ובונים במות על שמותם. וכן עוזרי בעלי דת שמעאל סבלו מן הבוז הרבה עד שנעזרו, ובהם הם מתפארים, ובשפלותם ובמותם על עזר דתם משתבחים, לא במלכים המתגדלים בממוןם וגדלת ענינם, אף באשר היו לובשים הבלאים ואוכלים השעורים מבלי שבועם, אבל היו עושין כל זה עם תכלית הגדלם אל האלהים. ואלו הייתי רואה היהודים עושים זה לשם

הַאֱלֹהִים, הֵייתִי אוֹמֵר כִּי יֵשׁ לָהֶם מַעֲלָה עַל מַלְכֵי בֵּית דָּוִד, מִפְּנֵי שְׂאֲנֵי זֹכֵר מִה שְׁלַמְדַּתִּנִּי בַמֶּאֱמָר 'אֶת-דָּכָא וְשִׁפְל רֹחִי', כִּי אֹר הַאֱלֹהִים אֵינְנו חַל כִּי אִם בְּנַפְשׁוֹת הַנִּכְנָעִים.

כג אָמַר הַחֶבֶר: הַדִּין עִמָּךְ שֶׁתַּחַרְפֶּנּוּ בְּזֶה מִפְּנֵי שְׂאֲנַחְנוּ סוּבְלִים הַגְּלוּת מִבְּלֵי תוֹלְדָה, אֲבָל חֲשַׁבְתִּי בְּחֻשׁוּבִים מִמֶּנּוּ, שֶׁהֵם הָיוּ יְכוּלִים לְדַחוֹת הַבּוֹז וְהַעֲבֹדוֹת מֵעַל נַפְשׁוֹתֵם בְּמִלָּה שְׂיֵאמְרוּהָ מִבְּלֵי טָרַח, וַיִּשׁוּבוּ בְּנֵי חוֹרֵין וְתֵרוּם יָדָם עַל מַעֲבִידֵיהֶם, וְאֵינֶם עוֹשִׂים זֶה אֶלָּא בַעֲבוּר שְׁמִירַת תּוֹרַתֵם, הֲלֹא דִּי בְּקִרְבָּה הַזֹּאת לְהַפְגִיעַ וּלְכַפֵּר עֲוֹנוֹת רַבּוֹת. וְאֵלוּ הָיָה מִה שְׂאֵתָה מִבְּקָשׁ מִמֶּנִּי לֹא הָיִינוּ מִתְעַכְּבִים בְּגִלוּת הַזֶּה, עִם מִה שְׂיֵשׁ לַאֱלֹהִים בְּנוּ סוּד וְחֻכְמָה, כְּחֻכְמָה בְּגִרְגִיר הַזָּרַע אֲשֶׁר יִפֹּל בְּאַרְצָךְ, וְהוּא מְשַׁתְּנָה וּמִתְחַלֵּף בְּנִרְאָה אֶל הָאָרֶץ וְאֶל הַמַּיִם וְאֶל הַזָּבֵל, וְלֹא יִשָּׂאֵר לוֹ שׁוּם רֶשֶׁם מוֹחֵשׁ כְּפִי מִה שְׂיִדְמָה לַמַּבִּיט אֵלָיו, וְהֵינָה הִיא אֲשֶׁר תִּשְׁנֶנָּה הָאָרֶץ וְהַמַּיִם אֶל טְבַעָה וְתַעֲתִיקָם מִדְּרָגָה אַחֵר מִדְּרָגָה עַד שֶׁתִּדְק הַיְסוּדוֹת וְתִשְׁיָבֶם אֶל דְּמוֹת עֶצְמָה, וְתִדְחָה קְלַפּוֹתֶיהָ וְעֲלִיהָ וְזוֹלַת זֶה, עַד אֲשֶׁר יִזְדַּכֵּךְ הַלֵּב וַיְהִיֶּה רָאוּי לְחוּל בּוֹ הַעֲנִין הַאֱלֹהִי. וְצוֹרַת הַזָּרַע הָרֵאשׁוֹן, עוֹשֶׂה הַעֵץ הַהוּא פְּרִי כְּפָרִי אֲשֶׁר הָיָה זָרְעוֹ מִמֶּנּוּ. וְכֵן 'תּוֹרַת מִשְׁה' - כֹּל אֲשֶׁר בָּא אַחֲרֶיהָ יִשְׁתַּנֶּה אֵלֶיהָ בְּאַמְתַּת עֲנִינּוּ, וְאִם הוּא בְּנִרְאָה דוּחָה אוֹתָהּ. וְאֵלֶּה הָאֲמוֹת הֵם הַצָּעָה וְהַקְדָּמָה לַמַּשִּׁיחַ הַמְּחַכָּה, אֲשֶׁר הוּא הַפְּרִי, וַיִּשׁוּבוּ כָלֶם פְּרִיו כְּאֲשֶׁר יוֹדוּ לוֹ וַיִּשׁוּב הַעֵץ אֶחָד, וְאִזּוּ יִפְאָרוּ וַיּוֹקִירוּ הַשֶּׁרֶשׁ אֲשֶׁר הָיוּ מִבְּזִים אוֹתוֹ, וְכֹאֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּהִנֵּה יִשְׁכִּיל עַבְדִּי. וְאֵל תַּבִּיט אֶל רַחֵם אֱלֹהֵי מִן עוֹבְדֵי הָאֱלִילִים וְהַשְׁתַּדְּלוּתָם בַּיְחוּד, וְתִפְאָרֶם וְתִשְׁבַּחֶם, וְתַבִּיט אֶל יִשְׂרָאֵל בְּעֵין הַפְּחִיתוֹת בַּעֲבוּר שְׁעַבְדוֹ הַבְּעָלִים בַּיְמֵיהֶם, וְהַתְּבוּנָה בְּמַה שְׂצוּפִים רַבִּים מֵהֶם מִהֶאֱפִיקוּרְסוֹת, וְעוֹד - כִּי הֵם מִפְּרָסְמִים אוֹתָהּ וְאוֹמְרִים בָּהּ הַשִּׁירִים הַמִּפְּרָסְמִים הַנְּזַפְרִים, שְׂאִין מוֹשֵׁל עַל מַעֲשֵׂי בְּנֵי אָדָם, וְלֹא גוֹמֵל וְלֹא עוֹנֵשׁ עֲלֵיהֶם, מִה שְׁלֹא נִזְכָּר מַעֲוָלָם עַל יִשְׂרָאֵל, אֲדָּהּ הָיוּ הָעַם מְבַקְשִׁים תּוֹעֲלוֹת הַצְּלָמִים הָהֵם וְהַרוֹחֲנִיּוֹת תּוֹסֶפֶת עַל תּוֹרַתֵם, וְהֵם שׁוֹמְרִים תּוֹרַתֵם, בַּעֲבוּר שְׁהִיתָה תּוֹעֲלַת הָעַבּוּדוֹת הָהֵם גְּלוּיָהּ בְּזִמְן הַהוּא. וְאִם אֵינּוּ כֵן, לָמָּה לֹא נִשְׁתַּנּוּ אֶל תּוֹרוֹת הַגּוֹזִים אֲשֶׁר הַגְּלוּם וְשָׁבוּ אוֹתָם, עַד שְׁמַנְשָׁה וְצַדִּיקָהּ וּמִי שְׁלֹא הָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל מְכַעֲסִים כְּמוֹתֵם, לֹא רָצוּ לַעֲזוֹב תּוֹרַת יִשְׂרָאֵל, אֲבָל הִיתָה לָהֶם תַּאֲוָה לְתוֹסֶפֶת תּוֹעֲלַת מְנַצְחוֹן וּבִרְכַּת מָמוֹן בְּכַחוֹת הָהֵם אֲשֶׁר הָיוּ אֶצְלָם מְנַסִּים, מִמֶּה שְׁהִזְהִיר הַבּוֹרָא מֵהֶם, וְאֵלוּ הָיָה לָהֶם הַיּוֹם הַפְּרָסוּם הַהוּא הֵייתָ רוּאָה אוֹתְנוּ וְאֵתְהֶם הַיּוֹם נִפְתִּים לָהֶם, כְּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ נִפְתִּים לְשִׂאֲרֵית הַהִבְלִים מְאֻצְטָגְנִיּוֹת וּלְחַשִּׁים וְקַמִּיעוֹת וְנִסְיוֹנוֹת רְחוּקוֹת מִהַטְּבַע, עִם הַרְחָקוֹת הַתּוֹרָה אוֹתָם.

כד אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲנִי רוּצָה עֲתָה שְׁתַּרְאָה לִי מְעַט מִשְׁיָרֵי הַחֻכְמוֹת הַטְּבַעִיּוֹת אֲשֶׁר אִמְרַתְּ שֶׁהָיוּ אֶצְלָכֶם.

כה אָמַר הַחֶבֶר: מֵהֶם 'סִפְר יְצִירָה', וְהוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ, וְהוּא עֵמֶק וּפְרוּשׁוֹ אֶרֶץ, הוֹרָה עַל אֱלֹהִיוֹתוֹ וְאַחֲדוּתוֹ בְּדַבְרִים מְתַחַלְפִים, מְתַרְבִּים מִצַּד, אֲבָל הֵם מְתַאֲחָדִים נְסֻמְכִים מִצַּד אַחֲרַת, וְהִסְכַּמְתֶּם מִצַּד הָאֶחָד

אֲשֶׁר יִסְדְּרִים. וּמֵהֶם סֵפֶר וְסִפּוּר וְסֵפֶר. רְצוֹנוֹ בְּסֵפֶר, הַשְּׁעוֹר וְהַפְּלוּס
בְּגוּפִים הַנִּבְרָאִים, כִּי הַשְּׁעוֹר עַד שֶׁיְהִיֶּה הַגּוּף מְסֻדָּר וְעָרֹךְ רְאוּי לְמַה
שֶׁנִּבְרָא לוֹ, - לֹא יְהִיֶּה כִּי אִם בְּמַנְנוֹ. וְהַמְדָּה וְהַמְשׁוּרָה וְהַמְשָׁקֶל, וְעָרֹךְ
הַתְּנוּעוֹת וְסִדּוּר הַמוֹסִיקָה הַכֹּל בְּמַנְנוֹ, רְצוֹנִי לֹאמֹר: סֵפֶר, כְּאֲשֶׁר אֵתָּה
רוּאָה הַבּוֹנֶה - לֹא יֵצֵא מִתַּחַת יָדוֹ בֵּית עַד שֶׁקִּדְּם צִיּוּרוֹ בְּנִפְשׁוֹ. וְרָצָה
בְּסִפּוּרוֹ. הַדְּבֹר וְהַקּוֹל, אֲבָל הוּא דְבֹר אֱלֹהִי 'קוֹל דְּבָרִי אֱלֹהִים חַיִּים',
תְּהִיֶּה בּוֹ מְצִיאוֹת הַתְּכוּנָה וְהַצֵּלָם אֲשֶׁר דְּבַר בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "יְהִי אוֹר
וַיְהִי אוֹר", "יְהִי רְקִיעַ", וְלֹא יֵצֵא הַדְּבֹר עַד שֶׁנִּמְצָא הַמַּעֲשֶׂה וְהוּא 'סֵפֶר'
רוּצָה לֹאמֹר: הַמְּכַתֵּב, וּמְכַתֵּב אֱלֹהִים הוּא יְצִירוֹתָיו, וְדָבַר הָאֱלֹהִים הוּא
מְכַתְּבוֹ, וְשְׁעוֹר הָאֱלֹהִים הוּא דְבָרוֹ. הֵנָּה - שֶׁב הַסֵּפֶר וְהַסִּפּוּר וְהַסֵּפֶר בְּחֹק
הָאֵל דְּבַר אֶחָד, וּבְחֹק הָאֶדָם - שֶׁלְשָׁה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְשַׁעַר בְּשִׁכְלוֹ, וּמְדַבֵּר
בְּפִיו, וְכוּתֵב בְּיָדוֹ הַדְּבֹר הַהוּא, בְּעֵבוֹר שִׁיּוּרָה אוֹתָךְ בְּאֵלֶּה הַשְּׁלֵשָׁה עַל
דְּבַר אֶחָד מִבְּרִיאֹת הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ. וַיְהִיֶּה שְׁעוֹר הָאֶדָם וְדְבֹרוֹ וּמְכַתְּבוֹ,
אוֹתוֹת מוֹרִים עַל הַדְּבַר, לֹא גוֹף הַדְּבַר, אֲבָל שְׁעוֹר הָאֱלֹהִים וְדְבָרוֹ הוּא
הַדְּבַר בְּעֵצְמוֹ וְהוּא מְכַתְּבוֹ, כְּאֲשֶׁר אִם הֵייתָ מַעֲלָה עַל דַּעְתָּךְ אוֹרֵךְ בְּגִדֵי
פְּסִים מְחֻשָּׁב בְּמִלְאֲכָתוֹ וְהַמְשִׁי נַעֲשֶׂה לְרְצוֹנוֹ, וּמִתְגַּנֵּן בְּגוֹנִים הָעוֹלָם עַל
לְבוֹ, וּמִתְרַכֵּב הַהֲרַכְבוֹת אֲשֶׁר הוּא חָפֵץ, - יְהִיֶּה הַבְּגָד הַהוּא בְּשְׁעוֹרוֹ
מְכַתְּבוֹ. וְאֵלּוֹ הֵיִינוּ יְכוֹלִים כְּשֶׁנִּדְּבַר בְּמִלַּת 'אֶדָם' אוֹ כְּשֶׁנִּחְקַק גּוֹף הָאֶדָם,
לְהַמְצִיא צוּרָתוֹ, הֵיִינוּ יְכוֹלִים עַל הַדְּבֹר הָאֱלֹהִי וְהַכְּתָב הָאֱלֹהִי, וְהֵיִינוּ
בוֹרְאִים, כְּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים קֶצֶת הֵיכֶלֶת עַל הַצִּיּוּר הַשִּׁכְלִי. אֵךְ הַלְשׁוֹנוֹת
וְהַמְּכַתְּבִים, יֵשׁ לְקֶצֶתָם יִתְרוֹן עַל קֶצֶתָם. מֵהֶם מַה שֶּׁשְּׂמוֹתָם נְאוֹתִים
הַרְבֵּה בְּקְרוּאִים, וּמֵהֶם רְחוּקִים מֵהָאוֹת לָהֶם. וְהַלְשׁוֹן הָאֱלֹהִית הַבְּרוּאָה
אֲשֶׁר לְמִדָּה הָאֱלֹהִים לְאֶדָם וְשָׁמָּה עַל לְשׁוֹנוֹ וּבִלְבָבוֹ, הִיא מְבַלֵּי סֵפֶק
הַשְּׁלֵמָה מִכָּל הַלְשׁוֹנוֹת וְהַנְּאוֹתָה לְקְרוּאִיהָ יוֹתֵר מִכָּלָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "וְכָל
אֲשֶׁר יִקְרָא-לוֹ הָאֶדָם נִפְשׁ חַיָּה הוּא שְׂמוֹ", רְצוֹנוֹ לֹאמֹר: שֶׁהוּא רְאוּי לְשֵׁם
הַהוּא וְנֵאוֹת לוֹ וּמְלַמֵּד עַל טְבֵעוֹ. וְהַתְּחִיב מְזָה לְשׁוֹם מַעֲלָה וַיִּתְרוֹן לְלִשׁוֹן
הַקִּדְּשׁ, וְשֶׁהַמְּלֶאכִים יוֹתֵר חוֹשְׁשִׁים לָהּ וּמְרַגְּשִׁים, מְזוּלָתָהּ מֵהַלְשׁוֹנוֹת,
וְעַל זֶה נֶאֱמַר בְּמִכְתָּבִי כִּי צוּרוֹת אוֹתִיוֹתָיו אֵינָם בְּלֹא כּוֹנֵה וּבְמִקְרָה, אֲבָל
לְעֵינֵינוּ נְאוֹת עִם הַמְּכָוֶן מִכָּל אוֹת וְאוֹת. וְאֵל יְהִי רְחוּק בְּעֵינֵינוּ הַזֶּה רֵשֶׁם
הַשְּׂמוֹת וְהַדּוּמָה לָהֶם מִדְּרָךְ הַדְּבֹר וְהַכְּתָב, וְקִדְּם לָהֶם הַשְּׁעוֹר, רְצוֹנִי
לֹאמֹר: מִחֻשְׁבֵּת הַנִּפְשׁ הַטְּהוֹרָה הַדּוּמָה לְמִלְאֲכִים, וּמִתְקַבְּצִים הַשְּׁלֵשָׁה
סִפְרִים: סֵפֶר וְסִפּוּר וְסֵפֶר בְּדְבַר אֶחָד, וַיְהִיֶּה הַדְּבַר הַהוּא הַמְשַׁעַר כְּאֲשֶׁר
שְׁעַר אוֹתוֹ בְּעַל הַנִּפְשׁ הַבְּרָה, וְכְאֲשֶׁר דְּבַר בּוֹ וְכְאֲשֶׁר כְּתָבוֹ. וְכֵן אָמַר זֶה
הַסֵּפֶר עַל הָאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ שֶׁבָרָא אֶת עוֹלָמוֹ בְּשִׁלְשָׁה סִפְרִים, בְּסֵפֶר וְסִפּוּר
וְסֵפֶר, כָּלֶם בְּחֻקוֹ, יִתְבָּרֵךְ, אֶחָד. וְהָאֶחָד הַהוּא הַתְּחִלָּה לְשִׁלְשִׁים וּשְׁתַּיִם
נְתִיבוֹת פְּלֵאוֹת חֻכְמָה, שֶׁהֵם עֶשֶׂר סְפִירוֹת, וְעֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם אוֹתִיוֹת, רְמֵז
אֵל יְצִיאַת הַנִּמְצָאוֹת אֵל מַעֲשֶׂה יִכְרוּ בְּכַמוֹת וּבְאִיכוֹת. וְהַכְּמוֹת - מִסֵּפֶר,
וְסוּד הַמְּסֻפָּר אֵינּוּ כִּי אִם בְּעֶשְׂרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: עֶשֶׂר סְפִירוֹת בְּלִי מָה; עֶשֶׂר
וְלֹא תִשַׁע, עֶשֶׂר וְלֹא אֶחָד עֶשְׂרָה, וְלָהֶם סוּד חֲתוּם לְמַה עֲמֵד הַחֻשְׁבוֹן עַל
עֶשְׂרָה לֹא פְחוֹת וְלֹא יוֹתֵר. וְעַל זֶה סֵמֵךְ לוֹ: הֵבֵן בְּחֻכְמָה וְחֻכְמָה בְּפִינָה -
בְּחוֹן בָּהֶם וְחֻקָּר מֵהֶם וְדַע וְחֻשָּׁב וְצוּר וְהַעֲמֵד דְּבַר עַל בְּרוּרוֹ וְהַשֵּׁב יוֹצֵר עַל
מְכוּנוֹ, וּמִדְּתָן עֶשֶׂר שְׁאִין לָהֶם סוּף. וְאַחַר כֵּן זָכַר הַכְּרֵתָם בְּאִיכוֹת, וְחֻלְקָ

הַעֲשָׂרִים וְשֵׁשֶׁת אֹתִיּוֹת שֶׁלֶּשֶׁה חֻלְקִים : שְׁלֹשׁ אַמּוֹת וְשִׁבְעַת כְּפוּלוֹת וְשֵׁשֶׁתִּים עֶשְׂרֵה פְּשוּטוֹת, וְאָמַר : שְׁלֹשׁ אַמּוֹת - אֶלֶף מִם שֵׁן, אַמּוּ"ש, סוּד גְּדוֹל מִפְּלֵא וּמִכְסָּה, שְׁמִמְנוּ יוֹצְאִין אֲוִיר וּמִים וְאֵשׁ, שְׁבָהוּ נִבְרָא הַכֹּל. וְשֵׁם מְעַרְכַת הָאוֹתִיּוֹת הָאֵלֶּה עִם מְעַרְכַת הָעוֹלָם הַגְּדוֹל, וְהַקָּטָן שֶׁהוּא הָאָדָם, וּמְעַרְכַת הַזְּמַן, - אַחַת, וְקָרָא אוֹתָם 'עֵדִים נְאֻמָּנִים' - עוֹלָם וְנֶפֶשׁ וְשָׁנָה. הוֹדִיעַ אוֹתָנוּ כִּי הַסְּדוּר אֶחָד מִהַמְּסֻדָּר אֶחָד יִתְבַּרֵךְ ; וְאִם הִנְמַצָּאוֹת מִתְחַלְפוֹת וְשׁוֹנוֹת זֶה מִזֶּה, הִתְחַלְפוּתָם מִחֻמְרֵיהֶם שֶׁהֵם שׁוֹנִים, מֵהֶם עֲלִיוֹן וּמֵהֶם תַּחְתּוֹן, וּמֵהֶם עָכוּר וּמֵהֶם זָךְ ; אֲבָל מִחֻמַּת חוּנֵן הַצּוּרוֹת וְנוֹתֵן הַתְּכוּנוֹת וְהַסְּדוּר, הִנֵּה הַחֻכְמָה בָּהֶם כָּלָם אַחַת, וְהַשְּׂגָחָה אַחַת, הוֹלְכַת עַל סְדָר אֶחָד בְּעוֹלָם הַגְּדוֹל וּבְאָדָם וּבְסְדוּר הַגְּלָגָלִים. וְהוּא שְׁאֵמַר עֲלֵיהֶם שֶׁהֵם 'עֵדִים נְאֻמָּנִים' עַל אַחַדוֹתָיו יִתְבַּרֵךְ שְׁמוֹ, עוֹלָם וְנֶפֶשׁ וְשָׁנָה. וְשֵׁם סְדוּרָם עַל קְרוֹב הַדְּמִיוֹן הַזֶּה :

שְׁלֹשׁ	אַמּוֹת	אַמּוּ"ש					
בְּעוֹלָם	אֲוִיר	אַש	מִים				
בְּנֶפֶשׁ	גְּוִיָּה	רֹאשׁ	בְּטָן				
בְּשָׁנָה	רְוִיָּה	חֹם	קָר				
שְׁבַע	כְּפוּלוֹת	כַּפְרִ"ת'	'בג"ד				
בְּעוֹלָם	שְׁבֻתָּאִי	לְבָנָה	נְגִיָּה	חֻמָּה	מְאָדִים	צָדֵק	שְׁבֻתָּאִי
בְּנֶפֶשׁ	חֻכְמָה	שְׁלוֹם	חֵן	חַיִּים	מְמַשְׁלָה	עֶשֶׂר	חֻכְמָה
בְּשָׁנָה	שְׁבֻת	שְׁנֵי	רְבִיעִי	רֹאשׁוֹן	שְׁלִישִׁי	חֻמִּישִׁי	שְׁבֻת
שֵׁשֶׁתִּים	עֶשְׂרֵה	פְּשׁוּטוֹת					
בְּעוֹלָם	טָלָה	בְּתוּלָה	אַרְיָה	סַרְטָן	תְּאוּמִים	שׁוּר	טָלָה
מֵאֲזֵנִים	עַקְרָב	דְּגִים	דָּלִי	גְּדִי	קֶשֶׁת	עַקְרָב	עַקְרָב
בְּנֶפֶשׁ	אַבְר	לְהַרִיחַ,	אַבְר	לְשֹׁמֵעַ,	אַבְר	לְרֹאוֹת,	אַבְר
אַבְר	לְדַבֵּר,	לְתַשְׁמִישׁ,	אַבְר	לְטַעַם,	אַבְר	אַבְר	לְדַבֵּר,
אַבְר	לְעֲשׂוֹת,	לְהַרְהֵר,	אַבְר	לְהִלָּךְ,	אַבְר	אַבְר	לְעֲשׂוֹת,
אַבְר	לְכַעַס,	לִישׁוֹן.	אַבְר	לְשֹׁחֵק,	אַבְר	אַבְר	לְכַעַס,
בְּשָׁנָה	נִיסוֹן	אַלוּל	אַב	תַּמּוּז	סִינּוֹן	אַיִר	נִיסוֹן

וְתִשְׂרִי מִרְחֻשׁוֹן כְּסִילוֹ טִבַּת שְׁבֻת אֲדָר

"אֶחָד עַל גְּבִי שְׁלֹשָׁה, וְשֶׁלֶּשֶׁה עַל גְּבִי שְׁבַעָה, וְשִׁבְעָה עַל גְּבִי שְׁנַיִם עֶשְׂרִים". וּבְאֲבָרִים הָאֵלֶּה מְקוּם הַשְׂתַּתְּפוּת, כְּמוֹ : כְּלִיּוֹת יוֹעֲצוֹת וּטְחוּל שׁוֹחֵק וְכַבֵּד כּוֹעֵס וְקִבָּה יְשָׁנָה. וְאִינְנוּ תַמָּה שִׁיחִיָּה לְכַלִּיּוֹת כַּח בְּהֻטְבַת הָעֲצָה, כִּי אֲנַחְנוּ רוֹאִים כְּמוֹ זֶה בְּבִיצִים, שְׁאֲנַחְנוּ רוֹאִים הַסְּרִיסִים יוֹתֵר חֲלוּשֵׁי הַשֶּׁכֶל מִהַנְּשִׂים, וּמִפְּנֵי שֶׁנֶּעְדְּרוּ הַבִּיצִים חֲסָרוּ הַזָּקָן וְהָעֲצָה הַנְּכוֹנָה. וּיְטְחוּל שׁוֹחֵק, בְּעִבּוּר שֶׁבַחַת הַטְּבַעִי מְנַקֶּה הַדָּם וְהַמְּרָה הַשְּׁחוּרָה מִהַעֲכִירוֹת וְהַלְבִּי, וּבְהַנְקוּתָם תִּהְיֶה הַשְּׂמֻחָה וְהַשְּׁחוּק. וְכַבֵּד כּוֹעֵס, בְּעִבּוּר הַמְּרִירוֹת הַמְתִּילְדוֹת בּוֹ. וְקִבָּה יְשָׁנָה כְּנוֹי לְכִלֵּי הַמְּזוֹן. וְלֹא זָכַר הַלֵּב מִפְּנֵי שֶׁהוּא הַמְּלֵךְ, וְלֹא - הַקְּרוֹם וְהַרְאָה, מִפְּנֵי שֶׁהֵם שְׂמִשִּׁים מִיַּחַדִּים לוֹ, וְאִינֵם שְׂמִשִּׁים לְשָׂאֵר הַגּוּף כִּי אִם בְּדָרֵךְ הַמְּקָרָה לֹא בְּכּוֹנָה הַרְאֻשׁוֹנָה, וְהַמַּחַ נְכַנֵּס בְּחֻלְקֵי הַחוּשִׁים הַנוֹלָדִים מִמֶּנּוּ, וְעוֹד יֵשׁ לְאֲבָרִים שֶׁהֵם לְמַטָּה מִהַקְּרוֹם הַחוּלְקֵי סוּד, מִפְּנֵי שֶׁהֵם הַטְּבַע הַרְאֻשׁוֹן, וְהַקְּרוֹם חוֹלֵק בֵּין עוֹלָם

הטבע ועולם החיים, כמו שהצואר חולק בין עולם החיים ובין עולם הדבור, כאשר זכר אפלטון בספר טימאוס. והמוצאים הראשונים הם מעולם הטבע, ושם שרש ההויה, שמשם יצא הזרע ושם יברא העבר במה שבין ארבעת הטבעים, ומשם בחר הבורא הנתחים המקרבים: החלב והדם ויותרת הכבד ושתי הכליות, ולא בחר בלב ולא במח ולא בראה ולא בקרום. והסוד עמק למאד, והפרוש אסור, וכבר נאמר: " אין דורשין בספר יצירה אלא בתנאים, שמעט שהם מזמנים". ואחר כן אמר: " שבע כפולות; שש צלעות לששה צדדים והיכל קדוש מכון באמצע, ברוך כבוד יי ממקומו, הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו". רמז לענין האלהי המחבר בין ההפכים. ודמהו בנקדה והמרכז מגוף בעל הששה צדדים ושלשה המשכים, ובעוד שלא תקבע התוף לא יקבעו הקצוות, והעיר על הערך אשר בין אלה ובין הפח הסובל לכל, שבו יתחברו ההפכים בערך הנקבע בעולם ונפש ושנה, כי שם לכל אחד מהם דבר פולל את חלקיו ומסדר אותו. ואמר: "תלי בעולם כמלך במלחמה; תלי שם התנין הנזכר בחכמת התכונה, הוא בערב, ג'וזהר', רמז בו אל עולם השכל, כי התנין בו מכנין הדברים הנעלמים אשר לא ישגו בחוש. ורצונו בגלגל - גלגל השמש הנוטה שבו יסתדרו חלקי השנה. ולב מסדר החיים ומושל בחלקיו, ורוצה לומר, שהחכמה בשלשה אחת, והענין האלהי אחד, והחלופי ביניהם איננו כי אם בהתחלפות היוליהם. ודמה הענין האלהי כשהוא מנהיג הרוחניים כמלך על כסאו, אשר יעשו דבריו ברמז מעט אצל סגלתו ועבדיו המכירים אותו מבלי תנועה מהם וממנו. ודמהו כשהוא מנהיג הגלגלים כמלך במדינה, כי הוא צריך להראות בפנות המדינה שיראה על כל חלק ממנה ממשלתו ומוראו ותועלותיו. ודמהו כשהוא מנהיג החיים כמלך במלחמה, שהוא בין הפכים, ישתדל להגביר אוהביו ולגבר על אויביו, והחכמה אחת, כי אין החכמה בגלגלים גדולה מהחכמה בקטן שבחיים, אך גדלת מעלתם בעבור שהם מחמיר זך וקיים, לא יכלם כי אם בוראם, והחיים מחמיר מקבל רשם מתפעל, רושמים בו ההפכים הבאים עליו תמיד מקר וחם וזולתם, ומכלה אותם הזמן, לולא החכמה אשר התחכמה להם בזכר ובנקבה להשאיר המין בהאבד האישים, וזה בסבובי הגלגל והזריחה והשקיעה אשר העיר עליו הספר הזה, ואמר שאין הפרש בין יצירת הזכר והנקבה אלא מה שיש בין הראות אבריהם והסתתרים, וכבר מבאר זה בנתיח, שאברי הנקבה כאברי הזכר אלא שהם מהפכים אל פנים, כמו שאמר: "זכר ב'אמש' ונקבה ב'אשם', חוזר הגלגל פנים ואחור, אין בטובה למעלה מענג ואין ברעה למטה מנגע, רצונו לומר שאותיות אמש ואשם, וענג ונגע אחת הן, ואין ביניהם אלא ההקדמה והאחור, כמו שהזריחה והשקיעה לגלגל אחד בחסו, ובחקנו אנחנו - רצוא ושוב. ורמז באברים שהם למטה מהקרום, על מוצאי הטבעים הארבעה, כמו שאמר: "שני לועזים ושני עלזים, שני יועצים ושני עליצים, עשאן כמין מריבה, ערכו כמין מלחמה, מקצת אלו מצטרפין עם אלו, ואלו כנגד אלו, אם אין אלו אין אלו, וככלם אדוקים זה בזה". והרמז מובן לגמרי, ואם יקשה לבאר הפרדתו מצרך בעלי חיים אל ההפכים, ואיך גורמין הצלתו מהמלחמה הזאת, ולולא המלחמה הזאת לא הייתה

הצלתו זאת. אחר שסדר היצירות, והקדים הדבר החשוב, והוא רוח אלהים חיים, אמר: "אחת, : רוח אלהים חיים; שתיים: רוח מרוח; שלש: מים מרוח, ארבע: אש ממים". ולא זכר הארץ מפני שהיא הגוף והחמר להגיות, כי כלם ארץ, אבל אומרים: זה גוף אשי וזה גוף אוירי וזה גוף מימי, על כן הקדים שלש אמות: אש ומים ורוח, והקדים רוח אלהים והוא רוח הקדש, ממנה נבראים המלאכים הרוחניים, ובה מתחברות הנפשות הרוחניות, ואחריה האויר המשג; ואחרי המים אשר מעל לרקיע, לא השיגתם הקשת הפילוסופים - על כן לא הודו בהם; ואפשר שיאמר בו אומר שהוא כדור הקרה שקורין בערבי 'זמהריר', ומקום תכלית הגעת העבים, ואחרי מקום האש הטבעי שקורין אותו בלשון ערבי 'אלאתיר' כמו שאמר: 'אש ממים' כאשר אומרים על ירוח אלהים מרחפת על-פני המים, שרצונו במים האלה החמר הראשון בלי איכות אבל תהו ובהו, עד שהתאיך בחפץ האלהים הסובב אותו, וכנה אותו ב'רוח אלהים'. ודמות החמר הטבעי במים דמיון נכון ביותר, כי מה שהוא יותר דק מן המים לא יהיה ממנו יעצם טבעי חזק, ומה שהוא יותר עבה מן המים לא ישתוו פעלות הטבע בכל חלקיו, מפני שהם חזקים, כי אין הגוף הארצי ראוי כי אם ל'מלאכות', כי המלאכה אינה כוללת כי אם שטחי החמר ולא כל חלקיו, והטבע הוא כולל כל חלקי הדבר, ואין 'הזה' אלא שהיה כבר בתכונת המים: זב נגר, ואם אינו כן לא יקרא הזה טבעי אבל הוא 'מלאכותי' או 'מתרכב' או 'מקרי', ואין הטבע פועל בו אלא בעודנו בתכן המים יצירהו בחפצו, ואחר כן יעזב מה שהצריך להתקשות ויתקשה. ואמר על הדומה לזה: "עשה מתהו - ממש, ועשה את אשר אינו - ישנו, וחצב עמודים גדולים מאויר שאינו נתפש". ועוד אמר: "מים מרוח; חקק וחצב תהו ובהו ורפש וטיט, עשאן כמין ערוגה, הציבן כמין חומה, סככו כמין מעזיבה, יצק מים עליהם ונעשו עפר". ואמר עוד: "תהו זה קו ירק שמקיף את העולם כלו, בהו אלו אבנים מפלמות המשקעות בתהום, שמפיניהם יוצאין מים". ורמז מעט מסוד השם הנכבד יוד הא וו הא, שהוא נאות לעצם האלהי המתאחד אשר אין לו מהות, כי 'מהות' הדבר - 'זולת מציאות' הדבר, והאלהים יתברך מציאותו הוא מהותו, כי 'מהות' הדבר - 'גדרו', והגדר מחבר מסוגו והבדלו, ואין סוג ואין הבדל לעלה הראשונה, והתחייב שיהיה הוא. . . הוא. וכאשר ספר כי סבת רבות הדברים הוא סבוב הגלגל, כמו שאמר: "חוזר גלגל פנים ואחור", ודמה זה בהתמזג האותיות הנפרדות, "אלף עם כלם וכלם עם אלף, בית עם כלם וכלם עם בית, חוזרות חלילה; נמצא - כל הדבור יוצא במאתים ושלשים ואחד שערים". ואחר כן אמר איך התרבו בשלוש האותיות ורבוים: "שלש אבנים בונות ששה בתים, ארבע בונות עשרים וארבעה בתים, צא וחשב מה שאין הפה יכול לדבר ומה שאין האזן יכולה לשמע". כן נצטרך לחקור מאין נתרבו הדברים קדם סבוב הגלגל, - והבורא אחד הוא, ולגלגל על דרך הדמיון ששה צדדים - והניח בדבור השכלי שמות לבורא ובחר לו בדבור הגשמי האותיות היותר דקות אשר הם פרוחות לשאר האותיות, והם הא וו יוד, ואמר כי החפץ כשהוא יוצא בשם הנכבד הזה יהיה מה שיחפץ יתברך. ואין ספק שהוא

והמלאכים מדברים הדבור השכלי, ויודעים מה שיהיה בעולם הגשמי קדם יצירת העולם, ואיך יאצל הדבור וההברה ממנו על המדברים שהם עתידים להבראות בעולם; והיה בדין שיהיה העולם הגשמי נברא בענין שהוא נאות לגשמיות, בשם הנכבד השכלי הנאות לשם הגשמי יחו, יוה, הוי, היו, ויה, והי, התחייב מכל אחד צד מצדי העולם וקם הגלגל, וזה מהדברים שאינם מספיקים הכל, אם מפני שהמבקש עמק מהשיג או מפני שתבונותינו מקצרות, או לשני הדברים יחד. ועל הדומה לזה חקרו הפילוסופים, והביאם מחקרם לאמר, כי מאחד לא יהיה ממנו כי אם אחד, וקבעו מלאך קרוב נאצל מן הראשון, ואחר כן אמרו כי המלאך הזה יש לו שתי מדות, אחת שהוא יודע מציאותו בעצמותו, והשנית ידיעתו שיש לו סבה, והתחייב ממנו שני דברים: מלאך וגלגל הכוכבים הקימים, וזה גם כן: במה שהשפיל מן הראשון התחייב ממנו מלאך שני, ובמה שהשפיל מעצמותו התחייב ממנו גלגל שבתאי, וכן עד הירח, ואחר כן אל השכל הפועל. וכבר קבלו בני אדם זה והתפתו לו, עד שאמרו שהוא מופת, מפני שיחסו אותו אל פילוסופי יון. וזאת טענה גרידא, אין בה ספוק ומקשים עליה בכמה פנים. אחד מהם: למה עמדה האצילות הזאת, הקצר יד מהראשון? ואחר כן נאמר: למה לא התחייב מהשפלת שבתאי מה שלמעלה ממנו - דבר אחד, ומהשפלתו המלאך הראשון - דבר אחר, ותהיינה צורות אצילות שבתאי ארבע? ומאין לנו שמי שישפיל עצמו יתחייב ממנו גלגל, ומי שהשפיל הראשון יתחייב ממנו מלאך, ובעת אשר יטען אריסטו שהוא משפיל את עצמו צריך שיהיה נתבע שיאצל ממנו גלגל, ואם יטען שהשפיל הראשון, שיאצל ממנו מלאך. אמנם זכרתי לך ההתחלות האלה שלא תבהילך הפילוסופיה, ותחשב שאם תלך אחריה היית מניח לנפשך במופת הברור, אבל התחלותם כלם לא יסבל אותם שכל ולא יכנסו תחת ההקשה. ועוד כי אין בין שנים מהם הסכמה, אלא המקבלים מהם שסומכים על רב אחד, אם אבודקליס ואם פיתגוריס או אריסטו או אפלטון וזולתם הרבה, אין אחד מהם מסכים עם חברו.

כז אמר הפוזרי: מה הצורך אל אותיות היו"י או אל מלאך וגלגל וזולת זה, עם ההודאה בחפץ הבורא ובחדיש העולם ושהאלהים ברא את הדברים הרבים במנינם בבת אחת למיניהם, כאשר זכר בסדר בראשית, ושם בהם כח העמידה והתולדה ומכלכלם לרגעים בפח האלהי, כמו שאנחנו אומרים: מחדש טובו בכל יום תמיד מעשה בראשית.

כז אמר החבר: הטיבות מלך פוזר! זהו האמת והאמונה באמת ועזיבת מה שאין צורך אליו. אך שמא היה זה העיון מאברהם אבינו כשנתבררה לו האלהות והאחדות קדם שיידבר עמו במחזה, ואחר שידבר עמו הניח כל הקשותיו ושב לבקש רצון האלהים מעמו אחר שלמדו, ואיך הוא הרצון ובאיזה דבר ישג ובאיזה מקום. וכבר דרשו רבותינו: ביוצא אותו החוצה, יצא מאצטגנינות שלך ר"ל: יצא מחכמת הכוכבים ומכל חכמה טבעית מספקת. וכבר אמר אפלטון מהנביא שהיה בזמן מרינוס המלך,

שְׁהוּא אָמַר לְפִילוֹסוֹף שֶׁהִיא מִתְעַסֵּק בְּפִילוֹסוֹפִיָּה, בְּחִזּוֹן מִהֶאֱלֹהִים: "לֹא תִגִּיעַ אֵלַי בְּדַרְכֵי הָאֱלֹהִים, אֲדָּבְרִי בְּמִי שֶׁשָּׁמַתִּיו שְׁלִיחַ בֵּינִי וּבֵין בְּרוּאֵי, רְצוֹנִי לֹא הֵנְבִיאִים וְהַתּוֹרוֹת הָאֱמִיתִיּוֹת". וְהִגִּיד בְּסֵפֶר הַזֶּה בְּסוּד הָעֵשְׂרָה הָאֲחָדִים שֶׁמִּסְפִּימִים עֲלֵיהֶם בְּמִזְרַח וּבַמְּעֶרֶב, מִבְּלִתִּי שֶׁיָּבִיא אֶל זֶה טֹבֵעַ וְלֹא יִכְרִיעַם שָׁכַל, אֲבָל סוּד אֱלֹהִי, מֵה שֶׁאָמַר: "עֲשֵׂר סְפִירוֹת בְּלִימָה - בְּלִם פִּיד מִדְּבַר, בְּלִם לְבָד מִלְּהֲרַהֵר, וְאִם רָץ לְבָד שׁוֹב לְמָקוֹם, שֶׁלְּכָד נֶאֱמַר: 'רְצוּא וְשׁוֹב', וְעַל דְּבַר זֶה נִכְרְתָה בְּרִית, וּמִדַּתָּן עֲשֵׂר שְׁאִין לָהֶם סוּף, נְעוּץ סוּפֹן בְּתַחֲלָתָן וּתַחֲלָתָן בְּסוּפֹן כְּשֶׁלְּהִבֵּת קְשׁוּיָה בַּגְּחֻלָּת, וְדַע וְחֹשֶׁב יָצוּר, שֶׁהַיּוֹצֵר אֶחָד וְאִין בְּלִעָדָיו; וְלִפְנֵי אֶחָד מֵה אֶתָּה סוּפְרִי? " וְחֲתִימַת הַסֵּפֶר: "וּכְשֶׁהֲבִין אֲבָרְהָם וְצָר וְחֻקֵּק וְצָרָף וְיָצַר וְחָקַר וְחֹשֶׁב וְעֲלָתָה בִּידוֹ, נִגְלָה עָלָיו אֲדוֹן הַכֹּל, וְקִרְאוּ אוֹהֲבֵי, וְכָרַת לוֹ בְּרִית בֵּין עֲשֵׂר אֲצַבְּעוֹת יָדָיו, וְהוּא בְּרִית לְשׁוֹן, וּבֵין עֲשֵׂר אֲצַבְּעוֹת רַגְלָיו, וְהוּא בְּרִית מִלָּה, וְקִרְא עָלָיו: בְּטָרָם אֲצַרְף בְּבָטָן יַדְעִיתִיד".

כח אָמַר הַכּוּזָרִי: רְצוֹנִי שֶׁתִּרְאֵנִי טַעַם מִחֻכְמוֹת הַחֻכְמִים הַנְּאוֹתִים לְטַבְּעִיִּים;

כט אָמַר הַחֵבֶר: כָּבֵר הָעִירוֹתִיד עַל יְדִיעַתְּם בַּמַּבְטִים הַבְּרוּרִים בְּרֵאֲיַת מִדְּעַם בְּתַקוּפַת לְבָנָה, אֲשֶׁר הִיא כִּיט י"ב תַּשְׁצ"ג, מְקַבֵּל מִבֵּית דָּוִד וְלֹא נִשְׁתַּבֵּשׁ, וְתַקוּפַת חֲמָה הַבְּרוּרָה, אֲשֶׁר הָיוּ בָּהּ נִזְהָרִים שְׁלֹא יִפֹּל פֶּסַח אֶלָּא אַחַר תַּקוּפַת נִיסוֹן, וְכִמוֹ שֶׁאֲמָרוּ קְצָתָם: כִּד חֲזִית דְּמִשְׁכָּא תַּקוּפַת טַבַּת עַד שִׁיתְסַר בְּנִיסוֹן עֲבָרָה לְהֵיא שְׁתָּא, כְּדִי שְׁלֹא יִפֹּל פֶּסַח בְּרַבִּיעִית הַחֲרָף, וְהֶאֱלֹהִים צָוָה וְהִזְהִיר: " שְׁמֹר אֶת-חֹדֶשׁ הָאֲבִיב". וְהַתַּקוּפָה הַנּוֹהֶגֶת אֲצֶל הַהֶמוֹן אֵינְנָה בְּרוּרָה, אֲבָל הִיא עַל דְּרָף הַקְּרוֹב בְּחֻלְקַת הַשָּׁנָה עַל אַרְבַּעַת רַבִּיעִים, כָּל רַבִּיעַ צ"א יוֹם וְשִׁבַע שְׁעוֹת וּמַחְצָה, וְיֵשׁ שִׁפְלַת פֶּסַח בְּחֻשְׁבוֹנָה בְּרַבִּיעִית הַחֲרָף, וְכָבֵר טַעְנוּ (הַנּוֹצְרִים) עַל הַיְהוּדִים וְחֹשְׁבוּ כִּי עָקַר תּוֹרַתָם אֲבָד, וְשֶׁאִינָם עַל שְׂרֵשׁ אֶחָד, בְּעֵבוֹר שִׁפְלַת לָהֶם פֶּסַח קִדְּם הַכֵּנֶס פֶּרֶק הָאֲבִיב כְּפִי חֻשְׁבוֹנָם בְּתַקוּפָה שֶׁהִיא בְּפֶרֶהֲסִיא, וְלֹא שְׁמוֹ לֵב אֶל תַּקוּפַת חֲמָה הַבְּרוּרָה הָאֱמִתִּית שֶׁהִיא בְּצַנְעָה בְּלִתִּי מִפְּרָסְמַת, וְשֶׁעַל חֻשְׁבוֹנָה לֹא יִפֹּל פֶּסַח בְּשׁוּם פְּנִים אֶלָּא עַד שֶׁתַּחֲוִל הַשֶּׁמֶשׁ בְּרֵאשׁ טָלָה וְאִפְלוּ יוֹם אֶחָד.

וְלֹא אַרְעַ בְּזֶה שׁוּם שְׁבוּשׁ מִכְּמָה אֲלִפֵּי שְׁנִים, וְהוּא חֻשְׁבוֹן דְּבַק לְמַבְט אֲלִבְתָּנִי וְהוּא הַבְּרוּר שֶׁבְּקַבּוּעִים וְהָאֱמִתִּי שְׁבָהֶם, וְאִידָּ יִתְכַן מִדַּע תַּקוּפַת חֲמָה וְתַקוּפַת לְבָנָה מִדְּקִדְקַת וּבְרוּרָה אֶלָּא מִחֻכְמַת הַתְּכוּנָה עַל הָאֱמִת וְעַל הַבְּרוּר. וְכָבֵר הַקְּדַמְנוּ מִסוּד 'נוֹלַד קִדְּם חֲצוֹת' וְזוֹלַת זֶה. וְנִשְׂאָר עֲדִין מִן הַחֻכְמָה הַמִּיחֻדָּת בְּעַנְיָן הַזֶּה סֵפֶר הַנִּקְרָא פְּרָקִי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקָנוֹס, בּוֹ מִדַּת הָאֲרָץ וְכָל אֶחָד מֵהַגְּלָגְלִים וְטַבְּעֵי הַפּוֹכְבִּים וְהַמְּזָלוֹת, וְהַצּוּרוֹת וּבְתִיָּהֶם וְטוֹבָתָם וְרַעְתָּם, וְעֲלִיתָם וּוִרִידָתָם, וּנְשִׂאוֹתָם וְשִׁפְלוֹתָם, וּמִשְׁדָּ תְּנוּעָתָם, וְהוּא מִחֻכְמֵי הַמְּשֻׁנָה הַמְּפָרְסְמִים. וְשִׁמוּאֵל מִחֻכְמֵי הַגְּמָרָא שֶׁאָמַר: "נְהִירוֹן לִי שְׁבִילִי דְרַקִּיעָא כְּשֶׁבִילִי דְנְהַרְדְּעָא", וְלֹא הִתְעַסְקוּ בּוֹ אֶלָּא לְעַנְיָן הַתּוֹרָה, כִּי לֹא יִשְׁלַם בְּרוּר הַלִּיכַת הַיָּרַח

והתחלפות הליכתו, לברר עת התחברו עם השמש והוא המולד, ועת השתרו קדם המולד ואחריו, אלא ברב חכמת התכונה. וכן ידיעת התקופות הארבע על ברור לא תשלים אלא בידיעת השפל רום והגבה רום והעליות על התחלפם. ומי שטרח בזה אי אפשר שלא לתגלגלו עמו שאר חכמות הכוכבים והגלגלים, אבל מה שימצא להם מן החכמה הטבעית ממה שנגדר בתוך דבריהם בדרך המקרה, לא בכונה ללמד החכמה ההיא, פליאות ותמיהות. ומה יחשב לבד שהיה לחכמיהם מן הספרים בחכמה עצמה.

ל אמר הפוזרי: ואיך אבדו הספרים ההם שהיו בכונה ונשארו אלו שהם במקרה?

לא אמר החבר: מפני שהספרים ההם היו יודעים אותם היחידים מפני אדם, יקרא זה חוזה וזה רופא וזה מנתח, על דרך הדמיון, ותחלת מי שיאבד מהאמה האבודה אינם אלא החשובים שבהם, ואחר כן מי שלמטה מהם, ואבדו היחידים ואבדו חכמתם, ולא נשאר כי אם ספרי התורות אשר ההמון צריכים אליהם ויודעים אותם רב העם וכותבים אותם ומתעסקים בהם הרבה. ואשר נגדר בספרי התלמוד מהחכמות ההם, נשמר ונשאר בעבור רב יודעיהם מהחכמות אליהם. ומזה כל מה שנוצר בהלכות שחיטה והלכות טרפה, שיש בהם מן החכמות מה שנגעלם רבו מגלינוס, ואם אינו כן למה לא זכר בחללים מה שאנו רואים אותו בעינינו, במה שהעידה התורה עליו מחלי הראה והלב, כמו: סמוך ללב וסמוך לדפן, והדבק האונות וחסרונם ויתרונם, ויבש הראה והמססה? ומידיעתם בהערכת האברים הנפשיים עם הטבעיים, מה שאמרו: "שני קרומות יש למח ונגדן לביצים". ואמרו: "במין שני פולים יש מנחים על פי הקדרה, מן הפולים ולפנים - מח, מן הפולים ולחוץ - חוט השדרה", ואמרו: "תלתא קני הו, חד פריש לראה וחד פריש לכבדא". ומידיעתם בחללים הממיתים ושאינם ממיתים, מה שאמרו: "חוט השדרה אם עורו קים מחו לא מעלה ולא מוריד". ואמרו: "מי שנתמזמז מחו אינו מוליד", ואמרו: "קריום שעלה מחמת מכה בראה אינו קרום", ואמרו: "גיד הנשה אינו נוהג בעוף מפני שאין לו כף". ומדקדוקי דיניהם: "כשרה שינקה מן הטרפה קבתה אסורה, טרפה שינקה מן הכשרה קבתה מתרת מפני שהיא כנוס במעיה". וממה שאסרו מחכמה אמתית והקשנו נגיד עליה: "חמשה קרומים אסורים: קרום של מח, קרום שעל הביצים, קרום שעל גבי הסחול, קרום שעל הכליות, קרום שעל העקץ, כלם אסורים באכילה". ומהמפלא שבדיניהם בטרפות, שדקדקו בהגבלת הגבה, אשר אם דוחין הבהמה ממנו למטה תהיה אסורה משום רסוק אברים", ורצה ברסוק אברים, הרסוק המביא אל המות. ואחר כן אמרו: הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חוששין משום רסוק אברים, משום דאמדה אנפשה, רצונו לומר, כי הבהמה משערת לעצמה ומכוננת לדלג ולא יזיקנה כאשר יזיק אם דוחין אותה, כי הטבע בדלוג מזמן ונמצא, ובנפילה בורח ונודד. ומפלאי דיניהם עוד ונסיונותם: "חרותה בידי

שמים - כְּשֶׁרָה; בְּיַד אָדָם - טְרַפָּה, מְשׁוּם צְמוּק רָאָה, וּבְדִיקוּתָהּ; שְׂרִיטָתָה
בְּמֵי פוֹשְׁרִים מֵעַת לְעַת, אִי הִדְרָא בְּרִיאָה כְּשֶׁרָה, וְאִם לָאו טְרַפָּה". וּמָה
שָׁאָמְרוּ: "רָאָה כִּפְחָלָא כְּשֶׁרָה, בְּדִיּוּתָא טְרַפָּה, מָאִי טַעְמָא? הָאִי שְׁחוּר
אָדָם הוּא אֱלָא שְׁלָקָה; יִרְקָה - כְּשֶׁרָה". וּמָה שָׁאָמְרוּ: "רָאָה שְׁהָאֲדִימָה
מִקְצָתָהּ - כְּשֶׁרָה; הָאֲדִימָה כְּלָה - טְרַפָּה". וּרְבִי נֶתַן הִבְבְּלִי שְׁהִבִּיאוּ לִפְנֵינוּ
יָלוּד שֶׁהוּא יֶרֶק, אָמַר לָהֶם: הִמְתִּינוּ לוֹ עַד שְׂיִפֵּל בּוֹ דָּמוֹ, רְצוֹנוֹ לֹמַר:
שֶׁלֹּא יִמּוּלוּ אוֹתוֹ עַד שְׂיִתְפַּשֵּׁט דָּמוֹ בְּבִשְׂרוֹ, וְעָשׂוּ כֵן וְהָיָה הַיָּלֵד אַחֲרֵי
יָלְדִים רַבִּים שֶׁהֵיוּ מֵתִים לְאִשָּׁה הַהִיא תִּכְפֹּף לְמִילָה. וְעוֹד הִבִּיאוּ לִפְנֵינוּ יָלוּד
שֶׁהָיָה אָדָם, וְאָמַר לָהֶם: הִמְתִּינוּ לוֹ עַד שְׂיִבְלַע דָּמוֹ בּוֹ, וְעָשׂוּ כֵן וְחָיָה,
וּקְרָאוּהוּ נֶתַן הִבְבְּלִי עַל שְׁמוֹ. וְאָמְרוּ: "חֵלֶב טְהוֹר סוּתָם, טָמֵא אֵינּוּ
סוּתָם". וּמִדְּקוּת דִּינִיָּהֶם: "מַחֲט שֶׁנִּמְצְאָת בְּעֵבֵי בֵּית הַכּוֹסוֹת, נִמְצָא עָלֶיהָ
קֶרֶט דָּם בְּיָדוֹעַ שֶׁהוּא קָדָם שְׁחִיטָה, לֹא נִמְצָא עָלֶיהָ קֶרֶט דָּם בְּיָדוֹעַ שֶׁהוּא
לְאַחַר שְׁחִיטָה, לְמָאִי נִפְקָא מִנָּה, לְמַקָּח וּמִמְכָּר". מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יִתְכַּן שְׂיִהֵיָה
עַל הַמַּחֲט קֶרֶט דָּם לְאַחַר שְׁחִיטָה, בְּעֵבֹר שְׂאִין הַדָּם נָגַר בַּמַּת, וְאִין לוֹ
לְטַעַן עַל אוֹתוֹ שְׁלָקָה מִמֶּנּוּ, וְאִם נִמְצָא עָלָיו קֶרֶט דָּם יֵשׁ לוֹ לְטַעַן עָלָיו
וְלֹמַר: "מֵתָה מְכַרְתָּ לִּי". וְכֵמוֹ זֶה: "הַגְּלִיד פִּי הַמֶּכֶה בְּיָדוֹעַ שֶׁשְׁלֵשָׁה
יָמִים קָדָם שְׁחִיטָה; לֹא הַגְּלִיד - הַמוֹצִיא מִחֲבָרוֹ עָלָיו הַרְּאִיָּה".
וּמִסְמָנֵיהֶם בְּעוֹף טְהוֹר: "מוֹתְחִין לְעוֹף חוּט שֶׁל מְשִׁיחָה, אִם חוֹלֵק אֶת
רְגְלָיו שְׂתִים לְכָאן וּשְׂתִים לְכָאן - בְּיָדוֹעַ שֶׁהוּא עוֹף טָמֵא; שְׁלֵשׁ לְכָאן וְאַחַת
לְכָאן - בְּיָדוֹעַ שֶׁהוּא טְהוֹר". וְאָמְרוּ: "כָּל עוֹף הַקּוֹלֵט מִן הָאֲוִיר וְאוֹכֵל -
טָמֵא; הַשּׁוֹכֵן עִם הַטְּמָאִים וְנִדְמָה לָהֶם - טָמֵא, כְּזֵרִזִּיר אֶצֶל עוֹרֵב".
וְאָמְרוּ: "סִמּוֹן הַיָּלֵד: בְּבִהְמָה דְקָה - טְנוּף, וּבַגְּסָה - שְׁלִיָּה, וּבַאֲשָׁה - שְׁפִיר
וְשְׁלִיָּה". וּמִמְפָּלָא מִחֲכָמַתָּם וְדִקְדוּקָתָם בְּדִקְדוּקָם בְּאָרְס קֶצֶת בְּעֵלֵי
הַצְּפָרְנִים הַדּוֹרְסִים, מָה שָׁאָמְרוּ: "דְּרוּסַת חֲתוּל וּנְמִיָּה - בְּגִדִּים וּטְלָאִים;
דְּרוּסַת חֲלָדָה - בְּעוֹף". וְאָמְרוּ: "אִין דְּרִיסָה לְשׁוֹעַל, אִין דְּרִיסָה לְכָלֵב, אִין
דְּרִיסָה אֱלָא מִדְּעַת, אִין דְּרִיסָה אֱלָא מִחַיִּים, וְאִין דְּרִיסָה אֱלָא בְּצַפְרֹן לֹא
בְּשׁוֹ, אִין דְּרִיסָה אֱלָא בִּיד, לֹא בְּרַגְלֵי". רְצוֹנוֹ לֹמַר: שְׂאִין הַדּוֹרְסִים מִשְׁלִיָּד
אָרְסוֹ בְּבַעֲלֵי חַיִּים אֱלָא בְּצַפְרֹן הַיָּד, וּבְכּוֹנֵה מֵהַבַּעַל חַיִּים, לֹא בְּמַקְרָה
שְׂאִיחֲזוֹ צְפָרְנָיו בְּבִשְׂרֵי הַבְּהֵמָה מִבְּלִי כּוֹנֵת הַדְּרִיסָה. וְיֹתֵר מִפְּלֵא מְזָה מָה
שָׁאָמְרוּ 'מַחַיִּים' רְצוֹנוֹ לֹמַר: שְׂאִם הַזְּדִמָּן שֶׁהֵיוּ חוֹתְכִין יַד הַדּוֹרְסִים
וְצַפְרָנָיו נְעוֹצִין בְּבִשְׂרֵי הַבְּהֵמָה - לֹא הֵיוּ חוֹשְׁשִׁין לְדְרִיסָה, וְזֶהוּ מִפְּנֵי שְׂאִינוֹ
מִשְׁלִיָּד אָרְסוֹ אֱלָא בְּהַפְרָדוֹ מִמֶּנָּה וְהוֹצֵאת צְפָרְנָיו מִבְּשֵׂר הַבְּהֵמָה, וְעַל כֵּן
אָמַר 'מַחַיִּים' אַחַר שָׁאָמַר 'מִדְּעַת'. וְאָמְרוּ: "נִטְלָה הַכֶּבֶד וְנִשְׁתִּיר מִמֶּנָּה
כְּזִית בְּמַקּוֹם מָרָה וּבְמַקּוֹם שֶׁהִיא חַיָּה - כְּשֶׁרָה". וְאָמְרוּ: "מִגְלָה - כְּשֶׁרָה
בְּרָאָה וּפְסוּל בְּכִלָּה". וְאָמְרוּ: "הַגְּלוּדָה שֶׁנִּשְׁתִּיר בָּהּ פְּסָלַע עַל פְּנֵי כָּל
הַשְּׂדֵרָה - כְּשֶׁרָה". וּמָה שֵׁישׁ בְּמִשְׁנָה כְּתוּב מֵהַלְכוֹת טְרָפוֹת וּמוּמֵי בְּכוֹרוֹת
וּמוּמֵי כְהֻנִּים, יֶאֱרָךְ סְפוּרוֹ, כָּל שֶׁכֵּן פְּרוּשׁוֹ. וְזִכְרוֹן נִתּוּחַ הַעֲצָמוֹת בְּקִצְרָה
מָאֵד וּבְדִבְרֵים מְבֹאָרִים בְּיֹתֵר וְעֵנִין מְבֹאָר מָאֵד. וּמִדְּבָרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים -
אָמְרָם: "יָצְאוּ בְּנֵי מַעִיָּה וְלֹא נִקְבוּ - כְּשֶׁרָה". וְאַחַר כֵּן אָמְרוּ: "לֹא שָׁנוּ
אֱלָא שֶׁלֹּא הִפְדָּ בָּהֶם, אֲבָל הִפְדָּ בָּהֶם - טְרַפָּה, שְׁנֵאָמַר: 'הוּא עֵשֶׂה וַיִּכְנַנְדָּ'
- מְלִמֵּד שֶׁבְּרָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כּוֹנְנִיּוֹת בְּאָדָם, כֵּן שְׁנֵתְהַפְּכָה אַחַת מֵהֶם
אִינָם יְכוּלִים לַחַיּוֹת". וּמָה שֵׁישׁ לָהֶם מִן הַהִפְרָשׁ בֵּין דָּם נִדָּה וּבֵין דָּם

טְהַרְה וְזָבַח, וּבְתוּלִים, וְהִדָּם הַהֵזֶה מִן הַחַבְּבוֹרוֹת וְהַטְּחוּרִים וְזוּלַת זֶה, וְכַמוֹת הַקָּפִי הַנְּדוּת, וְכֵן זִיבוֹת הַזְּכָרִים. וְהַפְּלֵאִים שֵׁשׁ לָהֶם בְּצַרְעַת, מִמָּה שִׁיְהִיָּה עִמָּךְ.

מאמר חמישי

א אָמַר הַפּוֹזָרִי: אִי אֶפְשֶׁר שֶׁלֹּא לְהַטְרִיחַ עָלַיךְ שֶׁתִּשְׁמַעְנִי דְבָרִים קְרוֹבִים וּמְבַאָרִים בְּשִׁרְשֵׁי הָאֱמוּנוֹת, עַל דְּרָךְ הַמְּדַבְּרִים בְּדְרָךְ הַנְּצַחוֹן, וְתִהְיֶה מִתְּרַת לִי שֶׁמִּיעַתֶּם כְּאֲשֶׁר הִיְתָה מִתְּרַת לְךָ יְדִיעַתְּם, אִם לְהֶאֱמִין בָּהֶם אוֹ לְהִשָּׁיב עֲלֵיהֶם, כִּי כָּבֵר חֲסֵרְתִי הַמְּדַרְגָּה הָעֲלִיוֹנָה, מִבְּרוּר הָאֱמוּנָה מִבְּלִי מַחְקֵר, וּכְבֵר קִדְמוֹ לִי סִפְקוֹת וְסִבְרוֹת וּדְבָרִים עִם הַפִּילוֹסוֹפִים וּבְעֲלֵי תוֹרוֹת וְדָתוֹת שׁוֹנוֹת. הַטּוֹב לִי שֶׁאֶלְמַד וְאֶתְחַדַּד בְּהִשָּׁבַת הַדְּעוֹת הַנִּפְסָדוֹת הַסְּכָלוֹת, כִּי אֵין הַקְּבֵלָה טוֹבָה אֶלָּא עִם הַלֵּב הַטּוֹב, אֲבָל עִם רֵעַ הַלֵּב הַחֲקִירָה יוֹתֵר טוֹבָה, כֹּל שֶׁכֵּן כְּשִׁיּוּצֵיָה הַמְּחַקֵּר אֶל אֱמוּנַת הַקְּבֵלָה הַהִיא, וְאִזּוֹ יִתְקַבְּצוּ לְאָדָם שְׁתֵּי הַמְּדַרְגּוֹת, רְצוֹנִי לומר: הַיְדִיעָה וְהַקְּבֵלָה יַחַד.

ב אָמַר הַחֲבֵר: וּמִי לָנוּ בְּנִפְשׁ סוּבֵלֶת שֶׁאֵינָנָה נִפְתִּית לַדְּעוֹת הָעוֹבְרוֹת עָלֶיהָ מִדְּעוֹת הַטְּבַעִיִּים וְהָאֲצִטְגָּנִיִּים וּבְעֲלֵי הַטְּלַסְמָאוֹת וְהַמְּכַשְׁפִּים וְאֲנָשֵׁי הַקִּדְמוֹת וְהַפִּילוֹסוֹפִים וְזוּלָתָם, וְלֹא יִגִּיעַ אֶל הָאֱמוּנָה עַד שֶׁיַּעֲבֹר עַל דְּעוֹת רַבּוֹת מִהָאֶפִּיקוֹרְסִים, וְהַחֲיִים קִצְרִים וְהַמְּלֵאכָה מְרַבָּה, אֶלָּא הַיְחִידִים תִּהְיֶה לָהֶם הָאֱמוּנָה בְּטַבַּע, וְתִרְחַקְנָה מֵהֶם הַדְּעוֹת הַהֵם כֻּלָּם וַיִּפֹּל בְּנִפְשָׁם מִיַּד מְקוֹם טְעוּתָם, וְאֵנִי מְקוּיָה שֶׁתִּהְיֶה מִהַיְחִידִים הַהֵם, וְכֵן שֶׁלֹּא נוֹכַח לְעַמֵּד מַעֲשׂוֹת רְצוֹנָה, לֹא אֶנְהַג בְּךָ עַל דְּרָךְ הַקְּרֵאִים, אֲשֶׁר עָלוּ אֶל הַחֲכָמָה הָאֱלֹהִית מִבְּלִי מְדַרְגָּה, אֲבָל אֶקְרַב לְךָ רֵאשִׁי דְבָרִים יַעֲזְרוּךָ בְּצִיּוֹר הַהִיּוּלִי וְהַצְּנוּרָה, וְאַחַר כֵּן הַיְסוּדוֹת הַנִּקְרָאִים בְּעֶרְבִי 'אֶסְטִקְסָאֵת', וְאַחַר כֵּן הַטְּבַע, וְאַחַר כֵּן הַנִּפְשׁ, וְאַחַר כֵּן הַשֶּׁכֶל, וְאַחַר כֵּן הַחֲכָמָה הָאֱלֹהִית, וְאַתָּן לְךָ רֵאיוֹת מִסְפִּיקוֹת שֶׁאֵין הַנִּפְשׁ הַמְּדַבְּרַת צְרִיכָה לְגוֹף, וְאַחַר כֵּן הָעוֹלָם הַבָּא, וְאַחַר כֵּן הַגְּזֵרָה וְהַחֲפָץ וְהַיְכָלֶת בְּתַכְלִית הַקְּרוֹב וְהַקְּצוּר. וְאָמַר כִּי הַמּוֹחֲשִׁים לֹא הַשְּׁגִנוּ בְּחוּשֵׁינוּ כִּי אִם כְּמוֹתָם וְאִיכוֹתָם, וַיִּגְזֹר הַשֶּׁכֶל כִּי הֵם נְשׂוֹאוֹת בְּנוֹשָׂא, וְהַנוֹשָׂא הַהוּא יִקְשֶׁה לְהַעֲלוֹת צוּרְתוֹ עַל לֵב, וְאִיךָ נַעֲלָה עַל לֵב צוּרְתָה דְּבַר שֶׁאֵין לוֹ כְּמוֹת וְלֹא אִיכוֹת? וַיִּשְׁפֹּט הַרְעִיוֹן שֶׁמְצִיאֹתוֹ שֶׁקֵּר, וְהַשֶּׁכֶל מְשִׁיב עָלָיו כִּי הַכְּמוֹת וְהָאִיכוֹת מְקָרִים לֹא יַעֲמְדוּ בְּעֶצְמָם, וְאִי אֶפְשֶׁר לָהֶם מֵאֵין נוֹשָׂא. וְקֵרָאוּ הַפִּילוֹסוֹפִים הַנוֹשָׂא הַזֶּה 'הִיּוּלִי', וְאָמְרוּ כִּי הַשֶּׁכֶל יִשְׁיַגְנָה הַשְּׁגָה חֲסֵרָה, מִפְּנֵי חֲסֵרוֹנָה בְּעֶצְמָהּ, בְּעִבּוּר שֶׁאֵינָנָה נִמְצָאֵת בְּפִעַל אֵינָה רְאוּיָה לְתֹאֵר מִהַתְּאָרִים, וְאִם

הִיְתָה בְלַח הַנֶּחֱה הַתֵּאֵר גְּשָׁמִי. אָמַר אֲרִיסְטוֹ כְּאִלוּ הִיא בּוֹשָׁה לְהִרְאוֹת עֲרֻמָּה, וְאֵינָה נִרְאִית עַד שֶׁתִּלְבַּשׁ צוּרָה. וּכְבָר חֲשָׁבוּ קִצַּת אֲנָשִׁים כִּי הַמִּים הַנִּזְכָּרִים בְּתַחֲלַת מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית כְּנֹוֹי לְהִיּוֹלֵי הַזֹּאת, וְכִי 'רוּחַ אֱלֹהִים מִרְחַפֵּת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם' - אָמְנָם הוּא חִפְץ הָאֱלֹהִים וּרְצוֹנוֹ הַנֶּעֱשִׂים בְּכָל חִלְקֵי הַהִיּוֹלֵי, יַעֲשֶׂה בָהֶם מַה שְׁיִרְצֶה, בַּעֲת שְׁיִרְצֶה; כְּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הַיּוֹצֵר בְּחִמְרָא אֲשֶׁר אֵין לוֹ צוּרָה; וְכֵנָה בְּהַעֲדֵר הַצּוּרָה וְהַחֲבוּר- בִּיחֻשְׁדֵּי וְיִתְהוּ וּבַהוּ. וְאַחַר כֵּן חִיב חִפְץ הָאֱלֹהִים וְחֻכְמָתוֹ סָבוּב הַגְּלָגַל הַעֲלִיוֹן, אֲשֶׁר יִסַּב פַּעַם בְּכָל עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע שָׁעוֹת וְיִסַּב עִמּוֹ כָּל הַגְּלָגְלִים, בְּשִׁיחֻדְשׁוֹ בְּזֶה בְּהִיּוֹלֵי הַזֹּאת אֲשֶׁר הִיא בְּחַלְל גְּלָגַל הַיָּרֵחַ, שְׁנוּיִים כְּפִי תְּנוּעוֹת הַגְּלָגַל. וְתַחֲלָתָם חֲמוּם הָאֵוִיר הַקְּרוֹב מִגְּלָגַל הַיָּרֵחַ, בְּעִבּוּר קִרְבָּתוֹ מִמְּקוֹם הַתְּנוּעָה, וְשָׁב אִשׁ זָכָה, וְהִיא אֲצֵל הַפִּילוֹסוֹפִים הָאִשׁ הַטְּבַעִי, אֵין לָהּ מִרְאָה וְלֹא שְׂרָפָה, אֲבָל הִיא עֵצָם זֶדֶק קַל, קְרֵאוּהוּ גְּלָגַל הָאִשׁ, וְאַחַר כֵּן גְּלָגַל הָאֵוִיר, וְאַחַר כֵּן גְּלָגַל הַמַּיִם, וְאַחַר כֵּן כְּדוּר הָאֲרֶץ אֲשֶׁר הִיא הַמְּרֻכָּז, כְּבִדָּה וְעִבְתָּהּ בְּעִבּוּר רְחֻקָה מִמְּקוֹם הַתְּנוּעָה. וְאַלְהָ הָאֲרַבַּע יְסוּדוֹת מִהַמְּזֻגָם תִּתְהַיֵּנָה הַהוּיּוֹת.

א אָמַר הַכּוּזָרִי: וְאֵנִי רוֹאֶה אוֹתָם אֲצֵלָם מִתְחַדְּשׁוֹת בְּמִקְרָה, בְּאִמְרָם: נִקְרָה לְאֲשֶׁר קָרַב מִהַגְּלָגַל מְאֹד שְׁיִהְיֶה אִשׁ, וּמֵה שְׂרַחֵק שְׁיִהְיֶה אֲרֶץ, וּמֵה שְׁהִתְמַצֵּעַ הִיָּה, כְּפִי הַקְּרֵבָה מִן הַגְּלָגַל הַמְּקִיף אוֹ מִן הַמְּרֻכָּז, אֵוִיר וְמַיִם.

ב אָמַר הַחֲבֵר: אֲבָל הַהֲכָרַח יְבִיאֵם לְהוֹדוֹת בְּחֻכְמָה בְּהַפְרֵד עֵצָם מִעֵצָם, כִּי לֹא יִפְרֵד עֵצָם הָאִשׁ מִעֵצָם הָאֵוִיר, וְהָאֵוִיר מִן הַמַּיִם, וְהַמַּיִם מִהָאֲרֶץ בְּמַעַט וּבְרַב וּבְחֻזֵק וּבְחֻלְשׁ, אֵדֶ בְּצוּרָה מִיַּחְדָּת לְכָל אֶחָד, הוֹשֵׁם זֶה אִשׁ וְזֶה אֵוִיר וְזֶה מַיִם וְזֶה אֲרֶץ, וְאִם אֵינְנוּ כֵן יֵשׁ לְאוֹמֵר לוֹמֵר כִּי מִלֵּא הַגְּלָגַל כְּלוֹ אֲרֶץ, קִצַּתוֹ יוֹתֵר דֶּק מִקִּצַּתוֹ, וְלֵאחֶר שְׂיֵאמֵר: "אֲבָל! מִלֵּא הַגְּלָגַל כְּלוֹ אִשׁ, אֵדֶ כָּל מַה שְׁיִגְרַד הִיָּה יוֹתֵר עַב-אֲשִׁיוֹת וְיוֹתֵר קָר, וְאֵנְחֵנוּ רוֹאִים פְּגִישַׁת יְסוּד בִּיְסוּד וְכָל אֶחָד מֵהֶם שׁוֹמֵר צוּרָתוֹ וְעֲצָמוֹתוֹ. נִרְאֶה הָאֵוִיר וְהַמַּיִם וְהָאֲרֶץ בְּמִקְוֹם אֶחָד נוֹגְעִים זֶה בְּזֶה, וְאֵינָם מִתְּדַמִּים עַד שְׁיִשְׁתַּנְּהוּ קִצַּתָם אֶל קִצַּתָם בְּסָבוּת אַחֲרוֹת מְשֻׁנוֹת אוֹתָם, וְיִקְבְּלוּ הַמַּיִם צוּרַת הָאֵוִיר, וְהָאֵוִיר צוּרַת הָאִשׁ, וְאֵזוּ יִהְיֶה רְאוּי הַיְסוּד לְשֵׁם חֲבֵרוֹ, וְיִהְיוּ הָעֲצָמִים נִכְרִים בְּצוּרָתָם מִלְּבַד מִקְרִיָּהֶם. וְהִבִּיא זֶה הַפִּילוֹסוֹפִים לֵאמֹר כִּי שָׁם שְׁכָל פּוֹעֵל אֱלֹהִי נוֹתֵן הַצּוּרוֹת הָאֵלֶּה, כְּאֲשֶׁר הוּא נוֹתֵן צוּרוֹת הַצְּמָחִים וְהַחַיִּים, וְהֵם כְּלָם מֵאַרְבַּע הַיְסוּדוֹת, וְאֵין הַדְּלִית נִכְרַת מִן הַדְּקָל בְּמִקְרִים אֲבָל בְּצוּרוֹת, שְׁמוֹ עֵצָם זֹאת זוֹלַת עֵצָם זֹאת, אֵדֶ יִפְרֵד בְּמִקְרִים דְּלִית מִדְּלִית וְדְקָל מִדְּקָל, שְׁתִּהְיֶה, עַל הַדְּמִיוֹן, זֹאת שְׁחוּרָה וְזֹאת לְבָנָה, וְזֹאת יוֹתֵר מִתּוֹקָה, וְזֹאת יוֹתֵר אֲרֻכָּה וְזֹאת יוֹתֵר קִצְרָה, וְיוֹתֵר עֲבָה וְיוֹתֵר דְּקָה, וְזוֹלַת זֶה מִן הַמְּקָרִים, וְאֵין בְּצוּרוֹת הָעֲצָמִיוֹת רַב וּמַעֲט, כִּי אֵין סוּס פְּחוֹת סוּסִיוֹת מֵאַחֶר, וְלֹא אֲנוֹשׁ יוֹתֵר אֲנוֹשִׁיוֹת מֵאַחֶר, כִּי גִדְרֵי הַסּוּסִיוֹת וְהָאֲנוֹשִׁיוֹת לְכָל אִישִׁיָּהֶם מְגִיעִים, וְהַפִּילוֹסוֹפִים הוֹדוּ עַל כְּרַחֵם כִּי אֵלוֹ הַצּוּרוֹת נוֹתֵן אוֹתָם עֲנִיָּן אֱלֹהִי, וְקוֹרְאִים אוֹתוֹ: מִשְׁכִּיל נוֹתֵן הַצּוּרוֹת.

ה אמר הכוזרי: זאת היא האמונה באשר יכריחנו הכרח השכל להודות בכזה, ומה הצריכנו לומר: 'במקרה'! ולמה לא נאמר כי אשר שם זה סוס וזה אנוש בחכמה אשר לא נשיג אנחנו הפרדתה, הוא אשר שם האש אש והארץ ארץ, לחכמה אשר ראה אותה יתברך, לא במקרה מקרבת הגלגל או ממרחקו?

ו אמר החבר: וזאת היא הטענה התוריה, ומופתה בני ישראל ומה שהופך להם מן העצמים, ומה שנברא להם מן ההויות, וכאשר יסתלק המופת הזה ושתיה עמד הטוען עליך בדלית, על דרך הדמיון, כי צמחה במה שקרה שיפל במקום ההוא זרע הענבים, וצורת הזרע הייתה במה שנקרה מסבוב הגלגל ערך מן הערכים, נמזגו בו היסודות מזג, בא ממנו מה שאתה רואה.

ז אמר הכוזרי: ואני אדבר עמו על הגלגל העליון עצמו מה הוא שיגלגלהו, ההיה הדבר ההוא במקרה אם לא, ואחר כן אדבר עמו בערכים ההם הגלגליים והם עד אין תכלית מרב, ואנחנו רואים צורות הצמחים והחיים יש להם תכלית, עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרע, והיה ראוי שתתחדשנה עם חדוש הערכים צורות - ותמחינה אחרות.

ח אמר החבר: היא הטענה! כל שכן עם השגתנו מהחכמה בהרבה מהם, ומה הצורך אליהם, באשר התבאר בספר 'תועלת מיני החיים' לאריסטו ובספר 'תועלת האברים' לגלינוס, וזולתם מפלאי החכמה. וכן יתבאר בבהמות הישוב, בצאן והבקר והסוסים והחמורים, שהם בעבור צורך האדם אליהם, כי אין התקנה בהם שיהיו מדבריות, אבל בישוב - לתועלת בני אדם. וכל מה שרמז לו דוד עליו השלום באמרו: "מה-רבו מעשיך יי", לדחות טענת אפיקורוס היוני, אשר היה רואה כי העולם היה במקרה.

ט אמר הכוזרי: אף על פי שנצא מעניננו מעט, באר לי פונת המזמור הזה.

י אמר החבר: הוא הולך על דרך מעשה בראשית. התחיל: "עוטה אור בשלמה" - רומז אל מאמרו "יהי אור". "נוטה שמים פריעה" - רומז אל "יהי רקיע". "המקרה במים" - רומז אל "המים אשר מעל לרקיע". ואחר כן - מה שיקרה באויר מהעננים והרוחות והאשים והברקים והזנועות, ושהם כלם ברשיון, כמו שאמר: "כי-בם ידין עמים". והליץ בעדם כלם: "השם עבים רכובו", "המהלך על-כנפי-רוח", "עושה מלאכיו רוחות", רצונו לומר: ששולחם אל מקום שירצה ובמה שירצה, וכל זה תלוי ברקיע. ואחר כן העתק אל "יקוו המים ותראה היבשה" באמרו: "יסד-ארץ על מכוניה", ושהמים בטבעם מקיפים ממעל לארץ ויכסוה כלה כלבוש: עמקים והרים כמו שאמר: "תהום כלבוש כסיתו על-הרים ועמדו מים". אבל היכלת והחכמה הוציאה אותם מהטבע ההוא

והכניסם אל העמקים מקום הימים, עד שיהיה לשם מקום גדול החיים והראות החכמה. ואמר: "מן-גערותך יניסון", פנוי הכנסתם אל הימים ותחת הארץ. ולזה רמז באמרו: "לרוקע הארץ על המים"; כי הוא כנראה כנגד אמרו: "תהום כלבוש כסיתו", וזה כפי טבע המים. והמאמר ההוא כפי היכלת והחכמה, וכמו שאמר: "גבול-שמת בל-יעברון". וכל זה מכון לתועלת החיים, כאשר ידחה האדם בתחבולותיו ומלאכותיו, רב מימי הנהרות בסכרים וזולתם - לקחת מן המים כפי צרכו לבית הרחיים או לתעלה וזולת זה. כן רמז הנה באמרו: "המשלח מעינים בנחלים" כדי ש"ישקו כל-חיתו שדי" - כאשר תברא החיה; ויהיה: "עליהם עוף-השמים ישכון" - כאשר יברא העוף. ואחר נעתק אל "תדשא הארץ" באמרו: "משקה הרים מעליותיו" - פנוי ל"ואד יעלה מן הארץ" לתועלות אדם וזרעו כמו שאמר: "מצמיח חציר לבהמה" - שלא יבזו החציר, כי הוא מתועלות בהמות הישוב; בקר וצאן וסוסים וחמורים וזולתם; כנה בעדם בעבודת האדם, רצונו לומר: עבודת האדמה לעבד בהם, ויוציא לב הצמח לעצמו, כאשר אמר: "להוציא לחם מן הארץ", דומה לאמרו: "הנה נתתי לכם את-כל-עשב זרע זרע", רצונו לומר: שהלב לאדם והקלפות לשאר החיים, כמו שאמר: "ולכל-חית הארץ ולכל-עוף-השמים". וזכר המזונים השלשה אשר יוצאו בעבודת האדמה והם: דגן תירוש ויצהר, וכלם לחם. ואחר כן זכר תועלותם ואמר: "ויין ישמח לבב-אנוש"; ואחר כן "להצהיל פנים משמון"; ולחם וגוי הוא הלחם הידוע מיחד: "לבב אנוש יסעד". ואחר כן חזר על תועלת ירידת המטר לאילנים כמו שאמר: "ישבעו עצי יי ארזי לבנון אשר נטע". ותועלת האילנים הגבוהים למין מן החיים כמו שאמר: "אשר שם צפרים יקננו", כאשר הקרים הגבוהים תועלת למין אחר מן החיים כמו שאמר: "הרים הגבוהים ליעלים סלעים מחסה לשפנים"; והכל נכלל בזכר היבשה. ואחר כן נעתק אל "יהי מארת" באמרו: "עשה ירח למועדים". וזכר תועלת הלילה, ושהיה בכונה מאצלו לא במקרה, ולא תהו במעשהו, ולא במקרים התלויים במעשהו, כי הלילה הוא זמן העדר השמש אבל הוא עם זה מכון לתועלות כמו שאמר: "תשת-חשך ויהי לילה". ומה שסמוך לו מן המאמר בזכרון החיות המזיקות לאדם, והליכתם בלילה והאספם ביום, והאדם והחיות הרגילות עם האדם בהפך זה כאשר אמר: "יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי-ערב". הנה כבר נגררו לו החיים הארציים כלם בזכר הנהרות, ואחר כן בזכר המארות, ונגרר עמהם זכר האדם-ולא נשאר לו אלא זכר החיים אשר במים, ורב עניניהם אינם ידועים, והחכמה בהם איננה נגלית לנו כהגלותה באלו. ושפח על זכרון אלה אשר החכמה בהם נגלית באמרו: "מה רבו מעשיך יי". ואחר כן חזר אל זכר הים ומה שיש בו וסמך לו אמרו: "יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו", פנוי לאמרו: "ויברא אלהים את-כל-אשר עשה והנה טוב מאד", ואמר על יום השביעי: "וישבות, ויברך, ויקדש" בעבור שנשלמו המעשים הטבעיים אשר ישלמו בזמן, והגיעו באדם אל מעלת המלאכים אשר אינם צריכים לפחות הטבעיים, מפני שהם שכלים אינם צריכים בפעליהם אל זמן, כאשר אנחנו רואים השכל יציר ברגע אחד השמים

והארץ, והוא עולם המלאכות ועולם המנוחה, באשר תדבק הנפש בו-
תנוח, ועל כן נאמר בשבת שהוא מעין העולם הבא.

ועתה נשוב אל דברינו על דעת אנשי ההקשה, כי היסודות באשר ימזגו
מזגים מתחלפים כפי התחלף המקומות האויריים והערכים הגלגליים,
היו ראויים לצורות מתחלפות מאצל נותן הצורות, והיה לכל המוצאים
מה שיש להם מכחות וטבעים המיוחדים להם, ולקצתם דעת במוצאים
שכחותם וטבעיהם ועצמיהם מזגיים בלבד, אינם צריכים אל צורות
אלהיות, ושהצורות אינם צריכות כי אם לצמחים ולחיים אשר תיחס
הנפש אליהם, וכאשר נמזגו מזג יותר דק היו ראויים לצורה יותר נכבדת,
תראה בה החכמה האלהית יותר, והוא הצמח אשר לו קצת הרגש והשגה
והולך אל הארץ ונזון מן הארץ הטובה הלחה והמים המתוקים, ונמנע
מהפך זה, ויגדל עד אשר יוליד כמוהו ויעשה זרע, אז יעמד מעשהו, ויבקש
הזרע ההוא כמו המעשה ההוא לחכמה הנפלאה התקועה בו, הנקראת
אצלם 'טבע', והוא כח משתדל בשמירת המין, בעבור שלא היה אפשר
להשאר האיש ההוא בעצמו, שהוא מרכב מדברים משתנים. והיה כל
אשר לו הכחות האלה לגדול ולהולדה וקבול המזון, לא ינוע התנועה
המקומית, הוא אשר ינהיגו הטבע על דברי הפילוסופים; ועל האמת
שהבורא יתברך ינהיגם בתכונה מהתכונות, קרא אתה התכונה ההיא,
אם תחפץ- טבע או נפש או כח. וכאשר דק המזג יותר ונזדמן להראות בו
החכמה האלהית יותר, היה ראוי לתוספת צורה זולת הכחות הטבעיים,
עד שיגיע אל מזונותיו מרחוק, ויהיו כל אבריו קשורים, לא ינועו כי אם
בחפזו, ויהיה יותר מושל בחלקיו מן הצמח, אשר לא יוכל להסתיר ממה
שיזיקהו, ולא לרוץ למה שיועילהו, והרוח משחקת בו. והיה החי בעל
האברים המניעים אותו במקום; ונקראת הצורה הנתונה לו יתרה על
הטבע- נפש; והשתנו הנפשות שנוי גדול כפי התגבר הטבעים הארבע עם
כוון החכם יתברך לכל חי וחי לצרף כל העולם אליו. אף על פי שאין אנו
יודעים מה התועלת ברבם, באשר לא נדע כלי הספינה ונחשבם ללא צרף
וידעם בעל הספינה ועושיה, וכאשר לא נדע תועלות הרבה מאבריו
ועצמינו; אלו היו מפרדים לפנינו, לא היינו יודעים תועלות כל עצם ועצם
וכל אבר ואבר, אף על פי שאנחנו משתמשים בהם, וברור לנו כי אם היינו
חסרים אחד מהם יהיו מעשינו חסרים ונצטרף אליו. וכן כל חלקי העולם
ידועים וספורים אצל בוראם, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע. והיה
מן הדין שתהיינה הנפשות שונות זו מזו, והיה בדין שיהיו כלי כל נפש
ראויים לה, וינתן לאריה כלי הטרף בשנים והצפרנים עם הגבורה, וינתן
לאיל כלי המנוסה עם המרד, וכל נפש תכסף להשתמש בכחותיה באשר
היכנו לה. ולא נשתוו הטבעים במאומה מן החי הבהמי, ואיננו נכסף
לקבול צורה יתרה על הנפש החיונית, אבל נשתוו באדם ונכספו לצורה
יתרה, ואין פילות אצל הענין האלהי, ואצל עליו צורה יתרה נקראת
"השכל ההיולני הנפעל". ובני אדם גם כן שונים זה מזה, כי רבם טבעיהם
נוטים ויטה שכלם עם הנטיה ההיא. אם יטה עם המרה האדמה- עמו
המהירות והקלות, ואם יטה עם המרה השחורה- עמו המתון והישוב.
והמדות הולכות אחרי המזג, עד אם ימצא אדם שנה הטבעים והפכי

המדות אצלו ברשותו, כמו שתי כפות המאזנים הישרים ביד השוקל, יטה אותם אל אשר ירצה בתוספת האבנים וחסרונם. והאדם ההוא בלי ספק לבו ריק מן התאוות המפלגות, וכוסף אל מדרגה למעלה ממדרגתו, והיא המדרגה האלהית, והוא עומד ומחשב במה שראוי לו לעשותו בהגברת טבעיו ומדותיו, ואיננו נותן לכח הפעס רצונו, ולא לכח התאוה רצונו, ולא לזולתם, אבל הוא נועץ ומבקש מאלהיו שיורהו הדרך הישרה, וזה הוא אשר יאצל עליו רוח אלהי נבואי אם יהיה ראוי לנבואה, או למודי אם מדרגתו למטה מזאת, ויהיה חסיד לא נביא, שאין פילות לפניו יתברך אבל הוא נותן לכל דבר מה שראוי לו. והפילוסופים קוראים נותן המדרגה הזאת-השכל הפועל, וישימוהו מלאך אחרי האלהים, וכאשר שכלי בני אדם נדבקים בו הוא גן עדנם והתמדתם הנצחית.

יא אמר הפוזרי: רצוני שתפרט לי הכלל הזה על דרך קצרה.

יב אמר החבר: יתבאר מציאות הנפש בתנועות והרגשות לחיים, שונות מן התנועות היסודיות, ונקראת סבתם נפש או כח נפשי. ויתחלקו הכחות הנפשיות אל שלשה חלקים, והם מה שהשתתף בו החי עם הצמח והוא הכח הצמחי, ומה שהשתתף בו האדם עם שאר החיים והוא הכח החיוני, ומה שנתיחד בו האדם ויקרא הכח הדברי. ויתבאר ענין הנפש הכללית הסוגית בבחינת הפעלות שהם מחמת הצורות המגיעות בחמר, לא מחמת החמר מצד שהוא חמר, כי הספין לא יחתך מצד שהוא גוף אבל מצד שיש לו צורת הספין, וכן החי לא ירגיש וינוע מצד שהוא גוף, אך מצד שיש לו צורת החיות, והוא הנקראת נפש. ונקראו אלו הצורות שלמיות, כי בהם ישלמו תכונות הדברים. והנפש - שלמות, ויש שלמות ראשון ושלמות שני. הנה הראשון הוא התחלה לפעלות, והשני עצמות הפעלות היוצאות מההתחלה, והנפש - שלמות ראשון, כי היא התחלה ליוצא מההתחלה. והשלמות: אם שלמות לגשם, ואם שלמות לעצם אינו גשם, והנפש שלמות לגשם. והגשם: אם טבעי, ואם מלאכותי, והנפש שלמות לגשם טבעי. והגשם הטבעי: אם כלי ואם בלתי כלי, כלומר: שישלמו פעלותיו בכלים או בלעדי כלים. והנפש שלמות לגשם טבעי כלי בעל חיות בכת, רצוני לומר: מוצא הפעלות החיוניות בכח ומוכן להם,

ויתבאר שהנפש אינה הנה מהתמזג יסודות הגוף, לפי שהדבר המתחדש מהתמזג נפרדים: אם שיגבר בו אחד מהנפרדים או יותר מאחד וישארו האחדים על צורתם, הנה תהיה הצורה המגיעת - כפי זה. ואם שיגברו הנפרדים עד שלא ישאר אחד על צורתו ותחדש מזה צורה מאמצעיותם. והנפש אינה ממין דבר מנפרדי הגוף, אם כן אינה אלא צורה מחוץ, כפתיח האבן הזך אשר איננו ממין צורות המים והעפר. תחלת הכחות - הכח הזן והוא ההתחלה, והמוליד - כתכלית, והמגדל - כאמצע, הקושר בין ההתחלה והתכלית. ולמוליד - ראשית וקדימה, ואם נראה מתאחר, הנה הוא ימשל ראשונה על החמר המוכן לקבול החיות, וילבישנה צורת הדבר המכונן בעבודת המגדל והזן, ואחר כן יעזב ההנהגה לשניהם עד עת

ההולדה, והמוליד נעבד, והזן עובד, ומגדל עובד ונעבד. ולזן הארבעה כחות המפרסמים העובדים אותו. כל נע - בחפץ הרגש נע, ואם איננו כן הִיָּה ההרגש לריק, והחכמה לא תתן דבר להבל וריק ולא להזיק, ולא תמנע דבר צריך ולא - מועיל, עד שבעלי הכסויים ואם יראו נחים הִיָּה להם התקבצות והתפשטות, ואם יהפכו על גביהם יתנועעו עד שישובו על בטניהם, כדי לקרב להם המזון. וההרגשות הנראות - ידועות, אבל הנסתרות, תחלתם ההרגשה המשפתפת, כי אשר איננו ערב ואשר הוא ערב לא ישגו כי אם בנסיון, וצריך לקבץ פח יצורי לשמר צורות המרגשות, והיא ההרגשה המשפתפת, והכח הזוכר-השומר לשמר בו העניינים המשגים מהמרגשות, והכח היצרי להקריב בו מה שנמחק מהזכרון, והכח המחשבי לעמד בו על ברור מה שיחדשהו היצרי והפסדו באפן העמידה החדשה עד שישביהו אל הזכרון, והכח המתנועע להביא מה שיצטרך מקרוב ורחוק ודחית המזיק. וכל כחות בעלי חיים: אם משיגים ואם מניעים.

והמניעים הם המאויים והם שני מינים: אם מניע להביא מועיל והוא- הכוסף, ואם מניע לדחות מזיק והוא- הכועס. והמשיגים שני מינים: אם נראים - פחושים הנראים, ואם נסתרים - פחושים הנסתרים. והמניעים אמנם יפעלו במשפט המחשבי בעבודת המדמה, והוא התכלית מהחי הבהמי, כי אין ראוי לקבץ לו הכח המתנועע לתקן סבות ההרגש והיצר, אך החוש היצרי נקבץ לו לתקן סבות התנועה. והמדבר - בהפך זה - נתנה לו התנועה לתקן הנפש המדברת המשפלת הזוכרת. החושים החמשה ידועים, ומשגיהם ידועים. באמצעותם תשג הדמות והמנון והגדל והתנועה והמנוחה.

התבאר מצוא ההרגשה המשפתפת, מאשר אנחנו דנין על הדבש, דרך משל, כשנראהו שהוא מתוק, וזה בעבור שעמנו כח משתף לחושים החמשה, וזה הכח הוא היצורי, ופועל בהקיץ ובתנומה. ואחר זה כח מרכיב מה שמתקבץ בהרגשה המשפתפת, ויבדיל ביניהם ויפיל המחלקת ביניהם, מבלי שיסיר מהצורות ההרגשה המשפתפת, והוא היצרי, ויש שיהיה אמת ויש שיהיה שקר, אבל היצורי אמת לעולם. ואחריו הכח המחשבי, והוא כח שופט דן על דבר שראוי שיבקש ועל דבר שראוי להתרחק ממנו. ואין ביצורי ולא ביצרי משפט ודין אבל ציור לבד. ואחריו הכח השומר, מזכיר לעניינים מה שהשיג, כמו שהזאב שונא, והבן אוהב. והאהבה וההזק וההאמנה וההכזבה למחשבי, אבל השומר המזכיר הנה ישמר מה שמאמין בו המחשבי. והכח היצרי כשהשתמש בו המחשבי יקרא יצרי, וכשהשתמש בו המדבר יקרא מחשבי. ההצטרות בפני המוח, והיצרי באמצעותו, והזכרון במאחרו, והמחשבי בכללו, ורבו במקום היצרי. וכל אלו הכחות מהותיהם כלים בכליון כליהם, ואין עמידה אלא למדברת אף על פי שיחדה לעצמה לב הכחות האלה בדרך מדרכי היחוד ושתמציאם בעצמותם. זה היוצא מדברי האנשים האלה במה שלמטה מהנפש המדברת. ואמרו במדברת שהיא השכל ההיולני, רצונם לומר: השכל בכת, דומה להיולי אשר הוא דומה לאפס בפעל והוא כל דבר בכת,

וַיְהִי בּוֹ הַצּוּרוֹת הַמְשֻׁפְּלוֹת, אִם בְּלִמּוּד אֱלֹהֵי וְאִם בְּקִנְיָן. וְאֲשֶׁר הֵם בְּלִמּוּד- הֵם הַמְשֻׁפְּלוֹת הָרֵאשׁוֹנוֹת אֲשֶׁר יִשְׁתַּתְּפוּ בָּהֶם כָּל בְּנֵי אָדָם אֲשֶׁר עַל הַמְּנַהֵג הַטְּבַעִי. וְאֲשֶׁר בְּקִנְיָן הֵם בְּהַקְשָׁה וּבַחֲדוּשׁ הַמוֹפְתֵי בְּהַצְטִירוֹת הָאֲמִתּוֹת הַדְּבָרִיּוֹת, כְּמוֹ הַסּוּגִים וְהַמִּינִים וְהַחֲלָקִים וְהַמִּדּוֹת הַמִּיחָדוֹת וְהַמְּלוֹת הַנִּפְרָדוֹת וְהַמְּרַכְבוֹת בְּדַרְכֵי הַנְּחָלְקִים מֵהַהֲרַכְבוֹת וְהַהֲקָשׁוֹת הַמְּחַבְּרוֹת, הָאֲמִתִּיּוֹת וְהַפְּזוּבְּנִיּוֹת, וְהַגְּזֵרוֹת הַמּוֹלִידוֹת תּוֹלְדוֹת הַכְּרָחִיּוֹת מוֹפְתִיּוֹת אוֹ נְצוּחִיּוֹת אוֹ הַלְצִיּוֹת אוֹ הַטְּעָאִיּוֹת אוֹ- שִׁירִיּוֹת, וּבְהַתְּבַרֵּר אֲמִתַּת הָעֲנִינִים הַטְּבַעִיִּים בְּהִיּוּלֵי וְהַצּוּרָה וְהַהֲעָדָר וְהַטְּבַע וְהַזְּמָן וְהַמְּקוֹם וְהַתְּנוּעָה וְהַגְּרָמִים הַגְּלְגְלִיִּים וְהַגְּרָמִים הַיְסוּדִיִּים וְהַהוּנָה וְהַהֲפָסֵד הַמְּחַלְטִים וְהַהוּיּוֹת הַנּוֹלְדוֹת הַהוּוֹת בְּאִוִיר, וְהַהוּוֹת בְּמוֹצָאָם, וְהַהוּוֹת עַל כְּדוּר הָאָרֶץ מִצְמַח וְחִי, וְאֲמִתַּת הָאָדָם, וְאֲמִתַּת הַצְּטִירוֹת הַנִּפְשׁ אֶת נִפְשָׁהּ, וְהַצְּטִירוֹת הַדְּבָרִים הַמּוֹסְרִיִּים מֵהַמְּנִינִים, וְהַשְּׁעוּרִים הַמְּלֹאכִיִּים, וְהַשְּׁעוּרִים הַכּוֹכְבִיִּים, וְהַשְּׁעוּרִים הַנְּגוּנִיִּים, וְהַשְּׁעוּרִים הַמְּרֹאֲיִים, וְהַצְּטִירוֹת הַדְּבָרִים הָאֱלֹהִיִּים, וַיִּדְעַת הַתְּחִלוֹת הַמְּצִיָּאָה בְּסִתָּם מִצַּד שֶׁהִיא מְצִיָּאָה, וְהַתְּלוּיִים בָּהּ בְּכַח אוֹ בְּפִעַל, וְהַתְּחִלָּה וְהַעֲלָה וְהַעֲצָם וְהַמְּקָרָה וְהַסּוּג וְהַמִּין וְהַהֲפָךְ וְהַדּוּמָה, וְהַהֲסַכְּמָה וְהַחֲלוּף וְהַאֲחָדוֹת וְהַרְבּוּי, וְקִיּוֹם הַתְּחִלוֹת הַחֲכָמוֹת הָעִיוִנִיּוֹת מֵהַמּוֹסְרִיּוֹת וְהַטְּבַעִיּוֹת מִן הַדְּבָרִיּוֹת, אֲשֶׁר לֹא יִגִּיעוּ אֵלֵיהֶם אֶלָּא בְּזֹאת הַחֲכָמָה בְּקִיּוֹם הַבּוֹרָא הָרֵאשׁוֹן, וְהַנִּפְשׁ הַכְּלָלִית, וְאִיכוֹת הַמִּינִים. וּמִדְּרַגַּת הַשֶּׁכֶל מֵהַבּוֹרָא, וּמִדְּרַגַּת הַנִּפְשׁ מֵהַשֶּׁכֶל וּמִדְּרַגַּת הַטְּבַע מֵהַנִּפְשׁ, וּמִדְּרַגַּת הַהִיּוּלֵי וְהַצּוּרָה מֵהַטְּבַע, וּמִדְּרַגַּת הַגְּלְגְלִים וְהַכּוֹכְבִים וְהַהוּיּוֹת מֵהַהִיּוּלֵי וְהַצּוּרָה, וְלָמָּה הַטְּבַעוּ עַל הַמְּחַלְקַת הַזֹּאת, וְהַקְּדִימָה וְהַאֲחוּר, וַיִּדְעַת הָאֲנוּשׁוֹת וְהָאֱלֹהוֹת וְהַטְּבַע הַכְּלָלִי וְהַהֲשָׁנָחָה הָרֵאשׁוֹנָה. וַיֵּשׁ שֶׁתְּקַבֵּל זֹאת הַנִּפְשׁ הַמְּדַבֶּרֶת צוּרָה מִן הַהֲרָגֶשׁ, כְּאֲשֶׁר תִּרְאֶה עַל עֲצָמָה מֵהַ שֵׁשׁ בְּיִצּוּרֵי הַשׁוּמֵר לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּיִצְרֵי וְהַמְּחַשְּׁבֵי, וְתַמְצָא הַצּוּרוֹת הֵהֵם מִשְׁתַּתְּפוּ קִצְתָם עִם קִצְתָם בְּתַבְּנִיּוֹת וּנְפָרְדִים בְּתַבְּנִיּוֹת אַחֲרוֹת. וּמִן הַתְּבַנִּיּוֹת הֵהֵם צוּרוֹת עֲצָמִיּוֹת וּמְקָרִיּוֹת וְהִיא מְסַלְקַת אוֹתָם וּמְסַדֶּרֶת אוֹתָם וּמְחַדֶּשֶׁת הַסּוּגִים וְהַמִּינִים וְהַהֲבַדְּלִים וְהַסְּגֻלוֹת וְהַמְּקָרִים, וְאַחַר תִּרְכִיבֵם הַרְּכִיבָה הַקְּשִׁית וְתוֹלִיד מֵהֶם תּוֹעֲלוֹת הַתּוֹלְדוֹת בְּעֶזֶר הַשֶּׁכֶל הַכְּלָלִי הַסּוּמֵךְ אוֹתָם. וְאִם הִיא נְעֻזַת רֵאשׁוֹנָה בְּכַחוֹת הַהֲרָגֶשׁיִים אֵינָנָה צְרִיכָה אֵלֵיהֶם בְּצִיּוּר אֱלֹהֵי הָעֲנִינִים בְּעֲצָמָם וּבְהַרְכִּיבַת הַהֲקָשִׁים מֵהֶם, לֹא בְּעַת הָאֲמוּת וְלֹא בְּעַת הַצִּיּוּר. וְכֹאֲשֶׁר הַכַּחוֹת הַהֲרָגֶשׁיִים מְשִׁיגִים יַחַס הַמּוּחָשׁ, כִּן הַכַּחוֹת הַשֶּׁכְּלִיּוֹת מְשִׁיגִים יַחַס מִן הַמְּשֻׁפְּלֵי בְּהַפְּשֻׁטַת הַצּוּרָה מֵהַחֲמֹר וְהַתְּדַבֵּק בָּהּ, אֶלָּא שֶׁכַּח הַמְּרַגִּישׁ לֹא יִפְעַל בְּעֲצָמוֹ כְּמוֹ שֶׁיִּפְעַל הַמְּדַבֵּר, אֲבָל יִצְטָרֵךְ אֶל הַכַּח הַמִּנְיַע וְעֶזֶר הָאֲמֻצְעִיִּים הַמְּגִיעִים הַצּוּרוֹת אֵלָיו. אֲבָל הַמְּשֻׁפְּלֵי מְשֻׁפְּלֵי בְּעֲצָמוֹ וּמְשֻׁפְּלֵי עֲצָמוֹ בְּעַת שִׁירְצָהּ, וְעַל כֵּן נֶאֱמַר, כִּי הַכַּח הַמְּרַגִּישׁ מִתְּפַעֵל, וְהַמְּשֻׁפְּלֵי פוֹעֵל. וְאִין "הַשֶּׁכֶל בְּפִעַל" זוֹלַת הַצּוּרוֹת הַמְּשֻׁפְּלוֹת הַמְּפֻשְׁטוֹת בְּעֲצָם הַשֶּׁכֶל בְּכַח, וְלָכֵן נֶאֱמַר שֶׁהַשֶּׁכֶל בְּפִעַל מְשֻׁפְּלֵי וּמְשֻׁפְּלֵי יַחַד. וּמִן הַכַּחוֹת הַמִּיחָדוֹת לְשֶׁכֶל שֶׁיֵּאָחַד הָרַב וְיִרְבֶּה הָאֲחָד בְּהַרְכִּיבָה וְהַהֲתַכָּה. וְהַשֶּׁכֶל, וְאִף עַל פִּי שֶׁנִּרְאֶה מְעַשְׂהוּ בְּזָמָן בְּהַרְכִּיבַת הַהֲקָשׁוֹת בְּעִיּוֹן וּבְמַחְשָׁבָה, הִנֵּה הַבְּנִתוֹ לְתוֹלְדוֹת אֵינָנָה נְתִלִית בְּזָמָן, אֲדָּ עֲצָם הַשֶּׁכֶל מְרוּמָם מֵהַזְּמָן. וְהַנִּפְשׁ הַמְּדַבֶּרֶת כְּשֶׁהִיא מְקַבֵּלָה אֶל הַחֲכָמוֹת נִקְרָאת

פְּעֻלָּתָהּ שְׂכָל עֵינָיו, וְכַאֲשֶׁר הִיא מְקַבֵּלָה לְגַבֵּר הַכּוֹחוֹת הַבְּהִמְיִים נִקְרָאת
פְּעֻלָּתָהּ הַנְּהִיגָה, וְנִקְרָאת שְׂכָל מַעֲשֵׂי. וְכִבֵּר יִצְלִיחַ הַכֹּחַ הַדְּבָרִי בְקִצָּת
הָאֲנָשִׁים מֵהַתְּדַבְּקוֹ בְּשְׂכָל הַכִּלְי - בְּמָה שִׁירוּמָמָהוּ מֵהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּהַקְשָׁה
וְהַעִיּוֹן, וְיִסוּר מַעֲלֵיו הַטָּרַח בְּלַמּוּד וּבִנְבוּאָה, וְתִקְרָא סִגְלָתוֹ זֹאת קִדְשָׁה,
וְתִקְרָא רוּחַ הַקִּדְשׁ. וּמִמּוֹפְתֵי עֲצָמִיּוֹת הַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא אֵינְנָה גֶשֶׁם וְלֹא מְקָרָה,
וְשֶׁהִיא צוּרַת הַגֶּשֶׁם, לֹא תִתְחַלֵּק בְּעֲצָמוֹתֶיהָ כְּהַתְחַלֵּק הַגֶּשֶׁם, וְלֹא בְמְקָרָה
כְּהַחֲלֵק הַמְּקָרָה בְּהַחֲלֵק נוֹשָׂאוֹ, כִּי הַמְּרָאָה וְהַרִיחַ וְהַטַּעַם וְהַחֲמִימִוֹת
וְהַקְרִירוֹת כִּבֵּר יִתְחַלְּקוּ בְּהַחֲלֵק נוֹשָׂאָם, וְאִם לֹא יִתְחַלְּקוּ בְּעֲצָמוֹתָם,
וְהַצּוּרָה הַשְּׂכֵלִית אֵינְנָה כִּי אִם הַמִּשְׁכָּל, וְהַמִּשְׁכָּל מֵהָאָדָם, דֶּרֶךְ מִשְׁל, לֹא
יִקְבַּל הַחֲלֻקָּה, כִּי לֹא יִצִּיר חֲצֵי אָדָם וְלֹא חֲלֵק מֵהָאָדָם - אָדָם, כְּמוֹ שִׁיִּצִּיר
חֲלֵק מֵהַגֶּשֶׁם - גֶּשֶׁם וְחֲלֵק מֵהַגֶּוֹן - גֶּוֹן, וְכֹן הַגֶּוֹן וְהַגֶּשֶׁם מֵצַד שֶׁהֵם מִשְׁכָּלִים
לֹא יִצְטִיר בָּהֶם חֲלוּקִים וְלֹא יֵאמָר חֲצֵי גֶוֹן וְחֲצֵי גֶשֶׁם מִשְׁכָּל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר
חֲצֵי הַגֶּשֶׁם הֵהוּא מוּחָשׁ, וְחֲצֵי הַגֶּוֹן הַנִּשְׂוֵא עָלָיו הַרְמוּזֵי אֱלֹהִים, וְלֹא יֵאמָר
חֲצֵי הַנֶּפֶשׁ הַמְּדַבֶּרֶת אֲשֶׁר בְּרָאוּבֵן כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר חֲצֵי גוֹפּוֹ, אַחֵר שֶׁלֹּא תִכָּר
וְלֹא תִגָּבַל מֵצַד מֵהַצְּדָדִים וְלֹא יִרְמוֹז אֵלֶיהָ. וְכֹן שֶׁאֵינְנָה גֶשֶׁם וְלֹא מְקָרָה
עוֹמֵד בְּגֶשֶׁם חוֹנֵה בּוֹ, כִּבֵּר נִרְאָה מְצִיאוֹתֶיהָ בְּמָה שִׁיִּצֵּא מִמֶּנָּה מֵהַפְּעֻלוֹת,
וְלֹא נִשְׂאָר אֲלָא שֶׁתְּהִיָּה עֵצָם עוֹמֵד בְּעֲצָמוֹתָיו, מֵתֵאָר בְּתֵאָרֵי הַמְּלָאכִים
וְהַעֲצָמִים הָאֱלֹהִיִּים וְכִלְיָהּ הָרָאוּשׁוֹנִים, הַצּוּרוֹת הַרוּחָנִיּוֹת הַמְּצַטִּירוֹת
בְּאֲמֻצַּע הַמַּחַ מֵהַרוּחַ הַנֶּפֶשׁ, בְּכַח הַיִּצְרִי, תִּשְׁיָבֵהוּ מִחֲשָׁבִי, כַּאֲשֶׁר תִּשְׁלַט
בּוֹ וְתִרְפִּיבֵהוּ הַרְפָּבוֹת וְתִבְדִּילֵהוּ הַבְּדִלוֹת מִבִּיָּאִים אוֹתוֹ אֶל הוֹלְדָת
חֲכָמָה. וְכִבֵּר הִיָּה קִדְשׁ זֶה יִצְרִי, כְּשֶׁהִיָּה שׁוֹלֵט בּוֹ הַכֹּחַ הַרְעִיּוֹנִי הַמִּחְשָׁבִי
שֶׁאֵינוֹ נָכוֹן, כְּמוֹ שֶׁיִּקְרָה בְּתִינוּקוֹת וּבְבִהֲמוֹת וּבְמִי שֶׁנִּשְׁתַּנְּנָה מִזְּגוֹ מִחֲמַת
חֲלִי עַד שֶׁיַּעֲלָמוּ אוֹתָיו הַתְּמוּנוֹת מֵהַנֶּפֶשׁ הָאֲנוּשִׁית. בְּעֵבוֹר הַהַרְפָּבוֹת
וְהַהַפְּרָדוֹת, הַמְּצַטְרֵךְ אֵלֵיהֶם לְהַשְׁלֵמַת הָעֵיּוֹן בְּעֵצָה הַמְּכֻוֶּנֶת, וְתִבָּא הָעֵצָה
חֲסֵרָה וְרְעִיּוֹנִית כְּלָה אוֹ קִצָּתָהּ. וּמִן הַרְאִיּוֹת עַל הַפְּרָד הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוֹף
וְשֶׁאֵינְנָה צְרִיכָה אֵלָיו, כִּי הַכּוֹחוֹת הַגִּשְׁמִיּוֹת יִחְלְשׁוּ בְּמִשְׁגִּיָּהֶם הַחֲזָקִים,
כְּעֵין אֲצֵל הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאֵזוֹן אֲצֵל הַקּוֹל הַחֲזָק בְּהַפְּסֵד כְּלִיָּהֶם, וְהַנֶּפֶשׁ הַמְּדַבֶּרֶת
אֵינָה כִּדְ אֲבָל תִּתְחַזֵּק כָּל אֲשֶׁר תִּשְׁיָג מִדַּע חֲזָק מִמֶּנָּה. וּמִזֶּה - כִּי הַזִּקּוֹן
יִשְׁיָג הַגּוֹף וְלֹא יִשְׁיָג הַנֶּפֶשׁ, אֲבָל - תִּתְחַזֵּק אַחֵר הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה, וְהַגּוֹף
בִּירִידָה, וּמִזֶּה שֶׁפְּעֻלוֹת הַגּוֹף בְּעֻלוֹת תִּכְלִית וּפְעֻלוֹת הַנֶּפֶשׁ בְּלִתֵּי בְעֻלוֹת
תִּכְלִית, כִּי הַצּוּרוֹת הַהִנְדְּסִיּוֹת וְהַמְּסַפְּרִיּוֹת וְהַמְּשַׁפְּטִיּוֹת בְּלִתֵּי בְעֻלוֹת
תִּכְלִית. וְהַרְאִיָּה עַל מְצִיאוֹת עֵצָם שְׂכֵלִי נִבְדָּל מֵהַגִּשְׁמִים, יַעֲמֵד לְנֶפֶשׁ
מֵעֵמֵד הָאוֹר לְרָאוֹת, וְשֶׁהַנֶּפֶשׁ כְּשֶׁנִּבְדָּלָה מֵהַגִּשְׁמִים תִּתְאַחַד בּוֹ, הוּא
שֶׁהַנֶּפֶשׁ אֵין מִדְּעִיָּה הוּיָם לָהּ בְּנִסְיוֹן, כִּי מָה שֶׁיְהִיָּה בְּנִסְיוֹן אֵין גּוֹזְרִין עָלָיו
גְּזֵר גָּמוּר, כִּי לֹא יִגְזֹר הָאָדָם גְּזֵר גָּמוּר כִּי כָּל אָדָם לֹא יִנְיַע אֲזָנָיו, כַּאֲשֶׁר
יִגְזֹר כִּי כָּל אָדָם מְרַגֵּשׁ וְכָל מְרַגֵּשׁ חַי וְכָל חַי עֵצָם וְשֶׁהַכֹּל יוֹתֵר רַב מֵהַחֲלֵק
וְזוֹלָת זֶה מֵהַמִּשְׁכָּלוֹת הָרָאוּשׁוֹנוֹת, כִּי הָאֲמָנוּתָנוּ בְּבִירוֹר הַדְּעוֹת לֹא תִתְבָּרַר
בְּלַמּוּד, וְאִם לֹא יְהִיָּה כֵן - הִיָּה מִשְׁתַּלְּשֵׁל הָעֵנִין אֶל מָה שֶׁאֵין לוֹ תִכְלִית,
וְאִם כֵּן, הוּא מְאַצִּילוֹת אֱלֹהִית תִּדְבֵּק בְּנֶפֶשׁ הַמְּדַבֶּרֶת

וְהָאֲצִילוֹת הַזֹּאת מָה שֶׁלֹּא בּוֹ זֹאת הַצּוּרָה הַכִּלְיִית הַשְּׂכֵלִית לֹא יִתְכַּן
שֶׁתִּפְתַּחְהוּ הַנֶּפֶשׁ הַמְּדַבֶּרֶת, וְכָל מָה שֶׁבּוֹ צוּרָה שְׂכֵלִית בְּעֲצָמוֹתָיו הֵנָּה הוּא
עֵצָם בְּלִתֵּי מִתְגַּשֵּׁם; אִם כֵּן הָאֲצִילוֹת הַזֹּאת עֵצָם שְׂכֵלִי בְלִתֵּי מִתְגַּשֵּׁם

עומד בעצמותו. וציור הנפש לצורה - שלמות לה, ויהיה לה בה
ההתדבקות בעצם הזה השכלי, אבל תעתיקה מההתדבקות שהוא -
טרדת הגוף. הנה לא התאמת ההתדבקות התמים אלא במאוס וגעול כל
כחות הגוף, כי אין מונע לה מההתדבקות בו - זולת הגוף, וכשתפרד ממנו
תשאר פנויה, נצולת ממה שהיה אפשר לו מן ההפסד, מתדבקות בעצם
הזה הנכבד המכנה ב"עולם העליון". וזולת זה מהכחות אין מעשהו כי
אם בגוף ויאבד בהפסד הפלי. אבל הנפש המדברת כבר ציירה אותם
ולקחה לבותיהם כמו שקדם.

יג אמר הכוונתי: אני רואה לדברים האלה הפלוסופיים יתרון דקדוק
וברור על שאר הדברים.

יד אמר החבר: וזהו מה שהייתי מפיח עליך מהפתי ומונחת הנפש על
דעותם, למה שנתברר מהם המופת בחכמות ההרגליות וההגיון - בטחו
הנפשות על כל מה שאמרוהו בטבע ובמה שאחר הטבע, וחשבו שכל מה
שאמרוהו - מופת. ולמה לא תספק בטענותם ביסודות הארבעה ראשונה,
ותתבע אותם בעולם האש אשר יטענו ששם האש העליונה אין גון לו,
שימנע גון השמים והכוכבים, ומתי השגנו אנחנו אש יסודית? אבל איכות
חמה בתכלית אם תחול בארץ תהיה גחלת, ואם תחול באויר - שלהבת,
ואם תחול במים תהיה מים רותחים. ומתי ראינו גשם אשי ואוירי
נכנסים בחמר הצמח והחי, עד שנגזר שהוא מרכב מהארבעה כלם: אש
ואויר ומים וארץ? אמר, שהשגנו המים והארץ בהשתנותם והכנסם
בחמר הצמח, ולאויר ולחמימות השמש עזר בהויה בדרך האיכות, לא
בגשם-אש ולא בגשם-אויר. או מתי ראינו אותם נתקים אל אלה
הארבעה בעיניהם? [הלא] אם ינתק חלק אל דמות העפר - אינו עפר, אבל
הוא אפר ראוי לרפואה, והחלק הנתק אל דמות המים - אינו מים, אבל
הוא סחיטה או לחות ארסי או מזוני, לא מים ראויים לשתיה, והחלק
הנתק אל דמות האויר היה אד או קיטור, לא אויר ראוי להתנשם בו.
ואלה גם כן: פעמים ישתנו אל בעלי חיים או לצמחים, או יקפאו בחלקי
הארץ, וישבו מהשתנות אל השתנות, ובפלא יפל בהם השתנות אל יסוד
גמור.

אמת כי אחר המחקר יוצא לנו ההכרח להודות בחמימות והקרירות
והלחות והיבשות, ושהם איכות ראשונים לא ימלט מהם או ממצועיהם
גשם מהגשמים, ושהשכל יתיך המרכבות אליהם, וירכיב מהם ויניח להם
עצמים נושאים, ויאמר: אש ואויר ומים וארץ בציור ובמאמר, לא שהם
היו [ב]כלל פשוטים חוץ לשכל, ויתרכב מהם כל הוה. ואיך יאמרו זה?
והם יאמרו בקדמות, אם כן לא סר האדם הוה משכבת זרע ונדם, והדם
מהמזונות, והמזונות מהצמחים והצמחים, כמו שאמרנו, מזרעים ומים
אשר ישתנו לדומה להם בעזר מהשמש והאויר והארץ; הנה זה הספק
ביסודות על דעתם. ואולם על דעת התורה הנה האל ברא העולם כמו
שהוא, ובעלי חיים שלו וצמחיו מצירים, ולא יצטרך להקדים מצועים

וְלִהְרָכִיב הַרְפָּבוֹת. וּבַהוֹדוֹת בְּחִדוּשׁ, קַל כָּל קֶשֶׁה וְהַתִּישׁוּר כָּל מַעֲקָשׁ.
כְּשִׁידְמָה מִזֶּה הָעוֹלָם שֶׁהוּא לֹא הָיָה וְאַחַר כֵּן הָיָה בְּחִפְזָא הָאֵל בְּעֵת שֶׁרָצָה
וְאִיךְ שֶׁרָצָה, לֹא תִצְטַעַר בְּחִקְיָהּ אִיךְ הִתְהוּוּ הַגְּשָׁמִיִּים וְאִיךְ נִקְשְׁרוּ בָהֶם
הַנְּפִשׁוֹת, וְלֹא תִתְרַחֵק נִפְשָׁךְ מִקְבוּל "הַרְקִיעַ" וְ"הַמַּיִם אֲשֶׁר מַעַל
לְשָׁמַיִם", וְהַשְּׂדִים אֲשֶׁר יִזְכְּרוּם רַבּוֹתֵינוּ, וְהַסְּפוּרִים הַמְּקוּיִם מִן "יָמוֹת
הַמְּשִׁיחַ" וְ"תַחֲתֵת הַמַּתִּיִּים" וְ"הָעוֹלָם הַבָּא". וּמָה צָרְכֵנוּ אֵל זֹאת הַתְּחַבְּלָה
בְּהַשְׂאָרוֹת הַנְּפִשׁ אַחַר כָּלוֹת הַגּוּף, וְהַמְּסַפֵּר הַצּוֹדֵק הַמְּקַבֵּל כָּבֵד אִמֵּת
אֲצִלְנוּ הַיְעוּדִים, הַנִּיחָם יִהְיוּ רוֹחֲנִיִּים אוֹ גְּשָׁמִיִּים.

וְאִם נִמְשִׁיךְ דְרָכֵי הַהַגְיוֹן לְקִיָּם הַדְּעוֹת בָּם וּלְבַטְלָם, יִכְלוּ הַחַיִּים בְּלַעְדֵי
תּוֹלְדָה. וּמִי לָנוּ בְּאִמְתַּת מָה שֶׁהִבִּיאֵנוּ בְּשֶׁהַנְּפִשׁ עֵצָם שְׂכָלִי, לֹא יִגְבַּל
בְּמַקּוֹם וְלֹא תִשְׁיַגְהוּ הַיְוִיָה וְלֹא הַפְּסֻד? וּבְמָה תִכְרַר נִפְשִׁי מִן נִפְשָׁךְ אוֹ מִן
הַשְּׂכָל הַפּוֹעֵל, וְשֶׁאֵר הָעֲלוֹת וְהָעֲלָה הָרִאשׁוֹנָה? עוֹד. אִיךְ לֹא יִתְאַחֲדוּ נִפְשׁ
אַרִיסְטוֹ וְנִפְשׁ אֶפְלָטוֹן, וְיַדַּע כָּל אֶחָד מֵהֶם דַּעַת חֲבֵרוֹ וְהִאֲמַנְתּוּ וְיִסְתַּרְיוּ?
וְכָלֵל הַפִּילוֹסוֹפִים (עוֹד), אִיךְ לֹא יִשְׁפִּילוּ מִשְׁפָּלֵיהֶם פְּתָאוּם כְּמוֹ שֶׁהֵם אֲצֵל
הָאֵל וְאֲצֵל הַשְּׂכָל הַפּוֹעֵל? וְאִיךְ תִּשְׁיַגֶּם הַשְּׂכָחָה? וְלָמָּה יִצְטָרְכוּ אֵל
הַתְּבוּנָה בְּמִשְׁפָּלֵיהֶם חֵלֶק אַחַר חֵלֶק? עוֹד.

אִיךְ לֹא יִמְצָא הַפִּילוֹסוֹף אֶת נִפְשׁוֹ כְּאֲשֶׁר יִישָׁן וְכִשְׁנִשְׁתַּכֵּר וְכִשְׁהִגִיעַ לוֹ
בְּרִסָּם, כְּלוֹמַר: מִרְסָא בְּמַחַ, וְכִשְׁמִצָּאָה אוֹתוֹ הַכָּאָה בְּמַחוּ, וְכִשְׁיִזְקִין
וְיִבְלָה? וּמָה אֲשֶׁר נִגְזַר עַל מִי שֶׁהִגִיעַ לְקֶצֶה מִחֻכְמַת הַפִּילוֹסוֹפִיָה, וְקָרְהוּ
בְּלָבוֹל שְׁחוּרֵי אוֹ בְּרִסָּם וְשָׂכַח כָּל חֻכְמָתוֹ? הֲאִם אֵין זֶה הוּא הוּא בְּעֵינֵינוּ,
אוֹ נֹאמַר שֶׁהוּא זוֹלָתוֹ? עוֹד. נִנְיַח שֶׁהִבְרִיא מִחֲלֵיו בְּהַדְרָגָה, וְקִבַּל עָלָיו
לְהַתְלַמֵּד מִרֹאשׁ וְהַזְקִין וְלֹא יִשְׁיַג הַמְּדַע הָרִאשׁוֹן; הֲאִם יִשׁוּבוּ לוֹ שְׁתֵּי
נִפְשׁוֹת נִבְדָּלוֹת, אַחַת מִשְׁתִּיחַן בְּלַעְדֵי הָאַחֲרֵת? עוֹד. נִנְיַח שֶׁנִּשְׁתַּנְּהַ מִזְגוֹ
אֵל אֲהַבַּת הַהִתְגַּבְּרוּת וְהַתְּאֻוֹת, הַנֹּאמַר כִּי יֵשׁ לוֹ נִפְשׁ בְּגוֹן עֵדוֹן וְנִפְשׁ
בְּגִיחָהּ? ! וְאִיזָה הוּא הַגְּבוּל מִהַמְּדַע שֶׁתְּשׁוּב בּוֹ נִפְשׁ הָאָדָם נִבְדָּלָת מִהַגּוּף
בְּלִתִּי אוֹבְדָת? אִם הָיָה בְּכָלֵל מְדַע הַנְּמַצָּאוֹת, - הַרְבֵּה מָה שֶׁנִּשְׁאָר עַל
הַפִּילוֹסוֹף לֹא יִדְעָהוּ מִמָּה שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבְאַרְץ וּבַיָּם; וְאִם הָיָה מִסְפִּיק
הַקְּצָת, הִנֵּה כָּל נִפְשׁ מְדַבֵּרָת נִבְדָּלָת, לְפִי שֶׁהַמְּשַׁכְּלוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת תִּקְוְעוֹת
בָּה. וְאִם הָיָה אִמְנָם תִּפְרֹד הַנְּפִשׁ בְּצִיּוֹר הָעֵשְׂרָה מְאֻמְרִים וּמָה שֶׁלְּמַעַלָּה
מֵהֶם מִהַתְּחַלּוֹת הַתְּבוּנָה, וְיִכְלָלוּ בָהֶם הַנְּמַצָּאוֹת כָּלֵם כְּשִׁיקְחָם הַגְיוֹנִיּוֹת
מִבְּלַעְדֵי הַשְּׁלָמָה לְחֻלְקֵיהֶם, הוּא מְדַע קְרוֹב יִשָּׁג מִיּוֹמוֹ, וְרַחוּק שֶׁיִּשׁוּב
הָאָדָם מִלְּאָךְ מִיּוֹמוֹ, וְאִם אֵי אֶפְשָׁר מִבְּלִתִּי הַגְּעֵתָם לְקֶצֶה וְהַהֲקַפָּה בָהֶם,
הַגְיוֹנִיּוֹת וְטְבַעִיּוֹת - הוּא עֲנִין בְּלִתִּי מִשְׁג, וְהוּא אוֹבֵד בְּלִי סִפְק, עַל דַּעְתָּם.
וְהִנֵּה כְּבֵד נִתְפַתֵּית לְדַמְיוֹנוֹת נִפְסוּדוֹת, וּבִקְשָׁתָּ מָה שֶׁלֹּא נָתַן לָךְ יוֹצֵרְךָ
עָלָיו, וְלֹא הוֹשֵׁם בְּטַבַּע בְּשֶׁר הַשְּׁגָתוֹ בְּהַקְשׁ, אֲבָל הוֹשֵׁם זֶה בְּטַבַּע הַנְּבַחֲרִים
מִסְגָּלוֹת הַבוּרָא יִתְבַּרְךָ, הַזְּכִיִּים מִזְכֵּי הַבְּרִיאָה, בְּתַנְאִים אֲשֶׁר הַזְּכָרָנוּם,
יִגִיעוּ אוֹתָן הַנְּפִשׁוֹת אֲשֶׁר יִצְיָרוּ הָעוֹלָם בְּכָלֵל וְיִרְאוּ אֱלֹהֵיהֶם וּמִלְאָכָיו,
וְיִרְאֶה קְצָתָם אֶת קְצָתָם וְיַדַּע קְצָתָם סְתָרֵי קְצָתָם, כְּמוֹ שֶׁנֹּאמַר: גַּם-אֲנִי
יִדְעֵתִי הַחֲשׂוֹ. וְאַנְחָנוּ לֹא יַדַּע אִיךְ זֶה וּבְמָה זֶה, אִם לֹא שֶׁיְבוֹאֵנוּ מְדַרְךָ
הַנְּבוּאָה.

ואלו הייתה חכמת הפילוסופים בזה אמת, השיגוה בדברם בנפשות
ובנבואה, והם פשאר בני אדם, אמת שיש להם יתרון בחכמה האנושית,
כמו שהיה אומר סקראט הראשון לעם: "אני לא אכפר חכמתכם
האלהית, אבל אני אומר: לא אדעה; אמנם אני חכם בחכמה האנושית".
ויש להם התנצלות למה שנצטרכו אל הקשיהם, להעדר הנבואה והאור
האלהי אצלם תקנו החכמות המופתיות תקון אין תכלית אחריו,
והתיחדו בזה. ואין חלוף בין שני אישים בחכמות ההם, וכמעט שאין
הסכמה בין שני אישים במה שיתחלפו אחר זה מהדעות במה שאחר
הטבע, גם בהרבה מהטבע, ואם נמצא כת אחת מסכמת על דעת אחת,
הנה אין זה לחקירה ותולדה שעמדה עליהם דעתם, אבל שהם סיעת אחד
מהמדברים יקבלו ממנו, כסיעת פיתגוריס וסיעת אבודקליס וסיעת
אפוקרט וסיעת אריסטו וסיעת אפלטון וזולתם, ובעלי החושד והאור
והחולקים, והם מסיעת אריסטו, ולהם בהתחלות דעות מפסידות
השכלים, יבזם השכל, כהעלתם בסובב הגלגל שהוא יבקש שלמות יחסר
לו כדי שיהיה נכחי לכל צד, ולמה שלא יתכן זה תמיד לכל חלק יבקשהו
על ההמרה והעקב, וכמו התעצמם בשפיעים השופעים מהראשון יתברך,
ואיך התחייב מהמדע בראשון מלאך ומן המדע בעצמו גלגל, והדרגו אל
אחת עשרה מדרגות, ועמדו השפיעים אצל השכל הפועל ולא יחייב ממנו
לא גלגל ולא מלאך. ודברים הם בספוק למטה מספר יצירה, ובכלן יש
ספקות ואין הסכמה בין פילוסוף וחבריו, אבל ינצלו על כל פנים ונתן
להם שבח על מה שטענו ממפשט הקשיהם וכוננו הטוב, ועשו הנמוסים
השכליים ומאסו העולם, והם על כל פנים מעלים, אחר שלא יחייב להם
קבול מה שאצלנו, ואנחנו יחייב לנו קבול העדות והקבלה הנמשכת אשר
היא כראיה.

טו אמר הפוזרי: השמיעני בחסדך כללים מקצרים מן הדעות אשר
נתבררו אצל חכמי שרשי האמונה, והם הנקראים אצל הקראים בעלי
חכמת הדברים.

טז אמר החבר: אין בזה תועלת זולת החדוד בדברים, והעזר על מה
שנאמר: "הוי זהיר ללמד מה שתשיב לאפיקורוס"; כי החכם התמים,
כמו הנביאים, על הדמיון, מעט הוא שיוכל להועיל אדם בדרך הלמוד,
ולא ישיב על חולק בדרך הדבור, ובעל הדבור יראה עליו הוד חכמה עד
ששיב לו השומע יתרון על התמים ההוא החסיד אשר חכמתו אמונתו,
לא ישיבהו מהם משיב, ותכלית המדבר הוא בכל מה שילמדו, וילמדוהו,
שיכנס בנפשו ובנפש תלמידו האמונות אשר בנפש התמים ההוא המטבע.
ואפשר שתפסיד חכמת הדברים הרבה מאמונות האמת עליו במה
שיביאהו מהספקות והדעות הנעתקות, באשר נראה מאשר לומדים
מקצבי השיר ומדקדקים במשקלם, ונשמע להם המיה ודברים מבהילים
בחכמה נקלה למטבע שהוא טועם משקל השיר ולא יעבר עליו דבר בשום
פנים. ותכלית האנשים ההם שיהיו כמו זה אשר נראה סכל במקצב, מפני
שאינו יכול ללמדו להם, והם יכולים ללמדו. אמת כי המטבע הזה יוכל

לְלַמֵּד מִטְּבַע כְּמוֹהוּ בְרִמּוֹז מְעַט. וְכֵן הָעַם הַמְּטַבְּעִים לַתּוֹרָה וּלְהִתְקַרֵּב אֶל
הָאֱלֹהִים, יִקְדְּחוּ בְנִפְשוֹתֵם נִיצוּצוֹת מִדְּבַרֵי הַחֲסִידִים וְיָשׁוּבוּ מְאוּרֹת
בְּלִבּוֹתֵם, וְזוֹלַת הַמְּטַבְּעַה הוּא הַצָּרִיךְ אֶל חֲכַמַת הַדְּבָרִים, וְאִפְשָׁר שֶׁלֹּא
תוֹעִילָהּ, וְאִפְשָׁר שֶׁתִּזְיָקָהּ.

יז אָמַר הַכּוֹזָרִי: אֵינְנִי מִבְּקֵשׁ מִמֶּךָ שֶׁתַּעֲמִיק בְּעֵנֶיךָ הַזֶּה, אֲבָל אֲבִקֵּשׁ
מִמֶּךָ דָּבָר בְּשֶׁרֶשׁ הָאֲמוּנָה יִהְיֶה לִּי לְמִזְכָּרְתָּ, מִפְּנֵי שֶׁשְּׁמַעְתִּי שְׂמֵעוּ וְנִכְסְפָה
נַפְשִׁי אֵלָיו.

יח

פרק א. אָמַר הַחֶבֶר: תְּחַלַּת מָה שֶׁצָּרִיךְ - לְהַעֲמִיד הַחֲדוּשׁ לְעוֹלָם. הַדְּבוּר
בְּבִטּוּל קַדְמוֹת הָעוֹלָם, אִם הִיא הַחוֹלֵף אִין לֹא רֵאשִׁית, הִנֵּה הָאִישִׁים
הַנִּמְצָאִים בְּזִמְן הַחוֹלֵף עַד הַעֵת הַזֹּאת אִין תְּכַלִּית לָהֶם, וּמָה שֶׁאִין לֹא
תְּכַלִּית לֹא יֵצֵא אֶל הַפֶּעַל, וְאִיךְ יֵצְאוּ הָאִישִׁים הָהֵם אֶל הַפֶּעַל וְהֵם אִין
לָהֶם תְּכַלִּית מְרוֹם? וְאִין סִפֵּק כִּי לְחוֹלֵף [ה]רֵאשׁוֹן וְלֹאִישִׁים הַנִּמְצָאִים
מִסִּפֵּר יִגִּיעַ אֶל תְּכַלִּית, כִּי בְכַח הַשְּׂכָל לְמִנּוֹת אֲלָפִים וְאֲלָפִים כְּפוּלִים
עַד לֵאמֹן תְּכַלִּית; זֶה - בְּכַח, אֲבָל שְׂיוּצִיָּאָהּ אֶל גְּבוּל הַפֶּעַל - לֹא, כִּי, מָה
שֶׁיֵּצֵא אֶל גְּבוּל הַפֶּעַל וְנִמְנָה אַחַד, כִּדְּ הַמְנִיחַ הַיּוֹצֵא אֶל הַפֶּעַל, יֵשׁ לֹא תְּכַלִּית
בְּלֹא סִפֵּק; וּמָה שֶׁאִין לֹא תְּכַלִּית אִיךְ יֵצֵא אֶל גְּבוּל הַפֶּעַל? אִם כֵּן לְעוֹלָם
הַתְּחִלָּה, וְלִסְבוּבֵי הַגְּלִגְל מִסִּפֵּר מִגִּיעַ אֶל תְּכַלִּית. וּמִזֶּה כִּי מָה שֶׁאִין לֹא
תְּכַלִּית אִין לֹא חֲצִי וְלֹא כֶּפֶל וְלֹא עֶרְךָ מִסִּפֵּרִי, וְאַנְחֵנוּ נִדְעַה כִּי סְבוּבֵי גְלִגְל
הַשְּׂמֶשׁ חֶלֶק מְשֻׁנִּים עֶשֶׂר מִסְבוּבֵי הַיָּרֵחַ, וְכֵן שָׂאֵר סְבוּבֵי הַגְּלִגְלִים קִצְתָם
אֶל קִצְתָם, וְיִהְיֶה זֶה קִצְתָהּ זֶה, וְאִין בְּמָה שֶׁאִין לֹא תְּכַלִּית קִצְתָהּ, וְאִיךְ יָשׁוּב
זֶה כְּמוֹ זֶה וְכֵן גִּילּוֹ אִין לֹא תְּכַלִּית, וְהוּא קִצְתָהּ מִמְּנוֹ אוֹ גְּדוּל מִמְּנוֹ, רְצוּנִי
לֹאמֹר: שֶׁהוּא יוֹתֵר מִסִּפֵּר אוֹ פְחוֹת מִסִּפֵּר, וּמִזֶּה - אִיךְ הִגִּיעַ מָה שֶׁאִין לֹא
תְּכַלִּית אֲצִלְנוּ? אִם הִיא לְפָנֵינוּ מִן הַבְּרוּאִים מָה שֶׁאִין תְּכַלִּית לְמִסִּפֵּרִים
אִיךְ הִגִּיעַ הַמִּסִּפֵּר אֵלֵינוּ? וְכִאֲשֶׁר יִהְיֶה לְדָבָר תְּכַלָּה אִי אִפְשָׁר לֹא מִבְּלִי
תְּחִלָּה; וְאִם אֵינְנוּ כֵן, יִהְיֶה כָּל אַחַד מִהָאִישִׁים צָרִיךְ בְּמִצִּיאוֹתוֹ לְהִמָּתֵן
לְמִצִּיאוֹת אִישִׁים לְפָנָיו אִין לָהֶם תְּכַלִּית, וְלֹא יִמָּצֵא אִישׁ.

פרק ב. הָעוֹלָם חֲדָשׁ, כִּי הוּא גוֹף, וְהַגּוֹף אֵינְנוּ נִמְלֵט מִתְּנוּעָה וּמְנוּחָה,
וּשְׂתִיָּהֶם מִקְרִים מִתְּחִדְשִׁים עָלָיו, בְּאִים זֶה בְּעֵקֶב זֶה, וְהַבָּא עָלָיו חֲדָשׁ
מִבְּלִי סִפֵּק בְּעִבּוּר בּוֹאוֹ, וְהַחוֹלֵף חֲדָשׁ, כִּי אִם הִיא קַדְמוֹן לֹא הִיא נִעְדָּר,
וּשְׂתִיָּהֶם חֲדָשִׁים, וּמָה שֶׁאֵינְנוּ נִמְלֵט מִן הַחֲדוּשִׁים הוּא חֲדָשׁ, כִּי לֹא קַדְם
לְחֲדוּשִׁים, וְהַחֲדוּשִׁים חֲדָשִׁים, אִם כֵּן הוּא חֲדָשׁ.

פרק ג. אִי אִפְשָׁר לְמִתְחַדֵּשׁ בְּלִי סִבָּה שֶׁתְּחִדְשֶׁהוּ, כִּי אִי אִפְשָׁר לְמִתְחַדֵּשׁ
בְּלִי עֵת שֶׁיִּתְיַחַד בּוֹ, יִתְכַן לְקַבֵּעַ בּוֹ לְפָנָיו וְאַחֲרָיו. וְהַתְיַחְדּוֹ בְּעֵתוֹ, מִבְּלִעָדֵי
מָה שֶׁלְּפָנָיו וּמָה שֶׁלְּאַחֲרָיו מִצָּרִיךְ אֶל מִיחַד.

פרק ד. האלהים קים קדמון לא יחלף, כי אם היה חדש היה צריך אל מחדש, וזה משתלשל אל מה שאין לו תכלית, ולא יובן, עד שיגיע אל מחדש קדמון, הוא הראשון והוא אשר אנחנו מבקשים.

פרק ה. האלהים נצחי לא יחלף; כי מה שנתקיים לו הקדמות התרחק ממנו ההעדר, כי חדוש ההעדר צריך אל סבה, כמו שהנעדר החדש צריך אל סבה, כי לא יעדר הדבר מחמת עצמו, אך מחמת הפכו, ואין הפך לו ואין דמיון, כי מה שהוא דומה לו בכל פנים הוא-הוא, לא יספר בשנים, אבל ההפך המעדייר לא יתכן גם כן שיהיה קדמון, כי כבר התבארה קדמות מציאותו. ולא יתכן שיהיה חדש, כי כל חדש אמנם הוא עלול לקדמון הזה; והיאך יעדייר העלול עלתו?

פרק ו. האלהים איננו גוף, כי הגוף איננו נמלט מחדושים, ומה שאיננו נמלט מן החדושים הוא חדש, ומן השקר שיקרהו מקרה, כי המקרה עמידתו בגוף הנושא, והמקרה מעולל לגוף, הולך אחריו נשוא עליו, והאלהים יתברך איננו נגבל ואיננו מתיוחד בצד מבלתי אחר, כי זה מתנאי הגוף.

פרק ז. האלהים יודע כל דבר קטן וגדול ולא ימלט מידיעתו דבר, כי התבאר שהוא ברא הכל וסדרו ותקנו, כמו שאמר: "הנטע און הלא ישמע אם-יצר עין הלא יביט", ואמר: "גם חשך לא יחשיך ממך", ואמר: "כי אתה קנית כליתי".

פרק ח. האלהים יתברך חי, כי כבר נתקיימה לו החכמה והיכלת, אם כן נתקיימה לו החיות, אך לא כחיותנו הנגדרת בהרגשה ובתנועה, אבל חיות, ענינה השכל הגמור, והיא - הוא והוא - היא.

פרק ט. האלהים חפץ, כי כל הבא ממנו באפשר שיבא הפכו או העדרו, או קדם העת אשר בו בא או אחריו, ויכלתו על שני הענינים שוה, ואי אפשר שלא יהיה חפץ ישיב היכלת אל אחד מהם מבלתי האחר. ויש לאומר לומר כי מדעו מספיק משיצטרך אל יכלת וחפץ, כי מדעו מיוחד לאחד משני העתים ולאחד משני ההפכים, ומדעו הקדמון הוא הסבה בכל חדש כאשר הוא, וזה מסכים לדעת הפילוסופים.

פרק י. חפצו יתברך קדמון נאות למדעו, לא יתחדש עליו דבר ולא ישתנה מאצלו, והוא יתברך חי בחיות עצמותו לא קנויה, וכן יכול ביכלתו וחפץ בחפצו, כי מן השקר מצוא דבר וסותרו יחד, ולא יאמר עליו "יכול" בלי יכלת סתם.

יט אמר הכוזרי: זה מספיק למזכרת, ובלי ספק שזה אשר זכרת בענין הנפש והשכל ואלה האמונות, אמנם הוא מעתק ממה שאתה זוכר מדברי זולתך, ואני איני מבקש כי אם טעמך ואמונתך, וכבר אמרת לי כי אתה

מזמן לחקר על זה והדומה לו, ואני סבור שאין לה מנוס מחקר בשאלת הגזרה והבחירה, מפני שהיא משאלות החכמה, אמר דעתך בה.

ב אמר החבר: איננו מכחיש טבע האפשר כי אם מתעקש-חנף, יאמר מה שאיננו מאמין בו, כי אתה רואה מהזדמנותו למה שהוא מקנה או ירא, מה שיוסף שהוא מאמין, כי הדבר ההוא באפשר ויועיל בו הזמון, ואלו היה מאמין כי יהיה על כל פנים, היה נמסר, ולא היה מזדמן בכלי מלחמה לאויבו ולא בשבר לרעבונו, ואם יאמר כי הזמון ההוא צריך למי שזדמן ועזיבת הזמון צריך למי שלא הזדמן, כבר הודה בסבות אמצעיות ושבהם עמידת המתאחרות, והוא ימצא בעתיד החפץ בכלל הסבות האמצעיות, אם יודה האמת ולא יתעקש, ועתיד להודות כי ימצא עצמו מנח לו בינו ובין חפצו בדברים האפשריים לו, אם ירצה יעשה ואם ירצה יניחם, ואין באמונה הזאת הוצאת דבר מדין האלהים, אך הכל שב אליו על פנים מתחלפים, כאשר אבאר.

ואמר כי כל העולמים מיחסים אל העלה הראשונה על שני דרכים: אם על הפונה הראשונה, אם על דרך ההשתלשלות. ודמיון הדרך הראשון הסדור וההרפכה הנראים בחי ובצמח ובגלגלים, אשר לא יתכן למשפיל המשפיל שיניחסו אל המקרה, אך אל פונת עושה חכם, ישים כל דבר במקומו ויתן לו חלקו. ודמיון השני שרפת האש הזאת, על הדמיון, לקורה הזאת; כי האש גוף דק חם פועל, והקורה גוף מתחלחל נפעל, ומדרך הדק הפועל שיעשה בנפעלו, והחם היבש שיחמם ויכלה לחות הנפעל עד שיתפרדו חלקיו. וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה כאשר תבקשם לא ימנע ממך השגתם, ואפשר שתמצא סבות סבותם עד שתגיע אל הפלכים ואחר כך אל עלות הפלכים ואחר כן אל העלה הראשונה, ובאמת אמר האומר, כי הכל בגזרת הבורא, ובאמת אמר האחר: בבחירות ובמקרים, בלתי שיוצא מאומה מהדברים ההם מגזרת האלהים.

ואם תרצה תקרב מציאות זה בחלקה הזאת: הפעשים יהיו אלהיים או טבעיים או מקריים או מבחריים. והאלהיים - מהסבה הראשונה יוצאים; ועל כל פנים אין להם סבה זולת רצון האלהים יתברך. והטבעיים - מסבות אמצעיות מוכנות להם ומגיעות אותם אל תכלית שלמותם, בעוד שלא ימנע מונע מאחד מהשלשה חלקים. והמקריים - מסבות אמצעיות גם כן, אך הם במקרה לא בטבע ולא בסדר ולא בכונה, ואין להם הכנה לשלמות, יגיעו עדיו ויעמדו אצלו, ומתנים בהם בחלקים השלשה האחרים. אבל הבחיריים סבתם חפץ האדם בעת בחירתו, והבחירה מכלל הסבות האמצעיות. ולבחירה סבות משתלשלות אל הסבה הראשונה השתלשלות מבלי דחק, בעבור שהאפשר נמצא, והנפש מנח לה בין העצה והפכה, תעשה מה שהיא רוצה מהם, וצריך שתשבח או שתגנה על הבחירה ההיא, מה שלא יחייב זה בשאר הסבות האמצעיות, כי לא תגנה סבה טבעית ולא מקרית, אף על פי שהאפשר נמצא בקצתם, כאשר לא תאשים התינוק והישן כאשר יזיקו ויהיה באפשר הפך זה,

אבל אינך מאשימו - מפני הסתלק המחשבה ממנו. התראה אשר הם מכחישים האפשר - האינם פועלים על מי שניזקים בכוננה? או הנמסרים הם למי שיגנב בגדיהם וניזקים בקר, כאשר נמסרים אל הרוח הצפונית כשהיא מנשבת ביום קר עד שתניזקם? או יאמרו שהפעס כח כוזב, נקבע לבטלה, שייכעס האדם על דבר מבלעדי דבר אחר, וכן שישפח ויגנה ויאהב וישנא וזולת זה? אם כן אין לבחירה מצד שהיא בחירה סבה הכרחית, כי תשוב הבחירה ההיא הכרח, ויהיה דבור האדם הכרחי כמו תנועת דפקו, ובזה מה שתכחישהו הראיה, כי אתה מוצא עצמך יכול על הדבור ועל השתיקה, בעוד שתהיה בממשלת השכל ולא ימשלו בך מקרים אחרים. ואלו היו החדושים מכוונים כונה ראשונה מהעלה הראשונה, היו נבראים לעתם עם כל רגע, והיינו יכולים לומר בעולם וכל אשר בו, כי עתה בראו הבורא, ולא היה למופתים ענין שיפלא האדם מהם, כל שכן שיאמין בעבורם, ולא היה לעובד יתרון על הממרה, כי שניהם עובדים מה שהושמו לעשותו. והובאו אליו עם דבות גדולות משיגות האמונה הזאת, והגדולה שבהן הכחשת העין, כאשר אמרנו. אבל הדבה המשגת מי שאומר בבחירה בעבור הוציאו קצת הדברים מגזרת האלהים יתברך, יש לטען עליה במה שקדם זכרו, כי לא הוציא אותם מגזרתו כל עקר, אבל משיבם אליו בדרך השתלשלות, ותשיגנו אחרי כן דבה אחרת, והוא - הוציאו הדברים ההם מידיעתו, כי האפשר הגמור מסכל בטבעו.

וכבר האריכו בזה המדברים ויצא להם כי המדע בו במקרה, ואין ידיעת הדבר סבה להיותו, ולא תכריח ידיעת האלהים בהוות, והם עם זה באפשר שיהיו ושללא יהיו, כי אין הידיעה במה שיהיה היא הסבה בהיותו, כאשר הידיעה במה שהיה איננה סבה להיותו, אך ראיה עליו, ותהיה הידיעה לאלהים ולמלאכים ולנביאים ולידעונים; ואלו היתה הידיעה סבה להויה, היה בדין שיהיו אלו עתידים בגן עדן לידיעת האלהים - שהם צדיקים, מבלי שיעבדו, ואחרים בגיהנם, לדעתו שהם עתידים לחטא, מבלי שייחטאו, והיה בדין שישבע האדם מאין אכילה, לידיעת אלהים שהוא ישבע בעת פלוני; ובטלו [אז] הסבות האמצעיות, ואלו היו בטלות, היה מסתלק מציאות הכחות האמצעיות. והיה מאמרו: "והאלהים נסה את-אברהם" על נכון להוציא עבודתו מן הכח אל הפעל להיות זה סבת טובתו, כמו שאמר: "יען אשר עשית את-הדבר הזה... כי ברך אברכך". ובעבור שהיו החדושים צריכים להיות אלהיים או זולתם מן החלקים, והיה באפשר שיהיו כלם אלהיים, בחר ההמון ליחסם כלם אל האלהים, להיות זה יותר חזק באמונה. אך יש למפיר להפיר עם מעם ואיש מאיש וזמן מזמן ומקום ממקום וענינים מענינים אחרים - ויראה כי החדושים האלהיים לא נראו על הרב כי אם בארץ מיחדת, והיא אדמת הקדש, ובעם מיחד, והם בני ישראל, ובעלי דת האמתית, ובזמן ההוא ועם הענינים ההם אשר נתלו בהם במצות וחקים, נראה בסדורם כל מאוי לב, ונראה בקלקולם כל רעה, ולא הועילו הענינים המקריים והטבעיים דבר בשעת הקלקלה, ולא הזיקו בשעת הסדור. ועל כן היו בני ישראל טענה בכל אמה על האפיקורסים אשר ראו דעת אפיקורוס היוני, באמרו כי כל הדברים הם נופלים במקרה, כי לא תראה בהם פונת מכון, וסיעתו

נקראים בעלי ההנאה, כי סברתם כי ההנאה היא התכלית המבקשת, והיא הטובה סתם. ובקשת בעל התורה מן המצוה בה שיהיה נכבד אצלו, מוסר כל חפציו אליו יתברך, ומבקש למוד אם הוא חסיד, או אותות וכבוד אם הוא נביא, או המון נרצה עם העניינים הנזכרים בתורה מן העתים והמקומות והמעשים, ואיננו משגיח בסבות הטבעיות והמקוריות, וידע כי רעתם דחוייה ממנו, אם בלמוד שיתקדם לו בהצעה לרעה ההיא, או בכבוד שיעשה לו בעת הרעה ההיא. אך טובת הסבות המקוריות איננה נמנעת מן הרשע, כל שכן מהחסיד. וטובת הרשעים היא בסבות ההם המקוריות והטבעיות, ואין דוחה לרעתם כשתבוא, אבל החסידים יצליחו בסבות ההם, והם בטוחים מרעתם. וכמעט שאצא מענין פונתי.

ועתה אשוב אליו ואמר כי דוד עליו השלום הביא שלשה חלקים בסבות המות, ואמר: "כי אם- יי יגפנו", והיא הסבה האלהית; "או-יומו יבא ומת", והיא הסבה הטבעית; "או במלחמה ירד ונספה", והיא הסבה המקרית. והניח החלק הרביעי רצוני לומר: המבחרי, כי אין אדם שיש לו דעת בוחר במות, ואף על פי ששאול המית את עצמו, לא מבחרו המות אך לדחות התעללות האויב בו. וכמו החלקים האלה בדבור, כי דבור הנביאים בעת שלובשת אותם רוח הקדש בכל דבריהם מכון מן הענין האלהי, ואין לנביא דבר בבחירה מדבריו. והדבור הטבעי הם הרמזים והתנועות הראויות לעניינים שרוצים להליץ בעדם, ומביאה הנפש אליהם בלעדי הסכמה קודמת, אבל הלשונות המסכסם עליהם הם מרכבים מעניינים טבעי ומבחרי. והדבור המקרי הוא דבור המשגעים בעת שגעונם, לא יסדר ממנו ענין ולא יגיע אל חפץ מכון. והדבור המבחרי הוא דבור הנביא בעת נבואתו, או דברי הדעתן המחשב - המתברר מליצתו ובוחר דבריו כפי שיראה שהוא ראוי לכונתו, ואלו היה רוצה, היה מחליף כל דבר מהם בזולתו, ועוד, אם היה רוצה, היה מניח ענין ולוקח זולתו.

ויש ליחס כל החלקים האלה אל האלהים יתברך בדרך השתלשלות, לא שהם בכונה ראשונה ממנו, ואם איננו כן - דברי התינוק ודברי מטרפי הדעת ומליצת הדברן ושירי המשורר - דברי האלהים, יתעלה מכל זה. אבל טענת העצל על הזריז באמרו: כבר קדם בדעת אלהים מה שיהיה, איננה טענה, כי זה כמו אמרו: "ואלו היה אומר כי אשר יהיה אי אפשר לו שלא יהיה", יאמר לו: "אמת הוא, אבל לא תמנע הטענה הזאת שיקח האדם העצה הטובה, ותזמן כלי מלחמה לאויבך והמזון לרעבונך, כאשר יתברר לך כי הצלתך או אבדתך אינם נגמרים כי אם בסבות האמצעיות". ומכללם אך החזקה שבהם, שתבחר בזריזות ובהשתדלה, או בעצלה ובעפוב, ואל תטען במה שיקרה למעטים ובעתות מעוטות ובדרך המקרה מאבד המשתדל והנצל המפקר הפתי, כי שם הבטחה יש לו ענין מובן בלתי ענין שם הסכנה, ואין דעתו בורח ממקום הסכנה אל מקום הבטחה; ומה שיקרה במקום הסכנה מן ההצלה, יאמר כי הוא נפלא, ומה שיקרה במקום הבטחה מן האבדון, יאמר שהוא דבר חוץ לטבע. והבחירה בהשתדלות חובה. ומסבות ההשתדלות, עצתי זאת למי שיאמין בה, ומסבות ההפקר, העצה שהיא סותרת העצה הזאת; והכל שב

בְּהַשְׁתַּלְשָׁלוֹת אֶל הָאֱלֹהִים; אֵךְ אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּגִזְרָה גְרִידָא הוּא הַכְּבוֹד
וְהָאוֹתוֹת, וְזֶה אֵין מְצָרִיד אֶל סְבוֹת אֲמַצְעִיּוֹת, וְאֶפְשֶׁר שְׁצָרִיד אֲלֵיהֶם,
כְּהַצְלַת מִשָּׁה מִן הָרַעַב אֲרַבְעִים יוֹם מִבְּלַתִּי הַכֶּנֶת מְזוֹן, וְאֶבְדֹן עִם סִנְחָרִיב
מִבְּלִי סִבָּה נִרְאִית; אֵךְ בְּסְבוֹת אֱלֹהִיּוֹת אֵינֶן אֲצִלְנוּ סְבוֹת, מִפְּנֵי שְׂאִין אָנוּ
יוֹדְעִים אוֹתָם. וּבָהֶם יֵאמַר כִּי לֹא יוֹעִיל בָּהֶם הַהִזְדַּמְנוּת, וְהֵם הַזְמוּנִים
הַחוּשִׁיִּים; אֲבָל הַזְמוּנִים הַנִּפְשִׁיִּים וְהֵם סוּדוֹת הַתּוֹרָה לְמִי שֶׁיִּדְעֶם
וְהַתְחַכֵּם בָּהֶם, הֵם מוֹעִילִים מְבִיאִים הַטוֹב וְדוֹחִים הָרַע. וּכְאֲשֶׁר יִשְׁתַּדֵּל
הָאָדָם בְּסְבוֹת הָאֲמַצְעִיּוֹת, אַחַר שֶׁיִּמְסֹר אֶל הָאֱלֹהִים בְּמָה שֶׁנֶּעְלַם מִמֶּנּוּ
בְּלֵב שְׁלֵם, יִמְצָא טוֹב וְלֹא יַחְטִיא, אֲבָל הַכֶּנֶסוּ בְּסִפְנֵה הַגְּמוּרָה לְבִטְחוֹנוֹ
בְּאֱלֹהִים, נִכְנָס תַּחַת "לֹא תִנְסוּ אֶת-יְי" אֲבָל הַמְּאָמֵר בְּשׂוֹא בְּצוּתוֹ בְּעִבּוּדָה
לְמִי שֶׁקָּדַם בְּדַעְתּוֹ שֶׁיִּמְרָהוּ אוֹ שֶׁיַּעֲבֹדְהוּ, אֵינְנוּ שׂוֹא, כִּי כָּבֵר הַקְּדָמְנוּ
וּבְאֲרָנוּ כִּי הַמְּרִי וְהַעֲבוּדָה לֹא יִגְמְרוּ כִּי אִם בְּסְבוֹת הָאֲמַצְעִיּוֹת, וְהִיתָה
סִבַּת עֲבוּדַת הָעוֹבֵד הַצּוּי בְּעִבּוּדָה, וְכֵן קָדַם בִּידְעִיתוֹ שֶׁהוּא עוֹבֵד, וְשִׁסְבַּת
עֲבוּדָתוֹ שֶׁמַּע תּוֹכַחְתּוֹ, וְכֵן קָדַם בְּדַעְתּוֹ מְרִי הַמְּמָרָה בְּסְבוֹת הָאֲמַצְעִיּוֹת,
אִם בְּחִבְרַת הָרַעִים אוֹ בְּתַגְבֵּרַת מְזִג רַע, אוֹ נְטוּת אֶל הַתַּעֲנוּג וְהַמְּנוּחָה.
וְתוֹכַחְתּוֹ לוֹ מִקַּל מִמְּרִי, כִּי מִן הַמְּפָרְסָם כִּי לְתוֹכַחַת רִשָּׁם בְּנִפְשׁ עַל כָּל
עֲנִין, וְכִי הַמְּמָרָה תִּתְפַּעַל נִפְשׁוֹ לְשִׁמְעַת הַתּוֹכַחוֹת אֲפִלּוּ מֵעַת הַפְּעִלוֹת, כָּל
שֶׁכֵּן כְּשֶׁתִּהְיֶה הַתּוֹכַחַת לְהַמוֹן, כִּי יֵשׁ בָּהֶם עַל כָּל פְּנִים מְקַבֵּל, וְכָבֵר תּוֹעִיל
וְאֵינוֹ שׂוֹא.

תַּחֲלַת הַהַקְּדָמוֹת אֲשֶׁר בָּהֶם קִיּוּם הַעֲצָה הַזֹּאת, הַהוֹדָאָה בְּסִבָּה
הָרֵאשׁוֹנָה, וְשֶׁהוּא עוֹשֶׂה חֶכֶם, וְשֶׁאֵין בְּמַעֲשָׂיו שׂוֹא, אֵךְ כָּלֵם בְּחִכְמָה
וְסִדּוּר אֵין בָּהֶם קְלָקוּל. וְכָבֵר הַתִּישָׁב זֶה בְּנִפְשׁוֹת, בְּהַתְּבוּנָה בְּרַב הַבְּרִיאָה
וּמָה שֶׁנִּשְׁתַּרֵּשׁ מִמֶּנָּה בְּנִפְשׁ הַמְּשִׁתְּכָל, עַד שֶׁהָאִמִּין שְׂאִין בְּמַעֲשָׂיו קְלָקוּל,
וְאִם יִרְאֶה בְּמַקְצָתָם, לֹא תִתְקַלְקַל אֲמוּנָתוֹ בְּעִבּוּר זֶה, אֲבָל יִיחַסְהוּ אֶל
סְכָלוֹת נִפְשׁוֹ וּמַעוֹט הַבְּנָתוֹ.

וְהַהַקְּדָמָה הַשְּׁנִיָּת, הַהוֹדָאָה בְּסְבוֹת אֲמַצְעִיּוֹת אֵךְ אֵינֶם פּוֹעֵלוֹת, אֲבָל הֵם
סְבוֹת, עַל דֶּרֶךְ הַחֲמֹר אוֹ עַל דֶּרֶךְ הַכְּלִים, כִּי הַשְּׁכֵבַת זָרַע וְהַדָּם חֲמֹר
לְאָדָם, וְאֲבָרֵי הַהִזְרָעָה מִחֲבָרִים בֵּינֵיהֶם וְהַרוּחוֹת וְהַכַּחוֹת כְּלִים
מְשֻׁמְשִׁים בְּחַפְצֵי הָאֱלֹהִים, וְיִגְמֹר בָּהֶם צִלְמוֹ וְקוּוֹ וְגִדּוּלוֹ וְהַזּוּנוֹ, וְאֲפִלּוּ
בְּדָבָר הַנוֹצֵר יֵשׁ שְׁצָרִיד אֶל הַסִּבָּה הָאֲמַצְעִיּוֹת, כְּעַפְרָא אֲשֶׁר הָיָה חֲמֹר אָדָם,
וְאִי אֶפְשֶׁר שֶׁלֹּא לְהוֹדוֹת בְּסְבוֹת אֲמַצְעִיּוֹת.

וְהַהַקְּדָמָה הַשְּׁלִישִׁית, כִּי הַבוֹרָא יִתְבָּרַךְ נוֹתֵן לְכָל חֲמֹר הַטּוֹבָה שֶׁבְּצוּרוֹת
שֶׁאֶפְשֶׁר לוֹ לְקַבֵּל, וְהַמְּתַקְנֵת שְׁבָהֶם, וְשֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ מְטִיב, לֹא יִמְנַע חֲנִינָתוֹ
וְחִכְמָתוֹ וְהַנְּהַגְתּוֹ מִדְּבָר, וְכִי חִכְמָתוֹ בְּפָרְעֵשׁ וּבֵיתוֹשׁ, עַל הַדְּמִיוֹן, אֵינְנָה
מְקַצֵּרֵת מִחִכְמָתוֹ בְּסִדּוּר הַגְּלָגְלִים, אֵךְ הַתְּחַלְפוֹ הַדְּבָרִים מִחִמַּת חֲמִרֵיהֶם,
וְאֵין לָךְ לֵאמֹר: לָמָּה לֹא בְּרָאֵנִי מִלְּאָדָךְ? כְּאֲשֶׁר אֵין לְתוֹלַעַת לֵאמֹר: לָמָּה
לֹא בְּרָאֵנִי אָדָם?

וְהַהַקְּדָמָה הָרְבִיעִית, הַהוֹדָאָה כִּי לְמַצִּיאוֹת מְדַרְגוֹת עֲלִיוֹנוֹת וְתַחְתּוֹנוֹת,
וְכָל מָה שֶׁיֵּשׁ לוֹ הָרַגֵּשׁ וְהַשְּׂגָה וְחוּשׁ, מְעַלָּה מֵאֲשֶׁר אֵין לוֹ זֶה, בְּעִבּוּר

קורבתו ממדרגת הסבה הראשונה, אשר הוא השכל בעצמו, וכי הפחות שבצמח יותר מעלה במדרגה מן המעלה שבצמח, והפחות שבבהמה יותר מעלה במדרגה מן המעלה שבבהמה. וכן הפחות שבבני תורת האלהים יותר מעלה במדרגה מן המעלה שבאמות שאין להם תורת האלהים, כי התורה שהיא מאת האלהים מקנה הנפשות מנהג המלאכים ותכונתם, וזה מה שאין משיגים אותו בלמוד. והראיה על זה, כי ההתמדה על מעשה התורה ההיא מביאה אל מדרגת הנבואה, אשר היא הקרובה שבמדרגות האנושיות אל האלהים, אם כן בעל התורה הממרה טוב מאשר אין לו תורה, כי הוא כבר הקנתהו תורת אלהים מנהג מלאכותי, השקיף בו על מדרגת המלאכים, ואף על פי שמריו בלבב אותו עליו והפסידו, נשאר לו ממנו רשמים ונשאר באש הכסף אליו, כי עם כל זה אם היו נותנין לו הבחירה, לא היה בוחר שיהיה במדרגת מי שאין לו תורה; באשר האדם באשר יחלה ויענה במכאוביו, אלו היו נותנין לו הבחירה שיהיה סוס או דג או עוף מתענג בלי מכאוב, ויבדל בינו ובין השכל אשר יקרבהו אל מדרגת האלהות, לא היה בוחר בו.

וההקדמה החמישית, כי נפשות השומעים מקבלות רשם לתוכחת המוכיח, באשר תהיה בדברים מקבלים, ולתוכחת באמת על כל פנים תועלת, ואם איננה משיבה הממרה מעשות הרע, יקדח בנפשו מן התוכחת ההיא ניצוץ, ורואה כי המעשה ההוא רע, וזה חלק מן התשובה והתחלה לה בו.

וההקדמה הששית, כי האדם מוצא מנפשו יכלת לעשות הרע ועזבו העניינים אשר הם אפטר לו; ומה שנמנע ממנו, לא נמנע כי אם להעדר הסבות האמצעיות או לסכלות האדם בהם. והדמיון בזה: רש נכרי איננו יודע להנהיג, רוצה למשל בעם, וזה נמנע ממנו, ואלו היו נמצאות הסבות האמצעיות ויהיה הוא חכם להתעסק בהם, היה נגמר רצונו באשר נגמר רצונו במה שסבותיו נמצאות ויידעם וינהיגם, ממה שמושל בביתו ובניו ובעבדיו, ויותר מזה אבריו - יניעם באשר ירצה וידבר במה שירצה; ויותר מזה מחשבתו ודמיונו - יצטיר לו הקרוב והרחוק בעת שירצה ועל הענין שירצה, כי הוא מושל בסבותיו האמצעיות. ועל כן לא יתכן שינצח החלש את החזק בשחוק האשקוקי הנקראת שטרנגי בערבי, ולא יאמר "הצלחה" ו"רע מזל ארדשיר" במלחמת האשקוקי, באשר יאמר במלחמת שני מלכים נלחמים, כי סבות הארדשיר ומלחמת השטרנגי נמצאות פלם, וינצח החכם בהנהגתו תמיד, ולא יירא סבה טבעית שצריך להתנות בה ולא סבה מקרית, אלא בעת נכרי מחמת התעלמות: וההתעלמות נכנס בסכלות באשר אמרנו. ועם כל זה הפל מייחס אל הסבה הראשונה בדרכים הנזכרים. אך אל הפונה הראשונה, בחדושי בני ישראל כל ימי היות השכינה בתוכם, אבל אחר כן הענין מספק אלא בלבבות המאמינים, האם החדושים האלה בכונה ראשונה מן האלהים או בסבות גלגלים או מקרים? ואין טענה פוסקת; אך הטוב שייחס הפל אליו יתברך; כל שכן הדברים הגדולים: כמות והנצוח והמלחמות וההצלחה

חתימת הספר

כא אמר החבר: זה והדומה לו החקירה עליו טובה, ועל איכות דיני האלהים בעבדיו ותלותם במה שתלאם הנביא עליו השלום, מן פקד עון אבות על-בנים לשונאיו ועשה חסד לאלפים לאהביו, ושקול עון ועון עם ענש וענש, ממה שבא במקרא ובדברי רבותינו, ומה שמשיבין אותו בתשובה ומה שאין משיבין, ותנאי התשובה, ומה שיבא מן הצרות על דרך הבחינה והנסיון, ועל דרך הפרעון מעון שקדם, ועל דרך התמורה בעולם הזה, ועל דרך התמורה בעולם הבא, או בעבור עון אבות, ומה שיבא מן הטובות לזכות שקדם, או בעבור זכות אבות, או לבחינה ונסיון. והמזג הפנים האלה וזולתם ממה שדעתם עמקה ואפשר שיגלה בחקירה ברב הסבות - ב"צדיק ורע לו רשע וטוב לו". ומה שאיננו נגלה ימסר בו הענין אל דעת האלהים וצדקו ותברך, ויודה האדם בסכלותו בסבות האלה הנגלות כל שכן הנסתרות.

וכאשר יגיע בדבריו אל העצם הראשון ומה שהתחייבו בו מן המדות, יבדל מהם ורואה בעדם מסד אור בהיר מנצח הראות, וימנע ממנו השיגו בעבור קצרת ראותנו ודעתנו, לא בעבור הסתרו והחסרו, כי הוא בהיר ונגלה מפרסם ביותר אצל בעלי הרואות הנבואיות משיצטרכו בו אל הבאת ראיה. ותכליתנו מהפכת אמתתו שנפיר בטבעיות מה שלא היתה סבה דבר מן הטבעים, ניחסהו אל כח בלתי גשמי אבל כח אלהי, כאשר אמר גלינוס בכח המציר, וישים לו יתרון על שאר הכחות, ורואה שאיננו מחמת המזג, אבל לענין אלהי. ובאותות שאנחנו רואים בהפוך עין העצמים ושנוי המנהגים ובריאת נמצאות, לא היו מבלי תחבולה קודמת. וזהו ההפרש בין מה שנעשה על ידי משה ובין מה שעשו החרטמים בלטיהם, אשר אם היו מחפשים עליהם היו מוצאים התחבולה, כמו שאמר ירמיה: "הבל המה מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו", רצונו לומר: אם תפקדם ותחפש עליהם יהיו לאפס. והענין האלהי כל אשר תחפש עליו תמצאהו כזהב הנקי; וכאשר נגיע אל המדרגה הזאת נאמר כי יש שם בלי ספק ענין שאיננו גשמי מנהיג כלל הגשמיים, ודעותינו נלאות מחקר עליו, אם כן נבחן בפעליו ותברך ונעמד מספר עצמו, כי אלו היינו משיגים אמתתו היה זה חסרון בו;

ואל נשגיח לדברי הפילוסופים אשר מחלקים העולם האלהי אל מדרגות, אך כלם אצלנו מדרגה אלהית, מאחר שנפרד מההגשמה. ואין כי אם

אלוה מנהיג הגשמיים. ואשר הביא הפילוסופים להרבות האלהים, בחינתם בתנועות הגלגלים, ספרים והגיעים אל יותר מארבעים, וראו כי לכל תנועה מהם סבה זולת סבת האחרת, והוציא להם העיון כי התנועות ההם חפציות לא הכרחיות ולא טבעיות, והתחייב שתהיה כל תנועה מנפש, ולכל נפש שכל, והשכל ההוא הוא מלאך נפרד מחמר, וקראו השכלים ההם אלהים ומלאכים ועלות שניות וזולת זה מהשמות, אחרית מדרגתם והקרוב מהם אצלנו השכל הפועל, אמרו כי הוא מנהיג העולם הזה התחתון, ואחר כן השכל ההיולני, ואחר כן הנפש, ואחר כן הטבע, ואחר כן הפחות הטבעיות והפחות החיוניות, וכח אבר אבר, וזה כלו דקדוק יקנה חזוד לא אמת, והנפתה לו על כל פנים אפיקורוס. ונעזב ראית הקראים במצות דוד לבנו: "ואתה שלמה בני דע את-אלהי אביך ועבדו", וראיתם מזה, שצריך לדעת את האלהים ידיעה ברורה ואחר כן התחייב עבודתו, אבל - הזהיר לסמוך על אביו וזקניו להאמין באלהי אברהם יצחק ויעקב, אשר דבקה בהם השגחתו וקיים להם יעודיו בהרבות זרעו, והנחילם ארץ כנען, וחנוות שכינתו בתוכם, וזולת זה; וכמו זה הוא אמרו: "אלהים אשר לא ידעום, ואשר לא ידעתם", לא רצה בהם הידיעה באמתתם, אבל אשר לא ראיתם מהם לא טוב ולא רע, ואין צריך שתקוים ולא שתיראום.

כב ואחר כן היה מענין החבר שהסכים לצאת מארץ כוזר ללכת ירושלים, ויחר למלך כוזר על פרידתו ודבר עמו על זה. ויאמר לו: מה תבקש היום בירושלים ובארץ כנען, והשכינה נעדרת מהם, והקורבה אל האלהים משגת בכל מקום בלב הטאהור והכסף החזק, ולמה תכניס עצמך בסכנות המדברות והימים והאמות המתחלפות.

כג אמר החבר: השכינה הנראית עין בעין היא אשר נעדרה, כי איננה נגלית כי אם לנביא או להמון נרצה במקום המיוחד, והיא אשר אנחנו מצפים לה, באמרו: "כי עין בעין יראו בשוב יי ציון", ובאמרנו בתפלתנו: "ותחזינה עינינו בשובך לציון". אך השכינה הנסתרת הרוחנית היא עם כל ישראל אזרחי ועם כל בעל דת האמתית, זך המעשים, טהור הלב, נפשו ברה לאלהי ישראל. וארץ כנען מיוחדת לאלהי ישראל, והמעשים לא ישלמו כי אם בה, והרבה ממצות ישראל בטלות ממי שאינו דר בארץ ישראל, והלב והנפש אינם טהורים וזכים כי אם במקום שיודעים בו שהוא מיוחד לאלהים, ואלו היה זה בדמיון ובמשל, כל שכן שהוא אמת כאשר קדם באורו. ותתעורר התשוקה אליו ותטהר הנפש בו, כל שכן מי שהולך אליו ממקום רחוק, וכל שכן למי שקדמו לו עונות, והוא מבקש כפרת האלהים, ואי אפשר לו בקרבנות אשר היו קבועים לכל עון ועון מזדון ושגגה, ויסמוך על מה שאמרו רבותינו: "גלות מכפרת עון", כל שכן אם יהיה הגלות למקום רצוי אבל הסכנה ביס וביבשה אינה נכנסת באמרו: "לא תנסו את יי אלהיכם", אך סכנה שהוא מסכן כמו מי שתהיה לו סחורה מקנה שירויח בה. ואלו היה מסכן יותר מזה כפי תשוקתו וקוות הכפרה, היה הדין עמו בהכנסו בסכנות, אחרי אשר חשב

עם נפשו והודה על מה שעבר מימיו, הסתפק בו והחזיק בשאר ימיו ברצון אלהיו ויפנס בספנה; ואם יצילנו אלהיו ישבח ויודה, ואם ימיתהו בעונותיו. ורואה אני זה יותר עצה טובה מאשר יספנו בנפשם במלחמות בעבור שיזכרו בגבורה, או בעבור שיקחו שכר גדול, ושיותר קלה היא הספנה הזאת מאשר יפנסו במלחמת הרשות כדי לקבל שכר על המלחמה.

כד אמר הכוזרי: לפנים היית בוחר בחרות, ואני רואה אותך עתה שאתה רוצה להוסיף עבדות וחובות שתהיה חייב בהם כשתדור בארץ ישראל, ממצות שאין אתה חייב בהם הנה.

כה אמר החבר: אבל אני מבקש החרות מעבדות הרבים אשר אני מבקש רצונם ואינני משיגו, ואפלו אם אשתדל בו כל ימי חיי, ואלו הייתי משיגו לא היה מועיל לי, רצוני לומר: עבדות בני אדם ובקשת רצונם. ואבקש עבדות אחר, ישג רצונו בטרח מעט, והוא מועיל בעולם הזה ובבא, והוא "רצון האלהים", ועבודתו הוא החרות האמתית, וההשפלה לו הוא הכבוד על-האמת.

כו אמר הכוזרי: כאשר אתה מאמין בכל מה שזכרת כבר ידע האל מצפונך, ורחמנא לבא בעי, יודע המצפונים ומגלה הנסתרות.

כז אמר החבר: זה אמת כאשר ימנע המעשה, אבל האדם מנח לו בינו ובין מאוייו ומעשהו, והאדם נאשם כאשר איננו מביא השכר הנראה אל המעשה הטוב הנראה, ועל כן נאמר: "והרעתם בחצצרת ונזפרתם לפני יי אלהיכם", "והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם", "וזכרון תרועה". לא שהאלהים צריך אל הזכרה והערה, אך שהמעשים צריכים לשלמות ואז יהיו ראויים לגמול, כאשר צריכים עניני התפלה לבטא בהם על השלמות הגמור מהתחנה והבקשה, וכאשר יהיה המעשה והכונה שלמים כראוי, יהיה עליהם הגמול, ויהיה זה על דרך בני אדם כאלו הוא זכרון, ו"דברה תורה כלשון בני אדם". ואם היה המעשה בלעדי כונה או כונה בלתי מעשה תאבד התוחלת, אלא במה שאי אפשר המצאת הכונה. והתודות על המנע המעשה מועיל קצת תועלת, כהתודותנו בתפלתנו באמרנו "ומפני חטאינו" והדומה לזה. ובהערת בני אדם והתעוררותם אל אהבת המקום שהוא הקדוש ינחץ הענין המיחל, שכר גדול וגמול רב, כמו שנאמר: "אתה תקום תרחם ציון כי-עת לחננה כי-בא מועד", כי רצו עבדיך את-אבניה ואת-עפרה יחננו". - רצונו לומר כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכסף עד שיחוננו אבניה ועפרה.

כח אמר הכוזרי: אם הדבר כן - מנעך אשם, ועזרך מצוה. האלהים יעזרך על פונתך, ויגזר לך הטוב כבקשתך והשתדלותך, ויהיה לך עוזר וסומך, וירבה שכרך על בר לבך ומצפונך, כי הוא בעל הטובה ואלהי

הַחֶסֶד וְהַגְּבוּל, וְאֵין אֱלֹהִים מִבְּלַעַדָּיו וְאֵין צוּר זֹלָתוֹ, יַעֲשֶׂה עִמָּךְ כְּחֶסֶדְּךָ עִם
הַמְּכֻנָּיִים כְּנִתְּךָ לְשֵׁמוֹ בְּרַחֲמָיו. אָמֵן אָמֵן סְלֵה.